

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK



NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

(Bulletin d'ethnologie)

XXII (64)

Česká národopisná společnost
Praha 2005

ISSN 0323 - 2492

OBSAH

Úvodem (<i>Miroslav Válka</i>)	1
--	---

Studie

<i>Miroslav Válka</i> , Regionální literatura z hlediska literárněvědného a národopisného	3
<i>Dana Motyčková – Kateřina Sedlická</i> , Podíl regionálních architektů na Zaměřovací akci při České akademii věd a umění	9
<i>Petra Mertová</i> , Národopisci Orlických hor	21
<i>Josef Jančář</i> , Dědictví učitelských osobností	34
<i>Helena Nováková</i> , Vlastivědný sborník českého jihovýchodu a jeho spolupracovníci	40
<i>Věra Thořová</i> , Podíl regionálních sběratelů na vybudování písňových fondů v Čechách	44
<i>Nada Valášková</i> , Krajané na Ukrajině a národopis	51
<i>David Papajík</i> , Regionálně-historické bádání na Olomoucku po roce 1989	56
<i>Martina Wolfová</i> , Josef Vluka a Národopisná výstava v Orlové 1894	60
<i>Alena Kalinová</i> , Spolupráce regionálních pracovníků se spolkem Vesna. František Kretz	74
<i>Lenka Nováková</i> , Osobnost Elišky Machové a její podíl na národopisných aktivitách Vesny	82
<i>Eva Večerková</i> , Zájem o lidové obyčeje v díle Lucie Bakešové a Františky Stránecké	91
<i>Karel Altman</i> , Útrapy Josefa Čižmáře, regionálního badatele	96
<i>Jan Štovíček</i> , Karel Rozum – národopisec Podřipska	103
<i>Ludmila Tarcalová</i> , Život na Slovácku v díle Františka Zýbala	106

<i>Radim Urbánek – Soňa Bezdíčková, Vratislav Votrubec – výjimečný dokumentátor lidových staveb a oděvu</i>	112
<i>Helena Šenfaldová, Josef Kopáč, budovatel muzea v Humpolci</i>	129
<i>Jaromír Tausch, František B. Vaněk – známý a neznámý</i>	137
<i>Vít Smrčka, Přínos Čeňka Habarta pro národopisné poznávání středního Povltaví</i>	144
<i>Jiřina Veselská, Podíl Jaroslava Ludvíka Mikoláše na dokumen- taci lidové kultury</i>	153
<i>Alena Prudká, Sběratel a folklorista Jan Zbořil</i>	167
<i>Kateřina Podzimková, Dokumentace lidové architektury v díle Josefa Korejze-Blatinského</i>	176
<i>Andrea Zobačová, Regionální výzkum Oldřicha Sirovátky</i>	187
<i>Romana Habartová, Malovaný kraj Fanka Jilíka</i>	199
<i>Marta Kondrová, Práce Josefa Kukulky jako historický a etnogra- fický pramen k vývoji Uherskobrodská</i>	217
<i>Jan Krba, Josef Ország Vranecký a národopis</i>	227
<i>Jaroslav Dvořák, Bedřich Fišer – kronikář z Bašky</i>	231
<i>Martina Pavlicová, Vesnice v nepaměti času. František Malík a Břestek na Uherskohradištsku</i>	241
<i>Miloš Tomandl, Obraz národopisců v diplomových pracích Ústavu etnologie FF UK Praha</i>	251
 Laudatio k udělení čestného členství v České národopisné společ- nosti pro PhDr. Jitku Staňkovou, CSc. (<i>M. Válka</i>)	259
 Návrh na udělení čestného členství České národopisné společ- nosti paní Evě Urbachové (<i>J. Veselská</i>)	261
 Návrh na udělení čestného členství České národopisné společ- nosti prof. PhDr. Ludvíku Baranovi, DrSc. (<i>D. Drápala</i>)	263

Valné shromáždění ČNS

Zpráva o činnosti České národopisné společnosti za období září 2002 – září 2005	265
Usnesení Valného shromáždění České národopisné společnosti dne 20. září 2005 v Jihlavě	272
Příloha Usnesení Valného shromáždění České národopisné společnosti dne 20. září 2005 v Jihlavě - Doplnění Stanov ČNS	273
Adresář Hlavního výboru České národopisné společnosti ve volebním období 2005-2008	275
Do Národopisného věstníku 2005 přispěli	277

Úvodem

Dne 20. a 21. září 2005 se v Jihlavě uskutečnilo Valné shromáždění České národopisné společnosti, které bylo již tradičně spojeno s vědeckou konferencí. Její téma vycházelo z historiografické linie předcházejících setkání a znělo *Přínos regionálních pracovníků a literatury pro národopisné bádání*. Po konferencích, věnovaných životnímu dílu významných představitelů českého a slovanského národopisu 19. a 20. století, docentce Drahomíře Stránské a profesoru Čeňku Zíbrtovi, se pozornost národopisců (etnologů) obrátila tentokrát k regionálním autorům podílejícím se na vytváření pramenné základny oboru v době před jeho institucionalizací i později. Na spolupráci s regionálními badateli byl postaven Zíbrtův Český lid stejně jako dopisovatelská síť Národopisné společnosti.

K tématu regionální literatury se na konferenci vyjádřilo na třicet referentů, kteří se převážně věnovali dílu výrazné osobnosti lokální nebo regionální kultury z hlediska našeho oboru. Objevily se i šířeji koncipované příspěvky folkloristické či referáty osvětlující podíl regionálních sběratelů nebo architektů a fotografů na vzniku centrálních fondů lidových písní a stavební dokumentace. Regionální tematiku řeší také literární věda nebo historie, jak ukázala jiná vystoupení. Široké spektrum regionální problematiky, které zaznělo na jihlavské konferenci Společnosti, se stává náplní XXII. Národopisného věstníku.

Vzhledem k hodnotícímu a sumarizujícímu charakteru Valného shromáždění přináší Národopisný věstník v druhé části Zprávu o činnosti České národopisné společnosti za období září 2002 – září 2005, Zprávu o hospodaření, Zprávu revizní komise a text závěrečného usnesení. Valné shromáždění bývá také příležitostí k ocenění životního díla významných představitelů oboru udělením čestného členství. Získává se na základě hodnotícího laudatia. Na jihlavském Valném shromáždění bylo čestné členství ve Společnosti přiznáno PhDr. Jitce Staňkové, CSc., Mgr. Evě Urbachové a prof. PhDr. Ludvíku Baranovi, DrSc. Zmíněné zprávy a laudatia rovněž otiskujeme.

XXII. Národopisný věstník je zároveň příležitostí, abychom Vám představili upravené logo České národopisné společnosti, které reflektuje změnu názvu společnosti, kterou v roce 2002 odsouhlasilo Valné shromáždění v Sedmihorkách. Doufáme, že i Vám se bude líbit a že nás společně bude provázet dalšími léty existence České národopisné společnosti.

Miroslav Válka



Studie

Regionální literatura z hlediska literárněvědného a národopisného

Miroslav Válka

Téma regionální literatury má interdisciplinární charakter. S různou intenzitou se mu od konce 19. století věnuje literární historie,¹ která na základě společensko ekonomických kritérií odlišila starší fázi regionální tvorby z doby středověké, raně novověké a předobrozenské, tj. z doby před koncem 18. století, od pozdější literární produkce z 19. a 20. století, kdy existovalo celonárodní písemnictví plnící spolu s jazykem integrační funkci v novodobém nacionálně definovaném národním společenství. Toto kvalitativní rozdělení je dílem literárněvědného výzkumu regionální literatury z doby po druhé světové válce spojeného s brněnskou univerzitou a s pracemi Josefa Hrabáka a Karla Palase. I když tento zájem byl z části motivován ideologickými důvody, kdy v regionální (pololidové) tvorbě byly hledány pokrokové protifeudální postoje a protireformační revolta absentující v oficiální literární produkci, vzniklé práce odhalily doposud opomíjenou nebo přímo přehlíženou část literárního dědictví.

Protagonistou nového literárněhistorického studia regionální literatury byl zmíněný Josef Hrabák, který objevil její zdroje už ve středověkých literárních památkách a definoval její ideové a formální

¹ K prvním literárněvědným pracím z oboru regionální (pololidové) literatury jsou řazeny J. FEIFALIK: *Volksschauspiele aus Mähren*. Olomouc 1864. České vydání připravil J. KOLÁR: *Lidové hry z Moravy. Sbíрка Julia Feifalika*. Praha 1986. Řadu literárních památek vydal Č. Zíbrt. V meziválečné době se pololidovou literaturou zabýval S. SOUČEK: *Rakovnická vánoční hra*. Brno 1929. Obrat v nazírání na tuto tvorbu znamenají práce B. VÁCLAVKA: *Písemnictví a lidová tradice* (Praha 1938) a *Lidová slovesnost v českém vývoji literárním* (Praha 1940), o které se opřel literárněvědný výzkum po druhé světové válce.

znaky i specifickou estetiku (*nejde o primitivní veršování*).² Význam Hrabákova díla spočívá i v oblasti metodologické.³

Jinému časovému období věnoval pozornost Karel Palas.⁴ Zaměřil se na studium krajové literatury mezi Bílou horou a národním obrozením a s využitím komparační metody analyzoval několik charakteristických skladeb vzniklých na střední Moravě, na Hané, a ve východních Čechách.⁵ Všimá si vztahu pololidových skladeb k literární tradici a k oficiální barokní literatuře, zvláště k její poetice a patrně rozdílly vysvětluje odlišnými sociálními, hospodářskými a kulturními poměry obou regionů.

Vztah literárních vědců k novodobé regionální produkci byl poněkud ambivalentní: na jedné straně značně skeptický a značně kritický, na straně druhé pozitivnější pohled a přiznávání určitých hodnot. Jiří Krystýnek,⁶ literární historik brněnské univerzity, shrnul nedostatky regionalismu v duchu třídního hlediska marxistické estetiky padesátých let minulého století do následujících bodů:

1. lokální patriotismus
2. snižování kritérií a v důsledku toho podpora prostřednosti a diletantismu v umění
3. zploštění v pouhý zevní folklorismus, zájem o zvláštnosti a svéráz bez proniknutí k třídní problematice kraje
4. interpretace krajové nebo kmenové society jako celku bez jasné třídní diference
5. zdůrazňování rozdílů kmenových a stavovských, aby byly zastřeny rozdíly a protiklady třídní

² Viz J. HRABÁK: *O regionalismu v české literatuře doby předhusitské*. In: Studie ze starší české literatury. Praha 1956, s. 69-79; též: *O některých problémech regionální slovesnosti*. In: Šest studií o nové české literatuře. Brno 1961, s. 11-32.

³ Viz J. HRABÁK: *K metodologii studia starší české literatury*. Praha 1961.

⁴ K. PALAS: *K problematice krajové pololidové literatury 18. století*. Praha 1964.

⁵ Na Hané se jedná o tzv. hanácké zpěvohry (opery), ve východních Čechách o tvorbu rodiny Volných, Lukáše Volného, vrchního ovčáka v Kratinohách, jeho bratra Václava a syna Jiřího.

⁶ J. KRYSŤÝNEK: *K otázce regionalismu v literatuře*. Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity VI, D4, 1957, s. 15-32.

6. zcela nesprávný, uměle vytvořený antagonismus mezi venkovem a městem bez zřetele k třídnímu složení venkovského a městského obyvatelstva.

Přes dobovou indoktrinaci Krystýnek dospěl k pozitivnímu hodnocení regionálních kořenů literárního díla a přiznal regionalismu konstitutivní působení ve smyslu národního sjednocování.

Zdena Kovářová ve *Slovníku literární teorie* (1984)⁷ za negativní rysy regionalismu považuje jeho snahu o větší ekonomickou, popř. i správní samostatnost vůči centru i jiným oblastem, jednak vyzdvihování krajové zvláštnosti. Řadí do regionální literatury díla úzce krajově determinovaná, spoluvytvářející místní kulturní život, stejně jako díla, v nichž se výrazným způsobem odráží autorův vztah k určitému kraji, k jeho zvláštnostem atd.

Objektivní zhodnocení regionalismu a regionální literatury, zbavené ideologického balastu a doktríny demokratického centralismu, mohlo být provedeno až po roce 1989, neboť ani v poslední době nebyla problematika regionální literatury literárními vědci opuštěna. Stala se tématem konference *Literatura a region*, která se uskutečnila z podnětu Obce moravskoslezských spisovatelů v Ostravě roku 1994. Sborník z konference⁸ dokládá přetrvávající nejednotnost názorů na literární regionalismus, vyplývající z rozdílných kritérií uplatňovaných při jeho výkladu. Jak konstatuje brněnský literární historik Jiří Hek (Hájek), plně vyhovující definici regionalismu v umění dosud nemáme, zato negativní důsledky nesprávně chápaného literárního regionalismu byly formulovány vícekrát.⁹

Vedle už zmíněné konference, publikací, kde lze sledovat názory literárních vědců, je sborník *Region a jeho reflexe v literatuře* (1997). Zde si ostravský literární historik Jiří Svoboda klade otázku: „Co je vlastně regionální téma, jak ho můžeme přesněji určit a jaký má význam pro literární dějiny?“ Navrhuje širší ideový koncept regionálního tématu. Je třeba ho vnímat jako hodnotu, která vzniká

⁷ Š. VLAŠÍN (ed.): *Slovník literární teorie*. Praha 1984, s. 312.

⁸ J. SVOBODA (ed.): *Literatura a region. Sborník z konference o regionalismu*. Opava 1995.

⁹ J. HEK: *Region a literatura, problémy a souvislosti*. In: *Literatura a region*. Opava 1995, s. 8.

v konkrétním prostředí, ale směřuje od lokálního ke globálnímu nebo od partikulárního k univerzálnímu.¹⁰

Z uvedeného přehledu vyplývá, že přístup literární vědy k problematice regionální literatury je charakteristický tím, že sleduje uměleckou a estetickou kvalitu děl a řeší její specifika a vazby k literatuře celonárodní.

Téma regionální literatury lze samozřejmě analyzovat také z pohledu dalších společenskovedních disciplin, které spatřují v regionálním písemnictví zdroj poznání, pramennou bázi, sledují tedy věcnou, obsahovou stránku textů. Otázky formální výstavby díla a poetiky jdou v tomto případě zcela stranou. Pro základní orientaci v umělecky zaměřené regionální literatuře mohou jiným disciplínám posloužit lexikografické příručky, které jsou v hojné míře k dispozici pro oblast Moravy a Slezska. I když jim literární kritika vytýká absenci širšího celonárodního kontextu, vyznačují se pro nás relevantní bohatou faktografickou bází. To platí už pro Hýskovu *Literární Moravu* (1911),¹¹ stejně jako pro práce Hýskova žáka Bedřicha Slavíka, autora dvou rozsáhlých, faktograficky hutných příruček, obsahujících v hojné míře také informace etnografického charakteru. Slavíkovo *Hanácké písemnictví* (1940)¹² totiž v samostatné kapitole, nazvané „Autoři se zájmem lidovědným“, sumarizuje a obsáhle rozebírá zejména národopisné dílo Jana Vyhlídala, ale i dalších autorů, kteří se inspirovali tradičním lidovým životem na Hané. V druhé lexikografické příručce *Písemnictví na moravském Valašsku* (1947)¹³ z problematiky lidové slovesnosti přímo vychází v úvodní kapitole označené jako „Písemnictví prstonárodní“. Charakterizuje sběratele lidové slovesnosti na Valašsku (Gallaš, Kulda, Peck, Kašlik, Kobzán, Strnadel, Četyna, Horečka ad.), sumarizuje literaturu portášskou a zbojnickou, stejně jako dostupná kronikářská díla. I když korektnost Slavíkových údajů bývá někdy zpochybňována, obě lexikografické příručky nebyly zatím překonány a představují zdroj základních informací o obou

¹⁰ J. SVOBODA: *Regionální téma v literární historii*. In: *Region a jeho reflexe v literatuře*. Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity 171, 1997, s. 10.

¹¹ M. HÝSEK: *Literární Morava v letech 1849-1885*. Praha 1911.

¹² B. SLAVÍK: *Hanácké písemnictví*. Olomouc 1940.

¹³ B. SLAVÍK: *Písemnictví na moravském Valašsku*. Olomouc 1947.

regionech nejen pro literární historii, ale také pro náš obor.¹⁴ Slavík se tématu regionální literatury věnoval i z hlediska teoretického.¹⁵

Vedle regionální literatury, jejíž autoři měli různě vysoké umělecké ambice a jejichž produkce se dostává do zorného úhlu literární historie, existuje kategorie regionální literatury odborné, kam řadíme produkci neškolených (amatérských) badatelů, kteří zpracovávají užší lokální či regionální témata, zaměřují se na popis a faktografii. Otázky typologické, komparační a syntetické neřeší. Regionální badatelé se významnou měrou podíleli na vytváření pramenné báze také národopisu, zejména v jeho počátcích, kdy obor nebyl ještě plně institucionalizován. Jejich výběr pro období konec 18. století až 80. léta 19. století najdeme v *Počátcích národopisu na Moravě* (1997),¹⁶ kde jsou prezentováni svými popisy tradiční kultury moravského lidu, v dobové terminologii moravských kmenů. K aktivizaci regionální produkce dochází v období příprav a realizace Národopisné výstavy československé 1895 a konečně na spolupráci s regionálními autory byl postaven Zibrtův *Český lid*. Ukazuje se, že téměř každý region českých zemí měl svého významného národopisného pracovníka a badatele, který se na stránkách Českého lidu v různé míře prezentoval a spoluvytvářel cenný materiálový fond tradiční kultury, o který je možno se v badatelské práci stále opírat.¹⁷ Sumu regionální produkce najdeme v Horákově stati v *Československé vlastivědě II. Člověk* (1933)¹⁸ a v bibliografickém oddílu *Příručka lidopisného pracovníka* (1936) Drahomíry Stránské.¹⁹ Stránská na spolupráci s regionálními badateli nebo jen informátory zčásti postavila sběr materiálu pro připravovaný etnografický atlas a jí konstituovaná dopisovatelská síť přetrvávala do současnosti, i když v poněkud

¹⁴ Produkci na západní Moravě zpracoval B. PERNICA: *Písemnictví na západní Moravě. Kulturně-historický nástin*. Přerov b. d. Obdobně J. SPRINGER: *Co dala Haná české literatuře*. Olomouc 1947. Kvalit Slavíkových soupisů nedosahují. Analogické lexikální příručky vznikají i později.

¹⁵ B. SLAVÍK: *Regionalismus a literatura*. Domažlice 1937.

¹⁶ R. JEŘÁBEK (ed.): *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786-1884*. Strážnice – Brno 1997.

¹⁷ Viz L. KUNZ: *Soupis prací Zibrtova Českého lidu. Ročník I-XXXII, 1892-1932*. Praha 1960.

¹⁸ J. HORÁK: *Národopis československý. Přehledný nástin*. In: *Československá vlastivěda II. Člověk*. Praha 1933, s. 305-472.

¹⁹ D. STRÁNSKÁ: *Příručka lidopisného pracovníka*. Praha 1936.

redukované formě. Cenný faktografický materiál shromážděný dopisovatelem Národopisné společnosti je uložen v spolkovém archivu a je využíván badatelsky.

Moravská a slezská regionální produkce druhé poloviny minulého století (i starší) byla ve výběru podchycena v bibliografickém soupisu Jaromíra a Tomáše Kubíčkových,²⁰ který vznikl jako pomůcka pro sestavovatele národopisného svazku nové řady Vlastivědy moravské.²¹ Opřít se lze také o ediční řadu retrospektivních regionálních bibliografií, vydávanou ve spolupráci Moravské zemské knihovny v Brně, Státní vědecké knihovny v Olomouci, okresních knihoven a archivů a Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně, v níž vyšly soupisy vlastivědné literatury (včetně národopisu) vztahující se k jednotlivým okresům. Ze širšího nadregionálního hlediska bývalé Moravskoslezské země je koncipována *Bibliografie k vývoji Moravy a Slezska*.²² Ve výběru je regionální produkce zaznamenána také v běžné oborové bibliografii, kterou pro národopis (etnologii) zajišťuje Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze.²³

Jak je patrné, regionální literatura představuje složitý konglomerát, oscilující od literárně (umělecky) zaměřených textů k faktograficky orientovaným odborným pracím, s řadou přechodných útvarů bližších jednomu či druhému pólu. I když se v minulosti často setkávala s různě tvrdou kritikou, představuje pro obor nepostradatelný zdroj informací. Svou funkci neztratila ani v současnosti, naopak od 90. let minulého století jsme svědky její revitalizace a dalšího rozvoje, vyvolaného občanskými iniciativami vycházejícími přímo z regionálního a lokálního prostředí.²⁴

²⁰ J. KUBÍČEK – T. KUBÍČEK: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Strážnice 1996.

²¹ J. JANČÁŘ (ed.): *Lidová kultura na Moravě. Vlastivěda moravská X*. Strážnice – Brno 2000.

²² J. KUBÍČEK – M. NÁDVORNÍKOVÁ: *Bibliografie k vývoji Moravy a Slezska. Literatura z let 1801-1993*. Brno 1994.

²³ J. HRDÁ: *Česká národopisná bibliografie 1995*. Praha 2003. Zatím poslední vydaný svazek.

²⁴ Srov. A. ZOBAČOVÁ: *Regionální monografie jako výraz sebeidentity včera a dnes*. Národopisná revue 14, 2004, s. 67-74.

Podíl regionálních architektů na Zaměřovací akci při České akademii věd a umění¹

Dana Motyčková – Kateřina Sedlická

Rozsáhlý dokumentační pramen uložený ve sbírkách Etnologického ústavu AV ČR, označovaný jako fond Zaměřovací akce České akademie věd a umění, vznikl v letech 1941–1946. Akci pořádala Národopisná komise při ČAVU.² Její užší Komise pro vědecký výzkum, soupis, zpracování a vydávání památek české kultury lidové, v jejímž vedení stáli Zdeněk Wirth, Karel Chotek a Václav Mencl, si kladla za cíl měření, kreslením a fotografováním zachytit regionální typy lidového domu včetně místních forem, nejlépe zaměřením všech významnějších objektů roubené vesnické architektury.³

¹ Materiály ze Zaměřovací akce při ČAVU byly zpracovávány v letech 2003-2004 v rámci Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje AV ČR (reg. čís. IBS9058301) a v roce 2005 v rámci výzkumného záměru EÚ AV ČR (AV02905580513).

² Podrobnosti o Zaměřovací akci ČAVU viz literatura: L. PROCHÁZKA: *Národopisná komise při České akademii věd a umění a její činnost v letech 1941-1946*. (Příspěvek k dějinám české etnografie za 2. světové války). Ročníková práce, FF UK Praha, 1980, 42 s. (rukopis uložený v EÚ AV ČR, Praha); L. PROCHÁZKA: *Zaměřovací akce ČAVU na Jičímsku*. Listy starohradské kroniky, 10, 1987, č. 3, s. 81-83; L. PROCHÁZKA: *Zaměřovací akce ČAVU na Benešovsku v l. 1941-1942*. (Příspěvek k dějinám české etnografie za 2. světové války). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 29, 1988, s. 249-265; L. PROCHÁZKA: *Zaměřovací akce a její fond (význam těchto akcí pro studium lidového stavitelství na Chrudimsku)*. In: 15 let SLSŘ Vysočina. Sborník příspěvků ze semináře. Pardubice, KSSPOP Vč. kraje 1989, s. 32-41; L. PROCHÁZKA: *Zaměřovací akce ČAVU a dokumentace lidové architektury na okrese Příbram a Benešov*. Podbrdsko, 10, 2003, s. 143-166; D. MOTYČKOVÁ – K. SEDLICKÁ: *Fotografie jako součást dokumentace Zaměřovací akce České akademie věd a umění (1941-1946)*. In: Fotografie jako dokumentační pramen. 20. symposium ve Strážnici, 15 - 16. 9. 2004, s. 83-90; K. SEDLICKÁ – D. MOTYČKOVÁ: *Obrazová a písemná dokumentace hospodářských objektů v jižních Čechách ve fondu Zaměřovací akce ČAVU (1941-1946)*. Zpřístupnění fondu a možnosti širokého badatelského využití. In: Historické hospodářské stavby venkova, realita a perspektivy. Národní památkový ústav, ústřední pracoviště Praha 2005, s. 29-35; K. SEDLICKÁ – D. MOTYČKOVÁ – L. PROCHÁZKA: *Zaměřovací akce České akademie věd a umění na jižním Plzeňsku*. (příspěvek pro sborník Jižní Plzeňsko – v tisku 2005).

³ Archiv AV ČR, fond ČAVU, inv.č. 419, sign. 320/5, kart. 229.

Požadavek na přednostní měření roubených staveb v oblasti Valašska (a také Podkrkonoší, Českomoravské vysočiny a Brd) byl vysloven již na druhé schůzi komise. Pracovní potenciál, který byl do oblasti Valašska směřován, odpovídal nutnosti zachytit tradiční stavby, které velkou rychlostí mizely obvykle bez nejzákladnější dokumentace.

V našem příspěvku se chceme zaměřit na srovnávání práce a jejich výsledků dvou pracovních skupin, které kromě stavebně technické dokumentace, kreseb a fotografií pořídily – podle požadavků komise – také písemné zprávy o terénním výzkumu. Především je zajímavá ta okolnost, že skupinu profesionálních architektů tvořili rodáci z Valašska.

V oblasti okresů Vsetín a Zlín⁴ intenzivně pracovali při několika výjezdech do terénu v letech 1941, 1942 architekti V. Hilský, R. Jasenský, R. F. Podzemný, A. Tenzer a v roce 1943 zde měřil také A. Kurial, a skupina studentů pražské Uměleckoprůmyslové školy – posluchačů školy architektury profesora Pavla Janáka – V. Hradil, M. Libra, Z. Musil, S. Rudolf, O. Skalík a A. Zikmund.

První skupinu tvořili mladí vystudovaní architekti, se zkušenostmi s projektováním, se širším rozhledem (všichni podnikli různé studijní cesty do zahraničí, účastnili se architektonických soutěží), svým rodištěm a středoškolským studiem úzce spjatí s Valaškem:

Václav Hilský se narodil 6. 9. 1909 ve Valašském Meziříčí. Zde absolvoval na odborné škole pro zpracování dřeva a rok pracoval jako kreslič na Zemské gobelínové škole. Od roku 1928 pracoval jako konstruktér v Praze a byl přijat na UMPRUM do školy architektury prof. O. Novotného. Absolvoval v roce 1935. Věnoval se především projektování (ovlivněn konstruktivismem a funkcionalismem). K jeho raným pracím patří regulační plán Valašského Meziříčí. Svou znalost lidové architektury rodného Valašska, doplněnou poznatky z terénních prací na Zaměřovací akci, později zúročil i publikačně.⁵

⁴ Začlenění obcí je provedeno podle územně správního uspořádání ČR platného do 31. 12. 2002.

⁵ *Lidová architektura na Valašsku*. In: Sborník Vsetín. Vsetín 1946, s. 168 an.; *Lidová architektura na Valašsku*. Dolina Urgatina, 5, 1951, s. 22-32.

Rudolf Jasenský, narozen 19. 12. 1905 v Dolní Vsi u Fryštáku, také absolvoval na odborné škole pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí (1923-1926), poté studoval pražskou UMPRUM – všeobecnou školu kreslení a speciální školu architektury profesora Pavla Janáka. Byl blízkým spolupracovníkem Hilského. Se svými spolužáky z meziříčské odborné školy (Hilským, Podzemným a Tenzrem) vyhrál řadu architektonických soutěží. Projektoval v Praze a Kladně. Za svou ilegální odbojovou činnost byl 2. 5. 1945 popraven.

Richard F. Podzemný, narozen 16. 3. 1907 v obci Křivé (dnes součást Podlesí) u Valašského Meziříčí, byl rovněž absolventem meziříčské odborné školy (1922-1925). V Praze nejprve pracoval v kancelářích pražských architektů, v roce 1926 začal studovat UMPRUM, kde v roce 1931 ve speciálce prof. Janáka absolvoval. Jako projektant zpracovával mnoho úkolů pro Prahu i další města, kromě jiných i pro rodné Valašské Meziříčí (projekt divadla a úprava hřbitova).

Antonín Tenzer, narozen 22. 12. 1908 v Kašperských Horách.⁶ Jako všichni předchozí byl absolventem odborné školy ve Valašském Meziříčí. Také v Praze na UMPRUM studoval s předešlými kolegy a především s R. Podzemným úzce spolupracoval, např. na regulačních plánech Přerova a Valašského Meziříčí, projektu divadla ve Valašském Meziříčí a jiných.

Ve druhé skupině, pracující na Valašsku, byli studenti UMPRUM ze speciální školy architektury prof. Janáka (sám se cest patrně osobně nezúčastnil, zajišťoval však jejich odborné vedení a kontakt s Komisí, které předával výsledky práce svých posluchačů. Studenti v terénu pracovali samostatně a plnili tak odbornou praxi vyžadovanou školním řádem). Byli to:

Vladimír Hradil, narozený 5. 12. 1919 v Ivanovicích na Hané, jako architekt později činný v Olomouci (urbanismus a rekonstrukce

⁶ Tato informace o rodišti viz P. TOMAN: *Nový slovník československých výtvarných umělců*. Praha 1947 a J. FABIÁN: *Slovník osobností kulturního a společenského života Valašska*. Kulturní zařízení města Valašské Meziříčí 1998. V průvodní zprávě k zaměřeným objektům (Fond ZA ČAVU, zpráva z 5. 11. 1941, uloženo v dokumentačních sbírkách EÚ AV ČR) Tenzer uvádí, že jeho otec je „odborný učitel v. v. ve Valašském Meziříčí.“ Časopis *Naše Valašsko*, roč. 9, 1945 ve zprávě o soutěži na obnovu Lidic na s. 48 uvádí: „...V. Hilský – R. F. Podzemný – A. Tenzer. Všichni jsou rodáci z Valašska.“

historických objektů). Kromě prací na Valašsku se účastnil zaměřování na Strakonicku, Klatovsku.

Miloš Libra, narozený 25. 5. 1922, architekt v Prostějově, navrhoval nábytek a pracoval jako propagační a jevištní výtvarník. Zúčastnil se rovněž na zaměřování na Strakonicku.

Zdeněk Musil se narodil 30. 11. 1921 v Jičíně, jako architekt byl činný v Praze, Jičíně, Liberci, Terezíně, vyučoval na Sochařské škole v Hořicích. Účastnil se také zaměřování na Strakonicku, Prachaticku a Jičínsku.

Stanislav Rudolf, narozený 18. 12. 1919 absolvoval na UMPRUM v roce 1941, na VŠUP působil jako asistent. Pro Zaměřovací akci pracoval na Chrudimsku.

Oldřich Skalík, narozený 16. 1. 1918 v Horní Bečvě byl, stejně jako jeho starší kolegové a rodáci, absolventem odborné školy pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí, UMPRUM studoval v letech 1939-1943. K lidové architektuře se váže jeho ideový projekt vlastivědného muzea v Rožnově pod Radhoštěm a projekt vzorného statku. Zúčastnil se také zaměřování na Strakonicku.

Adolf Zikmund se narodil 9. 7. 1922, UMPRUM (VŠUP) absolvoval v roce 1947. Působil jako architekt ve Zlíně. Pro Zaměřovací akci pracoval také na Strakonicku.⁷

Skupina architektů, rozdělená do dvou dvojic – V. Hilský s R. Jasenským a R. F. Podzemný s A. Tenzrem - pracovala v letech 1941 až 1943. První dva zaměřili v srpnu 1941 objekty v *lokality*ch Valašské Klobouky (čp. 71, 79 a 345), Návojná (čp. 87), Nedašova Lhota (čp. 27), Střelná (čp. 28, 29, zvonice), Francova Lhota (čp. 67 a 163), Horní Lideč (čp.18), Lidečko (fojtství), Jasenné (fojtství). V následujícím roce to byly objekty v obcích: Pulcín (čp. 47), Hutisko (čp. 72 a čp. 15 - fojtství), Solanec (čp. 37), Velké Karlovice (čp. 62,

⁷ Osobní data architektů zejména viz P. TOMAN: *Nový slovník československých výtvarných umělců*. 3. vyd., Praha sv. 1, 1947, 608 s.; sv. 2, 1950, 784 s.; P. TOMAN – P. H. TOMAN: *Dodatky ke slovníku československých výtvarných umělců*. Praha 1955. 224 s.; *Slovník českých a slovenských výtvarných umělců*. Ostrava, Výtvarné centrum Chagall 1998-2005 (dosud 13 sv.); J. FABIÁN: *Slovník osobností kulturního a společenského života Valašska*. Kulturní zařízení města Valašské Meziříčí 1998. 123 s.

174, 229), Léskové (čp. 525), Hážovice (čp. 23). V roce 1943 následovaly: Nový Hrozenkov (čp. 11, 10, 60, 423, 424, 32, salaš č. 666), Bratřejov (čp. 26) a Lutonina (čp. 46).

V roce 1941 vedla studijní cesta Podzemného a Tenzra do Tylovic (čp. 39 a 41) a Velkých Karlovic (čp. 23 – fojtství), v roce 1942 do Valašské Bystřice (čp. 185, čp. 30 – Buřov), Mikulůvky (čp. 15), Oznice (čp. 2), Nového Hrozenkova (čp. 532 – Bzové, 545 – Soláň), Velkých Karlovic (čp. 16 – Bzové, 37 – údolí Jezerné), Křivého (čp. 62), Veselé (čp. 70), Valašské Bystřice (čp. 188) a Ostravice (čp. 102 – o. Frýdek-Místek).

Také studenti podnikli dvě samostatné výpravy na Valaško. První proběhla v září roku 1941 a účastnilo se jí všech šest jmenovaných posluchačů. Během dvou týdnů navštívili a zaměřili objekty na Horní Bečvě (čp. 10, 49, 381, 402 – Na Gruni, 357 a 439 – V Kobylské, 433 – Bečovice, 363 – Pod Vysokou, 5 – V Dolině). Druhé cesty, která trvala od 15. 7. do 20. 8. 1942, se zúčastnili jen čtyři studenti (Hradil, Libra, Rudolf a Skalík). Práce byla soustředěna na vzdálené samoty a přinesla zaměření objektů na Horní Bečvě (čp. 179 – Na Karlově), Solanci (čp. 19), Prostřední Bečvě (čp. 112 – Na Kopečku, 107 – Na Skále, 98 – Kněhyně, 36 a 132 – V Jámě, 82 a 84 – Na Suché) a Starých Hamrech (čp. 92). Tuto velkou cestu doplnil v září téhož roku průzkum na Prostřední Bečvě (čp. 37 a 38 – Na Zavadilce, 13 – V Gruni) a na Hutisku (čp. 77 – Za Kopcem), který provedli již jen dva studenti – V. Hradil a O. Skalík.

Takto získaná *stavebně technická a kresebná dokumentace* ze 69 objektů (resp. čísel popisných) přinesla více než 350 listů výkresů převážně velikosti formátu cca A2 a A1. Technické výkresy standardně zachycují půdorys stavby, řez (obvykle podélný a příčný) a vnější pohledy na průčelí (vždy na štitové, mnohde na dvorní i zadní) – v měřítku 1:20, případně 1:50. Většinou nechybějí detaily, vypracované v měřítku 1:10 až 1:1. Kresby představují jak interiéry (především pohledy do světnic a na topeniště), tak i vnější pohledy na stavení (včetně pohledů krajinných). Jsou provedeny tužkou, případně rudkou, převažují však barevné akvarely. V několika případech byly pořízeny tužkové otisky letopočtů, umístěných na stropních trámech ve světnicích (například Horní Bečva čp. 10 – 1824, čp. 49 – 1837, Solanec čp. 19 – 1848). Zajímavé, i když ojedinělé, jsou portrétní

studie místních obyvatel (děvčete a mužů). Jejich autory jsou Miloš Libra a Zdeněk Musil.

Zaměřování probíhalo dvěma způsoby, které jistě odrážejí míru zkušeností a profesionální přístup jednotlivých pracovních skupin. Studenti vypracovávali celý elaborát přímo na místě. Dokonale ilustrativní jsou popisy jejich práce v průvodních zprávách - z roku 1941: „Velké vzdálenosti zaměřovaných objektů (...) vyžádaly si neobvyklý pracovní postup. (...) Ráno se vrhli všichni účastníci na objekt, rozdělili si práci a navečer odnášeli zaměřený objekt domů.“ A dále v roce 1942: „Cesty k jednotlivým objektům trvaly 2–5 hodin (...) v horách jsme cestovali pěšky s veškerou výzbrojí na zádech. (...) Postupovali jsme tak, že všechny objekty byly kresleny přímo na místě, čímž jest zaručena přesnost a pravdivost přenášené skutečnosti (...).“⁸

Ze studia písemných průvodních zpráv vyplývá, že architekti většinou vypracovávali v terénu kótované podrobné skici, které vynášeli (vykreslovali) sice již v místě pobytu, ale po případném doplnění a upřesnění na místě dokončovali práce až v Praze v atelieru.⁹

O nasazení, s jakým přistupovali k danému úkolu, nejlépe vypovídají jejich vlastní slova ze zprávy o studijní cestě V. Hilského a R. Jasenského: „Na studijní cestu po Valašsku vydali jsme se 6. srpna 1941. Východiskem nám byla poslední železniční stanice u Vlárského průsmyku, odkud jsme šli cestou podél slovenských hranic do Hutě Sv. Sidonie a do Sv. Sidonie. Zde jsme našli několik starých objektů, které jsme však nemohli zaměřit pro blízkost hranice. Přes Huť (...), Bylnici a Brůmov jsme došli dne 8. srpna do Návojně. (...) Dne 9. srpna jsme prohlédli obec Nedašov a Nedašovu Lhotu. (...) Druhého dne přešli jsme horský masiv a přes Požár jsme došli do Střelné. (...) 13. srpna večer jsme dorazili do Francovy Lhoty (...).“ A takto pokračuje výčet navštívených lokalit, obsahující samozřejmě také informace o objektech zaměřovaných během cesty. Způsob práce popisují další řádky zprávy: „Za 26 dnů zaměřili jsme 13 různorodých objektů, které jsme na místě vynesli a v Praze v dalších 20 dnech

⁸ Průvodní zprávy ze září 1941 a srpna a září 1942. Fond ZA ČAVU, dokumentační sbírky EÚ AV ČR.

⁹ A. TENZER: *Průvodní zpráva k zaměření z 5. 11. 1941*. Fond ZA ČAVU, dokumentační sbírky EÚ AV ČR.

dokreslili (...) Cesta, kterou jsme pěšky vykonali činí cca 140 km. Pracovali jsme bez ohledu na svátky a neděle. Mimo velmi špatné deštivé počasí měli jsme velké ubytovací i zásobovací potíže a často jsme se setkali se značným nepochopením majitelů chalup, které jsme zaměřovali.“

Nedílnou součástí dokumentačních prací bylo pořizování *fotografických* snímků, a to nejen ze zaměřených objektů. Velký soubor přinesla práce architektů Hilského a Jasenského (na 380 fotografií), menší množství fotografií pořídili také Podzemný (na 40 snímků) a Tenzer (na 65 snímků).¹⁰

Druhá – studentská skupina – při první cestě na Valašsko na podzim roku 1941 nepořídila pro špatné počasí žádnou fotodokumentaci. Při druhé cestě fotografoval Karel Žabokrtský (rovněž student UMPRUM). Jeho práci dokládá průvodní zpráva.¹¹ Snímky však v souboru fotografií inventovaných v Generálním katalogu fotografií v EÚ uloženy nejsou.

Písemné průvodní zprávy plasticky doplňují obraz výzkumem zachycených staveb, snaží se poskytnout informace o jejich stáří, stavebnících a stavitelích, popisují jejich konstrukci, materiál, prostorové členění a jeho využívání, nezapomínají ani na popis detailů a výzdoby, zachycují i místní terminologii.

Zprávy, podávané skupinou studentů, jsou poměrně stručné. Zpráva z roku 1941 se z větší části věnuje deníkovému popisu studijní cesty. Vlastní průvodní zpráva, vztahující se k předmětu práce – ke

¹⁰ Fotograficky jsou zachyceny obce: Pulčín, Všemina, Biskupice, Luhačovice, Rožnov p. R., Starý Hrozenkov, Slušovice, Vidče, Solanec, Březnice, Velké Karlovice, Velké Karlovice-Hanzlová, Velké Karlovice-Jezerné, Velké Karlovice-Leskové, Velké Karlovice-Tišnavy, Velké Karlovice-Bzové, Velké Karlovice - Na Dolině, Velké Karlovice-Podtáté, Velké Karlovice-Miloňov, Velké Karlovice-Buřanov, Velké Karlovice - Na Kubáni, Doubravy, Jasenná, Neubuz, Nový Hrozenkov-Raťkov, Nový Hrozenkov-Stanovnice, Nový Hrozenkov-Bzové, Nový Hrozenkov, Vsetín–Jasenka, Malé Karlovice, Hutisko, Hážovice, Liptál, Valašské Klobouky, Lužná, Návojná, Horní Lideč, Lidečko, Střelná, Nedašova Lhota, Francova Lhota, Tylovice, Veselá, Křivé, Valašská Bystřice, Valašská Bystřice-Bůřov, Oznice, Mikulůvka, Frenštát p. R., Prostřední Bečva, Bratřejov, Lutonina, Trojanovice, Drslavice, Martinice, Važany, Malé Karlovice, Ublo.

¹¹ Zpráva z 14. 7. – 20. 8. 1942. Fond ZA ČAVU, dokumentační sbírky EÚ AV ČR.

stavbám v okolí Horní Bečvy - je pouze na necelých čtyřech stránkách strojopisu. Přesto charakterizuje typ zástavby v obcích, uspořádání jednotlivých usedlostí včetně orientace obytných stavení vůči světovým stranám a jejich dispozici, konstrukci, stáří. Vedle popisu vnitřního vybavení podává informaci o hygienických poměrech. V krátkosti vyjmenovává místní termíny: pro obytnou místnost – jizba, kryté zápraží – podsínek, půdu – hůra, židli – lenošek.

Určitý posun ve vypracování písemné dokumentace je patrný v následujícím roce, kde je zpráva o cíli cesty a jejím průběhu značně redukována a naopak je velký prostor věnován charakteristice typu zástavby (text ale značně vychází z předchozí zprávy z roku 1941) a především popisu jednotlivých zaměřovaných objektů.

Průvodní zprávy architektů jsou poněkud obsažnější, je v nich dáván prostor pro slovní vyjádření skutečností, které nebyly zachyceny stavebně technickou dokumentací – je detailně popisován materiál roubených objektů, způsob zakládání staveb (podezdívky), typ krovu a krytiny, materiál a způsob provedení podlah, stropů, popis topeniště a další. Architekti Podzemný a Tenzer pracovali v terénu patrně společně, ale zaměřovací elaboráty dokončovali samostatně a tak také vypracovávali průvodní zprávy.

U druhé dvojice – Hilského a Jasenského nelze přesněji určit, jak se podíleli na společné práci. Své elaboráty podepisují společně a konečnou redakci textů drobnými opravami dělají rovněž společně (rukopisné vpisky). Jejich průvodní zprávy jsou značně obsáhlé, kromě popisů, vztahujících se k jednotlivým objektům, obsahují také souhrny, přinášejí i kritický pohled na další vývoj tradičního stavitelství, jehož zánik vidí jako neodvratný. Zamýšlejí se i nad možnostmi ochrany nejcennějších staveb a na jejich způsobu využití.

Závěrem lze konstatovat, že při zpracovávání a studiu rozsáhlého dokumentačního materiálu, získaného v letech 1941-1943 pro region Valašska, vyplynuly mnohé souvislosti dříve neznámé. Mezi spolupracovníky národopisné komise nalézáme skupinu architektů, kteří se při práci na Zaměřovací akci ČAVU zcela programově soustředili na tuto oblast. Jejich zájem vycházel z určité znalosti terénu, ke kterému měli blízko nejen svým rodištěm, ale i společným studiem na odborné škole ve Valašském Meziříčí. Patrně právě proto

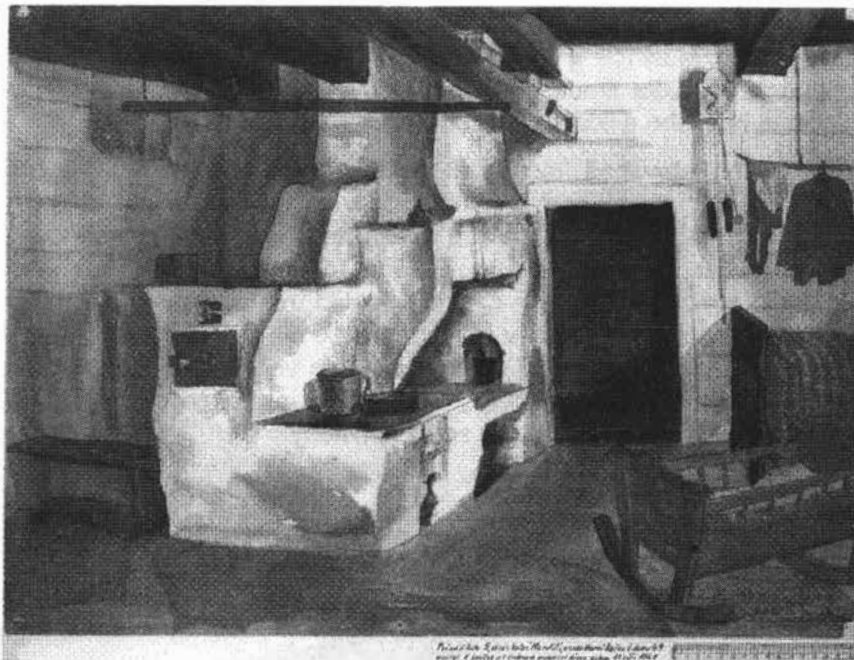
se jejich profesionální činností architektů průběžně vracela do rodného kraje. Obrazila se například ve vypracování regulačního plánu Valašského Meziříčí, v projektu divadla či úpravě hřbitova pro toto město. Ze studia tradičního vesnického stavitelství vznikly články Václava Hilského o lidové architektuře na Valašsku.

Fond stavebně technické dokumentace, kreseb a fotografií spolu s písemnými průvodními zprávami představuje zásadní pramenný materiál, důležitý i pro dnešní studium lidového stavitelství na Valašsku. Práce byla koncipována tak, aby zaměřené objekty přinesly pokud možno co nejširší pohled na spektrum tradičních vesnických staveb a to jak v úrovni časové, tak zastoupením různých sociálních typů od nejmenších chalup až po velké usedlosti - fojtství. Požadavky Komise pro vědecký výzkum, soupis, zpracování a vydávání památek byly na Valašsku zcela naplněny.

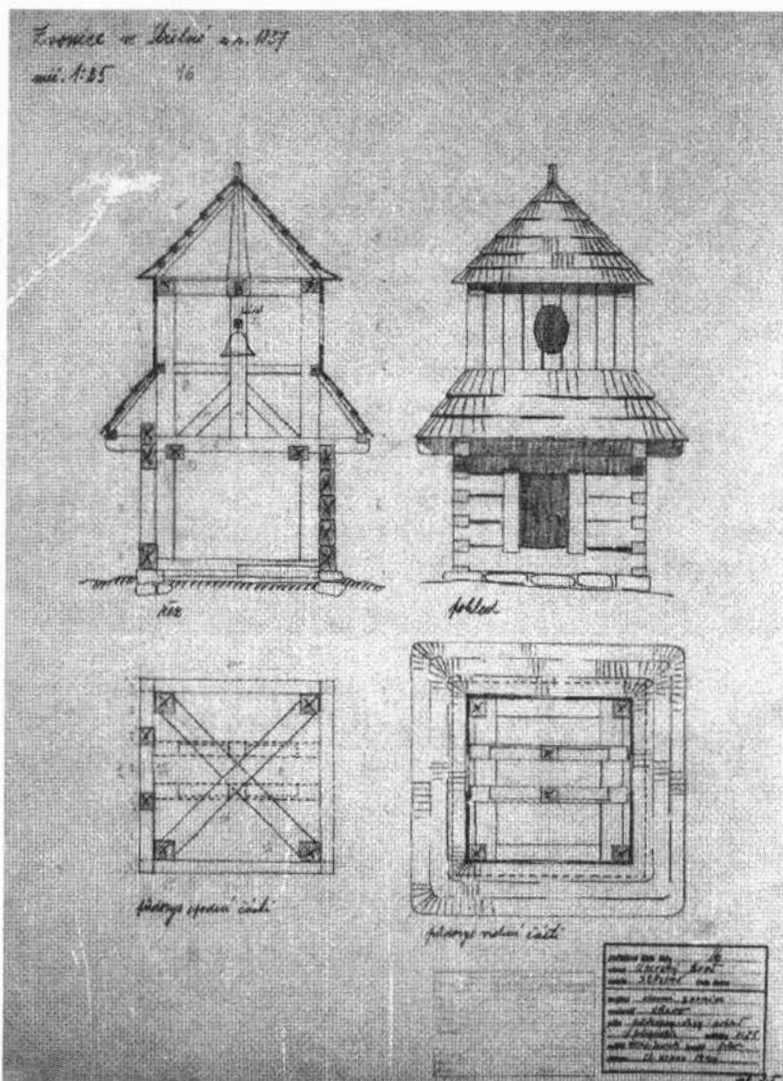
Obrazová příloha:



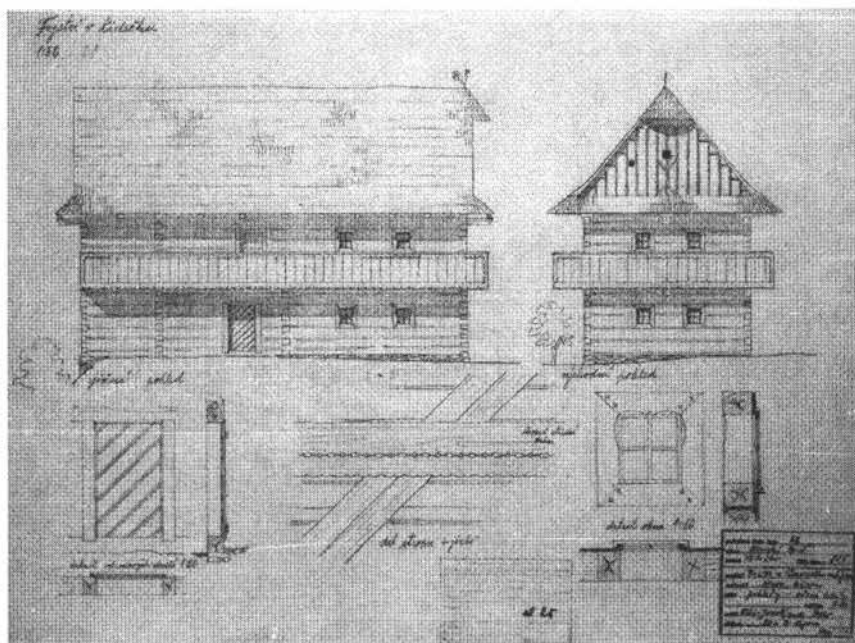
Nový Hrozenkov čp. 532, údolí Bzové, o. Vsetín. Roubený valašský dům s podlomením, kuklou, podsínkem, z r. 1836. Foto: A. Tenzer, 1942-1943



Horní Bečva čp. 49, o. Vsetín. Pohled na pec v jizbě. Akvarel,
autor: M. Libra, 1941



Štětlná, o. Vsetín. Roubená zvonice z roku 1837.
Zaměření: V. Hilský – R. Jasenský, 1941



Lidečko čp. 125, o. Vsetín. Fojtství – pohled a detaily.
 Zaměření: V. Hilský – R. Jasenský, 1941

Národopisci Orlických hor

Petra Mertová

Úvod

Region Orlických hor a Podorlicka bývá vymezován podle rozličných hledisek. Geograficky jasně vymezené území není totožné s etnograficky chápaným regionem Orlicko a Podorlicko, na jehož vývoji se podílely různé historické okolnosti, ať už v rámci Orlických hor nebo mimo ně. Zde pramenící řeka Orlice dala název celé oblasti, jedná se však o uměle vytvořené pojmenování z první poloviny 19. století, přesněji z roku 1836. Bohužel se badatelé nedokáží shodnout na tom, jestli je možné za původní pokládat poetické označení oblasti „Kačenčiny hory“, není totiž dosud jasné, zda se jednalo o lidové označení celých hor nebo jen o název jedné části hor – vrchu Vrchmezí.¹

Historicky chápaný region Orlických hor a Podorlicka je vymezován pomocí zemské hranice s Kladskem a Moravou. Na západní straně se jednalo o území táhnoucí se od Litomyšle, Borohrádku, Třebechovic pod Orebem a Nového Města nad Metují až k Olešnici v Orlických horách. Na jihozápadě se region vymezuje pomocí hranic bývalého Smiřického a Pardubického panství, která však už do regionu Orlických hor a Podorlicka nespadají.²

Zrušením nevolnictví v roce 1781 došlo k uvolnění těsných ekonomických svazků a ke změnám v osídlení krajiny v důsledku pohybu českého, polského i německého etnika bez ohledu na státní hranice. Německé etnikum dosáhlo maximálních hranic osídlení již v roce 1836 a tyto hranice se v podstatě až do konce 2. světové války nezměnily. Německé obyvatelstvo žilo jako národnostní menšina. Udrželo si svůj rodný jazyk, národnost a mělo i vlastní základní a odborné školy a střediskem jazykové oblasti byla Rokytnice v Orlických horách.

¹ Více J. HÉGR: *Kačenčiny hory*. In: Orlické hory a Podorlicko 10, Rychnov nad Kněžnou 2000, s. 176–188.

² Více J. ŠŮLA: *Pěstování a zpracování lnu a konopí v Orlických horách a v Podorlicku*. In: Z dějin textilu 9, Ústí nad Orlicí 1985, s. 37–38.

Proces osídlování Orlických hor německým etnikem byl tématem několika studií německých autorů, ovšem jejich nacionální cítění ovlivněné prožitým odsunem z rodného kraje, poznamenalo vědeckou hodnotu jejich děl. Kritickým zhodnocením těchto prací s připojením vlastního názoru se zabýval Jaroslav Šůla ve sborníku *Listy Orlického muzea*.³

V pracích německých autorů je prosazován názor, že kolonizace území probíhala výhradně německými osadníky a že český živel přišel až jako druhý. Tento názor podrobil kritice Jaroslav Šůla. Zdůrazňoval, že názor na osídlení území německým obyvatelstvem do období před husitským hnutím je pouze teorie nepodložená archeologickými prameny, že nelze uvažovat o etnické příslušnosti osadníků pouze podle jmen lokátorů, a že jména v urbářích ukazují pouze na německou podobu jména.⁴

Vedle pohraničního německého osídlení Orlických hor – Sudet, se na jihu, na Svitavsku a Moravskotřebovsku, vytvořil druhý výrazný německý jazykový celek: Hřebečsko (Schönhengstler, Schönhengst, Schönhengstland, Schönhengstgan). Tento nejvýraznější německý jazykový ostrov na našem území se rozkládal po obou stranách českomoravské hranice. Na západě sousedil s Litomyšlskem a Vysokomýtskem, na severu a východě byl jen úzkým pruhem českých sídel oddělen od německého slezského území. Celkem zasahoval do deseti soudních okresů, přitom Svitavský byl čistě německý a okresy Moravská Třebová, Mohelnice, Lanškroun a Dolní Štíty měly německou většinu. V soudním okrese Ústí nad Orlicí, Litomyšl, Polička, Jeseník a Zábřeh bylo německé obyvatelstvo v menšině.

Hřebečsko se ještě vnitřně členilo na dvě části, na českou část (Lanškroun a vesnice v okolí) a část německou. Obce v okolí Ústí nad Orlicí už byly k Hřebečsku řazeny volně.⁵ S odsunem německého obyvatelstva po roce 1945 zanikla i oblast Hřebečska.

³ Viz J. ŠŮLA: *K problematice studia dějin osídlení a pohybu národnostní hranice v Orlických horách*. In: *Listy Orlického muzea* 2–3, Choceň 1969, s. 89–122.

⁴ Více viz J. ŠŮLA: *K problematice studia dějin osídlení a pohybu národnostní hranice v Orlických horách*. In: *Listy Orlického muzea* 2–3, Choceň 1969, s. 110.

⁵ O Hřebečsku a jeho členění více v článku M. MACKOVÁ: *Příspěvek ke "znovuobjevení" německé historiografie týkající se české části Hřebečska*. In: *Vlastivědný sborník, Ústí nad Orlicí* 1997, s. 26–29. Dále také K. SEVERIN: *Národopis Hřebečska*. *Národopisná revue*, 2002, č. 1., s. 16–26.

Národopisní pracovníci

Národopis, či chcete-li etnografie, dosud svou pozornost regionu Orlických hor a Podorlicka nevěnoval tak intenzivně jako jiným oblastem. Zajisté je to podmíněno vývojem oboru, který se ustavoval v době, kdy se tradiční kultura z popisované oblasti pomalu vytrácela, a proto nezaujala svou bohatostí a pestrostí.

Pokud bychom pojímaly za první národopisně či vlastivědně cítilcí pracovníky také kronikáře a písmáky, můžeme hovořit o počátcích národopisných snah na území Orlických hor a jejich podhůří již od druhé poloviny 18. století. V této době vzniklo několik kronik a pamětí, v nichž jsou zachyceny zajímavé poznatky o všedním i svátečním životě obyvatel regionu.⁶ Tyto prameny jsou stále důležitým podkladem při srovnávacím studiu a v mnoha případech se jedná o unikátní záznamy zachycující např. vánoční zvyky, svatební obřady, rodinné poměry ve venkovském prostředí apod. Počínaje kronikou Ondřeje Antonína Lukavského (psána mezi lety 1739-1774) sledujeme širokou vlnu kronikářských národopisně pojatých záznamů. Zajímavé kroniky sestavili v 19. století také např. Vilém Špaňhel, Eduard Alliger a Jeroným Eustach Brinke a jako představitele písmáků zde uvádíme Václava Františka Viravského,⁷ jehož rukopisné paměti obsahují vzpomínky na jeho učitelské působení a následně na jeho život jako textilního podnikatele.

V průběhu 19. století se ve zkoumaném regionu objevilo několik více či méně výrazných národopisných badatelů. Většina se věnovala dokumentaci mizející podoby lidové kultury ve svém okolí prostřednictvím sběru obrazového, písemného nebo hmotného materiálu ze

⁶ Mezi nejstarší kronikářské záznamy patří např. kronika Ondřeje Antonína Lukavského, učitele ve Skuhrově. Byla psána v rozmezí let 1739 až 1774. Zachycuje nejen útrapy spojené s vojenskými přesuny, ale také zmínky o oděvu a přadláckém a tkalcovském řemesle.

⁷ Vilém Špaňhel (*1838 – †?) kromě školní kroniky z Liberka byl činný jako překladatel z polštiny a chorvatštiny. Eduard Alliger (*1841 – †1929) sepsal celkem 8 kronik, v nichž je poznačeno mnoho poznatků o jeho rodném Neratově ale také celých Orlických hor. Václav František Viravský (*1829 – †1913) jako učitel prošel školami ve Slavoňově, Novém Městě nad Metují, Bohdašíně, Mokrém a Dobrušce. O svém zajímavém životě (po sňatku opustil učitelské povolání a věnoval se podnikání s textilem) zanechal zajímavé rukopisné paměti.

svého okolí. Byli to vesměs učitelé, kronikáři, obchodníci či řemeslníci (jako např. Alois Beer a Eduard Langer). Je zajímavé, že se mezi nimi objevuje také řada postav, kteří se do regionu dostali díky svému zaměstnání (učitelé, literáti, úředníci) a natolik je okouzli, že své úsilí věnovali dokumentaci a propagaci Orlických hor (Josef F. Král, Gothard Josef Lašek a Josef Vycpálek).

Například Gothard Josef Lašek (*1854–†1935), učitel v Častolovicích a ve Vamberku, se věnoval více hudbě, ale i on se přičinil o vznik dalších vlastivědných prací zaměřených na Častolovice a Kostelec nad Orlicí (Solnice město a bývalé panství. Místopisné vypsání Kostelce nad Orlicí a Častolovic – vyšlo roku 1881). Etnografické črty a poznámky Josefa F. Krále se objevovaly již v prvních ročnících Českého lidu. Josef F. Král, rodák z Čáslavi, přišel do Vamberka jako podučitel roku 1879 a setrval zde na místě učitele, ředitele a ředitele místních škol až do roku 1924, kdy odešel do výslužby. Jednalo se o velmi kulturně aktivní osobnost (knihovník, kronikář, amatérský archeolog a historik). Dílo Josefa Vycpálka (*1847–†1922) není potřeba šířeji představovat. Rodák z Chocerad přijal nabídku svého spolužáka ze studií, hr. Zdeňka Krakovského z Kolovrat, aby vyučoval jeho manželku češtině. Roku 1876 nastupuje jako archivář a knihovník na rychnovském zámku. Vyučoval také na místním gymnáziu a to až do roku 1894, kdy odchází do Tábora. V Rychnově se plně zapojil do kulturního života a během svého působení zde založil regionální noviny Posel z Podhoří, které přinášely zajímavé národopisně pojaté příspěvky od svého založení až do zániku (1886–1945). Intenzivně se věnoval sběru lidových tanců, kterých sesbíral přes 200 a krátce před smrtí je vydal pod názvem České tance (Praha 1921).

V této době také vznikaly práce Eduarda Langera (*1852–†1920), úředníka z Broumova. Zajímal se o život venkovského obyvatelstva a své poznatky také knižně vydával. Jeho pozůstalost je dnes uložena ve Státním okresním archivu v Náchodě a bohužel značné množství materiálů bylo po roce 1945 zničeno. Tento badatel se zajímal o kulturu německy hovořících obyvatel, a také své práce publikoval v německém jazyce, např. Aus dem Adlergebirge (1898). Byl také redaktorem jedenácti ročníků sborníku Deutsche Volkskunde aus östlichen Böhmen.

V první polovině 20. století se národopisné práci v regionu věnovali další osobnosti (např. Václav Zdeněk Hackenschmied, Alois Kněžek, Marie Sedláčková–Serbousková a František Šmika). Vedle kronikářských záznamů vznikalo stále více odborných prací, jako např. dílo J. Š. Kubína (České Kladsko, Praha 1926). Významný odkaz zanechal také František Šmika (*1875–†1955), amatérský fotograf. Jeho negativy a pozitivy uložené ve fotoarchivu Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou jsou dnes přebohatou pokladnicí pohledů na města a městečka i s jejich obyvateli.

Hluběji pojaté práce zaměřené na širší region Orlických hor a podhůří byla schopná až mladší generace badatelů, vybavená jednak znalostmi regionu, ale také v mnoha případech odborným vysokoškolským vzděláním (Alfréd Karásek, Hana Hynková, Rudolf Zrúbek, Luděk Štěpán). Jedná se o generaci badatelů - etnografů pracujících až ve druhé polovině 20. století. Samozřejmě, že se v regionu stále etabluje mnoho národopisně činných pracovníků bez odborného školení.

Pro současné studium lidové kultury Orlických hor a Podorlicka tedy můžeme vycházet z množství poznámek v archívních materiálech, dílčích pracích, statích a tématických monografiích. Souhrnná monografie věnovaná celé oblasti dosud nevyšla. Muzeum a galerie Orlických hor se myšlenkou na vydání monografie zabývalo již od konce 60. let 20. století, ale dosud se vedení instituce nerozhodlo k vypracování takového rozsáhlého a odborně náročného projektu. Potěšitelné je, že zpracovány byly v uplynulých letech alespoň určité dílčí okruhy, jako betlemářství, lidový oděv, textilní produkce, architektura a duchovní kultura. Nejedná se však o žádnou ucelenou ediční řadu. Tato témata byla zpracována a následně vydána u různých nakladatelů a nelze říci, že by se vždy plošně a vyčerpávajícím způsobem dotklo celé oblasti Orlických hor a Podorlicka.

Cílem tohoto příspěvku je seznámení s několika národopisci, či regionálními pracovníky, kteří se v minulosti zasloužili o sběr a uchování poznatků, postřehů či obrazových dokladů o podobě lidové kultury Orlických hor a podhůří. Vrátime se proto ještě k několika osobnostem a blíže se zmíníme o jejich osudech a práci. Jednotlivé medailonky jsou seřazeny chronologicky bez snahy o porovnávání významu badatelů.

*Hory drsné, hory české kolem nás,
místo sadů, místo révy lesů pás,
samoty spíš nežli peněz kraj,
to přec je tkalců svět a jejich ráj ...*

(Jeroným Eustach Brinke: Tkalcovská – Weberlied)

První z řady národopisných pracovníků je **Jeroným Eustach Brinke**, básník a kronikář v obci Jedlové. Narodil se 30. září roku 1800 v Jedlové, v německy hovořící rodině Františka Brinkeho a jeho ženy Anny. Byl v pořadí pátým dítětem z osmi dětí. Základní vzdělání získal na škole v Jedlové (1807–1812) a pak ještě dva roky docházel do tzv. nedělní školy opakovací. Vyrůstal v chudých poměrech a od dětství musel se svými sourozenci pomáhat rodičům při řemesle a v hospodářství. Na jeho duchovní vzdělání měl asi větší vliv dědeček z matčiny strany, bývalý kantor v Jedlové, Ondřej Vencel. Od otce se vyučil tkalcovskému řemeslu, které také provozoval doma. Druhé jméno Eustach získal při biřmování ve Velkém Uhřínově roku 1816 a později je běžně užíval. Roku 1823 se oženil s Marianou Hartwichovou (byla o 2 roky starší a zemřela 1853), s níž měl celkem sedm dětí. Po skončení napoleonských válek, v době velké nouze, se živil v zimě tkalcovinou a v létě pak tesařskou prací na stavbách v širokém okolí. Roku 1837 byl jmenován jako tkalcovský mistr přísežným prohlížečem pláten, tzv. štemplířem, jehož povinností bylo za nepatrný krejcarový příjem zkontrolovat všechny utkané kopy pláten, zda mají zákonem stanovené míry a na důkaz správnosti je orazítkovat. Tuto funkci obvykle vykonávali vysloužilí vojáci nebo osoby, které byly ve svém okolí uznávanou autoritou. Jako všeobecně uznávaná osoba byl dne 10. září roku 1850 jmenován prvním starostou obce. Ovšem v této funkci zažil mnohé útrapy, protože jako chalupník získával obtížně respekt ze strany osadníků s většími majetky. V úřadě setrval až do roku 1864.

Jako literárně nadaný člověk se projevil při skládání básní s místní sociální tematikou. Nejznámější z nich jsou tzv. Tkalcovská (Weberlied) a Svatební mše (Brautmesse), obě psány ve zdejším německém dialektu. Roku 1936 byla v Praze vydána sbírka jeho básní Krozbeern. Eine Auswahl aus dem Schaffen des Adlergebirgs – Naturdichters Hieronymus Eustachis Brinke u vydavatelství Verlag des Deutschen Kulturverbandes.

Ovšem pro etnografii je nejdůležitějším dílem jeho Kronika obce Jedlové z let 1816–1879, která se dochovala pouze v překladu Jana Balcara z Bystrého (pořízeno roku 1960), uchovávaná dnes v muzeu v Deštném v Orlických horách. Jedná se o jedinečný doklad životě v Orlických horách z období, ze kterého je velmi málo záznamů podobného rázu.

Vedle rodinných zápisů kronika přináší informace o počasí, úrodě, cenách potravin, plátna i obilí a pro porovnání uvádí také nízké tkalcovské příjmy. Zmiňuje také katastrální vyměrování pozemků v Jedlové a okolí v letech 1838–1840, popis poutě do Maria Zell (z roku 1846) a řadu dalších místních událostí. Celé dílo je psáno v německém jazyce a nikde není naznačena jakákoliv zmínka o českoněmeckých vztazích. Jeroným Eustach Brinke zemřel 7. září roku 1880.

V pořadí druhou zajímavou osobou je postava **Aloise Beera** (1833–1897), kronikáře, písmáka a naivního malíře. Alois Beer se narodil v Dobrušce a během svého života vytvořil obsáhlé dílo sestávající z množství zápisů a nákrešů z rodného městečka i z cest, kdy jako tovaryš (vyučil se soustružníkem) prošel rakouské a italské země. Prošel také Vídní a Lublaní, kde navštěvoval malířské kurzy.

Jeho pozůstalost je uložena v Městském muzeu v Dobrušce. Karel Michl z ní vybral a k vydání připravil čtyři knihy: Nevděk (1936), Lituji, že nejsem básník (1970), Alois Beer na vandru (1973) a Památosti mého podomování (1978). Tato poslední kniha obsahuje popisy cest „do hor“ v červenci roku 1887 a v lednu, únoru a srpnu roku 1889. Na těchto cestách Alois Beer procházel kraj jako podomní obchodník s nejrůznějšími drobnostmi. Ve svých sešitcích se sám zachytil s deštníkem v ruce a v doprovodu dcery Ludmily. Na sklonku života byl díky nemoci odkázán na život na výměnku. Zde pořádal své vzpomínky a dával jim literární i výtvarnou podobu. Své zápisy obohatil o množství osobních poznámek ovlivněných jeho nelehkým životem. V jeho díle jsou zachyceny také dialektické odchylky místní němčiny a češtiny. Ve svých textech zachytil popisy cest, život všední i sváteční v městě Dobrušce i okolní ve druhé polovině 19. století a doprovodil je početnými kresbami, které bychom označili jako naivní nebo insitní umění. Právě tyto kresby jsou dnes velmi využívaným pramenem k poznání podoby architektury měst a vesniček z Orlických hor.

Další osobou je vlastivědný pracovník **Karel Michl** (1898–1982). Rodák z Dobrého získal učitelské vzdělání (absolvoval učitelský ústav v Hradci Králové) a prošel v 1. světové válce rumunskou frontou. Po skončení války učil krátce v Kounově a v Hlíném (1922–1928), v Dobrušce (1928–1936) a v Třebechovicích. Po 2. světové válce byl politicky činný a mezi lety 1950–1958 vedl krajské muzeum v Hradci Králové.

Pro národopis Orlických hor se zasloužil redaktorskou a literární prací. V období První republiky redigoval vlastivědný časopis *Od kladského pomezí*, kam také sám řadou historických a etnografických článků přispíval. Dále uspořádal a k vydání připravil výbor z rukopisů Aloise Beera (*Nevděk – 1936*, *Lituji, že nejsem básník – 1970*, *Na vandru – 1973*, *Památosti mého podomování – 1978*). Ačkoliv jeho literární tvorba byla orientovaná na dětského čtenáře, retrospektivní literaturu a drama, nejceněnějšími se staly jeho historickovlastivědné studie v časopise *Od kladského pomezí*.

Václav Zdeněk Hackenschmied (1867–1945) učitel a amatérský národopisný pracovník se narodil se v Příbrami 28. září roku 1867. Zde také odchodil školní docházku a absolvoval učitelský ústav. Jeho učitelská kariéra započala v Perálcích, kde jako podučitel působil od prosince 1888 do září 1889. Do ústecké oblasti přišel v září roku 1889. V obci Říčky začal vyučovat a setrval zde jako učitel až do roku 1912. Tuto krajinu si zamiloval a od počátku svého působení se také zajímal o spolkový a kulturní život. Byl velmi aktivní, založil a vedl místní kroniku, pořádal přednášky a vzdělávací kurzy, založil místní knihovnu, čtenářský spolek, hasičský sbor a divadelní spolek.

Jako učitel nezůstal stranou ani při organizování sběrů pro Národopisnou výstavu československou. Viděl v ní příležitost, jak představit svět předků a nabít národní hrdosti. Zaslal do Prahy vlastní sbírku národních písní, zvyků, pověr, pohřebních písní, dvoukřejcarových tištěných lidových písní, receptů na barvení látek a listů z modlitebních knih. Celý soubor se vrátil zpět z Prahy po skončení výstavy v roce 1896.

Celý život se zajímal o péči o jemu svěřená školní dítka. Vymýšlel nové koncepty, učební pomůcky a vyučoval. Během 1. světové války se velmi angažoval ve prospěch učitelů jako zástupce

učitelstva v lanškrounské c. k. okresní školní radě. Snažil se omezit odvody učitelů na frontu, protože tím trpěla školní docházka.

Pro určité spíše osobní spory uvnitř učitelské obce byla v roce 1916 udělena V. Z. Hackenschmiedovi důtka pro nedovolenou agitaci proti usnesení lanškrounské okresní rady. To s sebou také neslo přeložení z učitelského místa v Ústí nad Orlicí do Hněvkovic, kam nastoupil 1. května 1916, a do Všebořic byl jmenován řídícím učitelem 31. srpna 1916. Tímto rozhodnutím byl zdrcen, neboť musel opustit kraj který velmi miloval a žít během válečného času v nedůstojných a nuzných podmínkách, protože neměl vlastní zásoby. Jak sám poznamenal v dopisech, žil ve vlhkém, studeném a nezdravém bytě, který páchl plísní. Přesto korespondenčně udržoval vztahy s milovaným krajem. Díky tomu je také zpraven o vypsání učitelských míst v Ústí nad Orlicí a Parníku roku 1918. Místo mu bylo uděleno Místní školní radou 9. března 1918 a od 6. prosince 1918 byl Zemskou školní radou v Praze jmenován definitivním učitelem pro první třídy při obecné škole chlapecké v Ústí nad Orlicí. Odmítl však opustit místo ve Všebořicích v polovině roku a setrval zde do konce školního roku. Z místa v Ústí nad Orlicí odešel do výslužby v roce 1927. Umírá až v roce 1945 dne 23. ledna v Mělníku.

Během svého života vydal několik prací se vztahem ke slovesné tvorbě podorlického regionu – pověsti, báchorky, báje a jiná vypravování v knize Na besedě. Báchorky, báje, pověsti aj. vypravování lidu z okresů Lanškrounského a Ústeckého nad Orlicí (1928), v Letopisech kraje a města Ústí nad Orlicí uveřejňoval další sebrané slovesné útvary a poznatky o lidové tradici. Zde zaznamenal například popis posvícenského zvyku Zabíjení kohouta v Říčkách. Také zpracoval stať o tradici ústeckého betlemářství, která vyšla knižně pod názvem „Ústecké betlémy“ roku 1927. Skromná pozůstalost je dnes uložena v okresním archívu v Ústí nad Orlicí.

Další zajímavou postavou z pohledu národopisu je učitel **Alois Kněžek** (1861–1948). Pochází z orlického regionu, narodil se v Záměli u Potštejna a vystudoval učitelský ústav. Jeho významným působištěm byla škola v Kunčicích u Kyšperka (dnešní Letohrad). Před příchodem do Kunčic vyučoval v Žamberku. V Kunčicích působil jako řídící učitel od 16. září roku 1886 až do roku 1924, kdy odešel na odpočinek do Kyšperka (dnešní Letohrad).

Během svého působení v Kunčicích měl velký vliv na morální a kulturní život v obci. Staral se o vymícení alkoholismu, hry v karty a kouření. V jeho úsilí ho podpořil kolega, pomocný učitel Milan Vondru. Společně se orientovali na mládež a snažili se ji zaujmout činností v divadelním spolku, chodili s ní na vycházky spojené se zpěvy a hrami. Rovněž půjčovali knihy z obecní knihovny. Roku 1896 uspořádali dne 15. listopadu první divadelní představení „Přástky“ v hostinci u Nemannů. Zasadil se také o výsadbu ovocných stromů podél cest, šíření znalostí o včelařství, zřízení sušárny a lisu na ovoce.

Jeho význam pro národopis spatřujeme hlavně v díle Rodové paměti kunčické. Tento soubor pamětí inicioval právě Alois Kněžek a sestavil jej v letech 1912–1933. Jedná se o vzpomínky v té době nejstarších obyvatel Kunčic. Každá vzpomínka je osobitou výpovědí o době a osobě autora. Tak se dovídáme podrobnosti nejen o hospodářském a politickém vývoji kraje, ale také o stravě, náboženských událostech (poutě do Maria Zell), zvycích a počasí. Podařilo se například zachytit popis svatebního obřadu i s vyličením svatebních zvyků a oděvu svatebčanů. Zajímavými jsou také popisy jídelníčku z náhražkových potravin. Tento konvolut je v rukopisné podobě uchovávan v soukromém držení.

Na konec bych chtěla připomenout dílo **Josefa Koreje–Blatinského** (1909–1989) jehož dílo sestávající z několika set kreseb a maleb je uchováváno v rychnovském muzeu. Josef Korejz vystudoval v Rychnově nad Kněžnou gymnázium (absolvoval v roce 1930) a následně po vojenské službě odešel do Prahy, kde navštěvoval soukromé hodiny malířství. Mimo krátké období, kdy vyučoval náboženství v Uhříněvsi (1934–1936), se věnoval malířství a cestám za lidovou kulturou nejen v Orlických horách, ale také na Slovensko a Lužici. Přízvisko Blatinský si zvolil podle části rodné obce – Blatiny. Stal se také aktivním dopisovatelem československé společnosti národopisné (od roku 1959) a první národopisné znalosti získal od PhDr. Hany Hynkové, CSc. Jeho dílo je zajímavé nejen pro ikonografickou hodnotu, ale také tím, že se snažil zachytit písně, a výpovědi pamětníků a to mnohdy přímo vedle malby či kresby či na rubové straně kartonu. Svědomitě také plnil úlohu kronikáře v obci Javornice od roku 1955. Roku 1988 vyšla kniha *Veřejchysty do říše báječin*, kterou uspořádal Karel Michl, v níž vzpomíná na svůj život za doprovodu vlastních kreseb a akvarelů. Josef Korejz–Blatinský byl

velmi svéráznou postavou, kterou na Rychnovsku znal snad každý. Při svém putování se seznámil s mnoha lidmi, kterým za drobnou odměnu nebo něco k snědku daroval obrázek jejich stavení nebo samotných obyvatel. Pokoušel se také o řezbářskou tvorbu (betlémy, figurky z masopustního průvodu aj.).

Velká část jeho rozsáhlého díla je uložena ve fondech Muzea a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou. Výtvarné dílo je zaevidováno ve fondu výtvarné umění (19-A), ale dosud nebylo komplexně zpracováno. Z jeho díla se uskutečnilo několik dílčích výstav a roku 1982 vydala Orlická galerie katalog o výstavě, jehož autorkou je Olga Szymanská. V tomto katalogu je uvedeno také několik poznámek k jeho životním osudům.

Samozřejmě není možné na tomto místě zmínit všechny postavy z široké plejády regionálních pracovníků z Orlických hor a Podhůří. Vybrala jsem ty, s jejichž dílem jsem se dosud setkala a jejichž životní příběh mě nějakým způsobem oslovil. Na samotný závěr jsem ještě připojila krátkou báseň z pera Antonína Hoše, kronikáře z Olešnice a Rzů. V těchto řádcích je velmi krásně a dojemně vylíčen vztah k rodnému kraji.

Můj domov

*Kusem mého srdce
je ta víska malá
vždyť tu pod doškama
kolébka má stála.*

*A kdyby se mě někdo ptal
kde je Boží ráj
zaved bych ho jedenkrát
ve svůj rodný kraj.*

*A kdybych mu vzkázal
svoji rodnou ves
ještě že by zašeptal:
„Ráj jsem viděl dnes.“*

Literatura a prameny:

Muzeum Dobruška, archivní sbírka, sign. AF – Pozůstalost po Aloisovi Beerovi.

Muzeum a galerie Orlických hor, Fotoarchiv (negativy a pozitivy Františka Šmiky).

Muzeum a galerie Orlických hor, Fond Výtvarné umění (sbírka děl Josefa Korejze Blatinského)

S. ADAMEC – V. MORAVEC: *Historie statku orlického a vsí Orlice a Kunčice. Uspořádaný soubor badatelských a kronikářských informací o minulosti obou obcí.* Letohrad 1966.

A. BEER: *Památnosti mého podomování.* Uspořádal Karel Michl, Kruh, Hradec Králové 1978, 163 stran.

J. FRÁZEK: *Ze starých kronik.* Oftis, Ústí nad Orlicí 2004, 1. vydání, 264 stran.

V. Z. HACKENSCHMIED: *Na besedě. Báchorky, báje a pověsti.* Oftis, Ústí nad Orlicí 1995, 252 stran.

J. HÉGR: *Kačenčiny hory.* In: Orlické hory a Podorlicko 10, Rychnov nad Kněžnou 2000, s. 176–188.

J. KOREJZ-BLATINSKÝ: *Vejchysty do říše baječin.* Kruh, Hradec Králové 1988, 267 stran.

M. MACKOVÁ: *Václav Zdeněk Hackenschmied.* In: Sborník okresního archivu v Ústí nad Orlicí 1991, sv. 3, s. 65–70.

M. MACKOVÁ: *Příspěvek ke „znovuobjevení“ německé historiografie týkající se české části Hřebečska.* In: Vlastivědný sborník, Ústí nad Orlicí 1997, s. 26–29.

J. PIVCOVÁ: *PhDr. Hana Hynková CSc.* In: Orlické hory a Podorlicko 10, Rychnov nad Kněžnou 2000, s. 228–243.

K. SEVERIN: *Národopis Hřebečska.* Národopisná revue, 2002, č. 1., s.16–26.

O. SZYMANSKÁ: *Josef Korejz-Blatinský.* Katalog k výstavě. Orlická galerie v Pardubicích 1982.

J. ŠŮLA: *Pěstování a zpracování lnu a konopí v Orlických horách a v Podorlicku.* In: Z dějin textilu 9, Ústí nad Orlicí 1985, s. 37–38.

J. ŠŮLA: *K problematice studia dějin osídlení a pohybu národnostní hranice v Orlických horách.* In: Listy Orlického muzea 2–3, Choceň 1969, s. 89-122.

R. ZRŮBEK: *Jaro, léto, podzim, zima. Duchovní dědictví Orlických hor.* Academia, Praha 2005. 328 stran.

Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou. Okresní úřad Rychnov nad Kněžnou a Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 2001, 1. vydání, 370 stran.

Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou. Okresní úřad Rychnov nad Kněžnou a Státní okresní archiv v Rychnově nad Kněžnou 2001, 2. rozšířené a doplněné vydání, 396 stran.

Dědictví učitelských osobností

Josef Jančář

V knize Počátky národopisu na Moravě shromáždil Richard Jeřábek přehled publikovaných prací různých autorů od konce 18. do třetí čtvrtiny 19. století. Jde o práce, které přes některé nepřesnosti nebo povrchnosti zachytily mnohé nenávratně zmizelé jevy lidového života. Nový impuls k systematictějšímu sběru hmotných dokladů a zaznamenávání všech jevů kultury a způsobu života vesnice přinesla devadesátá léta 19. století, zejména inspirace Národopisnou výstavou československou v Praze v roce 1895. Nejde jen o období diletantského zájmu o tradice lidové kultury, ale také o atmosféru závěrečné fáze počestování slováckých měst, jejichž správa byla do počátku devadesátých let v rukou německé menšiny.

Velkou zásluhu na dokumentaci života vesnic na Slovácku a na rozvíjení jejich kulturních aktivit měli absolventi učitelských ústavů. Přicházeli do kraje, který byl ještě na konci 19. století zaostalým krajem pacholků, děveček, doškových střech a starobylých zvyků. Ukazuje se, že nejrůznějším obdobím sběratelských, organizačních i literárních prací učitelů v tomto regionu byl přelom 19. a 20. století. Rozdílné zájmy, schopnosti a výsledky osobního úsilí lze dobře pochopit na příkladu díla a životních osudů několika osobností, působících v tehdejším uherskohradištském kraji. Za příklad lze vybrat dílo učitele, hudebníka a sběratele Františka Kretze (1888-1929), učitele, dokumentátora lidového života a malíře Josefa Hodka (1885-1973), učitele, knihovníka a spisovatele Bedřicha Beneše Buchlovana (1885-1953), učitele, sběratele a ředitele Slováckého muzea Josefa H. Štěrby (1888-1971) a učitele, bibliofila a autora sbírek lidové erotické slovesnosti Karla Jaroslava Obrátla (1866-1945). Každý z nich zanechal po sobě kulturní dědictví, z něhož dosud čerpají generace jejich následovníků i profesionálních badatelů.

František Kretz přišel učit do slováckých Kunovic v roce 1889 a brzy se stal jednou z nejvýznamnějších osobností kulturního života regionu, zejména když se přistěhoval do Uherského Hradiště. Jako vynikající klavírista se podílel na hudebním životě města, kam přitahoval mnoho významných umělců jako byl například Vítězslav Novák nebo mladý Josef Suk, s nímž se Kretz seznámil na

uherskohradištském koncertě začínajícího Českého kvarteta. V devadesátých letech, kdy v Uherském Hradišti maloval Joža Uprka, se stal členem skupiny jeho největších přátel. V roce 1894 získal místo redaktora Slováckých novin, které se pod jeho vedením staly nejvýznamnějším periodikem na počátku 20. století na jihovýchodní Moravě. Sám napsal přes šedesát studií a článků o lidové keramice, o výšivkách na Moravě i na Slovensku, o malířích, kteří se stali jeho přáteli, jako byli Joža Uprka, Adolf Kašpar, Cyril Mandel nebo Alois Kalvoda. V roce 1924 napsal i turistického průvodce po Slovácku. Rozporuplný entuziasmus Kretzovy povahy mu umožňoval spíše široký než hluboký pohled na jednotlivé obory jeho zájmu, jimž vévodilo především sběratelství.

O rozsahu jeho sběratelské činnosti svědčí nejenom stovky etnografických i uměleckohistorických předmětů, jež od Františka Kretze získala muzea v Praze, v Brně a v Bratislavě. Od Kretze pocházel i základní sbírkový fond Slováckého muzea, když od něj v roce 1913 zakoupil uherskohradištský odbor Národní jednoty 600 kusů lidové keramiky a na tisíc kusů výšivek a dalších muzejních předmětů. Při své neobyčejné sběratelské aktivitě, a ve snaze přispět ke kulturnímu i hospodářskému rozvoji kraje který si zamiloval, přiznával, že dává jen podněty, aby nasbíraný materiál zpracovali povolanější odborníci. O tom, že se stal významnou osobností v kulturním životě Uherského Hradiště a celého Slovákka svědčí přes padesát nejrůznějších článků o jeho životě a práci, napsaných většinou s laskavým humorem. O mnohostrannosti jeho práce svědčí i to, že stál spolu s Dušanem Jurkovičem u zrodu Moravské ústředny pro lidový průmysl, podnítil uskutečnění keramického kurzu v Domě umění v Hodoníně, jehož výsledkem byl rozvoj fajansové výroby, která se stala téměř synonymem pro „malované Slovákko“, a podílel se i na založení Dívčí průmyslové školy a městské knihařské školy v Uherském Hradišti.

Josef Hodek nemohl najít učitelské místo na rodném Plzeňsku. Později na tuto dobu vzpomíná v dopise svému uherskohradištskému příteli Josefu H. Štěřbovi: *„Po maturitě nebylo na našem okrese žádných míst, leda pro tři-čtyři primusy, a to já nebyl – a tož jsem čekal do vánoc, do poleletí. Táta byl starostou v Blovicích a členem okresní školní rady v Plzni a myslel, že určitě místo když ne v Plzni tož na venkově dostanu. Já už měl toho čekání dost a rozeslal jsem*

korespondenční lístky po okrajových okresech na Moravě, nebylo-li by tam místo učitelské.“

Místo na Slovácku se našlo, a prostřednictvím okresního školního inspektora Leonarda Hrázděry se seznámil s významnými uherskohradištskými kulturními pracovníky, zejména s Bedřichem Benešem Buchlovanem, Josefem H. Štěrbou a Karlem Jaroslavem Obrátilem, kteří ho inspirovali k zapisování lidového života a podněcovali jeho výtvarné snahy. V letech 1908-1913 učil v Súchově, proslaveném knihou *Súchovská republika* od Otakara Bystřiny, v Javorovci u Uherského Hradiště, a v Boršicích u Blatnice. Z podnětu přátel, sdružených ve známém uherskohradištském spolku bibliofilů, strávil prázdniny v roce 1911 v Praze u grafika J. Váchala, který ovlivnil Hodkovo grafické dílo na celý život. Po skončení první světové války se vrátil do Plzně, kde se zcela věnoval malířství a grafice.

Několikaletý pobyt Josefa Hodka na Slovácku byl neobyčejně plodný. Za dobu svého učitelování zpracoval a k publikování připravil národopisnou monografii obce Javorovec pod názvem *Život moravských Slováků*, náčrt národopisné monografie Súchova a Boršic pod názvem *Rok mezi Moravskými Slováky* a dva samostatné svazky s vlastními barevnými ilustracemi: *Boršická svatba* a *Svatba v Javorovci*. Zpěvník *Súchovské písničky* z roku 1909, jehož faksimile vydal Národní ústav lidové kultury ve Strážnici v roce 2001, připravil Josef Hodek ve spolupráci s kapelníkem, kostelníkem, tkalcem a domkářem Janem Šumberou. Vznikla tak první ucelená sbírka lidových písní, zapsaná u nás v jedné obci. Její význam navíc podtrhuje výtvarné zpracování, navazující na tzv. Šumberův *Boršický kancionál* z poloviny 18. století.

Tyto výsledky jeho pozorovacího talentu a schopnosti přesně zaznamenat realitu přinesly české etnografii na tisíc hustě popsaných stránek autentických a utříděných záznamů o kultuře a způsobu života v obcích kde učil. Jsou to stále cenné a důvěryhodné prameny. Věřím, že jejich vydání by bylo i dnes významným příspěvkem k současnému bádání zejména v oblasti duchovní a sociální kultury.

Bedřich Beneš Buchlovan je další významnou učitelskou osobností, výrazně se podílející na kulturních aktivitách Uherskohradištska a přesahující svým významem regionální hranice. Po absoltoriu na učitelském ústavu v Kroměříži učil ve Bzenci, v Buchlovicích

a ve Zlechově, od konce dvacátých let pak v Uherském Hradišti. Na rozdíl od Josefa Hodka nebo Františka Kretze, kteří pro své umělecké a osvětové zájmy opustili učitelská místa, B. B. Buchlovan vytvořil své pozoruhodné literární dílo právě jako učitel. Napsal několik básnických sbírek, přes dvacet odborných knížek o literatuře a výtvarném umění, osm překladů z polštiny a němčiny, redigoval několik časopisů, především *Bibliofil* (1930-1941), kolem něhož soustředil mnoho umělců. Významné jsou i jeho knížky pověstí a „čtení“ o českých spisovatelích a malířích, i průkopnické dramatizace lidových balad. Významný český folklorista Oldřich Sirovátka napsal, že jeho literární význam spočívá především v tom, že zapojuje regionální kulturu do celonárodní kultury, již oplodňuje podněty z regionu, a zároveň vnáší do regionu impulsy hlavních hodnot celonárodní a světové kultury.

Učitelskou osobností Uherského Hradiště byl rodák z nedaleké Ostrožské Nové Vsi Josef H. Štěrba. Po absolutoriu na učitelském ústavě v Kroměříži učil na školách v Popovicích, v Hluku a od roku 1919 v Uherském Hradišti, kde se stal ředitelem obecné školy chlapecké. Už od dob studií na učitelském ústavě se zajímal o výtvarné umění. Pod vlivem K. J. Obrátily se stal nadšeným bibliofilem, sběratelem grafiky, obrazů i knih a postupně se stal uznávaným znalcem moderního umění. V jeho neobyčejně cenné sbírce byli zastoupeni Antonín a Linka Procházka, Emil Filla, Otakar Kubín, Jan Zrzavý, Václav Špála, Rudolf Kremlíčka, Jan Trampota a mnoho dalších umělců.

Mimo své pedagogické působení se výrazně podílel na kulturním životě města. Spolu s K. J. Obrátilem a B. B. Buchlovanem organizoval výstavy výtvarného umění, pořádal přednášky významných osobností a spolupodílel se na vydávání známého časopisu *Bibliofil*. Po druhé světové válce stál u zrodu Slováckého divadla, byl kulturním referentem Městského národního výboru, a v letech 1951-1954 byl prvním ředitelem Slováckého muzea po jeho postátnění. Spolu s učiteli, jako byl Josef Hodek, František Kretz nebo Bedřich Beneš Buchlovan, patřil k osobnostem, které nejenom vyučovaly mládež, ale byly i organizátory kulturního života v regionu.

K mimořádným učitelským osobnostem Uherského Hradiště patřil v první čtvrtině 20. století Karel Jaroslav Obrátil. Narodil se v Hukvaldech v učitelské rodině, absolvoval učitelský ústav v Příboře a jako podučitel působil ve školách ve Vizovicích a v Bystřici pod

Hostýnem. Když získal aprobaci k vyučování na školách měšťanských, učil nejdříve v Kyjově a od roku 1902 na Střední dívčí škole měšťanské v Uherském Hradišti, kde se stal v roce 1917 ředitelem chlapecké školy měšťanské.

V Uherském Hradišti, pod vlivem školního inspektora Leonarda Hrázděry, se začal věnovat sběru materiálu pro připravovanou národopisnou monografii Slovácké dítě. Při této terénní práci se seznámil s mnoha projevy, které nebyly dosud do sbírek lidové slovesnosti zařazovány pro svůj erotický obsah. Sám píše, že jako sběratele starých tisků ho zaujaly zejména knihy, které byly podle Koniášova klíče zakázány obdobně jako moderní konfiskované tisky, zejména politické, a že ke sbírání erotik ho přivedla vášeň sbírat věci proskribované a pronásledované. Ve snaze publikovat výsledky své národopisné práce s erotickou tematikou navázal kontakt s profesorem vídeňské university S. Kraussem, který mu slíbil, že jeho práci zveřejní jako zvláštní svazek časopisu Anthropophyteia. Dr. Krauss zemřel, a tak K. J. Obrátil vydal v omezeném nákladu třídílná *Kryptadia (Příspěvky ke studiu pohlavního života)* až v Praze, kam v roce 1926 odešel po různém osočování a pronásledování. Reprint *Kryptadií* vydalo v letech 1999-2000 nakladatelství Paseka v redakci německého bohemisty Franze Schindlera z Goethovy university ve Frankfurtu nad Mohanem. V rozhovoru pro *Nové knihy Schindler* řekl, že „*Kryptadia vrací české veřejnosti to, co jí vzali folkloristé-vlastenci, když cenzurovali své záznamy, aby odpovídaly jejich představám jaký má být ‚prostý‘ lid.*“

Karel Jaroslav Obrátil, ctitel Masaryka, Sokol, přítel J. S. Machara, jehož jako předseda Učitelské jednoty pozval k přednáškám do Uherského Hradiště a na katolickou Moravu, byl velkým sběratelem knih a ex libris, pro něž získal i své mladé kolegy B. B. Buchlovana a Josefa Štěrbu. Svou mnohatisícovou sbírku knih a tehdy největší sbírku ex libris u nás odkázal Národnímu muzeu. Byl umučen nacisty v Petschkově paláci 5. dubna 1944.

Tato drobná připomínka práce pěti rozdílných učitelských osobností chce být podnětem k hlubšímu zhodnocení dosud nedocenené práce učitelů, kteří nejenom vyučovali děti, starali se o školní budovy, psali obecní kroniky a dokumentovali život tehdejších vesnic, ale byli také zakladateli místních ochotnických divadel, hudebních a pěveckých sborů nebo folklorních skupin a organizátory

kulturního života ve svých působících do doby, než tyto funkce byli schopni převzít jejich dospělí žáci.

Použitá literatura:

- K. ALTMANN: *Zíbrtův „Český lid“ a moravští národopisci*. Český lid, 90, 2003, s. 173-178.
- J. GLIVICKÝ: *O Kretzově sběratelství a také o osudu jeho knihovny*. In: Zpravodaj UH, 1972/2, s. 3-4.
- J. JANČÁŘ: *Národopisné materiály Josefa Hodka*. In: Slovácko, 3, 1961, s. 144-145.
- J. JANČÁŘ: *Slovácké muzeum 1914-1964*. Kultura a tradice, sv. 1, 1965.
- D. KLÍMOVÁ-RYCHNOVÁ: *Akad. Malíř Josef Hodek jako národopisec a folklorista*. Český lid, 54, 1967, s. 109-111.
- J. NEJEDLÝ: *Folklorista K. J. Obrátil očima německého bohemisty*. In: Nové knihy, 40, č. 32, 9. 8. 2000, s. 28-29.
- J. PÁVEK: *Z regionálního kalendáře*. Zpravodaj UH, 1988/3, s. 11-12.
- O. SIROVÁTKA: *Spisovatel regionální i celonárodní*. Slovácko, 31, 1991, s. 144.

Vlastivědný sborník českého jihovýchodu a jeho spolupracovníci

Helena Nováková

Informace k národopisné problematice z oblasti na pomezí jižních Čech a Horácka přinášely v meziválečném období především dva sborníky, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu a Zálesí, vlastivědný sborník okresu humpoleckého. Zálesí, vydávané učitelskou jednotou *Budeč* v Humpolci, vycházelo od roku 1919 až do roku 1941 a potom ještě v letech 1946-1948. Díky takovým spolupracovníkům, jako byli Josef Kopáč, Jaroslav Mančal, Antonín Tomíček a další, přinášelo Zálesí množství článků o tradičním životě a kultuře lidí ve vesnicích na Vysočině. VSČJV, bohužel, v tomto za Zálesím značně zaostával, ale přesto ani jeho přínos není zanedbatelný.

Vlastivědný sborník českého jihovýchodu začal vycházet v Pelhřimově v roce 1920 jako „měsíčník pro duchovní, historické a přírodovědecké poznání kraje.“ Nejprve jej vydávalo Vydavatelské a nakladatelské družstvo v Pelhřimově, od čtvrtého ročníku pak *Jednota učitelstva okresu pelhřimovského* a učitelský spolek *Komenský* v Pacově. Příspěvky ve sborníku se vztahovaly k oblasti školního okresu pelhřimovského, především k Pelhřimovsku a Pacovsku, částečně také k Počátecku, Černovicku a Jihlavsku. Jejich autoři byli hlavně učitelé městských i vesnických škol a středoškolsí profesori. Vedle dospělých čtenářů se tito pedagogové orientovali také na školní mládež, snažili se, aby co nejvíce dětí sborník četlo, protože v tom viděli jedinou možnost, jak pro budoucnost uchovat upadající tradice. Zároveň zapojovali žáky ve školách i do shromažďování materiálů pro sborník, především místních pověstí, kterých se tak podařilo získat značné množství.¹ V prvním čísle VSČJV se články dělily podle svého zaměření, vedle příspěvků historických byly nejobsáhlejší části *Národopis a zvykosloví* a *Pověsti*. V dalších ročnících však počet článků s národopisnou tematikou klesal a redakční rada od tohoto dělení upustila. Postupně ubývalo i pověstí, až nakonec ze samostatné kapitoly byly přesunuty do rubriky *Drobnosti*. Redakční rada opakovaně ve sbornících uveřejňovala výzvy, aby čtenáři zasílali

¹ *Vlastivědný sborník českého jihovýchodu I.*, 1920/21, s. 33.

příspěvky o tom, jak se jejich obcích např. slavilo posvícení, jaké lze najít památky lidové architektury apod.² Ohlas na tyto výzvy nebyl velký, prostor věnovaný národopisu se stále zmenšoval, v roce 1931 přestal sborník vycházet.

Z okruhu spolupracovníků VSČJV patřili ke starší generaci Anna Šebestová a Vladimír J. Charvát. Charvát pocházel z Pelhřimova, působil jako učitel v několika vesnicích na Pelhřimovsku a Pacovsku, kde sbíral materiály v první polovině 90. let 19. století. Uvědomoval si, že v regionu, který byl dlouho velmi konzervativní a uchovával tradiční způsob života, došlo v poslední čtvrtině 19. století k zásadním změnám, a snažil se proto zachytit mizející staré zvyky a obyčeje. Při získávání informací vyhledával ve vesnicích nejstarší pamětníky, takže některé údaje se mohou vztahovat až ke druhé čtvrtině 19. století. Velkým vzorem byl pro něj profesor František Bartoš, kterému připsal také svou knihu *Z českého jihu*, s podtitulem *Sbírka jihočeského podání lidového*, v níž shrnul výsledky svých sběrů. Vyšla v roce 1898. Popisuje uspořádání vesnic a obydlí, způsob života, stravu, nářečí řadí k oblasti středočeské. Zvláště podrobné je líčení tradiční svatby, včetně písní, přání a připíječek. Dále zachycuje výchovu dětí a jejich hry, vztah k přírodě, lidové léčitelství, výroční obyčeje, pověry, pověsti o pokladech a nadpřirozených bytostech. Vladimír Charvát uvádí, že pro knihu mohl použít jen část sebraného folkloristického materiálu,³ ale dosud se nepodařilo zjistit, zda se jeho pozůstalost zachovala a kde by mohla být uložena.

Anna Šebestová používala někdy také jméno Ledecká podle svého rodiště, Ledče nad Sázavou, nebo dívčí jméno Urbanidesová. Byla manželkou profesora klasické filologie na pelhřimovském gymnáziu. Již od 80. let 19. století shromažďovala poznámky a kresby z vesnic v okolí Pelhřimova, patřila k nejaktivnějším členům místního výboru Národopisné výstavy v roce 1895, podílela se na získávání předmětů a na jejich výstavě, která se konala na pelhřimovské radnici v lednu 1895. Drobnými články přispívala také do *Českého lidu*. Zajímala se hlavně o výšivky a lidové písně, údajně měla početnou vlastní sbírku. Po smrti své dcery však část věcí rozdala známým, část předala pelhřimovskému děkanovi F. B. Vaňkovi, např. i rukopisy

² *Vlastivědný sborník českého jihovýchodu III.*, 1922/23, s. 16.

³ V. J. CHARVÁT: *Z českého jihu*. Praha 1898, s. 6.

svých prací o pelhřimovském kroji a lidových obyčejích.⁴ Děkan Vaněk zahynul v dubnu roku 1943 v koncentračním táboře, jeho majetek byl Němci konfiskován a odvezen do Prahy. Když některé předměty po válce získalo pelhřimovské muzeum, materiály Anny Šebestové mezi nimi nebyly. Zachovalo se pouze několik fotografií a kreseb kroje, lidové architektury a nábytku, snad také korespondence s její přítelkyní Eliškou Krásnohorskou, předaná do Zemského archivu v Praze.⁵

Pro VSČJV by byl nepochybně velkým přínosem Ferdinand Pakosta z Pacova, který se však jeho vydávání nedožil. Studoval spolu s dějepisem také slovanský národopis, pracoval jako redaktor časopisů *Slovanské starožitnosti* a *Český jih*, věnoval se i národopisné problematice, založil muzeum v Pacově. Zemřel však hned v prvním roce I. světové války.

Další národopisné příspěvky do vlastivědného sborníku vznikaly ve spolupráci s Muzejním spolkem v Pelhřimově. Zejména dr. Jan Fried, dr. Karel Jun a Karel Křivanec patřily k aktivním členům jak tohoto spolku, tak redakce sborníku. Muzejní spolek rozeslal v březnu roku 1914 dotazník všem obecním úřadům, zaměřený na lidovou architekturu, předměty pro doplnění muzejních sbírek, výroční zvyky a obyčeje, svatby, křtiny a pohřby. V červnu téhož roku následoval dotazník další, mnohem obsáhlejší, který měl shromáždit podklady pro Národopisný soupis Čech, vydávaný Českou akademií.⁶ Odpovědi na dotazníky nebo jejich vyhodnocení se v archivu muzejního spolku nezachovaly. Je však zřejmé, že členové spolku i učitelé, kteří většinou dotazníky zpracovávali, využili takto získané materiály pro řadu článků ve vlastivědném sborníku. Zájem se soustřeďoval hlavně na výroční zvyky a obyčeje, v několika obcích proběhla dokonce rekonstrukce např. masopustní a mikulášské obchůzky podle vzpomínek nejstarších pamětníků a pořizena fotodokumentace. Pracovníci muzejního spolku si stejně jako Vladimír Charvát uvědomovali nutnost zachytit některé jevy dříve, než budou zcela zapomenuty, ale většina z nich se národopisu věnovala jen okrajově, vzorem pro jejich práci byl

⁴ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, osobní fond Anna Šebestová, dopis A. Šebestové F. B. Vaňkovi.

⁵ Tamtéž, dopis sestry A. Šebestové jednateli Muzejního spolku v Pelhřimově.

⁶ Archiv Muzea Vysočiny Pelhřimov, fond Muzejní spolek.

časopis *Český lid*.⁷ Hlubší zájem projevil snad jedině dr. Karel Jun, ředitel pelhřimovského gymnázia. Vycházel z přesvědčení, že studium kultury a etnografie nelze od sebe oddělovat, protože společně představují souhrn tradic a zkušeností na poli hmotném a duševním. Byl však zklamán tím, že národopis jako věda je teprve „v plénkách“ a postrádá vlastní metodu.⁸ Ve zlomcích Junových rukopisů je množství poznámek z jeho národopisných výzkumů. Zabýval se také folkloristickými materiály ze sběrů K. J. Erbena v našem regionu a jejich ohlasem v Erbenově tvorbě i vlivem četby obrozenecké literatury na zdejší pověsti. Vzhledem k tomu, že rukopis Anny Šebestové se ztratil, pochází od Juna jediný ucelený popis pelhřimovského kroje. Nedocenil ale některé rozdíly např. ve výšivkách, a tento kroj označil nepřesně jako horácko-kozácký,⁹ což vedlo k tomu, že ženy si v první polovině 20. století vyšívaly kopie kozáckých krojů podle B. Šotkové v přesvědčení, že je to původní lidový oděv z Pelhřimovska. V Junových rukopisech je také teorie, že hranice národopisných oblastí Blat, Kozácka a Horácka kopírují hranice nejstaršího osídlení.

Po obrovském úsilí o národopisnou dokumentaci našeho regionu v době před první světovou válkou přišel útlum trvajícím téměř padesát let. Ztracené údaje tak nemohly být obnoveny ani doplněny. Jen díky Vlastivědnému sborníku českého jihovýchodu se zachovaly nejcennější materiály z výzkumů na počátku 20. století.

⁷ H. BOČKOVÁ: *Vznik a vývoj muzea v Pelhřimově*. Brno 1984 (závěrečná práce postgraduálního studia), s. 14.

⁸ Moravský zemský archiv Brno – Státní okresní archiv Pelhřimov, osobní fond dr. Karel Jun.

⁹ Karel JUN: *Našim dívkám o kroji*. Vlastivědný sborník českého jihovýchodu I., 1920/21, s. 4-5.

Podíl regionálních sběratelů na vybudování písňových fondů v Čechách

Věra Thořová

Rukopisné písňové fondy v Čechách byly budovány po řadu desetiletí v průběhu více než jednoho století. Ty nejrozsáhlejší jsou uloženy v Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky, čítající dnes více než 40 000 zápisových jednotek. S několika tisíci písněmi dále následuje Národopisné oddělení Národního muzea a za ním se pak řadí různá muzea regionální a okresní archivy v Čechách, vlastníci ojedinělé písňové sbírky. Na postupný růst těchto rozsáhlých písňových fondů mělo vliv několik vývojových etap. Především to byla Národopisná výstava československá v Praze v roce 1895, která položila základy k jejich vybudování. Přípravný výbor výstavy se již roku 1893 obrátil na všechny regiony s výzvou k venkovské inteligenci - dobrovolným národopisným pracovníkům a sběratelům především z řad učitelů, kněžích a studentů ke sbírání všech výtvorů lidové hmotné i duchovní kultury.¹

Z pověření pražského hudebního odboru výstavy pracovali v terénu četní sběratelé, kteří během poměrně krátké doby nashromáždili takřka 2 000 lidových písní. Činili tak z vlasteneckého nadšení bez jakéhokoli nároku na odměnu. Výsledky této sběratelské činnosti se z valné části dostaly od Pracovního výboru pro lidovou píseň v Čechách několikerym stěhováním přes později založený Ústav pro lidovou píseň a v roce 1953 Ústav pro etnografii a folkloristiku až do dnešního Etnologického ústavu AV ČR. Dvacet sedm sbírek z tohoto období uchovává Národopisné oddělení Národního muzea v Praze. Někteří sběratelé si vzali po skončení výstavy své sbírky zpět a většinou je uložili v tehdejších tzv. krajinských muzeích, výjimečně v městských archivech.² Bohužel některé sbírky zůstaly v soukromém držení a jsou nenávratně ztraceny. K výjimečným případům patří sbírka písní a zvyků z Podblanicka z roku 1895 od učitele Františka Josefa Půlpána, kterou objevili až po sto letech v jeho pozůstalosti

¹ *Národopisná výstava 1895*. Praha 1895.

² Tyto sbírky se většinou dochovaly v dnešních městských, regionálních či vlastivědných muzeích v různých krajích Čech.

potomci a věnovali ji vlašimskému muzeu.³ Také sbírka učitele Břetislava Rérycha z Polné, po jeho smrti po léta uchovávaná v soukromých rukou jeho dcery Květy Rérychové, se až na sklonku 20. století ocitla v Muzeu Vysočiny v Polné.

Většina těchto sběratelů pocházela z řad učitelů. Jejich kaligrafickým písmem vyvedené rukopisy vázané v ozdobných deskách se zlacenými nápisy byly vyloženy ve skleněných vitrínách hudebního oddělení Národopisné výstavy, kde budily zaslouženou pozornost. Jednou z nejvýznamnějších sbírek tohoto období je sbírka Boženy Čapkové a Karla Kořízka z Úpicka, jednoho ze zapomenutých koutů krkonošského podhůří, ležícího na samé česko-německé etnické hranici a do té doby sběratelsky nepodchyceného. Božena Čapková, žena úpického lékaře a matka bratří Čapků, zaznamenávala texty, a hudebně erudovaný úpický učitel Karel Kořízek nápěvy. Jejich sbírka písní, za niž oba sběratelé obdrželi výstavním výborem diplom s medailí, byla hodnocena jako jedna z nejlepších. Obsahovala 262 písní s nápěvy, několik desítek textů a říkadel.⁴

Je pochopitelné, že sběru písní na vesnici se ujmali především učitelé, jejichž studium na učitelském ústavu jim dalo hudební vzdělání, takže bez potíží mohli z úst zpěváků zaznamenávat i nápěvy. Z dalších významných sbírek venkovských učitelů jmenujme např. sbírku Josefa Zemánka z východních Čech (přes 500 písní),⁵ Josefa Hyláka z Rokycanska (téměř 90 písní),⁶ Jana Heršta a Josefa Mladějovského z Královéměstecka (přes 50 písní).⁷

Na Chrudimsku se zapsal do dějin sběratelství hlinecký advokát Karel Václav Adámek, jehož rozsáhlá sbírka písní obsahuje přes 1 200 záznamů.⁸ Této sběratelské skupině se poněkud vymyká - ale nelze se o něm nezmínit - Ludvík Kuba, který byl vyslán na Chodsko Českou akademií a jehož sbírka 678 písní z uzavřeného chodského regionu

³ Muzeum okresu Benešov se sídlem ve Vlašimi. Výbor ze sběru F. J. Půlpána pod názvem *Krajina Podblanická* publikovala v r. 1995 Lydia Petrářová.

⁴ Rukopisná sbírka je uložena v EÚ AV ČR Praha pod sign. 12/73,13/74, 14/75, 15/76-86, 60/267, 94/411 a 108/512.

⁵ EÚ AV ČR Praha, rkp. 138/610-139/613.

⁶ Dtto, rkp. 158/664.

⁷ Dtto, rkp. 108/513.

⁸ Dtto, rkp. 1/1-4/4.

představuje významný dokument a základní pramen chodské lidové zpěvnosti z konce 19. století, který je prvním rozsáhlejším souborem chodského hudebního folkloru.⁹

Ve fondech Národopisného oddělení Národního muzea je uloženo celkem 27 sbírek lidových písní z období Národopisné výstavy. Z nejvýznamnějších jmenujme např. sbírku Martina Kozáka z Plzeňska (116 písní),¹⁰ Antonína Sakaře ze Sobotecka (57 písní),¹¹ sbírku písní z Říčanska a Posázaví od říčanských učitelů Josefa Jareše a Kamila Victorína (49 písní),¹² dále sbírku Národopisného odboru v Novém Strašecí, do níž přispěli učitelé z Nového Strašecí celkem 46 písněmi.¹³ Významná je i sbírka 39 písní Augustina Hajného z jediné lokality Jíkve u Nymburka.¹⁴

Co se týče ostatních muzeí v Čechách, nejvýznamnější sbírky v nich uložené byly pořízeny pro Národopisnou výstavu v Praze 1895 (dále jen NVČ). Za všechny jmenujme např. sbírku 146 písní s nápevem horažďovického učitele Štěpána Vydry, uloženou v Městském muzeu v Horažďovicích, sbírku 185 písní Břetislava Rérycha v Muzeu Vysočiny v Polné, 58 písní Josefa Formánka ze Strakonicka, kterou vlastní Muzeum středního Pootaví ve Strakonících či 22 podkrkonošských písní učitele Josefa Zajíčka z Vlastivědného muzea ve Vysokém nad Jizerou. Cenné jsou zápisy J. Š. Baara v Muzeu Chodska v Domažlicích a zvykoslovný materiál k NVČ v Západočeském muzeu v Plzni, který obsahuje řadu cenných svatebních písní.

Z archivních fondů jednou z nejcennějších je sbírka 87 písní Anny Reginy Husové z Písecka¹⁵ uložená v okresním archivu Písek se

⁹ Ludvík Kuba (1863-1956), původním povoláním učitel, později významný sběratel slovanského folkloru, malíř a spisovatel. Rukopis sbírky z Domažlicka je uložen v EÚ AV ČR Praha pod sign. 64/283-65/285. Sbírkou byla vydána tiskem v r. 1995 Věrou Thořovou.

¹⁰ Národopisné oddělení Národního muzea (NONM) sign. A 35.

¹¹ Dtto, sign. A 177.

¹² Dtto, sign. A 14.

¹³ Dtto, sign. A 19-23.

¹⁴ Dtto, sign. A 10.

¹⁵ Sebrané písně lidové od Anny Reginy Husové. Okresní archiv Písek se sídlem v Mirovicích, sign. A 17.

sídlem v Mirovicích, Josefa Fučíka ze Semilska (75 písní)¹⁶ z okresního archivu v Semilech a několik zajímavých písní Emanuela Soukupa z Litomyšlska z okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli.¹⁷

Některé sbírky evidované v muzeích a archivech ještě v sedmdesátých letech 20. století, jsou dnes bohužel označeny jako ztracené. Je to např. sbírka šumavských písní klatovského učitele Emanuela Prexlera, kdysi uložená v Městském muzeu v Klatovech, dále sbírka k NVČ uložená v muzeu v Novém Bydžově, která po zrušení bydžovského muzea byla údajně přestěhována do okresního archivu v Kladně, kde však nebyla později k nalezení. Stejný osud postihl sbírku písní z muzea v Železnici u Jičína, kde v 70. letech byla ještě sbírka evidována, ale v 90. letech již o ní nikdo nevěděl.

U většiny těchto regionálních sběratelů byl touto prací pro Národopisnou výstavu podnícen zájem o lidovou píseň do té míry, že pokračovali ve sběratelské činnosti i v dalších letech. Navíc povzbuzení duchem výstavy objevili se na venkově noví sběratelé, především opět z řad učitelů. Jedním z nejvýznamnějších byl učitel František Homolka, který sbíral písně po celých Čechách, především ale na Kralupsku a v okolí Prahy od roku 1902 až do roku 1929. Jeho rozsáhlá unikátní sbírka čítá více než 3 000 písní.¹⁸

Druhá vlna sběratelských aktivit byla zahájena v roce 1906 po vzniku Pracovního výboru pro lidovou píseň v Čechách za předsednictví prof. Otakara Hostinského. Výbor vznikl z podnětu rakouského ministerstva kultu a vyučování, které vyvolalo rozsáhlou sběratelskou akci, jejímž cílem mělo být souborné vydání lidových písní ze všech korunních zemí tehdejšího Rakousko-Uherska. Český výbor vydal provolání k široké veřejnosti publikované ve všech denících, krajinských listech i odborných časopisech, a vyzval je ke sběratelské činnosti. A byli to opět venkovští učitelé, kteří se přihlásili k této práci. Kromě Františka Homolky to byl Ferdinand Sládek, učitel v Ledenicích u Trhových Svinů, jehož velmi cenná sbírka obsahuje přes 2 000 písní,¹⁹ Josef Chalupník se svou sbírkou 101 písní z oblasti

¹⁶ SOA Semily, pozůstalost Rudolfa Hlavy, dosud nezpracováno.

¹⁷ SOA Svitavy se sídlem v Litomyšli. Okresní odbor litomyšlský pro obelání Národopisné výstavy československé, č. fondu 1261/2933.

¹⁸ EÚ AV ČR Praha, rkp. 22/100-32/118.

¹⁹ Sbíрка z let 1901-1935. EÚ AV ČR Praha, rkp. 111/529-533 až 153/647.

Českomoravské vysočiny²⁰ nebo Josef Štefan Kubín, t. č. profesor jičínského gymnázia, který nasbíral v letech 1902-1929 přes 2 600 písní na Jičínsku, v Kladsku a v různých krajích Čech.²¹ Významná je sbírka více než 1 000 písní Jaroslava Bradáče z Plzeňska z let 1907-1911.²² Nemohu zde jmenovat všechny sběratele z tohoto období, ale je jich celá řada.

Sbírky pořízené v prvních desetiletích 20. století až do 1. světové války byly Pracovním výborem pro lidovou píseň v Čechách od sběratelů vykupovány. Za jednu zapsanou píseň s nápěvem se sběratelům platilo 50 haléřů.²³ Předválečné písňové fondy v českém výboru čítaly okolo 15 000 záznamů.²⁴ Sbírky lidových písní ze sběratelských akcí k Národopisné výstavě 1895 a z činnosti Pracovního výboru pro lidovou píseň v Čechách přešly v roce 1919 do fondů nově založeného Ústavu pro lidovou píseň v Praze, jemuž vydalo ministerstvo školství a národní osvěty stanovy, které ukládaly této instituci za hlavní cíl připravit postupně k vydání rozsáhlé materiály lidových písní uložených v jejich fondech.²⁵ Bohužel k tomu po celá dlouhá desetiletí nedošlo.

Dvacátá léta v historii Státního ústavu pro lidovou píseň (dále jen SÚLP) probíhala ve znamení intenzivní sběratelské práce. Snaha o rozšíření pramenné základny písňového fondu ústavu vedla k navazování kontaktů s regionálními sběrateli v různých krajích republiky, od nichž byly kompletní sbírky vykupovány.²⁶

Ke sběru byli vyzváni i sběratelé, kteří s Pracovním výborem spolupracovali v minulosti. Tak např. v jižních Čechách se ústav obrátil na osvědčeného sběratele Ferdinda Sládka (1872-1943), ředitele školy v Ledenicích u Trhových Svinů, v severních Čechách na kapelníka a hudebního skladatele Josefa Svárovského. Ústavní fondy se tak

²⁰ EÚ AV ČR Praha, rkp. 33/119-144.

²¹ Dtto, rkp. 66/286-76/328.

²² Dtto, rkp. 5/7-11/72.

²³ Zpráva Jiřího Horáka z 9. února 1928.

²⁴ Zpráva Státního ústavu pro lidovou píseň (SÚLP) z let 1924-1927. Archiv AV ČR, fond SÚLP.

²⁵ Věstník Ministerstva školství a národní osvěty, Praha 1919, č. 5.

²⁶ Korespondence s některými sběrateli je uložena v archivu AV ČR ve fondu SÚLP.

rozrostly o řadu cenných sbírek - o další sběry Ferdinanda Sládka z jižních Čech (650 písní), Josefa Svárovského z Turnovska (70 písní), Čeňka Holase z Písecka (200 písní), J. Š. Kubína z Jičínska (100 písní), dále Františka Homolky ze středních Čech, Josefa Horáka z Podkrkonoší, Josefa Kopáče z Humpolecka, Josefa Chalupníka z východních Čech a řady jiných. Byla zakoupena kompletní sbírka učitelky Alžběty Malé-Vidlákové z Horácka, Emy Vejžvaldové ze Soběslavska (přes 1 000 písní), Leontiny Mašinové ze severovýchodních Čech, Josefa Němce z Chotěbořska, Františka Zlatníka z Novopacka a řady jiných. Dvacátá léta znamenala nárůst pražských archivních fondů o téměř 6 000 písní.

V době hospodářské krize ve 30. letech 20. století se SÚLP potýkal s řadou finančních problémů a nezbývalo proto na sběratelskou činnost. Poslední sbírka byla zakoupena v roce 1930 od Františka Homolky ze středních Čech. Za druhé světové války sběratelská práce stagnovala. Byla pouze navázána spolupráce s Bohuslavem Vyhlídkou, ředitelem školy v Oseku u Rokycan, jehož sbírka písní však mohla být odkoupena až po válce. Stejně tak jako jedna z nejcennějších a nejrozsáhlejších sbírek Josefa Jandy z Prácheňska. V tomto poválečném období bylo získáno přes 2 000 písní z různých oblastí Čech. Byla dále zakoupena sbírka Karla Mitisky z jižních Čech, manželů Františka a Marie Šaškových ze Žamberska a J. E. Jankovce z různých oblastí Čech. Všichni tito sběratelé byli původním povoláním učitelé.

Závěrem nesmíme zapomenout ani na pozůstalosti regionálních sběratelů deponovaných v různých archivních fondech, obsahující stovky zaznamenaných lidových písní. Je to např. pozůstalost Karla Rozuma, gymnaziálního profesora v Roudnici nad Labem, uložená v Národopisném oddělení Národního muzea, obsahující nesmírně cenný písňový materiál z Roudnicka, Litoměřicka a jiných oblastí Čech z první poloviny 20. století, dále pozůstalost Bohuslava Studny z téhož muzea s písněmi z východních Čech z 50. let 20. století či pozůstalost Rudolfa Hlavy s písňovým materiálem ze Semilska z poloviny 20. století, uložená ve fondech Státního okresního archivu v Semilech.

S politováním můžeme konstatovat, že většina těchto vynikajících sbírek zůstala dosud v rukopise. Několik ukázek z nich bylo otištěno v Českém lidu či různých regionálních časopisech a sbornících. Teprve v posledních letech byly publikovány dvě kompletní

sbírky: z období Národopisné výstavy k jejímu 100. výročí - sbírka Ludvíka Kuby Lidové písně z Chodska (1995) a sbírka Boženy Čapkové a Karla Kořízka Lidové písně z Úpicka, obsahující písňový materiál z obou sběratelských akcí - z let 1894 a 1907 (2002).²⁷

Všem těmto regionálním sběratelům, především z řad venkovských učitelů, často i anonymních, skrývajících se pod hlavičkou různých regionálních institucí - např. krajských odborů NVČ, učitelských jednot či škol, vděčíme za uchování a záchranu nesmírného bohatství lidových písní, které jsou národním pokladem lidové duchovní kultury 19. a první poloviny 20. století.

²⁷ Obě sbírky připravila k vydání Věra Thořová.

Krajané na Ukrajině a národopis¹

Nad'a Valášková

Součástí českého národa a české kultury jsou také enklávy českého obyvatelstva a jejich kultury v zahraničí a mezi nimi jsou i vystěhovalci do carského Ruska ve druhé polovině 19. století a jejich potomci.

K problematice českých přesídlenců na území carského Ruska existuje nyní již poměrně bohatá literatura, zejména o volyňských Češích, kterých tam byl největší počet, z nichž většina (kolem 37 tisíc) reemigrovala po druhé světové válce do Československa (z jejich řad publikačně aktivní jsou J. Hofman, V. Dufek, V. Hostička, V. Petříček a řada dalších, jejichž práce jsou přínosné pro regionální bádání krajských komunit na západní Ukrajině). Ačkoliv podle prvního poválečného sčítání lidu v roce 1959 zůstalo na území Sovětského svazu téměř 25 tisíc Čechů, z toho na Ukrajině přes 14,5 tisíc osob, terénní výzkumy čeští etnografové tam neměli možnost provádět. Základní informace o krajanech na území carského Ruska a později Sovětského svazu jsme získávali především z meziválečné literatury, která poskytovala informace např. o výskytu českých komunit od Haliče až po Vladivostok.

O Češích na Ukrajině po druhé světové válce do roku 1989 existovaly spíše jen ojedinělé příspěvky z pera ruských nebo ukrajinských etnografů a folkloristů (V. Skrypka, S. Čerňavská, V. Hošovskij, J. Timofejevová aj.). Největší zájem byl věnován českému písňovému repertoáru, který se u potomků českých vystěhovalců zachoval. Tamní odborníci výzkumy prováděli u Čechů v několika vesnicích, kde se ještě částečně uchovalo kompaktní české osídlení, byť samotné vesnice jsou nyní již multietnické, a to na jižní Ukrajině a rovněž na území bývalé Kyjevské a Volyňské gubernie. Bohatá sbírka českých písní ze sběrů samotných krajanů (J. Pospíšila a V. Lohvinové) vyšla v Praze až v roce 1997.² O tom, že výzkumy u krajanů na Ukrajině se do roku 1989 českými odborníky neprováděly svědčí i absence prací českých lingvistů z tohoto období. Tuto mezeru překlenuli manželé

¹ Příspěvek byl vypracován v rámci projektu č. S9058101 GA Akademie věd ČR.

² J. POSPÍŠIL – V. LOHVINOVÁ: *České písně z ukrajinské Volyně*. Praha 1997.

Jančákovi z FF UK v Praze promptní reakcí na příjezd prvních skupin českých přesídlenců a jejich rodin z černobylské oblasti do České republiky v roce 1991. Vzápětí po příjezdu provedli u nich výzkum jejich české mluvy, ještě téměř neovlivněné pobytem v českém prostředí. Kniha „Mluva českých (re)emigrantů z Ukrajiny“³ je pozoruhodná nejen z lingvistického hlediska, ale přiložené ukázky vyprávění ze života poskytují zajímavé údaje i folkloristům a etnografům (etnografové prováděli u těchto přesídlenců výzkumy v průběhu několika let a zaměřovali se hlavně na procesy adaptace a integrace v nových socio-kulturních podmínkách).⁴

Od 90. let 20. století se situace co se týče výzkumů na Ukrajině změnila. Členové oddělení etnických studií navštívili několikrát krajany na jižní Ukrajině včetně Krymu⁵ (etnografický výzkum jsme prováděli také u krajanů v Kazachstánu, kteří byli potomky českých vystěhovalců právě z území nynější jižní Ukrajiny). Četné aktivity projevíli mezi krajany rovněž zástupci českých státních institucí, nevládních organizací, jednotlivci, ale i samotní krajané. Kumulují se údaje zejména o zakládání či obnovování dříve zaniklých krajanských spolků, o jejich činnosti, výuce českého jazyka atd. Jedná se o revitalizaci etnického vědomí, které se projevuje oficiální deklarací české národnosti a růstem zájmu o českou kulturu a český jazyk.

Prezentace české kultury má různorodý charakter. Velice populární jsou vystoupení folklorních souborů jak na Ukrajině, tak i v zahraničí (např. i ve Strážnici), organizování krajanských plesů, setkání atd. Vycházejí informační brožury, literatura v českém a ukrajinském jazyce, internetové stránky apod.

Poprvé v dějinách českých enkláv na Ukrajině se v posledních letech objevila prezentace české kultury národopisnými expozicemi v muzeích. Při výzkumech na Ukrajině navštívili jsme několik muzeí, v nichž se vyskytují exponáty, dokládající českou kulturu a život

³ J. JANČÁKOVÁ – P. JANČÁK: *Mluva českých (re)emigrantů z Ukrajiny*. Acta Universitatis Carolinae, Philologica, Monographia CXLI. Univerzita Karlova v Praze. Nakladatelství Carolinum. Praha 2004, 172 s., 12 map.

⁴ Např. N. VALÁŠKOVÁ – Z. UHEREK – S. BROUČEK: *Aliens or One's Own People. Czech Immigrants from the Ukraine in the Czech Republic*. In: Prague Occasional Papers in Ethnology, No 4, Prague 1997, 118 str., 13 photos and 2 maps.

⁵ Výzkumů se zúčastnili také Z. Uherek, K. Plochová a P. Lozoviuk.

českých komunit. Prezentovat vlastní kulturu záleží nejen na možnostech vystavovat, ale také na aktivitě příslušníků jednotlivých národností (národnostní struktura na Ukrajině vykazuje přes sto národností, avšak některé z nich jsou zastoupeny jen velmi nízkým počtem osob a zdaleka ne všechny skupiny v muzeích vystavují). Prostory v muzeích jsou zpravidla značně omezené a rozsah vystavovaných exponátů je tím limitován; jedná se proto jen o malé výstavy. Přesto, že české komunity v jednotlivých regionech jsou poměrně malé, dokázaly se i v muzeích prosadit.

Z národopisných exponátů jsou v muzeích vystavovány například atraktivní krojové součástky, vyšivané a háčkované textilie. V Oděském muzeu však zvolili pro prezentaci panenky v českých krojích. Dále se vyskytují sakrální předměty jako svaté obrázky zděděné po předcích, mosazný křížek, ale i kolovrátek atd. V simferopolském muzeu v expozici věnované několika etnickým skupinám, které obývají Krym, česká část obsahovala například vyšivané a háčkované textilie, křížek, obrázky, harmoniku, ale také samovar. Lidé do muzea nosili staré předměty, které se v rodinách zachovaly po českých předcích, někdy zřejmě bez ohledu na jejich původ. A pracovníci muzea z nich vybrali patrně ty, které jim připadali atraktivnější, včetně ruského samovaru (případně tento artefakt byl vnímán jako projev adaptace v novém prostředí). V muzeu v Melitopolu v Zaporožské oblasti na jihu Ukrajiny Češi jsou prezentováni na dvou panelech fotografiemi (např. žena v českém kroji, vystoupení folklorního souboru), novinovými články apod. V Simferopolu u výstavy je připojen informační text o Češích na Krymu. V Oděse vystavují i český slabikář, některé archiválie a samostatný panel věnovali dirigentu, hudebnímu skladateli a profesoru Oděské konzervatoře Josefu Příbíkovi (1855–1935), kterému rovněž odhalili v Oděse pamětní desku. Muzeální expozice jsou navštěvovány širší veřejností a i touto formou se česká komunita dostává do jejího povědomí.

Výstavy, resp. výzdoba se vyskytují také v místnostech, které slouží užšímu okruhu lidí - členům českých spolků, kde se pořádají schůzky, oslavy apod. Část těchto předmětů má opět národopisný charakter – hlavně krojové součástky, textilie, a rovněž předměty, které byly vyrobeny jejich českými předky na Ukrajině, jako například dřevěné kuchyňské či zemědělské náčiní, vyřezávaná dřevěná kolébka s panenkou v obligatorním čepečku. Vystavují však například

i starý šicí stroj, či porcelánové nádoby, které dovezli jejich předci z Čech. Část předmětů je nového data, pořizovaná v současnosti krajanů při pobytech v Čechách. Kromě trojrozměrných předmětů součástí výzdoby jsou někdy obrazy, jejichž autoři jsou z řad krajanů, jako například v Simferopolu, ale také fotografie. Důležité místo mají zejména fotografie krajanů, kteří bojovali v řadách I. armádního sboru v SSSR (v tzv. Svobodové armádě) a osvobozovali Československo za druhé světové války.

Podle posledního sčítání lidu v roce 1989 v bývalém Sovětském svazu českou národnost deklarovalo na Ukrajině 9,1 tisíc osob a v roce 2001 to bylo už jenom 5,8 tisíc (tento pokles byl způsoben migrací hlavně do České republiky, přirozeným úbytkem nejstarší generace atd.). Česká komunita je plně integrovaná do stávajících ukrajinských struktur. Revitalizace etnické identity vytváří kulturní pluralitu v rámci ukrajinské společnosti, zároveň však je součástí české kultury a tím i českého národopisu.

Zde jsem se zmínila jen velmi stručně o národopisných expozicích na jižní Ukrajině, jako o jedné z forem prezentace materiální kultury a české etnické identity, o nichž dosavadní literatura nepojednávala. Materiály k expozicím shromažďují potomci českých emigrantů, jejichž předkové odjeli do carského Ruska před zhruba 140 lety. Jsou mezi nimi i osoby etnicky heterogenního původu, přesto se vztahem k české kultuře.

Podrobněji o Čechách na Ukrajině pojednávají například faktograficky bohaté práce krajanů ze Lvova, který nyní žije již v České republice, Alexandra Drbala (2003, 2004).⁶ Jsou přínosné jak pro historické, tak i pro národopisné bádání. Lze v nich najít seznamy českých spolků, pamětních desek, pomníků, hrobů českých legionářů a vojáků, seznam významnějších Čechů, kteří působili na území nynější Ukrajiny od 16. století, obrazovou přílohu, jakož i některé archivní prameny a českou, ukrajinskou a ruskou literaturu vztahující se k dané problematice s aktualizací situace po roce 1990. O jižní Ukrajině pojednává například etnograficky orientovaný příspěvek

⁶ A. DRBAL: *Češi na Ukrajině*. Praha 2003. Rkp. uložený v EÚ AV ČR v Praze; A. DRBAL: *Češi na Ukrajině*. In: *Češi v cizině*, č. 12, Etnologický ústav AV ČR, Praha 2004, str. 44-68.

„Češi na jižní Ukrajině“(2000)⁷ členů oddělení etnických studií EÚ AV a studentů FF UK v Praze (studenti v několika tamních vesnicích působili v letních měsících jako lektori výuky českého jazyka). A o Čechách na Ukrajině se připravují i další práce.

⁷ Z. UHEREK – N. VALÁŠKOVÁ – A. BAŽAT – J. VÁVRA – O. KLÍPA: *Češi na jižní Ukrajině*. Český lid, 87, 2000, str. 307-350.

Regionálně-historické bádání na Olomoucku po roce 1989

David Papajík

Regionálně historické bádání má v našich zemích velmi dlouhou tradici. Bylo pěstováno vždy s velkým zájmem již od 2. poloviny 19. století. Pro Moravu můžeme připomenout zcela zásadní projekt Vlastivědy moravské, který začal být realizován od 90. let 19. století.

I v období komunistického režimu byly publikovány práce k regionálním dějinám. Při přípravě těchto děl se však většinou naráželo na cenzurní překážky vzhledem k politické nezávadnosti textu. Cenzura často způsobila, že sepsané dílo vůbec nebylo vydáno nebo vyšlo s upraveným (pozměněným) textem. Tímto způsobem nebyly postiženy jenom nejnovější dějiny, ale myšlenky třídního boje prostupovaly i dějiny starší.

Po politickém převratu v roce 1989 mohl nastat a také nastal velký boom v oblasti regionálních dějin. Představitelé obcí si začali daleko více uvědomovat smysl identifikace svých občanů s vlastní obcí, k čemuž mohlo posloužit i sepsání dějin dané lokality. K vypsání dějin obce nebylo přistupováno jako dosud pouze pod vlivem většinou domnělých výročí založení, ale i z jiných důvodů. Velkým hitem ze strany obcí se stalo získávání obecního znaku. Právě v této souvislosti pak byl často druhým krokem pokus vydat dějiny své obce.

Ve svém příspěvku bych se chtěl zaměřit na dva projekty k regionálním dějinám, které vznikly po roce 1989 na Olomoucku. Nebudu zde mluvit o velkém množství většinou nekvalitní literatury, kterou si nechávají některé obce zpracovat od vlastivědných nadšenců, jejichž průvodcem na této pouti je pouze jejich nadšení. Jedná se ve velké míře o práce kompilační bez odborného základu, které svým vznikem přinášejí více škody než užítku.

Na Olomoucku se v roce 1995 zrodil poměrně zajímavý nápad zpracovat na historicko vlastivědné bázi knižní řadu nazvanou 'Paměti obcí'. Jednalo se o projekt sepsání dějin všech obcí bývalého okresu Olomouc populárně vědeckou formou přístupnou co nejširší veřejnosti. Každá obec tak měla získat své dějiny dovedené až do současnosti v rozsahu od 50 do 100 stran textu spolu s obrazovými přílohami.

Velikost knihy byla dána důležitostí obce a množstvím podstatných událostí v její minulosti.

Celý projekt byl realizován ve spolupráci Okresního úřadu v Olomouci, obecních úřadů jednotlivých vesnic a olomouckého nakladatelství DANAL. Samotný nápad vznikl poměrně dramaticky, neboť představitelé jedné malé obce se dostavili do Státního okresního archivu v Olomouci a žádali předložení obecní kroniky. Z neznámých důvodů se nepodařilo kroniku v archivu nalézt. Pracovníkům archivu bylo představitelů obce líto a v náhradu se nabídli, že jim připraví základní přehled o dějinách jejich obce. Tak se zrodila myšlenka prvního svazku 'Paměti obcí'.¹ Protože měla uvedená publikace velký úspěch, navrhlo olomoucké nakladatelství DANAL obdobným způsobem zpracovat i ostatní obce. Tím je celá geneze projektu objasněna.

Úkolu sepsat jednotlivé svazky projektu 'Paměti obcí' se ujali až na několik výjimek odborně školení historikové ze Státního okresního archivu v Olomouci, Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Památkového ústavu v Olomouci a Vlastivědného muzea v Olomouci. Další výhodou bylo, že v mnoha případech měli autoři navíc ke zpracovaným obcím osobní vztah (rodiště, bydliště, prožitá část života).

Do současnosti vyšlo více než 30 svazků 'Paměti obcí'. Hlavní období jejich vzniku můžeme zarámovat lety 1995-2000. Po reformě státní správy, kdy byly zrušeny stávající okresy, nastal útlum projektu z důvodu nedostatku finančních prostředků (okresní úřad vždy hradil polovinu nákladů spojených s vydáním publikace).

Podívejme se, jak taková kniha vzešlá z projektu 'Paměti obcí' vypadá. Jedná se ve velké míře o drobnou publikaci v měkkých deskách s černobílými obrazovými přílohami.² Kniha není opatřena poznámkovým aparátem, ale obsahuje alespoň seznamy použitých pramenů a literatury.

V době největšího rozmachu projektu, v roce 1999, vyšlo 8 svazků 'Paměti obcí'. Právě hektičnost vydávání knih je jedním z největších problémů spojených s touto řadou. Když ročně vyjde osm

¹ M. KOUDELA: *Paměti obce Vilémova*. Vilémov 1995.

² Až v posledních svazcích 'Paměti obcí' se začaly objevovat barevné přílohy.

svazků, je jasné, že na jejich přípravu není příliš mnoho času, navíc pokud se v některých případech jedná o stejné autory. Redakce nenechala sepsané svazky recenzovat před jejich vydáním oponentům, což vedlo k tomu, že se v některých z nich objevily chyby, které by pozorný recenzent jistě odhalil. Rychlost vydávání či vůle zadavatelů (starostů obcí) způsobila, že některé svazky byly sepsány místními amatéry bez znalosti alespoň základních historických postupů.³

Celý projekt tak zůstal na půli cesty, některé svazky celé řady jsou kvalitní a poučné i pro odbornou veřejnost, některé však těchto kvalit nedosahují. Více než 30 vydaných svazků je jistě úctyhodné číslo, ale v některých případech byly finanční prostředky vynaloženy zbytečně, protože vznikla i díla podprůměrná.

Na Olomoucku byl vytvořen ještě jeden projekt k regionálním dějinám. V roce 2002 vyhlásil Kabinet regionálních dějin při Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci projekt 'Dějiny obcí'.⁴ I když by se na první pohled mohlo zdát, že se jedná o kopírování původního projektu, není tomu tak. Cílem tohoto záměru bylo zvýraznit jak odbornou tak grafickou úroveň publikací k regionálním dějinám. I když byl původně projekt koncipován široce pro oblast Moravy, později se ukázala reálnější jeho realizace v rámci Olomouckého kraje.

V intencích projektu zmíněný Kabinet regionálních dějin založil Knižnici Locus, ve které jednotlivé svazky vycházejí. Dosud se podařilo od roku 2003 vydat 6 svazků ve spolupráci s nakladatelstvím Alda (další jsou v tisku, záměrem redakce je vydávat jednu až dvě publikace ročně). V Knižnici Locus vyšlé svazky jsou všechny v pevné vazbě a každý z nich obsahuje barevnou obrazovou přílohu (v rozsahu 16 až 32 stran). Text je před svým vydáním dán k oponentenskému řízení recenzentovi, čímž se snižuje možnost, že by se v knize vyskytly nesprávné údaje. Všechny svazky jsou opatřeny podrobným poznámkovým aparátem, seznamem pramenů a literatury. Na rozdíl

³ K tomu D. PAPAJÍK: *Projekt „Paměti obcí olomouckého okresu“*. Střední Morava, č. 5, 1997, s.124. Pro širší veřejnost pak D. PAPAJÍK: *Obce na Olomoucku postupně dostávají své dějiny*. Svoboda, 18. června 1999, příloha Středomoravský deník, s. 3.

⁴ D. PAPAJÍK: *Projekt k dějinám obcí*. Střední Morava, č. 14, 2002, s. 148-149. Tentýž text vyšel i ve *Vlastivědném věstníku moravském*, 54, 2002, s. 197.

od 'Paměti obcí', kde bylo často pracováno s prameny pouze velmi výběrově, Knižnice Locus je založena na široké heuristice. I stránkový rozsah je v novém projektu daleko vyšší (pohybuje se kolem 200 stran). Autorskou základnu Knižnice Locus tvoří pracovníci Kabinetu regionálních dějin, jednotlivých archivů a dalších odborných historických pracovišť.

Nechci na tomto místě hodnotit úroveň Knižnice Locus, protože jsem v dané věci osobně zainteresován, přesto si myslím, že nejde o neúspěšný projekt.

Ve svém příspěvku jsem se pokoušel seznámit s rozvojem regionálních dějin na Olomoucku po roce 1989 a ukázat na způsob řešení problémů spojených s vydáváním publikací k regionálním dějinám. Domnívám se, že projekty vzniklé a realizované na Olomoucku by mohly být inspirací i pro jiné regiony v českých zemích.

Josef Vluka a Národopisná výstava v Orlové 1894

Martina Wolfová

Učitel Josef Vluka byl rodákem ze Slavkova u Opavy, kde se narodil v rodině rolníka dne 19. března 1869.¹ Ve svém rodišti navštěvoval pouze obecnou školu, poté chodil do německé hlavní školy v Opavě. Roku 1883 přestoupil na opavské gymnázium, na němž studoval další čtyři roky.²

V letech 1887-1891 absolvoval učitelský ústav v Opavě, kde byl přihlášen do českého oddělení. Podle Valentina Valečka mívali v těch letech čeští kandidáti v ústavu český vzdělávací kroužek, kde se četly české noviny, zpívaly české písně, sledovaly se nové české knihy a vůbec život českého lidu v Rakousku. Tak se u mnoha z nich probouzelo české vlastenectví a odhodlání pracovat pro lepší budoucnost českého národa.³

Studium ukončil zkouškou učitelské dospělosti v červenci 1891 s kvalifikací pro české a německé školy. Z jeho vysvědčení lze poznat, jaké předměty absolvoval: náboženství, pedagogiku, speciální metodiku, český a německý jazyk, zeměpis, dějepis, matematiku a geometrii, kreslení, přírodopis, přírodopyt, nauku o polním hospodářství, krasopis, volné kreslení, zpěv, hru na varhany, tělocvik.⁴

Zkoušce učitelské způsobilosti se podrobil v květnu roku 1894. Aby dosáhl větší dokonalosti ve znalosti české jazykovědy, podrobil se ještě téhož roku zkoušce z jazyka českého na Filozofické fakultě české univerzity Karlo-Ferdinandovy v Praze.

Po ukončení studia se stal učitelem na české obecné škole v Orlové. V prostředí zcela odlišném od rodného Opavska si začal všimát zvláštností lidové kultury, nářečí a folklóru⁵ a zapojil se do

¹ V. VALEČEK: *Učitel Josef Vluka. Národopisný a jazykozpytný pracovník, bojovník za práva českého lidu na Těšínsku*. In: *Studie o Těšínsku* 1, 1972, s. 354.

² *Biografický slovník Severní Moravy a Slezska*, sešit 5, Opava-Ostrava 1996, s. 131-133.

³ Valeček, V.: c. d., s. 354.

⁴ Tamtéž, s. 354-355.

⁵ Tamtéž, s. 132.

vlastivědné a osvětové činnosti, která pak vyvrcholila jeho spoluúčastí na přípravě a realizaci národopisné výstavy v Orlové v roce 1894. Výsledky svého národopisného výzkumu pak také prezentoval ve formě článků v Zibrtově Českém lidu.

V roce 1896 odešel Josef Vluka do Vídně, kde působil až do roku 1900 na menšinových školách. I zde vyvíjel mimořádně obětavou činnost spolkovou, organizační a ediční. Věnoval se však nadále i své práci národopisné, o čemž svědčí jeho žádost ke Královské české společnosti nauk z 10. ledna 1898, v níž stojí: „*V nejdokonalejší účtě podepsaný dovoluje si tímto předložití veleslavné Královské české společnosti nauk uctívou žádost' o laskavé jemu udělení cestovního stipendia k účelu bádání historicko-jazykozpytného ve Východním Slezsku o letošních prázdninách.*“⁶

V roce 1900 se vrátil na Těšínsko a roku 1901 pak vykonal zkoušku pro vyučování němčiny na českých měšťanských školách.⁷

S výjimkou roku 1901-1902, kdy vyučoval v Hranicích na Moravě, působil ve Slezsku až do konce své učitelské dráhy v roce 1910. Učil na školách ve Frýdku, Orlové a od roku 1907 v Záblatí u Bohumína. Během let 1900-1903 učinil několik prehistorických nálezů, ne bezvýznamných, jež uložil ve Slezském zemském muzeu.⁸ Informace o nich nebyla mým dotazem v SZA potvrzena, pracovník muzea mi naopak sdělil, že z let 1900-1903 neexistuje žádný záznam o předmětech darovaných Josefem Vluka.

V době působení v Záblatí se Vluka zapojil aktivně do bojů proti násilnému poněmčování a popoľšťování českých obcí a škol.⁹ V roce 1908 se v Záblatí u Bohumína konalo úřední komisionální jednání o zřízení polské školy, která byla po vystavení vlastní budovy otevřena v roce 1909. Při tomto jednání někteří občané, zejména čeští členové obecního výboru, ostře protestovali proti tomu jako pokusu o přeměnu české školy na polskou. V obci tehdy zakročovalo dokonce četnictvo.

⁶ ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, nezpracovaná (dále jen nezprac.) část, list Vluky Královské české společnosti nauk z 10. 1. 1898.

⁷ *Biografický slovník Severní Moravy a Slezska*, sešit 5, Opava-Ostrava 1996, s. 131.

⁸ V. FICEK: *Případ Josefa Vluky*. Radostná země 4, 1954, s. 32.

⁹ V. VALEČEK: c. d., s. 358.

Čeští členové obecního výboru v Záblatí podali na okresního hejtmana ve Fryštátě J. Bobrowského stížnost proti zneužití úřední moci ve věcech volebních, za jejíhož autora byl označen Josef Vluka. Avšak na nátlak byla stížnost odvolána, trval na ní pouze autor. Okresní hejtman jej dal proto stíhat jako původce stížnosti, Vluka byl souzen pro urážku na cti úřední osoby, odsouzen a suspendován. Bylo s ním vedeno disciplinární řízení, jímž byl odsouzen k předčasnému přeložení do výslužby a to od 1. 2. 1910.¹⁰

Vluka podal několik odvolání (dokonce se obrátil i na prezidenta T. G. Masaryka, o čemž svědčí Vlukův dopis ze 7. 2. 1920 prezidentské kanceláři),¹¹ ale ani jedno nebylo vyřízeno, což způsobilo jeho celoživotní zatrpklost. Vrátil se do rodného Slavkova, kde ještě pokračoval v národopisné činnosti, ale větší pozornost věnoval pěstování léčivých bylin na své výzkumné stanici. Stal se poslední nadějí mnoha lidí, kteří se na něj obraceli s žádostmi o zaslání léčivých bylin a také o recepty bylinných odvarů na léčbu různých chorob, o čemž svědčí mnoho prosebných či děkovaných lístků z celého Slezska, jež se zachovaly v jeho pozůstalosti.

Josef Vluka přežil ve Slavkově i dobu nacistické okupace a dočkal se osvobození republiky v roce 1945. K učitelské profesi se již nikdy nevrátil. Na své výzkumné zemědělské stanici pořádal selské dožínky a hospodářské besedy, na různých místech pak výstavy „zemáků“ a kursy jejich pěstování (Opava, Pustá Polom, Frýdek aj.).¹² Z různých stran byl žádán jako národopisný pracovník o spolupráci, byl stále v písemném styku s řadou osob a korporací, které se na něj často obracely s žádostmi o různé informace.¹³

Je jisté, že určitou dobu trpěl očním zákalem, o čemž svědčí list jeho přítele Antonína Stuchlého z 2. prosince 1949, kde stojí: „*Radí Vám (manželka Stuchlého - pozn. aut.) upřímně, abyste se dal operovat, neboť zákal dá se vyléčiti náhradou zvláštních brejlí... Též bych Vám, pane kolego, operaci doporučoval a uvidíte, že nebudete*

¹⁰ Tamtéž, s. 359.

¹¹ ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, nezprac. část, list Josefa Vluky Kanceláři prezidenta republiky ze 7. 2. 1920.

¹² V. FICEK: *Případ Josefa Vluky*. Radostná země 4, 1954, s. 33.

¹³ V. VALEČEK: c. d., s. 362.

litovat.“¹⁴ Doklad o tom, zda operaci podstoupil, nebo ne, se ve Vlukově pozůstalosti nedochoval. Jisté je, že zemřel v opavské nemocnici „po kratší chorobě“¹⁵ a to 18. února 1950. Byl pohřben v rodném Slavkově.

Orlovská krajinská výstavka, na které Josef Vluka uplatnil své vědomosti nabyté národopisným badáním, byla hlavním impulsem, jenž vedl Vluku k publikování několika studií etnografického charakteru, jejichž obsah významně dokumentuje slezskou lidovou kulturu. O jejich kvalitě vypovídá také fakt, že byly otištěny v tehdejší nejrenomovanějším českém národopisném periodiku - Českém lidu Čeňka Zírta.

Ve Vlukově pozůstalosti se zachovalo deset opisů jeho listů Zírtovi, které Vlukovu publikační činnost v Českém lidu dokumentují. Hned první z nich jasně poukazuje na to, že iniciativa vzešla od Vluky. Dopis je datován 16. 6. 1894, tedy krátce před zahájením orlovské výstavy, což napovídá tomu, že se Vluka o slezský folklór zajímal již od počátku svého pobytu na Těšinsku.

V listě stojí: „...*Slovutný pane! Dovoluji si Vám zaslati příspěvek do „Českého lidu“. Hodlám v podobných pracích pokračovat, vyhoví-li požadavku a buďou-li dle Vašeho uznání honorovány. Rád bych věděl brzy Váš úsudek, poněvadž mám nasbíranou látkou také do slezské Kroniky přispět a já se již dříve rozhodl příspěvky Vám odeslati. ...*“¹⁶

První Vlukův článek, který Zírt ve svém periodiku otiskl, se jmenoval „Pastuškové (tři králi) ve Slezsku“ a vyšel v březnu 1895. Pojednává o vánočních lidových zvycích; autor se zaměřil hlavně na postavu tří králů, věnoval se popisu jejich oblečení, respektive převleků; písním, které zpívali, když putovali od chalupy k chalupě. Článek byl doplněn fotografií pastušků z Orlové, která pocházela od J. Patejského z Moravské Ostravy.¹⁷

¹⁴ ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, nezprac. část, list Antonína Stuchlého z 2. 12. 1949.

¹⁵ V. VALEČEK: c. d., s. 362.

¹⁶ ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, přírůstkové číslo 3765.

¹⁷ J. VLUKA: *Pastuškové (tři králi) ve Slezsku*. Český lid (dále jen ČL) 4, 1895, s. 313-315.

Dalším jeho článkem, který byl otištěn v Českém lidu následující rok, byla stať nazvaná „Žnivuvka (dožínky) z Orlové ve Východním Slezsku“. Jak už napovídá název, věnoval se autor popisu slavnosti, přičemž se zmínil i o tom, že velmi zdařilá žnivuvka byla předvedena na orlovské krajinské národopisné výstavce v r. 1894.¹⁸

Po drobnějších příspěvcích podal Vluka popis slezských lidových tanců v pásmu článků, nazvaných „Tance východoslezské“, které vycházely na pokračování v letech 1898-1903, přičemž se jednalo o hudební a choreografické zápisy tanců Taněk, Tělení, Pohánok, Kocurek, Kača, Kolomajka a mnoha dalších.¹⁹

Vluka byl velmi plodný autor, neboť kromě popisu tanců zásoboval Zírta ještě dalšími příspěvky. Jednalo se o „Rozmluvy (rozprávky), aby se chytil ženich“,²⁰ „O bývalém kroji mužském a ženském na Frýdecku“²¹ a „Příspěvky k lidovědě slezské“, které pojednávaly o svatebních zvycích ve Slezsku, přičemž v článku Vluka informoval o tom, kdo býval na svatbě přítomen, jakou roli hráli např.: starosvatbové, družbové, veselníci apod.; popsal průběh svatby ve východoslezském nářečí a zaznamenal písně, které se při této příležitosti zpívaly.²²

Další článek vyšel Vlukovi v Českém lidu ve dvou částech a to v letech 1899-1900 pod názvem „Slezská aptyka (lékárna) čili snůška prostonárodních léků rostlinných ze Slezska“. Zachytil v něm názvy rostlin, jak je znali naši předkové, přičemž některé z nich vyjmenoval a napsal, jaké nemoci se pomocí nich léčily. Poukázal také na to, že tehdejší moderní botanická věda si téměř nepovšimnula cenné lidové rostlinné terminologie. V druhé části článku pak porovnal názvy některých rostlin, jak se zachovaly na Opavsku a jak na Těšínsku.²³

¹⁸ J. VLUKA: *Žnivuvka (dožínky) z Orlové ve Východním Slezsku*. ČL 5, 1896, s. 38.

¹⁹ J. VLUKA: *Tance východoslezské*. ČL 7, 1898, s. 33-39; ČL 9, 1900, s. 113-116; ČL 10, 1901, s. 158-160; ČL 11, 1902, s. 103, 218-219, 331-332; ČL 12, 1903, s. 80-82.

²⁰ J. VLUKA: *Rozmluvy (rozprávky), aby se chytil ženich*. ČL 8, 1899, s. 144-146.

²¹ J. VLUKA: *O bývalém kroji mužském a ženském na Frýdecku*. ČL 8, 1899, s. 276-278.

²² J. VLUKA: *Příspěvky k lidovědě slezské. Zvyky svatební ve Slezsku*. ČL 8, 1899, s. 369-375.

²³ J. VLUKA: *Slezská „aptyka“ (lékárna) čili snůška prostonárodních léků rostlinných ze Slezska*. ČL 8, 1899, s. 52-54; ČL 9, 1900, s. 338-341.

V Českém lidu z roku 1900 byl pak otištěn ještě Vlukův článek „Kroje východoslezské“, což bylo vyprávění v nářečí o ženském kroji z Orlové a Jablunkovska, které bylo doplněno čtyřmi krojovanými fotografiemi děvuchy (dívký) z Těšínska, děvuchy z Orlové, děvuchy z Jablunkovska a gazdiny (hospodyně) z Těšínska.²⁴

Poté nastala desetiletá pauza, kdy v Českém lidu nevyšel Vlukovi ani jeden příspěvek.

Další článek mu v Českém lidu vyšel až v roce 1911. Bylo to v době, kdy už měl za sebou proces o suspendování a byl poslán do předčasné výslužby. Příspěvky do Českého lidu se mu staly nejen formou naplnění badatelské práce, ale v době velkého nedostatku finančních prostředků také jednou z možností, jak si přivydělat.

Již zmíněný článek se nazýval „Písně ze Slezska“ a jednalo se o notové zápisy a popěvky písně Zlé ožení (z Rychvaldu) a Touha po svobodě (z Orlové).²⁵

Následovalo další období, kdy Vlukovi nebyl v Českém lidu otištěn ani jeden článek. Přišla první světová válka, ale to nebylo jistě jedinou příčinou, jelikož další Vlukův článek vyšel až v roce 1924, tedy 6 let po jejím skončení. Zda bylo důvodem to, že Vluka přestal psát a věnoval se raději své nové roli botanika a léčitele, nebo snad jeho příspěvky nebyly dostatečně kvalitní a Zíbrt je nezařadil, není známo.

V Českém lidu pak vyšly už jen tři Vlukovy články. Ten první se jmenoval „Jak se mluví na Těšínsku“,²⁶ druhým byl „Mojiček (krásná) z Orlové ve východním Slezsku“, který vyšel roku 1926. Pojednával o zvyku, odehrávajícím se na Smrtnou neděli, kdy chodila děvčata od domu k domu, v ruce držela pestře ozdobenou chvojku, nebo-li mojiček, a opěvovala události ze života Krista Pána a Panny Marie. I v tomto příspěvku Vluka zaznamenal písně v lašském nářečí.²⁷

²⁴ J. VLUKA: *Kroje východoslezské*. ČL 9, 1900, s. 199-202.

²⁵ J. VLUKA: *Písně ze Slezska*. ČL 20, 1911, s. 290-291.

²⁶ J. VLUKA: *Jak se mluví na Těšínsku*. ČL 24, 1924, s. 32.

²⁷ J. VLUKA: *Mojiček (krásná) z Orlové ve východním Slezsku*. ČL 26, 1926, s. 199-200.

Poslední byla stat' „Léčení nemocí ve Východním Slezsku“, kde Vluka pojednával o různých nemocech, uvedl jejich lidové názvy a způsoby, jak je podle lidových zvyklostí vyléčit.²⁸

Kromě Českého lidu přispěl Vluka také do Národopisného sborníku českoslovanského článkem „Ďadci čili hospodařící“, který vyšel v roce 1897. Jedná se o pojednání o ochranných bůžcích, kteří strážili domy před ohněm a chránili jeho obyvatele před různými úrazy. V příbytcích stávaly jejich sošky ve výklenku poblíže dveří, nebo u pece.²⁹

Další nepopíratelnou a možná nejvýznamnější zásluhou Josefa Vluka o zviditelnění nejen národopisného bádání na Těšínsku, ale i celého kraje, byla jeho účast na pořádání Krajské národopisné výstavy, která se konala v Orlové v roce 1894, a byla jednou z mnoha přípravných akcí, předcházejících slavnou Národopisnou výstavu českoslovanskou, konající se v roce 1895 v Praze. Josef Vluka, působící v té době v Orlové jako pedagog, nebyl jen iniciátorem, ale i organizátorem a také aktérem orlovské výstavy.

Vzorem pro orlovskou výstavku se stala krajská národopisná výstavka opavská, která se konala ve dnech 3. až 13. září roku 1893, kterou však výstavka v Orlové v mnohém předčila.

Mezi všemi ostatními krajskými výstavkami byla totiž ta orlovská výjimečná nejen specifickým národopisným rázem lidu, žijícího na Těšínsku, ale také přímo specifickým rázem Orlovska a jeho obyvatel – krajem dosud z velké části zemědělským, ale zároveň charakteristickým prudce se rozvíjející těžbou a zpracováním uhlí.

Výstavní odbor v Orlové vznikl již roku 1892. Jak píše V. Valeček ve svém článku: „... Z jeho (Vlukovy) iniciativy utvořil se v Orlové „Výbor lašské národopisné výstavy v Orlové“, jehož Vluka byl jednatelem a tak hlavním organizátorem orlovské výstavy.“³⁰ Předsedou výboru byl tehdejší starosta obce Orlové Pavel Kania, místopředsedou

²⁸ J. VLUKA: *Léčení nemocí ve Východním Slezsku*. ČL 30, 1930, s. 112-114.

²⁹ J. VLUKA: *Ďadci čili hospodařící*. Národopisný věstník českoslovanský 1, 1897, s. 63-65.

³⁰ V. VALEČEK: c. d., s. 356.

ing. K. Prausa, dále E. Hořovský, důlní inženýři ing. J. Mládek, ing. V. Jičínský, ing. Balcar aj.³¹

Josef Vluka je všemi autory, kteří se jeho osobností, nebo samotnou výstavkou v Orlové, zabývali, označován za neaktivnějšího a nejzáslužnějšího člena výstavního výboru. Dokonce na výstavu zapůjčil i část své soukromé sbírky – šlo o krojové a oděvní součástky.³² Orlovská krajinská národopisná výstava se konala ve dnech 2. až 12. 9. 1894. Protektory výstavy byli baron Richard Mattencloit, majitel orlovského velkostatku, a báňský rada Eduard Hořovský.³³

Před zahájením výstavy se konala v orlovském chrámu bohoslužba, pak následovala slavnostní řeč rady zemského soudu a poslance na slezském sněmu Věnceslava Hrubého na výstavišti. Byla otištěna v Opavském Týdenníku³⁴ a později vyšla i ve formě letáku. Jeden takový se zachoval i v pozůstalosti Josefa Vluky. V. Hrubý v ní zdůraznil především odlišnost „lašského“ lidu a výstavy, která jej prezentovala: „... *Padá též na váhu, že v knížectví Těšínském lid ve svých nářečích, zvycích a obyčejích a v jiných zjevech svého ducha a své pile zachoval mnoho původního a ryzého, mnoho starožitného a svérázného. A tak i naše výstavka vynikne v podrobnostech pestrostí, původností a rázovitostí. Nesmí se však přehlednouti, že právě ten lašský okres jest krajinou průmyslovou; stálý příliv živlův cizorodých působí ku šetření těch zvláštností kmenových a národních a proto bude nemalou zásluhou výstavy, že tyto zvláštnosti zachytí a zachová.*“³⁵

Ve fondu Slezské musejní společnosti v Orlové se zachoval Program Lašské národopisné výstavy v Orlové, který nechal tiskem vydat orlovský výstavní odbor. Pořadatelé výstavy v něm žádají

³¹ KOLEKTIV: *Dějiny Orlové*. Orlová 1993, s. 57.

³² J. NOUŠOVÁ: *Národopisná výstava v Orlové r. 1894*. ČSIM, řada B, 1964, č. 1, s. 87.

³³ V. FICEK: *Z korespondence k národopisné výstavě v Orlové 1894*. Radostná země 8, 1958, s. 61.

³⁴ Opavský Týdeník 25, 1894, č. 70, s. 1-2.

³⁵ ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, nezprac. část, slavnostní řeč, kterou při zahájení lašské národopisné výstavy v Orlové proslavil slezský zemský poslanec Věnceslav Hrubý, c. k. rada zemského soudu.

obyvatele o zapůjčení materiálů, zaručují se za všechny předměty a příspěvky, že nedojdou újmy a po výstavě budou vráceny, pokud si to bude původní majitel přát. Josef Vluka je zde jmenovitě uveden jako odpovědný za vyřizování různých přání a dotazů. Zmiňuji se o tomto programu, jelikož je pramenem, z něhož lze čerpat informace nejen o přípravách výstavy, respektive o tom, jaký národopisný materiál by měl být shromážděn a prezentován veřejnosti, ale také do jakých oddělení by měl být rozdělen.

Jednalo se o oddělení předhistorických předmětů, kde bylo možné shlédnout např.: *„... nástroje pravěkého člověka jako pazourkové (křemenné) nástroje; kamenné mlaty, kladiva, sekery, kladiva z kostí a parohů; pravěké nástroje kostěné jako jehlice, škrabadla, dláta, šídla; přesleny, bronzové jehlice ...“*; oddělení historických, literárních a uměleckých památek, kde se nacházely např.: *„... staré zbraně, truhlice, konvice, pečetidla, nástroje zašlých řemesel, cechovní truhlice, knihy, záznamy, artykule, privilegia, odznaky různých cechů jako džbány, vilkumy, prapory, lucerny ...“*; oddělení hornictví; oddělení „Náš kostelíček“ s předměty jako např.: *„... křížky, svícny, starobylé ornáty, vyšívané alby, rochetty, kalichy, konvičky, obrazy, lodičky, odznaky s věží, fotografie nebo nákrsky kostelů ...“*; zvykoslovného oddělení, kde bylo možno najít: *„... prostonárodní recepty, zprávy o zvycích a obyčejích, pranostiky ...“*; oddělení lidopisné literatury prezentovalo především: *„... národní písně dolnoslezské dle možnosti i s nápěvy; místní podání o hradech a pokladech, podání historická, podání o neobyčejných bytostech, legendy o Kristu a apoštolích, o sv. studánkách, ... bajky zvířecí, povídky o městech, městysích a vesnicích, názvy polí, luk, lesů, samot, skal, květin ...“*; oddělení lidové hudby představovalo: *„... hudební nástroje s pojmenováním a potřebnými popisy, sbírky a popisy národních tanců slezských ...“*; oddělení „lašské domácnosti“, prezentovalo každodenní život na Těšinsku; oddělení krojů a vyšívání bylo tvořeno: *„... zbytky látek i součástek krojových jako sponky, jehlice, nákrčníky, ozdoby z nálezů archeologických“*, obsahovalo taky: *„... kroje mužské, ženské i dětské; sváteční i všední ...“*. Posledním bylo školské oddělení, v němž bylo prezentováno: *„... jak vyhlíží vnějšek staré i nové školní budovy v modelu, fotografii, obrazu nebo plánu, učebné pomůcky staré školy, kázeňské prostředky ve světnicích školních jako metla, černá a zlatá kniha, prémie, pochvalné lístky,*

bývalé nářadí psací, kroniky, archivy, různé zápisníky a psací předlohy (foršryfty) pro žáky“.³⁶

Právě hornické oddělení představovalo významný rozdíl mezi opavskou a orlovskou výstavkou, jelikož předchozí oddělení si byla velmi podobná svou náplní. Dodalo totiž orlovské výstavě mnohostrannější charakter. O programu tohoto oddělení stojí psáno: „... *Budiž podán všeobecný způsob těžení. Vítány budou pro toto oddělení plastické mapy útvaru kamenouhelného, sbírky otisků a zkamenělin předpotopní zvířeny a květeny útvaru téhož, sbírky hornických výrobků a nerostů ve Východním Slezsku; budtež výstavce zapůjčeny fotografie či modely jam. Podána budiž hornická terminologie apod.*“³⁷

Nejcennější expozicí byly doklady o hornictví a dolování uložené ve čtvrté místnosti obecné školy.³⁸ Díky své náplni může být klidně považována za první malou průmyslovou expozici v naší oblasti. Silně se zde projevila láska k hornickému povolání – staré nářadí bylo instalováno s velkou pietou a péčí. Zvláštní místo zaujaly kahance a kylofy, které tvořily celé vývojové řady.³⁹ Součástí této expozice byl i model těžního stroje orlovského rodáka Jana Konečného, který byl však vystaven na prostranství před školní budovou; pod těžní věží byl důmyslně sestrojený model celého dolu, jenž majitel modelu uváděl do pohybu.⁴⁰ Tento model budil pozornost všech návštěvníků výstavy i z kruhů odborníků.⁴¹ Opavský Týdenník o něm napsal: „... *Stroj ten v malém udělán byl vystaven na zvláštní věži i znázorňoval dokonale, jak se z dolů uhelných těží; byt' pod ním i uhelné doly v malém shotovené.*“⁴²

³⁶ OAK, fond 58, Slezská musejní společnost, nezprac. část, kniha 1.

³⁷ OAK, fond 58, Slezská musejní společnost, nezprac. část, kniha 1.

³⁸ V. FICEK: *Z korespondence k národopisné výstavě v Orlové 1894*. Radostná země 8, 1958, s. 62.

³⁹ J. NOUŠOVÁ: c. d., s. 86.

⁴⁰ KOLEKTIV: *Orlová 1223-1973. Historie a současnost města*. Ostrava 1973, s. 124.

⁴¹ V. FICEK: *Z korespondence k národopisné výstavě v Orlové 1894*. Radostná země 8, 1958, s. 62.

⁴² Opavský Týdenník 25, 1894, č. 69, s. 2.

Velkému zájmu se těšily také figuríny, jež byly oblečeny do zachovalých, ručními pracemi bohatě vyzdobených krojů.⁴³ Také tento fakt – tedy použití figurín – staví orlovskou výstavku na jinou úroveň než opavskou, jelikož instalace opavské výstavky byla provedena pouze na stolech.⁴⁴

Důkazem začínajícího Vlukova zájmu o byliny a lidové léčitelství, jenž ho pak provázal celý život, byla slezská lékárna, prezentující lidové léčitelství, kterou pro výstavku připravil.⁴⁵

Významným etnografickým exponátem na orlovské výstavce kromě tzv. „lašské jizby“ byl model slezské chalupy – maketa Santariusovy chalupy v Orlové čp. 69, který byl vůbec prvním modelem těšínské chalupy. Později byl vystaven i na Národopisné výstavě československé v Praze a po jejím skončení uložen v nově vzniklém Národopisném muzeu v Praze.⁴⁶ Model se nachází stále ve fondech Národopisného oddělení Národního muzea v Praze a to pod inventárním číslem 3603. Jeho rozměry jsou: délka 101 cm, šířka 8 cm a výška 65 cm.⁴⁷

Ve fondu Slezské musejní společnosti, uloženém v karvinském archivu, se zachovala pamětní kniha návštěvníků orlovské výstavky, z níž je patrný zájem všech společenských vrstev a všech generací o výstavku a její obsah.⁴⁸ K tomu přispěly jistě i národopisné slavnosti se zpěvy a tanci, konající se právě při příležitosti krajinské výstavy, které byly výjimečné i tím, že se vlastně jednalo o první vystoupení lidových folklórních souborů na Těšinsku.⁴⁹ Již první den výstavy byla provedena „Žnivůvka“ (tzn. dožínky), kterou nacvičil právě Josef Vluka,

⁴³ J. ZAHRADNÍK: *Před 40 lety. Jak se Těšínsko připravovalo na národopisnou výstavu v Praze*. Moravskoslezský deník 36, 1935, č. 71, s. 11.

⁴⁴ J. NOUŠOVÁ: *Národopisná výstava v Orlové r. 1894*. ČSIM, řada B, 1964, č. 1, s. 87 (v poznámce).

⁴⁵ J. ZAHRADNÍK: c. d., s. 11.

⁴⁶ J. NOUŠOVÁ: c. d., s. 86.

⁴⁷ Tyto informace jsem získala díky pracovníci PhDr. Heleně Mevaldové. Archiv a fondy Národopisného oddělení Národního muzea jsou bohužel pro badatele v této době nepřístupné a to z důvodu dlouhodobé nemoci pracovnice, která má na starosti archiv oddělení.

⁴⁸ OAK, fond 58, Slezská musejní společnost, nezprac. část, kniha 1.

⁴⁹ B. HAVLÍČEK: *Těšínsko na národopisné výstavě československé v Praze r. 1895. Část 1. – Výstavka v Orlové 1894*. Těšínsko, květen 1958, č. 2, s. 13.

„pastuškové“ a „mojiček“.⁵⁰ Svě poznatky a zkušenosti mohl později Vluka uplatnit při psaní článků se stejnými názvy pro Český lid.

Středem slavností byla však lašská svatba, která se konala 9. září. Účast obecnstva vzrostla toho dne na půl druhého tisíce diváků.⁵¹ Detailní popis této slavnosti je možno nalézt jak v Opavském týždenníku,⁵² tak ve vzpomínkovém článku Jaroslava Zahradníka v Moravskoslezském deníku.⁵³

Orlovská výstavka skončila jak morálním, tak i hmotným úspěchem a pořadatelům, kteří tak v zapomínaném kraji vykonali kus poctivé práce národní a kulturní, se dostalo zaslouženého veřejného uznání.⁵⁴

Pochvala výstavce byla otištěna např. i v Novinách Těšínských. Stojí v nich: „... Výstavka Orlovská, minulého léta pořádaná, poučila nás, kterak pamětihodné věci sbírat i řaditi jest; že výstavka byla nejen krásnou, nýbrž i poučnou a povznášející, o tom mluvilo i psalo se na všech stranách již dosti.“⁵⁵ Výstavka byla chválena dokonce i propolsky zaměřeným tiskem (překl. aut.): „... Výstava etnografická v Orlové byla uspořádána se znalostí věci i velkou pílí, je velmi poučná a hodna shlédnutí. Jmenovitě oddělení hornictví obsahovalo v sobě mnoho neobyčejně zajímavých věcí.“⁵⁶

Skrze orlovskou výstavku byl ve Slezsku probuzen zájem o národopis a o uchování národní tradice. Stala se také základem pro vytvoření sítě slezských sběratelů a nadšenců. Orlovská výstavka byla počátkem cesty, jejímž vrcholem se stala spontánní účast Slezanů na Národopisné výstavě československé v Praze v roce 1895 (ze Slezska byl do Prahy na Národopisnou výstavu československou 24. 8. vyslán speciální vlak) a založení orlovského muzea roku 1910. Orlová se pak stala sídlem Slezské musejní společnosti, v níž se až do roku 1938,

⁵⁰ Tamtéž, s. 13.

⁵¹ V. FICEK: *Z korespondence k národopisné výstavě v Orlové 1894*. Radostná země 8, 1958, s. 63

⁵² Opavský Týždenník 25, 1894, č. 71, s. 1.

⁵³ J. ZAHRADNÍK: c. d., s. 11.

⁵⁴ J. ZAHRADNÍK: c. d., s. 11.

⁵⁵ Noviny Těšínské 1, 1895, č. 5, s. 1.

⁵⁶ Gwiazdka Cieszyńska 47, 1894, č. 36, s. 361.

kdy byla rozpuštěna a sbírky byly převezeny do Ostravy, soustředil zájem o minulost celé těšínské oblasti.⁵⁷

Seznam použitých pramenů a literatury:

Psané prameny:

- ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, nezpracovaná (dále jen nezprac.) část, list Vluky Královské české společnosti nauk z 10. 1. 1898
- ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, nezprac. část, list Josefa Vluky Kanceláři prezidenta republiky ze 7. 2. 1920
- ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, nezprac. část, list Antonína Stuchlého z 2. 12. 1949
- ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, přírůstkové číslo 3765
- ZAO, pozůstalost Josefa Vluky, nezprac. část, slavnostní řeč, kterou při zahájení lašské národopisné výstavy v Orlové proslavil slezský zemský poslanec Věnceslav Hrubý, c. k. rada zemského soudu
- OAK, fond 58, Slezská musejní společnost, nezprac. část, kniha 1

Tištěné prameny:

- Opavský Týdenník 25, 1894, č. 69, 70, 71
- Noviny Těšínské 1, 1895, č. 5, s. 1
- Gwiazdka Cieszyńska 47, 1894, č. 36, s. 361

Literatura:

- Biografický slovník Severní Moravy a Slezska*. Opava-Ostrava 1996, sešit 5, s. 131-133.
- V. FICEK: *Případ Josefa Vluky*. Radostná země 4, 1954, s. 32-33.
- Týž: *Z korespondence k národopisné výstavě v Orlové 1894*. Radostná země 8, 1958, s. 60-63.
- B. HAVLÍČEK: *Těšínsko na národopisné výstavě československé v Praze r. 1895*. Část 1. – Výstavka v Orlové 1894. Těšínsko, květen 1958, č. 2, s. 11-13.

⁵⁷ J. NOUŠOVÁ: c. d. s. 88-89.

- KOLEKTIV: *Dějiny Orlové*. Orlová 1993.
- KOLEKTIV: *Orlová 1223-1973. Historie a současnost města*. Ostrava 1973.
- J. NOUŠOVÁ: *Národopisná výstava v Orlové r. 1894*. ČSIM, řada B, 1964, č.1, s. 85-90.
- V. VALEČEK: *Učitel Josef Vluka. Národopisný a jazykozpytný pracovník, bojovník za práva českého lidu na Těšínsku*. In: *Studie o Těšínsku* 1, 1972, s. 354-363.
- J. VLUKA: *Pastuškové (tři králi) ve Slezsku*. ČL 4, 1895, s. 313-315.
- Týž: *Žnivůvka (dožínky) z Orlové ve Východním Slezsku*. ČL 5, 1896, s. 38.
- Týž: *Tance východoslezské*. ČL 7, 1898, s. 33-39; ČL 9, 1900, s.1 13-116; ČL 10, 1901, s. 158-160; ČL 11, 1902, s. 103, 218-219, 331-332; ČL 12, 1903, s. 80-82.
- Týž: *Rozmluvy (rozprávky), aby se chytil ženich*. ČL 8, 1899, s. 144-146.
- Týž: *O bývalém kroji mužském a ženském na Frýdecku*. ČL 8, 1899, s. 276-278.
- Týž: *Příspěvky k lidovědě slezské*. ČL 8, 1899, s. 369-375.
- Týž: *Slezská „aptyka“ (lékárna) čili snůška prstonárodních léků rostlinných ze Slezska*. ČL 8, 1899, s. 52-54; ČL 9, 1900, s. 338-341.
- Týž: *Kroje východoslezské*. ČL 9, 1900, s. 199-202.
- Týž: *Písňe ze Slezska*. ČL 20, 1911, s. 290-291.
- Týž: *Jak se mluví na Těšínsku*. ČL 24, 1924, s. 32.
- Týž: *„Mojiček“ (krásná) z Orlové ve východním Slezsku*. ČL 26, 1926, s. 199-200.
- Týž: *Léčení nemocí ve Východním Slezsku*. ČL 30, 1930, s. 112-114.
- Týž: *Ďadci čili hospodařici*. Národopisný sborník československý 1, 1897, s. 63-65.
- J. ZAHRADNÍK: *Před 40 lety. Jak se Těšínsko připravovalo na národopisnou výstavu v Praze*. Moravskoslezský deník 36, 1935, č. 71, s. 11.

Seznam zkratek:

ČL – Český lid

OAK – Okresní archiv v Karviné

ZAO – Zemský archiv v Opavě

Spolupráce regionálních pracovníků se spolkem Vesna. František Kretz

Alena Kalinová

Při hlubším studiu činnosti brněnského ženského vzdělávacího spolku Vesna se setkáme s řadou významných osobností, s nimiž byly zároveň spojeny aktivity na poli národopisného bádání a muzejního dění. V roce 1892 byl založen národopisný odbor Vesny, který umožnil mnohem intenzivnější sběratelskou a dokumentační práci, která byla na pozadí tehdejší politické a společenské situace zamýšlena rovněž jako propagace vlasteneckých a národně uvědomovacích snah.

Mezi nejvýznamnější národopisné pracovníky konce 19. století bezpochyby patřil František Kretz (4. 1. 1859 - 4. 6. 1929) - původně učitel, později novinář a věhlasný sběratel, který vešel v obecné povědomí také jako organizátor společenského a kulturního života na Slovácku. Lze říci, že druhá polovina jeho života je všeobecně mnohem více známa než období mladosti, v němž se však již utvářely jeho pozdější zájmy a postoje. F.Kretz se narodil v lednu roku 1859 v Blansku v rodině obchodníka Františka Kretze;¹ v křestním listu je ovšem Kretzův otec původně uváděn jako „Kanzellist bei der Staatseisenbahn“ v Blansku.² Kretzova rodina vlastnila hostinec, jehož budova byla zbořena po druhé světové válce po terénních úpravách v dnešním městském centru. Druhorozený František měl tři bratry, z nichž mladší Rudolf zemřel ještě ve školním věku. Navštěvoval blanenskou obecnou školu ve stejné době jako dcera MUDr. Jindřicha Wankla Vlasta, později provdaná Havelková (nar. 1857).³ Blanenské kulturní ovzduší, které silně ovlivňovala Wanklova rodina, na něm nepochybně zanechalo stopy (srov. archeologické bádání dr. Wankla, které motivovaly jiné blanenské občany - Karla Jaroslava Mašku, Jana Kniese aj. k výzkumným aktivitám). Po absolvování čtyř tříd Slovanského gymnasia v Brně studoval v letech 1873-1877 na zdejším „C. k. slovanském ústavu ku vzdělání učitelů“, kde v červenci roku

¹ Státní okresní archiv Blansko, fond B4, Sepsání lidu 1880, dům č. 73.

² Archiv EÚ MZM, fond Kretz I.

³ Státní okresní archiv Blansko, inv. č. 78, Blanenská škola II-IV, inv. č. 550 školní kronika 1819-1881.

1877 vykonal zkoušku dospělosti, jež mu umožnila nastoupit na podučitelské místo v Blansku, kde působil do roku 1881. Mezi profesory mladého studenta zaujal především František Bartoš; na závěrečném vysvědčení figuruje mezi členy zkušební komise také Leoš Janáček. V říjnu 1879 se F. Kretz podrobil zkoušce před zkušební komisí pro obecné národní a občanské školy a získal způsobilost vyučovat jako učitel na obecné škole.

Učitelské povolání vykonával na Blanensku v Jedovnicích (1881) a Letovicích (1882-1884), na Kroměřížsku v Žalkovicích (1885), dále v Osové Bitýšce ve velkomeziříčském okrese (1885) a nakonec na Uherskohradištsku v Kunovicích (1886-1888) a Mistřicích (1888-1889). Protože na mistřícké učitelské místo byla přijata jiná osoba, musel se vrátit do Kunovic. Ze zachovaných dokumentů vyplývá, že se F. Kretz dále neúspěšně ucházel o místo učitele ve Starém Městě. Proto nakonec odešel do Holešova, kde dostal místo ředitele kůru a varhaníka při zdejším farním chrámu (květen 1889 až říjen 1892). Potřebné předpoklady k vykonávání této činnosti získal absolvováním varhanického kurzu ve Vídni v srpnu roku 1878 a později ještě v roce 1891. Vyučoval rovněž církevnímu zpěvu.

V roce 1892 se opět bez úspěchu ucházel o místo učitele v Uherském Brodě i o místo ředitele kůru ve Strážnici. Protože vlastně od roku 1889 nevykonával učitelské povolání, pozbyl v roce 1892 možnost vyučovat na školách, aniž by znovu musel absolvovat zkoušku způsobilosti.⁴ V roce 1894 ho již nacházíme v Uherském Hradišti, kde pracuje jako redaktor Slováckých novin. V tomto období se naplno rozvinuly jeho organizační, buditelské a sběratelské aktivity, stává se iniciátorem řady podniků souvisejících s rozvojem uměleckého a kulturního života regionu i s jeho zapojením do národopisného dění.

Osobnost F. Kretze je úzce spojena s rozvojem národopisného bádání a počátky národopisného sběratelství v poslední čtvrtině 19. století. Postupně se vypracoval se na předního znalce lidové kultury a nositele inspirativních muzeologických myšlenek. Jedno z center národopisné práce v sledovaném období představoval brněnský ženský spolek Vesna, založený roku 1870, který se postupně proměnil

⁴ Všechny údaje týkající se učitelských působišť čerpány z Archivu EÚ MZM, fond Kretz, I.

v centrum kulturního života českého Brna a svým působením vlastně značnou měrou plnil poslání muzejní instituce, zaměřené na dokumentaci a propagaci lidové kultury, chápané v souladu s tehdejšími názory jako kultury národní.

V období příprav Národopisné výstavy československé byl v městě Brně jediným organizátorem a šířitelem jejích myšlenek a snah. Jednou z vůdčích osobností spolku se stala od poloviny osmdesátých let 19. století Eliška Machová (2. 11. 1858 - 4. 3. 1926), představitelka prvních českých učitelek, která od roku 1885 vykonávala stěžejní funkci jednatelky Vesny. Především pod vlivem návštěvy nejstarší výstavy lidové výšivky, uspořádané roku 1885 olomouckým Vlasteneckým muzeem, začala při koncipování výuky zejména ručních prací využívat zdrojů z oblasti lidové kultury. Pro jejich získání bylo nutné rozvinout intenzivní sběratelskou práci. V dosavadní literatuře se objevila zmínka o vlivu F. Kretze na Elišku Machovou, která se s ním údajně seznámila při společném působení na učitelském místě v Jedovnicích.⁵ Právě Kretzova osobnost měla způsobit, že se Eliška Machová nadchla pro národopis a začala se hlouběji a systematičtěji zajímat o lidovou kulturu a v tomto duchu potom směřovat výuku na Vesnině škole. Studium archivních materiálů v Okresním archivu v Blansku, jeho pobočce v Boskovicích i pozůstalosti F. Kretze v Archivu EÚ MZM však nepotvrdilo, že by ve sledované době Eliška Machová v Jedovnicích učila. Jejím jediným mimobrněnským učitelským působištěm se stal Kunštát, kam nastoupila bezprostředně po složení zkoušky dospělosti. Z uchované korespondence v Archivu EÚ MZM vyplývá,⁶ že Machová do Blanska i Jedovnic zajižděla a že se s Kretzem setkala také v Kunštátu. Z dopisů však nelze vyčíst, kdy a jakým způsobem se oba mladí adepti učitelského povolání seznámili. Je pravděpodobné, že se tak stalo v průběhu studia, při vykonávání učitelských zkoušek nebo při některé z kulturních akcí, např. besedách a hudebních produkcích. Zde se

⁵ V. FIALOVÁ: *Vesna a počátky národopisu*. In: *Ženy na Moravě*. 50. ročenka Dobročinného komitétu v Brně. Brno 1940, s. 336, 338; M. TRKANOVÁ: *Eliška Machová a Vesna*. In: *Ženy na Moravě*. 50. Ročenka Dobročinného komitétu v Brně. Brno 1940, s. 46.

⁶ Archiv EÚ MZM, fond E. Machová, korespondence z uvedeného období zahrnuje 28 dopisů, případně jejich konceptů. Tři listy jsou psány Kretzovou rukou. Dopisy jsou reakcí na Kretzovy listy a obsahují jen velmi málo údajů ke konkrétním událostem.

zřejmě uplatňovalo Kretzovo hudební nadání, které představovalo praktické ovládání několika nástrojů a také komponování. Jak dokazují osobní korespondence a úryvky deníků E. Machové od února 1879 do září 1881 vznikl mezi oběma hlubší přátelský vztah. Oba si byli myšlenkově velmi blízcí, sdíleli stejné ideály. Oběma leželo na mysli především buditelské a pedagogické poslání. Za cíl svého životního snažení považovali přispívat k povznesení národní kultury, rozvíjení a uchování tradic. Často vyjadřují myšlenku o nutnosti zdokonalit dokumentaci minulosti, kterou je podmíněno zachování inspiračních zdrojů pro budoucí generace. Ukončení vztahu vyjadřuje E. Machová v listu z 22. září 1880: „*Měla jsem Vám psátí, psátí dávno již. Nemohla jsem však. Ale teď jsem se rozhodla. Chybila jsem – zvláště návštěvou Blanska, Jedovnic a přijetím písně večerní. Odpusťte mi. Bohužel nemám matky více, jež by mocí jemnou ovládala a mírnila vášnivou povahu mou. Ji nenahradí otec nejlepší. Nechci však chybovatí dále ještě. Poznala jsem konečně cestu pravou a nyní jest mi kráčeti, byť zdála se trnitou. Nebudeme sobě dopisovati, ani zasílati prací svých. Překáželo by nám to v přípravě ke zkouškám, a pak, káže tak i rozhodné slovo otcovo ... Nemohu však ustati, neprojevíc upřímně díků svých za veškerou ochotu a obětavost Vaši, již nikdy nelze mi opětovati. A teď buďte s Bohem. Pracujte krásným duchem svým pro Boha a vlast', vijte ve věnec vítězoslavný mladé žití své, nedada mu uvadnouti dechem otravným doby naší bezvěrné.*“⁷

Také následující osudy E. Machové i F. Kretze vykazují řadu společných rysů. Oba se intenzivně věnují sběratelské činnosti. E. Machová v rámci Vesny začíná podnikat sběrné cesty na Hanou, Slovácko a Slovensko, do nichž se zpočátku zapojuje také spisovatelka Františka Stránecká. Brzy se však objevuje množství dalších spolupracovnic, z nichž některé samy navštěvují brněnskou školu. F. Kretz, který se mezitím usadil v Uherském Hradišti a stal novinářem, rozvinul velmi širokou sběratelskou aktivitu, kterou komentují mnozí pamětníci a kterou dokumentuje zejména autobiografická stať *Jak jsem sbíral*.⁸

Brzy opouští počáteční zaměření na archeologii a předměty uměleckořemeslného charakteru a věnuje se národopisu: sbírá

⁷ O tom, že E. Machová a F. Kretz byli navzájem přátelé, vypovídá i vzpomínka učitelky Anny Pitourové (1872-1960), rukopis uložen v Archivu EÚ MZM.

⁸ F. KRETZ: *Jak jsem sbíral*. In: Chvilky, Praha 1913, č. 98-99, s. 3-62.

zejména výšivky, krojové součástky a keramiku; shromažďuje také obrazy, tisky, písemné památky a vůbec vše, co dosud leželo bez povšimnutí a co by mohlo poskytnout svědectví o kulturní úrovni prostých obyvatel moravského a přilehlého slovenského venkova. Početné kolekce předmětů se ještě za Kretzova života staly základem muzejních sbírek např. ve Skalici a následně zejména v Uherském Hradišti (1914). Mimo to F. Kretz položil svými sbírkami základ muzeu na Velehradě (1904). Mnoho cenných předmětů se dostalo do centrálního národopisného muzea v Praze (dnešní národopisné oddělení Národního muzea). Svě sbírky z vlasteneckých pohnutek odmítal prodat do zahraničí, ač byl o ně velký zájem (Budapešť, Vídeň). V tomto ohledu je třeba zmínit dvě proslulé národopisné kolekce, obsahující především fajánse, které byly zakoupeny ze zemských a státních prostředků v letech 1904 a 1912 a které vytvořily jádro vynikající keramické sbírky etnografického oddělení Moravského zemského muzea, která tak pozoruhodným způsobem dokumentuje technickou a výtvarnou vyspělost keramického řemesla na našem území. Kromě toho stále vlastnil velké množství cenných předmětů, které se však i přes jeho úsilí nedostaly do veřejných sbírek a po jeho smrti se značnou měrou rozptýlily neznámo kam.⁹

Odborné poznatky šířil F. Kretz v pozici redaktora a novináře prostřednictvím velkého množství statí o keramice, výšivkách, lidovém umění, které uveřejňoval v tehdejších odborných časopisech (zejména např. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, dále *Časopis Moravského musea zemského*, *Český lid* aj.). Vydal i samostatné práce.¹⁰ Pro své znalosti a zkušenosti se těšil velkému respektu. Proto byl několikrát jmenován konzervátorem Muzejní společnosti, spravující tehdejší Františkovo (dnešní Moravské zemské) muzeum. Svě náměty pro zkvalitnění správy a dokumentace sbírek

⁹ Sbírký, které po jeho smrti zůstaly v bytě, byly oceněny na 90.000 Kč. Samotný Kretz se o nich vyjadřuje v příspěvu ministerskému radovi dr. Z. Wirthovi, kterým se brání proti nařčení a pomluvám své osoby ve dvacátých letech minulého století. Uvádí, že si pozatím ponechal to nejpěknější ze svých sběrů - díla českých malířů (např. Slavička, Mařáka, Chitussiho, Ant. Mánesa, Schwaigra, Uprky, Kalvody, Kašpara), staré knihy a tisky (např. Kalendář historický od Veleoslavína, knihy podobojí, komeniana aj), nejobsáhlejší sbírky výšivek a krajek - Archiv EÚ MZM, fond Kretz I.

¹⁰ Např. *Slovácké čepce*. Praha 1901 (s malířskými studiemi J. Uprky). Do 2. svazku monografie *Moravské Slovensko* (Praha 1922) napsal společně s J. Klvaňou oddíl *Výtvarné umění lidu slovenského* (s. 549-594).

vyjádřil několikrát na stránkách tisku, ale též v osobní korespondenci. Udržoval rozsáhlé styky s tehdejšími předními představiteli odborné i kulturní veřejnosti, muzejními institucemi, spolky a školami. Své názory na keramiku konzultoval např. s J.Tvrđým, L. V. Riznerem, K. Černohorským aj. Velmi známé jsou jeho kontakty především s výtvarnými umělci a to nejen slováckého regionu (J. Uprka, A. Slavíček, H. Schweiger, J. Panuška, A. Kašpar, A. Kalvoda aj.).

Své názory a poznatky nešířil jen literární formou, nýbrž organizoval a často se sám zúčastňoval přednášek, které pronášel při různých příležitostech (např. o dějinách řemesel v Uherském Hradišti při výročí založení Řemeslnické besedy roku 1902, o slovanském ornamentu při otevření velehradského muzea 1904 aj.). Společně např. s J. Klvaňou rovněž často přednášel ve Vesně, o čemž mj. svědčí stručné zmínky v dobovém tisku (např. v roce 1916 zde měl přednášku slováckém kroji). Později si připravoval podobná vystoupení i na Dívčí rodinné a živnostenské škole v Hodoníně (např. v roce 1922 o lidové výšivce a krajce). Jako přední znalec výšivky a keramiky se zúčastnil příprav výstavních akcí v zahraničí (např. Slovanské výstavy v Petrohradě v roce 1904, kde připravoval oddíl výšivky aj.).

Také E. Machová hojně publikovala své myšlenky v tisku. Napsala mnoho statí, v nichž vyjadřuje myšlenky ženského emancipačního hnutí a své vlastenecké přesvědčení. Její aktivitu však plně pohltila organizační práce ve Vesně. Byla iniciátorkou založení prvního sociálního ústavu v Brně tzv. ženské útulny, neustále se snažila reagovat na aktuální požadavky vzdělávání ženské populace a jejího společenského uplatnění. Předpokládala, že vyšší úroveň ženského vzdělání se musí zákonitě odrazit ve zkvalitnění výchovy dětí, a tím celkovém životě populace.

Stejnými myšlenkami se obíral podle dobových dokumentů také F. Kretz, který zasáhl do rozvoje odborného ženského školství v slováckém regionu, inspirovaného Vesninými školami. Byl jedním z iniciátorů založení Dívčí průmyslové školy v Uherském Hradišti v roce 1914, kde se stal členem jejího kuratoria¹¹ a účastnil se činnosti další Dívčí hospodářské a živnostenské školy v Hodoníně. Stál rovněž

¹¹ Z výroční zprávy školy z roku 1917 vyplývá, že F. Kretz daroval pomůcky pro zdejší výuku ručních prací nebo napomohl k jejich získání. Jednalo se o náramky a obojky z rukávců mužských košil ze všech slováckých regionů (Archiv EÚ MZM, fond Kretz III.).

u zrodu Dívčí knihařské školy v Uherském Hradišti v roce 1918, na níž dokonce vyučoval dějiny knihařství. Myšlenka osvěty a pozvednutí kvality rukodělných činností, které se v minulosti vyznačovaly mimořádnou úrovní, ho přivedly rovněž k organizování hrnčířského kurzu v Hodoníně v době první světové války, kterého se zúčastnili významní hrnčíři slováckého regionu. Kromě toho F. Kretz vedl rovněž kurs malby na skle a kursy výšivky (např. v roce 1906 vedl prázdninový kurs pro industriální učitelky uherskohradištského okresu). S architektem Dušanem Jurkovičem se podílel na zrodu Moravské ústředny pro lidový průmysl.

Uvedený příspěvek se snažil prohloubit poznatky o činnosti F. Kretze a obohatit dosavadní znalosti kulturně historické situace na konci 19. století, která měla z hlediska vývoje etnografie i muzejnictví klíčový význam. Příspěvek představuje dílčí výsledek zpracování materiálů, získaných v rámci řešení grantového úkolu o významu spolku Vesna v souvislosti s jeho sbírkotvornými aktivitami a úlohou v národně uvědomovacím procesu na přelomu 19. a 20. století, který autorka zpracovává společně s PhDr. L. Novákovou v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

Použitá literatura:

- K. ALTMAN: *Zibrtův „Český lid“ a moravští národopisci*. Český lid 90, 2003, s. 173-183.
- K. ALTMAN: *České spolky na Moravě a lidová kultura (do roku 1918)*. Národopisná revue 13, 2003, s. 123-127.
- B. B. BUCHLOVAN: *Hradištský Kretz*. Uprkův kraj 3, 1944, č. 1, s. 11-12; 4, 1945, č. 1, s. 57, č. 2, s. 11-12.
- V. FIALOVÁ: *Vesna a počátky národopisu*. In: *Ženy na Moravě*. 50. ročenka Dobročiného komitétu v Brně. Brno 1940, s. 55-64.
- V. FIALOVÁ: *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopise*. Časopis Moravského muzea 35, 1950, s. 333-355.
- J. JANČÁŘ: *Dědictví učitelských osobností na Slovácku*. Malovaný kraj 41, 2005, s. 26-27.
- F. KRETZ: *Jak jsem sbíral. Několik vzpomínek*. Chvilky č. 98-99, Praha 1913, s. 3-62.

- L. NOVÁKOVÁ: *Spolek Vesna a jeho národopisné aktivity*. *Národopisná revue* 13, 2003, s. 137-142.
- V. ŠANDEROVÁ: *Sedmdesát let brněnské Vesny*. In: *Ženy na Moravě*. 50. ročenka Dobročinného komitétu v Brně. Brno 1940, s. 14-39, 1979, s. 50-51.
- M. TRKANOVÁ: *Eliška Machová a Vesna*. In: *Ženy na Moravě*. 50. Ročenka Dobročinného komitétu v Brně. Brno 1940, s. 43-53.
- M. WANKELOVÁ: *O druhé národopisné sbírce Kretzově*. *Časopis Moravského musea zemského* 16, 1916, s. 123-128.



František Kretz s krojovaným poutníkem na Velehradě (kolem 1910)

Osobnost Elišky Machové a její podíl na národopisných aktivitách Vesny

Lenka Nováková

Jméno Elišky Machové je s činností brněnského spolku Vesna, především v době jeho koncipování, neodmyslitelně spjata. A Vesna se během několika málo let především její zásluhou stává centrem zdejší české vzdělanosti, českého kulturního, společenského a sociálního dění a je třeba zdůraznit, že zdaleka nejen pro ženy. Založení tohoto spolku spadá do druhé poloviny 19. století, tedy do období, kdy se začíná výrazně prosazovat snaha zapojit ženy nad rámec překračující úzký okruh domácích prací či péče o rodinu. Projevovala se především účastí paní a dívek na veřejném dění, úsilím dosáhnout řádné uplatnění ve společnosti a také úsilím získat vyšší vzdělání a kulturní povznesení. Stále sílící tendence o zviditelnění následně vyústí, počínaje 60-tými léty předminulého století, k rozvoji ženských spolků.¹

Vesna v Brně vznikala za okolností obdobných jako jinde, ale její počátky jsou zde, v silně germanizovaném prostředí, vedle touhy o emancipaci, o zapojení se do kulturního života a snahy získat vyšší vzdělání, také spojeny se zápasem o národní svébytnost a jazykovou rovnoprávnost. Spolek dokázal kolem sebe záhy soustředit brněnskou i mimobrněnskou českou inteligenci, v čele s takovými známými osobnostmi jako byli František Bartoš, Leoš Janáček, Ctibor Helcelet, Josef Merhaut, bratři Mrštíkové, Dušan Jurkovič, Joža Uprka, z okruhu národopisného pak lze jmenovat např. Františka Kretze, Josefa Klvaňu, Františku Stráneckou, Lucii Bakešovou, Ignáta Wurma, Madlenku Wanklovou, Josefa Šímu, v pozdějších letech Antonína

¹ K nejstarším ženským spolkům patřily již v roce 1848 v Praze založené Slovanská denice a Sestry slovanské. Avšak první cílevědomou organizací ženského hnutí se stává Klub amerických dám, jehož zřízení inicioval Vojta Náprstek v roce 1865. A působení tohoto klubu nachází ohlasy i na Moravě. V Prostějově je roku 1869 založena pěvecko-vzdělávací jednota ženská Vlastimila, v Brně 1870 Vesna a po nich následují vyškovská Vlasta, rovněž Vlasta v Přerově, Libuše v Kroměříži, spolek paní a dívek v Litomyšli, kterému v letech 1886-1895 předsedala Tereza Nováková, Marta v Boskovicích a četné další. V této souvislosti stojí za zmínku informace z roku 1871, která uvádí, že v Praze sice existovalo 427 spolků a asociací, ale z toho jen 8 doložených ženských.

Václavíka, Viléma Pražáka, Josefa Vydru aj. Ovšem vůdčí postavou, podílející se na řízení a koordinaci rozsáhlé činnosti Vesny, se velice záhy po jejím ustanovení stává energická, erudovaná a plná mladistvého elánu Eliška Machová. Do Vesny přichází po počátečních rocích tápání, kdy se z dívčího pěveckého spolku mění v roce 1872 na Ženskou vzdělávací jednotu a rozšiřuje svůj program na poslání šířit vzdělanost českým jazykem mezi brněnskými ženami. A je to Eliška Machová, která uvedla ve skutek smělou myšlenku, zřídít v Brně řádnou českou pokračující školu pro dívky s ukončeným základním vzděláním. Nebyl to snadný úkol a musela překonat četná nepochopení i z vlastních řad, včetně úvah dobového tisku, že není ještě vhodný čas pro ženská školství. Neméně užitečnou činností se stalo její působení ve sféře sociální, věnovala se jí s plnou intenzitou až do konce svého života, podílela se rovněž nemalou měrou na českém emancipačním hnutí. Nezanedbatelná je i její publikační činnost, obdivovaná též pro svého básnického ducha např. Eliškou Krásnohorskou (1847–1926),² známé bylo její řečnické umění. Významnou zásluhou, oceňovanou zejména námi národopisnými pracovníky, je, že byla velkou propagátorkou lidové kultury a zájem o ni také ve Vesně prosazovala. A my musíme obdivovat, jak své četné aktivity dokázala - a vždy s plným nasazením - bravurně a kvalitně zvládat. A to v době, kdy se s vůdčí rolí ženy ve veřejných sférách téměř nepočítalo.

Víme, v jakém prostředí vyrůstala, jakého dosáhla vzdělání, zda a jaké měla v dospělosti rodinné zázemí? Archiv Vesny dokladuje Eliščinu četnou pracovní a služební korespondenci, mnohé skutečnosti o její činnosti se nacházejí v zápisech z valných hromad a z pracovních schůzí, informace obsahuje též dobový či vzpomínkový tisk. O jejím soukromém životě existovalo pouze několik kusých zpráv. Minulý rok se však podařilo získat kontakt na praneteř Elišky, která pečlivě uchovávala její osobní doklady, fotografie, deníky, koncepty

² V dopise z roku 1885 děkuje Eliška Krásnohorská Elišce Machové za pojednání o lidové výšivce a nabádá ji: „Váš článek byl tak pěkný, tak jímavý. Vy jste všechny ty kordulky, tacle a výšivky oživila tak půvabně, tak básnicky, že jste, sama snad o tom nevědouc, tímto článkem objevila talent. Ó slečno, nesáhnete-li k peru – hřích budete mít. Uvidíte, jak požehnaná to zbraň proti zmatkům vlastní duše. Tak vzdělaná dívka jako Vy, nebude schopna snažiti se pérem svým o něco jiného než mravní a rozumový lad, o krásu vznešenou ve smířlivý akord dobra i pravdy vyznívajíc.“

přednášek a osobní korespondenci. Dnes je většina materiálu ve sbírkách Etnografického ústavu MZM, část archiválií byla získána v podobě kvalitních kopií. A souhrn všech těchto dokladů umožňuje sestavit a doplnit obraz soukromého života Elišky, který byl vždy úzce propojený s její profesní dráhou.

Narodila se 2. listopadu 1858 v Brně na Cejlu, kde měl její otec Jan Mach malou prosperující tkalcovskou dílnu. Z rodinných zápisů, vedených již jeho otcem od roku 1773 se dovídáme, že rod Machů pocházel ze Štěpánovic u Tišnova. Jan (1823–1901) se vyučil tkalcem, odešel do Brna a jako schopný řemeslník si dobře vedl a našetřil slušné jmění. Z prvního manželství s Alžbětou Wolfovou (1834-1865) se narodila 8. 11. 1858 jako třetí dítě Eliška, křestní list uvádí jméno Alžběta. Mach patřil k prvním brněnským vlastencům³ a posílal Elišku a mladší dcerku do české trojtřídky v Zábrdovicích, posléze pak do školy v Příční ulici. Již zde se projevuje její jazykové nadání, kterého si povšiml zdejší katecheta a začal ji vyučovat francouzštině, jazyku, který později dokonale ovládala. Eliščinu dětství je poznamenáno úmrtím matky i sourozenců, z pěti dětí zůstává naživu kromě ní jen mladší sestra Ludmila. Otec se po předčasné ztrátě první manželky znovu ženil v roce 1870, přestává se mu v podnikání dařit, přicházejí další sourozenci - připomeňme akademického sochaře Václava Macha, narozeného jako předposlední ze šesti dětí z druhého manželství - a tyto okolnosti přispívají k tomu, že bystré děvčátko rychle vyspívá, osamostatňuje se, vymaňuje se z rodičovské péče. Vstupuje na radu přítele rodiny P. Jana Vojtěcha do nově založeného čtyřletého českého ústavu pro vzdělání učitelek na Starém Brně a zkoušku dospělosti skládá v roce 1877 s vyznamenáním.⁴ Radost z dosaženého úspěchu je však záhy zkalena úmrtím milované sestry Matilky. Verše a zápisky, které obsahuje Eliščin deník, psaný v roce 1877-1878, dosvědčují, jak těžce se s touto ranou vyrovnává, jak dlouho se jí to nedaří a jak velice ji tato skutečnost poznamenává. Zde je možné také hledat počátek budoucích zdravotních a především psychických potíží. Zřejmě díky své činorodosti, energii a pracovitosti

³ Jan Mach byl od mládí členem Cyrilské jednoty a jedním ze zakladatelů Řemeslnické jednoty Svatopluk. Jeho vlastenectví dokládá i jedna z dochovaných fotografií, kde je oblečen do čamary.

⁴ Maturitní fotografie Elišky dokumentuje 15 dívek. V roce 1877 jsou to druhé maturity v existenci ústavu.

se dokáže od bolu a melancholie odpoutat a bere na sebe další a další povinnosti. Po celá léta se tradovalo, že prvním učitelským místem Elišky Machové byly Jedovnice, kde se měla také seznámit s mladým učitelem Františkem Kretzem (1859-1929), s nímž, jak z korespondence dochované v rodinném archivu vyplývá, na přelomu 70. a 80. let navázala blízký citový vztah. Avšak ve školských archivních materiálech Alena Kalinová zjistila, že jméno Františka Kretze je vedeno v seznamu jedovnických vyučujících z přelomu 70. a 80. let, ale jméno Elišky Machové ne. S jistotou však nyní víme, že po absolutoriu, tzn. od roku 1877 do roku 1881 působila na národní škole v Kunštátě⁵ a poté ji ředitel ústavu učitelek povolává do Brna, kde zastává místo cvičné učitelky a současně se připravuje na zkoušku pro občanské měšťanské školy. Skládá ji úspěšně, následuje druhá a třetí a je prohlášena za „*spůsobilou k samostatnému vyučování na školách občanských*“.⁶ Vlastenecky od dětství vedená a vychovávaná, hledá však širší uplatnění - dle vlastních slov v zápisníku z roku 1878 „*Vlast volá k práci, nutno poslechnout a vše obětovat, vše.*“ Záhy po návratu do Brna objevuje spolek Vesnu a jejím řádným členem se stává již v roce 1882. A ihned se činnorodě zapojuje do spolkových aktivit. Šířit vzdělanost českým jazykem mezi brněnskými ženami, a to především *přednáškami a výklady z oboru lidské kultury*, patřilo v tomto období k hlavnímu programu Vesny a Eliška se okamžitě, vedle osobností, jako byly např. Leoš Janáček, František Bartoš, Ignát Wurm, Karel Elgart, připojuje k přednášejícím. Její článek, svědčící o značném pedagogickém vzdělání, je také již v roce 1882 publikován ve Sborníku vydaném k 10. výročí založení Vesny. Stává se členkou spolkového pěveckého sboru, organizuje přednášky a kulturní akce, recituje o pravidelných dýcháncích, vášnivě se zapojuje do diskusí na různá aktuální témata. Již roku 1884, tedy po pouhém dvouletém členství, ji výbor volí místostarostkou a rok nato jednatelkou. A vzápětí poté

⁵ Údaje jsou uvedeny in: *Vysvědčení spůsobilosti pro školy občanské r. 1884.*

⁶ Na léta učitelování na měšťanské škole při učitelském ústavu máme dochovanou vzpomínku z roku 1888: „*V tom jako když vítr zaduje, hnala se po schodech ženská postava v rozepnutém vlajícím plášti. Krásnou její hlavu vrobila spousta rozčuchaných, vlnitých vlasů, skřípec měla nasazený nakřivo, oblečena byla ledabyly, bez šněrovačky, což se považovalo za neslušné.*“ „*Nechodila jsem do měšťanky ráda, ale měla na mě vliv. Především to byly přednášky slečny Machové, prodchnuté láskou k vlasti. Její vyučování dějepisu tak poutavé, ona tak soustředěná, že jsme si ani neuvědomovaly zvonění.*“ Rukopis. Mé školy a spolužačky. Paměti babičky Karly Fleischerové.

začíná prosazovat myšlenku na zřízení české dívčí pokračovací školy. Vytrvalostí, neústupností a výřečností, přes četné překážky, svého cíle dosáhne a v září roku 1886 se otevírá První česká pokračovací škola dívčí, pro niž Eliška sama vypracovává osnovy. Krátce ji spravuje František Bartoš, v roce 1888 je jmenován ředitelem vynikající František Mareš (1862-1941), jenž působí v čele školství Vesny po následujících 30 let. Stává se na určitou dobu osudovým mužem a tajenou, byť opětovanou láskou Elišky.⁷ I když dokázala svůj cit skrývat a statečně nést, nenaplněná láska, obětovaná dle jejích slov „na větší prospěch vlasti“ neprospívala tak těžce nabytému a udržovanému duševnímu zdraví. Deník z let 1886-1888 napovídá o nelehkém zápase, který opět přemáhá pracovním nasazením: „*Jen vlasti drahé chtěla jsem posvětit zbyvajícím silám a tato vůle nepohasla ani za dnů nejčernějších, stala se mi majákem spásným.*“ Intenzivně vyhledávala a brala na sebe nové úkoly. Pomáhaly jí nabýt duševní rovnováhu, byť ne na trvalo, neboť psychické problémy se opakovaně vracejí, z lásky k Františku Marešovi se jí dlouho nedaří vymanit. Ještě v roce 1903 píše: „*Nadála se mysl ztýraná, že v štědrý den se setká s Tebou, když v životě je samé jen loučení a odříkání, duše drahá. Ale byla jsem sama, bez útěchy, bez pomoci, bez naděje. Sama jako vždy, opuštěná, zašlápnutá jako ten chrobáček v poli.*“

Výčet aktivit Elišky Machové po čas působení ve Vesně, je úctyhodný. Výuka na měšťanské škole při učitelském ústavu, pravidelná mravenčí práce spolkové jednatelky a organizátorky nejrůznějších akcí, doma pak do noci sepisované žádosti, dopisy, zprávy a články do novin a časopisů, které ráno mladší sourozenci roznášeli do redakcí.⁸ Její úsilí a schopnost vést složitá jednání zásadně přispěly v roce 1889 ke stavbě první vlastní školy na ulici Údolní a v roce 1897 ke stavbě další, proslulé to budovy na Jaselské ulici, známé svými výtvarnými prvky Josefa Šímy a Joži Úprky. Obě dodnes slouží školním účelům. V prvních letech svého působení ve Vesně se rovněž zaměřuje na lidovou kulturu, na rozvíjející se národopisné hnutí a stává se jeho velkou obdivovatelkou a špičkovou. Je především její zásluhou, že se tato orientace ve Vesně důsledně prosazuje. Bezesporu ji ovlivňovala i spolupráce s Františkem Bartošem a Františkou Stráneckou, přátelství s Františkem Kretzem,

⁷ Osobní korespondence, archiv EÚ MZM.

⁸ Vzpomínky rodinných příslušníků.

znala práce Františka Sušila, které ve svých člancích často citovala. Avšak nejvíce na ni zapůsobila výstava, uspořádaná Muzejním vlasteneckým spolkem v Olomouci roku 1885. Navštívila ji spolu se starostkou Julií Kusou a své nadšené dojmy a zážitky popsala vzletnými slovy v článku, který vycházel v roce 1885 na pokračování v pražských Ženských listech, redigovaných Eliškou Krásnohorskou. (viz pozn. č. 2).⁹ Vystavené výšivky i krojové komplety a seznámení se zakladateli Vlasteneckého spolku muzejního – rodinou Wanklovou, Havelkovou, P. Ignácem Wurmlem, sběratelkou Xaverou Běhálkovou, je obě tak zaujmou, že zařazují do hlavního programu Vesny a jejich školních osnov lidovou kulturu, s důrazem, po vzoru olomoucké družiny, na výšivku. V bezprostřední návaznosti na olomouckou výstavu a pod jejím vlivem, je zahájena věhlasná sběratelská spolková činnost. Eliška Machová se do ní pouští s energií a důsledností sobě vlastní. Podniká cesty na Hanou, Slovácko a zejména Slovensko a přiváží se svými pomocnicemi první přírůstky. Zápisy v kronice uvádějí že to byly „celé uzly lidových výšivek“.¹⁰ Vlastní sbírky Vesny rychle rostly a tak již mohla být v roce 1888 uspořádána, pod vedením Elišky, první z pověstných a četných výstavek. Z rukopisu její přednášky se dovídáme, že též pátrala po starých lidových tancích v Tovačově, přátelství s Lucií Bakešovou jí bylo popudem k zařazení nácviků lidových tanců, zvláště pak proslulých *královniček*, do školní výuky Vesny. Každoroční pořádání věhlasných jarních prodejních slavností, zvaných *pomlázky* (v roce 1898 prodávala např. u jednoho ze stánků mladička Olga Janáčková), představující též tradiční výroby a sloužící k jejich popularizaci - byl také nápad Elišky. Část jejich výtěžků pak sloužila k rozšiřování a nákupu sbírek. Sběratelské aktivity a zájem o lidovou kulturu vyústily v roce 1892 k založení národopisného odboru, u jehož zrodu rovněž stála Eliška. Ten nadále převzal veškeré dění, týkající se lidové kultury. Jedním z počátečních závažných úkolů odboru byla spolupráce na přípravě Národopisné výstavy československé,¹¹ jejímž vyvrcholením byla obzvláště zdařilá

⁹ E. MACHOVÁ: *Z výstavy moravského národního vyšívání v Olomouci*. Ženské listy 1885.

¹⁰ Moravský zemský archiv, G 167, karton 236.

¹¹ Emanuel Kovář zasilá jménem Výboru pro uspořádání výstavy národopisné v dubnu 1892 Elišce Machové dopis: „*Velevážená slečno! Výbor pro uspořádání NVČ s uznáním sleduje horlivou Vaši činnost na prospěch této výstavy a vyslovuje přání, abyste snahám jeho nadále zůstala příznivou podporovatelkou.*“

výpravná instalace moravských a slovenských krojů a výšivek, iniciovaná Eliškou Machovou a prezentovaná v roce 1893 v Besedním domě. Vybrané exponáty putovaly v roce 1895 do Prahy a sklídily zasloužený úspěch. Národopisný odbor se v prvních letech své existence zabýval především rozšiřováním sbírek - Eliška podniká, včetně finanční.¹² Neúnavně organizuje národopisné večery, přednášky, výstavy. Je také jejich aktivní propagátorkou, píše články, informuje a zasvěcuje veřejnost. Eliška Machová byla, dle slov Marie Trkanové: „*hlavou spolku, vtiskovala mu svou vůli, fascinovala své spolupracovnice natolik, že vytvořily věci, na něž by se bez ní neodvážily. Uměla své okolí přesvědčit, že spolková práce je národním příkazem a jejím cílem že je - vše pro vlast.*“¹³

Obraz Elišky Machové za brněnského období by nebyl úplný, kdybychom alespoň krátce nepřipomněli její úlohu v oblasti sociální. Jmenujme alespoň tzv. „poptávárnu“, zprostředkovatelnu pracovních míst, kterou ve Vesně již v roce 1888 zařídila, stejně jako „útlunu“ pro služebné, ta vznikla v roce 1890. Zasloužila se o vznik prvního českého sociálního ústavu pro děti v Brně (1899) – později převzala jeho vedení Marie Steyskalová (1862-1928). Z podnětu Elišky byla v roce 1898 založena Moravskoslezská organizace ženská, jejíž se stala jednatelkou, dále působila ve vedení Mírového sdružení Moravanek, ustanoveného v Brně roku 1900, úzce spolupracovala s Dobročinným komitétem. Výčet je to úctyhodný. Ve spisku *Několik slov o zakladatelce a tvůrkyni E. Machové* je charakterizována slovy: „*česká veřejná vzdělaná pracovnice, na počátku svého životního poslání sotva dosahující třiceti let, byla ve své době jev ojedinělý. Nadána nezdolnou energií, železnou vůlí a láskou k věci, vrhala se do bojů, které se zdály beznadějně a vycházela z nich, svou nekompromisností a snad i tvrdostí, vítězně. Díky svému vzácnému řečnickému talentu, schopnosti útočit na srdce, vzbuzovat nadšení a shromažďovat kolem sebe obětavé lidi, se jí dařilo zvládat i nejnáročnější záměry.*“ Máme také svědectví pamětníků i rodinných příslušníků, že ne vždy byla spolupráce s ní snadná, přestože její obětavost

¹² E. Machová tak položila základ pro vznik jedinečné národopisné sbírky, kterou v roce 1949 převzalo dnešní Moravské zemské muzeum. Obsahuje 3580 ks textilií a 367 ks keramiky a představuje jednu z nejvýznamnějších kmenových součástí sbírkového fondu Etnografického ústavu MZM

¹³ M. TRKANOVÁ: *Eliška Machová a Vesna*. Ženy na Moravě. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně 1940, s. 48.

a nadšení pro věc byly známé. Její prudké a mnohdy neuvážené reakce charakterizuje např. následující vzpomínka z roku 1906: „Na přednášce profesora Masaryka o všeobecné politické situaci se ozývaly výkřiky „zrádce vlasti“ a hlas patřil energické, pěkné paní. Masaryk se po schůzi mého otce ptal, kdo je ta dáma a dostal odpověď, že Eliška Machová, velmi vážená osoba, vynikající kulturní pracovnice, která buduje v Brně české dívčí školství. Masaryk se usmál a řekl: „No, hlavně, že dobře pracuje.“¹⁴ Vědělo se, že neznala ústupky, sobě ani druhým nic neslevila, šla bezohledně za tím, co považovala za správné, někdy i rozbila, co již dobře fungovalo. Dokázala opustit zavedené a prosperující dílo pro jiné a často ještě náročnější. A tak v roce 1902 odchází z Brna do Kateřinek u Opavy, do převážně německého prostředí a zakládá českou hospodyňskou školu. Odtud zamíří v roce 1908 do Prahy, přijímá místo v administrativě a s úsilím sobě vlastním se věnuje náročné organizační a redaktorské práci v ženském a mírovém hnutí, stojí v čele odboru poručenských opatrovnic spolku Záchrana.

Přemíra úkolů jí sice pomáhala s psychickými problémy, ale také vedla k přepracování a přispívala k depresím, které ji bohužel provázely po celý život. V Praze působí ještě krátce po 1. světové válce, poslední léta prožívá v Brně, kde 8. března 1926 umírá. Je pohřbena na hřbitově v Králově Poli.

Výběr z literatury

- V. FIALOVÁ: *Vesna a počátky národopisu*. Ženy na Moravě. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně 1940, s. 55-64.
- Táž: *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopisu*. Časopis Moravského muzea 35, 1950, s. 333-355.
- E. KOZLOVÁ: *Jak jsme ve Vesně žili a pracovali*. Sborník Vesny 1932, s. 30-42.
- M. LENDEROVÁ: *K hříchu a modlitbě. Žena v minulém století*. Praha 1999.
- L. NOVÁKOVÁ: *Spolek Vesna a jeho národopisné aktivity*. Národopisná revue 2003, č. 3, s. 137-142.

¹⁴ M. LAUTNEROVÁ: *Vzpomínky z dětství*.

V. ŠANDEROVÁ: *Sedmdesát let brněnské Vesny. Ženy na Moravě*. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně 1940, s.14-39.

M. TRKANOVÁ: *Eliška Machová a Vesna. Ženy na Moravě*. 52. ročenka Dobročinného komitétu v Brně 1940, s. 43-54.



Eliška Machová v roce 1878



Eliška Machová, poslední známá fotografie

Zájem o lidové obyčeje v díle Lucie Bakešové a Františky Stránecké

Eva Večerková

O Lucii Bakešové (1853-1935), sběratelce lidových tradic, organizátorce a propagátorce národopisného ruchu na Brněnsku, publicistce, ale i osvětové a sociální pracovníci, byla napsána řada pojednání, především o jejím významu pro studium lidového tance a zásluhách o folklórní hnutí kolem *Národopisné výstavy československé* (Pavlicová 1993, Pavlicová – Uhlíková 1995).

V úvodu našeho příspěvku uvedme několik základních biografických údajů. Lucie byla nejstarší ze čtyř dcer moravského archeologa Jindřicha Wankla: dvě její sestry Vlasta Havelková a Madlena Wanklová se přímo zabývaly národopisem a muzejnictvím a také Karla Buřková měla blízko k lidové kultuře. Lucie se provdala se za učitele, hudebníka a organizátora hudebního života v Blansku, později poslance moravského sněmu a statkáře Františka Bakeše; manželé žili v Ořechovičkách u Brna a později v Brně. Brněnsko bylo i krajem, jehož lidovou kulturu poznávala, poznatky o něm publikovala a využívala ve svých popularizačních aktivitách. Patří se také připomenout, že působila jako předsedkyně národopisného odboru *Ženského výrobního a vzdělávacího spolku Vesna* v Brně, byla členkou charitativních organizací (*Ženská útulna*, *Mírová jednota* v Brně), dala podnět k vybudování domova pro staré a nemocné lidi, jenž se na radu jejího syna MUDr. Jaroslava Bakeše změnil v léčebný a výzkumný ústav (*Dům útěchy* v Brně), založila spolek pro ochranu zvířat (*Živa*).

Zájem Lucie Bakešové o lidovou kulturu byl podnícen Ignátem Wurmlem a inspirován sbírkou Františka Sušila. Zaznamenávala tance a dětské pohybové hry říkadla, lidové obyčeje, postupy lidového léčení, v mnoha statích roztroušených v různých časopisech a v rukopisech najdeme i záznamy o kraslicích, nábytku a interiéru, o výzdobě pastýřských bičů aj. Sběratelská aktivita Lucie Bakešové, jejíž těžiště spadá do 80. a 90. letech 19. století, byla úzce propojena s popularizační, se snahami o oživení či obnovení lidových tradic.

Z výročních obyčejů se zaměřila hlavně na jarní obchůzky se *smrtkou*; výsledky sběratelské práce publikovala ve stati *Zvykoslovná úvaha o Moraně* (ČVSMO, 1903), v níž naznačila také proměny obyčeje a loutek, k němu se vázících (*smrtka / Čaramura-smrtolka*). Letnicové obchůzky dívek s obřadním tancem zapsala z paměti starých žen v Ořechově a publikovala poprvé v *Obzoru* v roce 1889, do pojednání připojila i zprávy z jiných míst od svých přispěvatelů. Později zachytila informace o králeuském obyčeji a tanci na dalších místech na Brněnsku, Tišnovsku a Blanensku a shromážděný materiál se jí stal podkladem k sestavení tanečního pásma *královničky*, které uvedla mj. na *Národopisné výstavě československé* v Praze roku 1895. *Královničky* ji zaujaly nadlouho a s nimi byla ve své době i později spojována. V jarních obyčejích spatřovala - v duchu romantických mytologických teorií olomoucké družiny - pozůstatek zaniklé *bohoocty* slovanských předků.¹ Z jiného tematického okruhu vychází dokumentačně cenný příspěvek *Naši staří pastýři* (ČVSMO, 1924), v němž pojednala - na základě vyprávění pastýřů z Ořechova a Kuřimi - o magických úkonech a prostředcích, spjatých s ochranou dobytka při výhonu na první pastvu, a s léčením zvířat. Populární formou popsala selskou svatbu v Ořechovičkách.² Mnohé výsledky jejích sběratelských aktivit zůstaly v rukopisech, uložených v Etnologickém ústavu AV ČR (jsou to např. záznamy hodů z Ořechova se *stínáním berana*, dále *dožínek*, *honění krále* z Troubska, koncepty článků k obchůzkám se *smrtkou*, poznámky ke kraslicím aj.). Část pramenného materiálu zveřejnila Zdenka Jelínková.³

Jak připomenuto, Bakešová se podílela na přípravě folklórních slavností na Brněnsku, do nichž byly zařazovány také lidové obyčeje. Jednou z prvních byla slavnost v Ořechově v roce 1888, jejíž průběh a obyčeje na ní předvedené (hody, svatba, dožínky) Bakešová popsala a komentovala.⁴ Organizovala vystoupení lidových skupin z Brněnska na *moravských slavnostech*, které doprovázely *Národopisnou výstavu československou* v Praze v létě roku 1895 (kromě *královniček* to byly

¹ L. BAKEŠOVÁ: *Královničky*. *Obzor* 12 (1889), s. 180-183.

² Moravská Orlice 1890.

³ Z. JELÍNKOVÁ: *Lidový tanec v Brně a na Brněnsku v pramenech devatenáctého století*. Brno 1980.

⁴ L. BAKEŠOVÁ: *Kronika vlasten. spolku muzej. v Olomouci*. ČVSMO 5 (1888), s. 135-140.

hodové obyčeje z Troubska - tance a písně pod *máji* a dění při *stínání berana*). Za samostatnou úvahu stojí otázka, jak zvykoslovný materiál pro scénické vystoupení připravovala, jak usměřňovala lidové skupiny. V jednom z dopisů Leoši Janáčkovi, s nímž spolupracovala na koncepci *moravských slavností*, podává svůj záměr na předvedení troubských hodů, vlastně už nástin scénáře (Pavlicová - Uhlíková 1995, s. 130). Pro slavnost *Moravský rok* v Brně v roce 1914 připravila Bakešová v pásmu několika scének s dětmi a sokolskou mládeží z Ořechova, Troubska a Bosonoh jarní obyčeje (*vynášení smrti, mrskut, královničky, honění krále*). Její scénicky a režisérsky zpracované vystoupení se zachovalo v rukopisu a v cyklostylované podobě v archivech. K obyčejům, připravovaným pro *Moravský rok*, napsala řadu populárních příspěvků do novin a časopisů (Nový lid, Moravská Orlice) a do sletové publikace. *Moravský rok* znamená i vyvrcholení činnosti Lucie Bakešové na poli prezentace tanečních a obyčejových projevů tradiční kultury, kterou se zapsala do řad zakladatelů folklorního hnutí.

Místo Františky Stránecké (vlastním jménem Kerschnerové, 1839-1888) v českém národopisu je určeno její životní dráhou spisovatelky, autorky povídek, pohádek, črt, fejetonů ze života venkovských lidí, v nichž uplatnila bystrý pozorovací talent: mnohé z nich nesou příznačně podtitul „fotografie od F. Stránecké“. Náměty próz Františky Stránecké vycházejí většinou z podhůří Českomoravské vrchoviny, z kraje, kde se narodila (ve Velkém Meziříčí), a kam později, když od roku 1874 natrvalo žila v Brně, jezdívala na letní pobyty: Stránecká Zhoř dala vzniknout autorčinu pseudonymu. Ve svých pracích uplatnila i poznatky z pobytů v Berehově v tehdejších Uhrách a pak v Uherském Hradišti v letech 1860-1874. Zájem o národopis ve Stránecké probudil František Bartoš, v roce 1868 vydala na doporučení Karla Jaromíra Erbena drobnou knížku pohádek, inspirovaných náměty z kraje, kde vyrůstala (*Pohádky z Moravy*). Kromě pohádek a povídek publikovala Stránecká v četných státech také výsledky svého širšího sběratelského zájmu o tradiční kulturu, o lidové léčení, ornament, o ženský kroj, o lidové obyčeje, zapisovala dětské hry, obřadní písně, koledy. Za pozornost stojí články o obřadních textiliích (*Křestný vínek a úvodnica na Moravě*, Květy 1885) a vrubových holích (*Řezané cedule*, Komenský 1880), o lidovém léčení (*O léčení prstonárodním*, Časopis Matice moravské 1879),

zajímavý je i materiál o lidových pověrách zveřejněný v časopise Komenský (1879 a 1880), žel bez lokalizace.

Popisy obyčejů, texty písní a jiné faktografické prvky vkládala Stránecká do svých próz (např. *Pouť na Velehrad*, Obzor 1884; *Z Křtin do Račic*, Obzor 1879; *Štědrý večer*, Koleda 1879). Dokumentační hodnotu mají hlavně její příspěvky napsané na základě vlastního pozorování obyčejových projevů. Tu je třeba zmínit články *Jak hledají Svatopluka v Uh. Hradišti* (Obzor 1878), pojednávající o jízdě králů mařatické chasy, či *Na sv. Řehoře* (Obzor 1881), která je záznamem obchůzky chlapců v Řehořově u Jihlavy. Řadu zajímavých reálií obsahuje stať *Několik slov o prahu domovém* (Komenský 1880) – o pověrečných představách, zvyklostech, předmětech a obřadních úkonech, vztahujících se k prahu jako místu, které spojuje venkovní svět s přísně ohraničeným prostorem domova. Zvláště oceníme příspěvek *Velikonoční pomlázka na Moravě* (Obzor 1887), v němž Stránecká podává výstižnou charakteristiku kraslic z různých oblastí Moravy, které sama získala a věnovala do sbírek olomouckého vlastivědného spolku. Ve fejetonu *Před Dušičkami* (Obzor 1879) sděluje své poznatky a dojmy z návštěv hřbitovů v Brně a ve venkovském okolí; dozvíme se z něj zajímavé postřehy o výzdobě hrobů v kontrastu městského a venkovských, o pohřebním věnci, jenž v té době získal na oblibě a rozšiřoval se jako hlavní dekorativní prvek na hrobech zesnulých různého věku a stavu. Právě v tomto příspěvku je obsažen významný rys tvorby Františky Stránecké, proniknutí hlouběji do charakteru doby a soudobého lidového života.

V našem příspěvku jsme se pokusili poukázat na přístupy k dokumentaci a prezentaci projevů obyčejové tradice, které provázely časně, průkopnické období formování české národopisné vědy. Také ženské osobnosti v něm zauímají významné místo.

Literatura:

- L. BAKEŠOVÁ: *Královničky*. Obzor 12 (1889), s. 180-183.
- L. BAKEŠOVÁ: *Zvyky jarní a obyčeje velikonoční. Vítání jara (slunce). Mrskut (šlaháčka, pomlázka). Královničky. "Honění krále" (jízda králu)*. In: *Moravský rok provedený v pondělí 29. června 1914*. Brno 1914, s. 13-28.

- L. BAKEŠOVÁ: Brněnsko-Podhorácko. Věstník učitelek ručních prací 6 (1917), 6-7, 14, 23.
- L. BAKEŠOVÁ: *Kronika vlasten. spolku muzej. v Olomouci*. ČVSMO 5 (1888), s. 135-140.
- L. BAKEŠOVÁ: "Moravský rok". Nový lid 11 (1914), s. 290-292.
- V. BEDNÁŘOVÁ: *Zamyšlení nad královničkami*. In: Sborník Okresního vlastivědného muzea v Blansku 4 (1972), s. 73-81.
- M. BENEŠOVÁ: *Františka Stránecká. Život a dílo. Povídky*. Velké Meziříčí 1959.
- Z. JELÍNKOVÁ: *Lidový tanec v Brně a na Brněnsku v pramenech devatenáctého století*. Brno 1980.
- F. STRÁNECKÁ: *Některé zvyky a pověry*. Komenský 7 (1878), s. 46-47.
- F. STRÁNECKÁ: *Národní pověry moravské*. Komenský 8 (1880), s. 509-510, 546-547.
- F. STRÁNECKÁ: *Řezané cedule*. Komenský 8 (1880), s. 620-621.
- F. STRÁNECKÁ: *Křestný vínek a úvodnica na Moravě*. Květy 7(1885) II, s. 144-147.
- F. STRÁNECKÁ: *Před dušičkami*. Obzor 2 (1879), s. 308-312.
- F. STRÁNECKÁ: *Několik slov o prahu domovém*. Komenský 8 (1880), s. 446-447, 457-458, 475-476.
- F. STRÁNECKÁ: *Jak hledají Svatopluka v Uh. Hradišti*. Obzor 1 (1878), s. 28-29.
- F. STRÁNECKÁ: *Na sv. Řehoře*. Obzor 4 (1881), s. 280-281.
- F. STRÁNECKÁ: *O zásluze ženy naší v národě a důležitosti kroje ustáleného*. Domáci hospodyně 3 (1886), s. 89-90.
- F. STRÁNECKÁ: *O léčení prostonárodním*. Časopis Matice moravské 11 (1879), s. 192-203.
- M. REMEŠ: *Frant. Stránecká, sběratelka lidového podání moravského*. Český lid 26 (1926), s. 372-373.
- E. VEČERKOVÁ: *Lidé, obyčeje a slavnosti. K jubileu Národopisné výstavy československé*. In: Folia ethnographica, 30 (1996), s. 3-32.
- E. VEČERKOVÁ: "Moravský rok". *Ohlédnutí za slavností brněnského Sokola v roce 1914*. In: Folia ethnographica, 29 (1995), s. 73-96.
- J. WURMOVÁ: *Lucie Bakešová*. ČVSMO 47 (1934), s. 50-51.

Útrapy Josefa Čižmáře, regionálního badatele

Karel Altman

Regionální badatelé, zejména pak ti, působící v etnografických oblastech s četnými autentickými jevy lidové kultury, tvořili od 19. století významnou složku národopisných aktivit v Čechách i na Moravě. Jejich působení v místech s tradiční kulturou lidu do značné míry usnadňovalo i jejich práci lidopisnou. Právě oni zpravidla vzešli z lidového prostředí, mnozí se zde přímo narodili jako synové a dcery příslušníků lidových vrstev. To se poštěstilo například Františce Běhákové či Augustině Šebestové, které se narodily v prostředí, kde pak pracovaly a rozvíjely národopisné výzkumy.

Někteří z nich, původem venkované, se sice vyšvihli, dokonce i do nejvyšších společenských nebo i politických sfér - jako třeba František Skopalík či Vítězslav Houdek - ale do svého prostředí se neustále vraceli, ať už jako průkopníci hospodářského i společenského pokroku, vzdělanci a osvětoví pracovníci, anebo právě coby národopisní badatelé.

Ovšem lidový původ nemusel být vždy jedinou podmínkou citlivého přístupu k lidové kultuře. Mnozí velmi významní národopisci se do lidového prostředí přistěhovali z města či jiných oblastí, šzili se s místním obyvatelstvem a nadchli se krásou tradiční kultury i rázovitostí tamějšího každodenního života.

Lze říci, že četní regionální badatelé byli často od nejtělejšího dětství, anebo alespoň od doby svého nástupu do praktického života ve venkovském či maloměstském působišti svědky a důvěrnými znalci rozmanitých jevů lidové provenience, leckdy jimi doslova žili. Lidová kultura je obklopovala a mnozí byli i jejími přirozenými nositeli. Zejména v bouřlivém 19. a první polovině 20. století pak byli svědky četných proměn způsobu života, které reflektovali mezi prvními a možná nejcitlivěji.

Regionální badatelé na poli národopisu však neměli na své straně pouze samé výhody. Každodenním životem ve své obci - vesnici či malém provinčním městečku - byli leckdy přespříliš svázáni s tímto prostředím, ne všichni byli schopni získávat patřičný nadhled, vyplývající ze znalosti jiných míst a regionů i možnosti srovnání.

S mnohými obtížemi se pak potýkali regionální národopisci, kteří nechtěli být jenom kronikáři svého kraje, zapisující děje probíhající kolem nich, nýbrž se hodlali zaměřit na úzeji vymezené téma, ovšem vlastní mnohem širšímu území, než bylo jejich bezprostřední okolí.

Právě takové problémy od osmdesátých let 19. století až do poloviny následujícího věku musel řešit i Josef Čižmář z Vizovic (1868-1965), profesí magistr farmacie, současně však ctitel lidové kultury a jeden z národopisců, kteří velkou část svého života působili ve venkovském prostředí. Josef Čižmář je obvykle přijímán a svými životopisci - například Karlem Pavlištíkem - je i výslovně označován jako regionální badatel, jistě právem, neboť je nejméně spjat s Valašskem.¹ U Čižmáře je však jeho označení 'regionální badatel' přece jen poněkud komplikovanější. Čižmář totiž nepůsobil celý život na jediném místě, ve svém rodném kraji, nýbrž během svého značně dlouhého žití vystřídal celou řadu působišť. Kromě toho, že vysokoškolská studia absolvoval na pražské univerzitě, svou praxi provozoval nejen v několika místech Čech a Moravy, ale třeba také ve slovenském Nové Mestě nad Váhom, v Popradě, v Sučanech a dokonce i v bosenském městě Visoko. Od roku 1919 se trvale usadil v Brně, kde žil až do své smrti.

Josef Čižmář se rozhodl zacílit svou národopisnou činnost nikoli výhradně na výzkum lidové kultury určitého místa v celé její šíři (jak to bylo dosti typické pro regionální badatele), nýbrž na jednu její specifickou oblast a vytvořit dílo s mnohem obecnější platností. Zaměřil se na výzkum lidového lékařství, k čemuž měl jako magistr farmacie svými odbornými dispozicemi i zájmy jistě velmi blízko. Ovšem při naplňování tohoto rozhodnutí se Čižmář musel potýkat s četnými překážkami, jež vyplývaly právě z perifernosti prostředí, v nichž po dlouhou dobu profesně působil a kde žil.

Přestože měl Čižmář značný odborný přehled už ze svých studií a postupně nabyl velkých zkušeností ze své praxe, při rozvíjení takto zacílených etnografických bádání musel mnohé teprve objevovat a získávat patřičné poznatky z nejrůznějších pramenů a z literatury.

¹ K. PAVLIŠTÍK: *Nad dílem Josefa Čižmáře*. Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově 1963, s. 41-45 a současně v časopisu Český lid 50, 1963, s. 312-314. Týž: *K 120. výročí narození PhMr. Josefa Čižmáře*. Národopisné aktuality 25, 1988, s. 109-111.

Tento proces velmi plasticky zachycují Čižmářovy dopisy adresované Čeňku Zíbrtovi, pražskému národopisci, vysokoškolskému pedagogu a redaktoru časopisu Český lid.²

Z těchto listů vyplývá, že se Čižmář se Zibrtem, jenž ho získal pro národopisnou práci, radil o svých aktivitách od samého začátku. Už v prvním dochovaném dopisu z 27. února 1893 mu oznamuje, že by rád prostudoval odbornou literaturu k lidovému lékařství, a prosí Zíbrta, zdali by mu neporadil někoho, kdo ji má.³ Citovaný dopis Josefa Čižmáře však dokládá i další problém regionálních průkopníků národopisné práce. Tito badatelé, leckdy značně vzdálení od center národopisné vědecké práce, často nebyli informováni, zdali se tématem, který si zvolili, nezabývá už někdo z jejich kolegů či dokonce některý z podstatně lépe etablovaných koryfejí oboru. Uvedená pasáž dopisu totiž pokračuje Čižmářovými otázkami, v nichž se Zíbrta táže, zdali neví o někom, kdo by jeho téma mohl zpracovávat.⁴

Problémům heuristiky je poté věnována značná část obsahu Čižmářových dopisů Zibrtovi, které se jejich autor snažil řešit několik roků, po celá devadesátá léta. Například v dopisu z 20. 6. 1896 Čižmář vyslovuje opětovnou „*velikou prosbu*“, jež je důsledkem jeho vědomí rezerv ve znalosti odborné literatury. Na Zíbrta se proto obrací, aby mu pomohl získat či alespoň zapůjčit některé publikace.⁵ Prosí také Zíbrta, aby mu zapůjčení patřičné literatury zprostředkoval

² V Literárním archivu Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP) se z pozůstalosti Čeňka Zíbrta dochovalo celkem 10 dopisů a 3 dopisnice z let 1892-1929, dále 2 navštivenky bez uvedení data.

³ „*Ku spracování všeobecnej části lidového lékařství na Slovensku bych sobě ještě přečetl Kollárovy "Spievanky", ale nemohu jich nikde dosíci. Můžete-li, raďte mně, prosím, laskavě sdělit, jak a od koho bych si je mohl vypůjčiti.*“ - Čeněk Zíbrt (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 27. 2. 1893.

⁴ „*Pracuje již někdo na "československém lidovém lékařství" dle polského vzoru Dra M. Udziely? Jestliže nikoliv, rád bych práci tu na sebe vzal, kdybych si mohl jen všechny dosud tiskem vydané sbírky lidového lékařství od někud opatřit. - Raďte mně, prosím, v této záležitosti laskavou odpověď a radu dáti.*“ - Čeněk Zíbrt (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 27. 2. 1893.

⁵ „*Přece však zdráhám se a nechci dříve ku zpracování lidového lékařství přistoupiti, dokud všechno nevyčerpám, co dosud sice mi schází, ale možno mi je s Vaší laskavou pomocí vyčerpati: Které to spisy a knihy jsou, dovoluji si Vašnosti ve 2. příloze k tomuto listu označiti.*“ Čeněk Zíbrt (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 20. 6. 1896.

v knihovně Musea Království českého v Praze, přičemž předem avizuje, že se rád podrobí výpůjčním podmínkám a také složí peněžní zálohu pro zapravení poštovného.⁶

Posléze Čižmář rozvíjí Zibrtovi další postup svých prací: až se seznámí se zmíněnou literaturou, hodlá získané poznatky zpracovat do vlastní publikace podle vzoru knihy *Medicina popolare siciliana* od Giuseppe Pitrého (jež právě vyšla v italském Torině a v Palermu). Na ni ho Zibrť, který si ji opatřil, upozornil recenzí v Českém lidu a možná i osobně. Čižmář proto prosí Zibrťa o zapůjčení také této knihy a současně se z něho snaží získat informace o podmínkách, za kterých by pro přečtení knihy mohl získat také italsko-český slovník. Činí tak dosti jadrným způsobem: „*A poněvác si myslím, že knihu tu na čas postrádati můžete, tož Vás už napřed snažně i uctivě prosím, byste mi ji později nejdéle na 2 - 3 měsíce půjčiti ráčil. Ježto však dobře italsky neznám, chci si pomocí slovníka nejdříve sám dobrý překlad aspoň prvních všeobecných částí knihy té poříditi. - Prosím Vás tedy dále, u koho a zač bych si mohl dobrý italsko-český resp. italsko-německý slovník koupiti?*”⁷

Své prosby - o zapůjčení knih z knihovny i publikace Pitrého od Zibrťa - pak Čižmář ještě několikrát opakoval v následujících listech, jež mu zasílal. Například v dopise z 31. 7. 1897 po pražském badateli žádá, aby mu z některé knihovny vypůjčil a do bosenského Visoka zaslal další knihy, jmenovitě Kottův slovník, nějaký frazeologický slovník, „*neboť tam jsou přísloví a rčení o různých částech těla*”, a také aby mu zapůjčil knihu *Naše děti* od Františka Bartoše.⁸ Posléze Čižmář dokonce předem zaslal Zibrťovi značně vysokou finanční částku - 20 zlatých - na zapravení patřičných výloh spojených s uskutečněním svých požadavků.⁹ Zibrť Čižmářovi sice přinejmenším dvakrát odpověděl, ale obstarání knih vždy odmítl s odůvodněním, že knihovní řád takové služby neumožňuje. Ani knihu Pitrého Zibrť Čižmářovi nikdy nepůjčil ani mu ji neodprodal, jak posléze Čižmář navrhoval. Získal však pro něho v Praze spolehlivého studenta, jenž

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž.

⁸ Srov. Čeněk Zibrť (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 31. 7. 1897.

⁹ Čeněk Zibrť (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopisy z 7. 8. 1896 a 14. 8. 1896.

Čižmářovi excerpoval potřebný materiál z knih, které nemohly být zaslány mimo Prahu, jak ho o to moravský badatel prosil v dopisu z 14. 8. 1896.

Ve svých listech zachovával Čižmář vůči Zíbrtovi velmi uctivý, ne-li přímo devótní tón, jak alespoň tehdy u studentů i absolventů komunikujících s vysokoškolskými pedagogy bývalo zvykem. Opakovaně mu se vši pokorou dává najevo, jak moc si váží pomoci pana profesora, a snaží se mu odvděčit (a tím nepochybně přimět k větší blahovůli), dokonce i slibem odměny v podobě atraktivních naturálií. V dopisu ze 14. 8. 1896 napsal Čižmář Zíbrtovi doslova: „*Vůbec každé vzácné rady a návrhu Vašeho rád uposlechnu a za laskavou pomoc, které si tak velice vážím, dle možnosti se odvděčím. Mám na př. výtečné borůvkové víno (specielně pro „slabý žaludek“ osvědčené a mnou ve Vizovicích vyrobené,) kteréhož, kdybyste si přál, asi 10 litrů z Vizovic bych zaslal dal. Nebo ráčíte-li kouřiti, tož s radostí Vám s dobrým bosenským tabákem nebo cigarettami posloužím.*“¹⁰

Na základě studia epistolárních kontaktů obou národopisců je patrné, že Zíbrt Čižmářovi mnoho slíbil, ale splnění svých slibů, přes všechny Čižmářovy urgencye, neustále odkládal. Nakonec četné z nich zřejmě ani nebyly naplněny. Ostatně na Čižmářovy dopisy jen málokdy odpovídal, a když, tak obvykle s mnohaměsíčním prodlením. Není divu, že tón Čižmářových listů přes všechnu uctivost nabýval v průběhu devadesátých let na naléhavosti, jež přecházela v čiré zoufalství. Jak se zdá, Zíbrta nepřiměla k větší aktivitě ani značná částka peněz zasláná předem.¹¹

Po čase však i úzkostlivě zdvořilému Čižmářovi došla trpělivost. Za mnohé zoufalé výlevy citujme alespoň jeden z dopisu z 2. 6. 1897: „*Než trpělivě sice, ale marně již pět měsíců čekám jak ctěnou Vaši odpověď, tak slíbené mi příspěvky a knihy. - Zdá se mi, že jste zase na mne tak jako roku předešlého zcela zapomněl. - A já tak rád bych konečně ke zpracování díla, na němž již během pěti roků pracuji, s pomocí Boží i Vaší - přikročil.*“¹²

¹⁰ Čeněk Zíbrt (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 14. 8. 1896.

¹¹ Vyplývá to například z dopisu ze dne 2. 2. 1897.

¹² Čeněk Zíbrt (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 2. 6. 1897.

Když nepřiměhl Zíbrta zaměnit jeho liknavost za principálnější přístup, rozhodl se Čižmář urychlit předání objednaných materiálů za pomoci prostředníka, magistra farmacie Štěpána Rektoříka z Libně, kterého charakterizuje jako „*kollegu svého a krajana*“. Ten se Čižmářovým jménem knihy a příspěvky pro něho přichystané (a předem zaplacené) snažil od Zíbrta vyprosit, aby je sám mohl Čižmářovi odeslat. Ale jak vyplývá z dopisu z 31. 7. 1897, ani Rektoříkovi Zíbrt nic pro Čižmáře nepředal.¹³

Mezitím si Josef Čižmář objednal Pitréovu knihu z Itálie, odkud mu vzápětí byla v pořádku doručena. Důkladně ji prostudoval a utvrdil se v záměru zpracovat své vlastní pojednání podle jejího vzoru.¹⁴ Neudržel se však, aby se ani po tom všem Zíbrtovi nepochlubil, že jeho dílo bude podstatně obsáhlejší než italské, když napsal doslova: „*Vidím však, že kniha má v každém směru bude ještě důkladnější a - nejméně dvakrát objemnější než kniha Pitréova.*“¹⁵

¹³ „*Slovutný a velectěný pane doktore! Již po čtvrté s touže prosbou k Vám se obracím. Víím, jak velice Vás obtěžuji a přece nucen jsem ve věci, o kterou jde, jen Vás o pomoc žádati. - Už je tomu rok, co jsem si dovolil zaslati Vám peníze zároveň s prosbou, byste mi buď některé knihy ke studiu lidového lékařství žádoucí z knihovny českého musea vypůjčiti nebo některé koupiti ráčil. - Na to obdržel jsem od Vás koncem prosince odpověď, v níž jste mi laskavě sděloval, že upotřebíte peněz mnou zaslaných jako honoráře za výpisky pro mne a pak že jste mi některé knihy též zakoupil. - V odpovědi své na tento ctěný Váš dopis prosil jsem Vás, byste mi tedy aspoň již hotové výpisky a přichystané pro mne knihy snad prostřednictvím pana Pátka zaslati ráčil. Než, když zase dlouho žádné odpovědi jsem nedostal, obrátil jsem se na svého přítele Rektoříka, aby mi věci pro mne Vámi přichystané zaslal. - Vás pak zároveň opět snažně jsem prosil, abyste panu Rektoříkovi zmíněné věci laskavě odevzdati ráčil. - A když zas odpovědi, ani výpisků, ani žádné knihy jsem nedostával, dopsal jsem opětně příteli Rektoříkovi, kterýž mi pak odpověděl, že jste jej, nevím z jaké příčiny, na pozdější dobu odkázal.*“ - Čeněk Zíbrt (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 31. 7. 1897.

¹⁴ „*Mezi tím, abych nezahálel, objednal jsem si přímo z Itálie Vámi v Č. Lidu odporučenou knihu Pitréovu "Medicina popolare siciliana". Prostudoval jsem ji, a mohu říci, že je to opravdu kniha pro studium lidového lékařství vzorná. - Já veliký materiál pro lidové lékařství československé roztřídím a zpracuji dle vzoru knihy Pitréovy.*“ - Čeněk Zíbrt (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 31. 7. 1897.

¹⁵ Srov. Čeněk Zíbrt (1864-1932). LA PNP. Korespondence přijatá. Josef Čižmář. Dopis z 31. 7. 1897.

Přes všechny nesrovnalosti, které mezi Čižmářem a Zibrtem v důsledku limitované přízně redaktora Českého lidu vůči němu nastaly, moravský badatel nezatrpkal a po celá devadesátá léta, až do roku 1900, poměrně často publikoval své stati i na stránkách Českého lidu. Čižmář ostatně nebyl sám, koho Zíbrt svou ne vždy precizní spolehlivostí uváděl do rozpaků či dokonce přiváděl až k pocitům křivdy.¹⁶ Jakkoli Zíbrt působil v Praze i jako neoficiální konzultant mnoha moravských národopisců a coby nezištný rádce i pomocník, při úctyhodné šíři své vlastní činnosti nemohl vždycky patričně vycházet v ústrety všem, kteří se na něho obraceli s prosbou či s žádostí o pomoc. Proto mohly být u některých naděje, vkládané do Zíbrta, vystřídány určitým zklamáním.

Náš příspěvek chtěl ukázat, jaké martyrium mohl kdysi prožívat regionální badatel, nadto dosti vzdálený od své domoviny, když usiloval o rozšíření hranic českého národopisu. Jak je patrné, přestože byl Josef Čižmář v kontaktu s jednou z nejčelnějších osobností českého národopisu v té době, univerzitním profesorem Čeňkem Zibrtem, v mnohém byl odkázán především sám na sebe. Toto vědomí ho však nedokázalo odradit, neboť práci na svém stěžejním díle, jež vyšlo ve dvou svazcích pod názvem *Lidové lékařství v Československu* (Brno 1946) věnoval plných padesát let.

Nutno ovšem zdůraznit, že v našem pojednání jde pochopitelně o pouhou výseč dané problematiky, která by měla být sledována podstatně hlouběji a s větší šíří záběru. Pro vytvoření plastičtějšího obrazu bude zapotřebí prostudovat přinejmenším také dopisy Zíbrtovy, jimiž odpovídá na listy Čižmářovy a které se (zřejmě v podobě fotokopii) nalézají v archivu Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně.¹⁷

¹⁶ Srov. K. ALTMAN: *Čeňek Zíbrt a moravský národopis*. Národopisný věstník 19 (61), 2002, s. 29-40. Týž: *Zíbrtův "Český lid" a moravští národopisci*. Český lid 90, 2003, s. 173 - 183.

¹⁷ Dva z nich publikoval Karel Pavlišník ve stati *Dva dopisy Čeňka Zíbrta Josefu Čižmářovi*. Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově 1963, s. 98-99.

Karel Rozum – národopisec Podřipska

Jan Štoviček

Na etnografa a folkloristu Karla Rozuma jsem sice na stránkách Národopisného věstníku upozornil již v roce 1988 a nověji v roce 2002 v čísle příspěvků z konference o Čeňku Zibrtovi, nicméně bych se zde rád k němu vrátil.¹

Karel Rozum pocházel z jihočeských Českých Budějovic, kde se narodil v roce 1856. Nicméně hlavní sférou jeho odborných zájmů se stalo Podřipsko, v jehož centru Roudnici n. L. působil téměř půl století od roku 1893 až do své smrti v roce 1932. Vyučoval na tamním gymnáziu kreslení a deskriptivní geometrii a od roku 1900 až do své smrti v roce 1932 jako kustod vedl Podřipské muzeum. Přitom úzce spolupracoval s muzeem v Soběslavi a v Klatovech a později s Národopisným muzeem československým v Praze, kde v roce 1908 vytvořil spolu s Vlastou Havelkovou expozici českého lidového zvykosloví. Byl pro ni dobře připraven svými sběry, články a kresbami, které uveřejňoval především v Českém lidu a v Podřipském muzejníku v prvním a na začátku druhého desetiletí 20. století a ve Vlastivědném sborníku Podřipska ve 20. letech 20. století.

Karel Rozum se ve svých sběrech, kresbách i příspěvcích koncentroval na údobí od adventu do masopustu, a to na Podřipsku. Ty potom doplňoval z jiných ročních období v různých oblastech Čech - zvláště tam, kde je upoutaly i jako kreslíře. To se odrazilo i na jeho příspěvcích v Českém lidu.² V nich se soustředil na peruchty a brůny na Podřipsku, které popsal z několika vesnic a opatřil vlastními kresbami.³

¹ J. ŠTOVIČEK: *Karel Rozum a české národopisné muzejnictví*. Národopisný věstník čs. 5 (47), 1988, s. 47-50; týž: *Karel Rozum, Max Dvořák a Čeněk Zibrť*. Národopisný věstník 19 (61) 2002, s. 102-107.

² Srv. L. KUNZ: *Soupis prací Zibrtova Českého lidu*. Praha 1960, záznamy č. 1606-1628.

³ K. ROZUM: *Peruchty, perychty, peruty na Podřipsku*. Český lid 16, 1907, s. 384-385; týž: *Obchůzka brůny na Podřipsku*. Český lid 18, 1909, s. 127-132; týž: *Peruchty a brůny v Podřipsku*. Český lid 19, 1910, s. 102-109; týž: *O peruchtě a brůně v Rochově u Brozan*. Český lid 21, 1912, s. 135-139.

Pro ilustraci zde uvádím Rozumův popis Emánka na brúně z Doksan, který uveřejnil v roce 1910 v Českém lidu a doprovodil vlastní kresbou. Emánek s brúnou z Doksan je nyní v národopisném oddělení Národního muzea v Praze, pro něj byl zhotoven asi v roce 1908: „*Brůna tato bývala též samostatně vypravena o masopustní úterek, a to naposledy před 15 léty. Za uzdu ji vedl nastrojený kočí a majitel, pán, šel s nimi. Na brúně seděl vycpaný panák, kterému říkali Emánek. Laskavostí p. V. Macasa, ředitele velkostatku, byla tato brůna objednána u bývalého účastníka těchto výprav, p. Jindřicha z Hrdlí, a dodána do Národopisného muzea na Smíchově. Brůna je podobně upravena jako z Chvalína, jenže bohatší o fáborky a jiné barevné drobnosti; celek oživen vycpaným jezdcem. Kočí ji vedoucí byl oděn kazajkou; kalhoty sahaly do punčoch; na střevících byly mašličky, cylindr na hlavě a obličej silně pobarven. Řada papírových knoflíků přilepených zdobila ještě punčochy. Majitel, pán, měl červenou vestu, černý kabát, červené kalhoty ze ženské sukně dole zdrhlé, střevíce s mašličkami. Na hlavě fez se střepečkem neb čapku s pérem brejle papírové, vousy (kebek) i kníry přidělané, v ruce rákoska. Prodával a uváděl brůnu – u kováře chtěl ji okovat. Taškařovalo se podobně jako ve Chvalíně“.⁴ Popis brůny z Chvalína byl přitom podán hned výše.*

Pro Podřipské muzeum v Roudnici n. L. připravoval kolem roku 1910 K. Rozum též speciální národopisnou expozici. Měla jí být věnována jedna místnost. Než nedostatek pochopení u městské rady na rozšíření prostoru muzea tento záměr zhatil. Nicméně pro stávající expozici Podřipského muzea nechal K. Rozum zhotovit kolem roku 1910 od místního kováře brůnu z Nížeboh a opatřil několika zvykoslovnými předměty.⁵ Rozkvět Podřipského muzea trval však jen do roku 1912. Poté nastala stagnace, z níž se muzeum vymanilo až kolem roku 1920, kdy byla otevřena nová expozice v přízemí zámku. To však bylo krátké. V roce 1926 nastala opět stagnace a muzeum se dostalo do krize, v níž mu hrozilo uzavření. Jen nesmírná obětavost K. Rozuma tomu zabránila. Muzeum se z krize dostalo až po

⁴ K. ROZUM: *Peruchty a brůny v Podřipsku*, Český lid 19, 1910, s. 103-105. V roce 1908 byla otevřena expozice českého lidového zvykosloví v Národopisném muzeu československém v Praze, kam Rozum přispěl i vlastními sběry.

⁵ *Zpráva o činnosti Podřipského muzea v Roudnici v letech 1907-1909*. Podřipský muzejník 4, 1907-1909, s. 86-88.

Rozumově smrti v roce 1933, kdy byla otevřena nová expozice a to v nové přístavbě radnice. Na samostatnou národopisnou expozici však nedošlo.

Život na Slovácku v díle Františka Zýbala

Ludmila Tarcalová

Slovácko, kraj, *kde réva zraje a kde se zpívá*, jak nazval Zýbal jednu svoji knihu povídek, inspirovalo výtvarníky, hudební skladatele, básníky a spisovatele. Mnozí z tohoto regionu nepocházeli, ale kraj si natolik oblíbili, že opakovaně na Slovácko dojížděli. Bylo však hodně těch, kteří se zde narodili a vyrostli. K nim patří i kněz František Zýbal, narozený ve Vnorovech (20. března 1891), v malém městečku nedaleko Veselí nad Moravou. Vystudoval gymnázium ve Strážnici, bohosloví ukončil v Olomouci. Životní povolání kněze zcela odvedlo Františka Zýbala ze Slovácka. Působil na mnoha místech Moravy a do rodného kraje se vracel alespoň ve vzpomínkách. Zýbalovo dílo není obsáhlé. Počítá dva svazky veršů (*Pěl ptáček* 1920 a *Písně a balady* 1922) a prozaická tvorba je shrnutá do čtyř knížek *Kde réva zraje a kde se zpívá* 1919, *Malovaná mládež* 1924, *Slovácké povídky a humoresky* 1926 a *Strýček Pleva a jiné slovácké humoresky* 1940.

Zýbalovy povídky jsou nabyté mnoha zajímavými až ojedinělými národopisnými jevy. Mnohdy ani v pramenné literatuře nenajdeme to, co zachytil právě Zýbal, pro někoho zdánlivě nepodstatné podrobnosti. Jemu se podařilo popsat mnohé ze svého dětství a života vesnického společenství na přelomu 19. a 20. století. Vzpomínky ho v popisu konkrétních situací ještě více podnítily k větší detailnosti. Z velkého počtu vybíráme ty jevy sociální, duchovní a hmotné kultury a folkloru, které jsou méně známé, nebo již zapomenuté, ale i ty, které oslovily.

Z kalendářního roku autor několikrát vzpomíná občůzku Tří králů. Koledníkům byla na slaměnce podávána koleda - ořechy, suché trnky, jablka a několik vajíček. U fašanku se zmiňuje, že se konal od neděle až do úterý a před Popeleční středou mohla být *muzika* jen do devíti hodin. V půstu nebyly svatby, nesměly se hrát karty a v rodinách se modlil bolestný růženec. K Velikonocům se líčilo stavení, uklízelo, peklo. V pondělí velikonoční se konala *chlapská šlaháčka*, v úterý *robská*. Samotnou šlaháčku však předcházela *zapalovačka* - chlapci začali honit děvčata hned v neděli po požehnání a děvčata *zapalovala* v pondělí odpoledne. Časté bylo *hraní štandrlí*. Hrál se na housle nebo na harmoniku, bubnovalo se *polénkem na hrotek*. Procesí s vykropováním polí se konávalo na sv. Marka, ale i o svátku

sv. Floriána. V tento den choďoval slavný průvod i s korouhvemi k ověčené soše, kde byl připravený oltář a tam se konala pobožnost. Stejně tak i v oktáv svátku sv. Jana Nepomuckého se slavila každý večer pobožnost s litaniami a písněmi.

Poutě zmiňuje Zýbal ve svých povídkách velmi často. Farnosti i náboženské spolky pořádaly poutě do Žarošic, na Hostýn, do Mariazell, Vambeřic, Tuřan a na Velehrad. Na pout' se vyšlo ráno po mši od kostela za zvonění zvonů a doprovodu muziky. Poutníci se cestou hodně postili, obvykle vystačili jen s chlebem a vodou, to nejnntnější nesly ženy v nůšich na zádech. Spávalo se ve stodolách, u jedné stěny muži a chlapci a u druhé ženy a děvčata. Zlobiví chlapci museli jít až za procesím a nebo za trest oblézt po kolenou poutní kapli. Vydařená pout' záležela na starším nebo poutním bratru – *celfótrovi*, člověku, který měl na starosti celý průběh pouti. Musel to být charakterní člověk, dobré tělesné schránky, obyčejně sedlák nebo lepší chalupník, nikdy ne hofer. Musel mít silný hlas, aby při loučení s P. Marií svedl hlasový zápas s vedoucími z jiných procesí, být důstojný, neboť zastupoval celou farnost. Svým chováním mohl obec proslavit nebo uvést v posměch. Kramáři si starší bratry předcházeli, neboť přiváděli svá procesí k některému ze stánků a kramář měl z toho užitek. Na pouti se kupovalo cukroví a perníky, vzácný byl rohlík, obrázky, růžence, děti trubky a varhánky. V Blatnici na pouti se šenkovalo víno.

Hody trvaly od neděle do čtvrtku. Stárkovství bylo pro chlapce vyznamenáním. Svou funkci se chválil až do smrti. Události v obci se uváděly v čase spojovaném se jménem stárka. Ve 20. letech 20. století byli stárci čtyři, hody trvaly tři dny. Stárek musel být silný, bohatý, obratný a pěkný. Stárci nosili korouhve v průvodech při církevních slavnostech, o poutích, při procesích v křížové dny. O hodech šli stárci *na ofěru* okolo oltáře jako první a pak podle stáří ostatní chlapci. Hody se slavily na svátek Jména P. Marie; začaly po požehnání hodovou zábavou v hospodě. Sál byl ozdobený smrčím.

Je zvláštní, že Zýbal zmiňuje i dětské hody. Školní děti měly své hody v některém domě, kde byla větší jizba. Hrála jim harmonika nebo housle. Na společné vydání se skládaly, mívaly svého stárka a stárku a u muziky se opičily po starších.

Vinohrad se zavíral 10. srpna na svátek sv. Vavřince. Zloději chycení ve vinohradech dostávali velké tresty.

Stejně jako o poutích i o jarmarcích je možné získat v Zýbalových povídkách velmi podrobné údaje. Na jarmark se jezdilo na svátek sv. Bartoloměje do Veselí, kam dojížděly vozy s obilím a kde se prodávala telata, prasátka v košinách, drůbež a vajíčka. Autor popisuje handlíře i dohazovače, směňující cigány i konečný *aldamáš*. Na *Mikulášském jarmarku* ve Veselí se kupovaly huňaté vlnáky, papuče, chlapi vysoké boty, beranice, kožichy. Pestře vykreslené je ovzduší jarmaků, kde hrával slepý žebrák nebo flašinetář. Planety, které vyjevovaly osud, vytahoval papoušek nebo cvičená opička. Pro děti bylo vzácností si koupit nějakou hračku – prodávali zde *flinty, šable, bubénky, varhánky, párek a pleténku* – pravé jarmareční jídlo, dospělí kupovali boty, klobouky, plátno, šátky, hrnce, škopky, koše, truhly, chomouty, cukroví, pomeranče, rohlíky, *oharky*, hračky. Jezdilo se i do Strážnice na kávu a petrolej, do Bzence na třešně, broskve, ořechy, víno i slivovici, fazole, mák, proso, kvašené okurky a na trhově dny do Uherského Hradiště.

Na Štěpána chodili služební chlapi s koláčem, na Nový rok zase děvčata nesla výslužku rodičům. V tyto dny se na jejich počest střílelo, stejně jako o svatbách, na Boží Tělo, na hody a na Štědrý večer.

O tanečních zábavách uvádí Zýbal zajímavý údaj, že nebývaly povolené v době zrání obilí až do žní, *aby Pán Bůh nedopustil neštěstí*. Tančily se různé druhy tanců při gajdách nebo při harmonice. Mladší se učili tančit *na mlátevni* nebo na odlehlém místě, v cihelně, v sádku, na pasinku, tam kde bylo hodně rovného místa.

Z rodinných zvyků jsou zde popisovány některé jevy ze svatebního obřadu – doba konání svateb - *v nové vína* a v masopustu, požehnání, odprošování snoubenců, ofěra při svatbě, váženost kmotrů, nošení ochutnat ze svatby apod. U pohřbu uvádí zmínku o nařikání nad hrobem, placení za vyzvánění umíráčku, které ohlašovalo úmrtí, o konání pohřbů v ranních hodinách apod.

Křest se konal po požehnání. Zajímavý je fakt, že i svobodná matka *zamrhalka*, která i po úmrtí dítě byla *úvoděna*, šla k úvodu.

V Zýbalových povídkách se velmi často objevují obecní služebníci – dráb, hrobař, kostelní hospodář – dělal pořádek v kostele a v křížové dny vodil průvod s křížkem, ponocný, který vytruboval na kravský roh; bubeník – vybubnovával obecní vyhlášky, hlídač – hotař, který spával přikrytý halenou, se neobešel bez flinty, čakanu, sekerky, sirek, hrnku, křiváku a vždy s plechovým odznakem na prsou. Dalším byl pastýř, který pásal krávy s kozami a prasaty a bral na pastvu i husy, vytruboval a práskal bičem. Velmi často se setkáváme s postavou pacholka, který spával v maštali, ale již nenosil zástěru jako školáci, „*ale zastrkoval si ju jedním cípem za gatě na pravý bok, jenom tráčky nechal volně splývat, nosil kancionál pod pažů, který si v kostele kladl pod koleno, mohl kouřit krátkú v neděli veřejně po požehnání. Bral cigárku z huby dvěma prsty, pouštěl puky jak pudmistr a plil přes zuby se zručností obdivuhodnou.*“ K pacholství patřilo i občas zahřešit, mladší chlapci byly pro ně *sopláni* a *žůžel*. Prostředkem k získání galánky bylo tancování a zakoupení děvčeti sodovky.

Z povídek Františka Zýbala lze dobře vycítit, jaké dříve byly vztahy manželů, snoubenců, dětí k rodičům a ke starým lidem, vzájemné vztahy v obci i v rodině. Rodičům děti vykaly, stejně jako ostatním v obci. Vdaná žena po svatbě byla tetkou a ženatý muž strýcem. Děti byly vedeny ke zbožnosti, zdravily všechny v obci, především svoji rodinu, hlavně kmotry. Byly hodně trestány za různé nezbednosti a lumpárny, dostávaly především řemenem a za trest nesměly jíst u stolu. Děti doma hodně pomáhaly – „*hlédaly v sádku ovoce, vysypávaly mak, lúpaly turkyň, chodily na trávu, na slak do brambor a dávaly si ju do navázaného nářítku.*“ Chlapci prostírali obřísla, drželi knutel, doma zastali hodně drobné práce. Větší děti opatrovaly menší sourozence, houpaly je v humně v *kolembači* udělané z plachty trávnice zavěšené na stromě nebo je nosily na zádech. Každoročně musely projít děkanskou vizitací – zkouškou z náboženství, za což dostávaly obrázek. Dětem a jejich zábavám věnuje Zýbal velkou část povídek. Dozvídáme se, že chlapci hráli orla, často se bili a znesvářené části obce spolu bojovaly. Ke svým válkám, vypovězeným druhé straně obvykle v letním období po požehnání, používaly praky, píky, klacky, hrudy, kamení a kobylince. V *době míru* chlapci spolu v popelu pekli brambory, chytali raky a ryby do saků nebo bramborových košů, chycené ryby nechávali v *konopných míškách* ve vodě. V zimě bruslili – *klzáli sa na ocelu* – železku přivázaném k noze špagátem.

Popisované příležitosti nám umožňují poznat i co se dříve vařilo. Na větší svátky a na svatby se připravovala polévka s *lokšama*, bílá křenová *máčka*, *bílé šišky*, hovězí maso, telecí maso a slepičí vařené, smažená kuřata a salát. *Vdolečky sýrové*, *makové a trnčené* se pekly i na hody a v pátek se k nim ještě vařila *fazulová* polévka. Při děkanské vizitaci se uctívali hosté slivovíci a jedla se šunka, knedlíčková polévka s nudlemi, vařené maso, omáčka, rýže, smažená kuřata, hlávkový salát, pečená husa, brambory, srnec na smetaně a *žluté šišky*, cukrové a dort a všechno se jedlo přiborem. Každému se dala do *papírové kabelky* výslužka.

Kromě zmínek o oblečení ženicha - veliké vonici, jako daru od nevěsty a nevěstině pentlení, zde vzpomíná i na vnitřní zařízení domu: „*kropenka, svaté obrazy, pokryté lůžko vystlané peřinami, malovaná truhla a v ní starodávné košile, co se už nenosily, plachty, lajble, svatební fěrtoch a šátky, posvěcený růženec z Jeruzaléma, kovaná dýmka, stará pistola, gombíky v míšku, staré peníze ve vyřezávané škatulce.*“

V povídkách se objevuje i popisování podomáckých prací jako bylo vaření trnek (před nasypáním švestek musel být kotel požehnán), pálení slivovice z durancii i švestek, uschovávání slivovice do obilního *skřichu*. Autor vzpomíná zabijačky - zabijačkové produkty (tlustému jelitu se říkalo *babuša* nebo *kača*, polévce *obařica*), draní peří, prástky, ruční děláni povřísel, mlácení cepy a jejich oprava, látání pytlů - *měchů*, svážení sena, zabíjení drůbeže na špalku, stahování králíků a prodávání kožek, opravování stěn domu blátem.

Nezapomenutelné jsou poznatky z lidové léčitelství. Kravinec se dával na opuchlou nohu nebo pomáhala naplavenina z Moravy, slivovicové výskočky - první slivovice sloužila k mazání bolavých míst a revma, zahnisané rány se léčily obklady z tvarohu, zuby trhali kováři, dusícimu se dávala herda do zad a topící se přiměl k vědomí nářezem na zadek.

Zýbal však nejvíce vystihl povahy lidí a popsal jejich vlastnosti, především sobectví, lakomství, vypočítavost, nepřejícnost, furiantství a opilství. Slovy jeho protagonistů uvádím úsloví – *lakomý je, že ldáš je proti tomu nic, za krejcar by hnala veš do Vídně, za groš by letěla z vyplazeným jazykem až do Bzenca*. Povahy a vzezření komentují jeho hrdinové takto: *krk měl jak měch, záda široké jak kamna, hubu jak*

misu, břuch, jak buben od fukara, naslopaný jak halena, báňá jak cigáň, hleděl, jak čert do baně, kašle jak strhaný kůň, huba mu jede jak tragač, nohy sa mu třásly jak drkotina.

Používání ostřejších výrazů, nadávek, které byly dosti běžné, dává povídkám na opravdovosti: *všecku tu máčku vyžrál, mamlas starý*, o chudobném se říkalo *má v řiti vši*. Z nadávek jsou citované: *ty stará opíco, křupoňu, nekňubo, lumpe, ty ježu neskorý, ty knote, ty miškěřu, antikriste*; staré dívce se vysmívala *děcka – prý poneseš do Kunovic fánu*.

Autor uvádí i hodně folklorních textů písní, svatebního říkání, kramářské a poutní písně, průpovídky (*Kde mají Kaču, nemosijú mět psa*), milostné dopisy, vyprávění o hastrmanech, černém psu, čarodějnicích, nadpřirozených bytostech.

František Zýbal vycházel ve své slovesné tvorbě právě z poznaného života dětí i dospělých, žijících na slováckém venkově na přelomu 19. a 20. století. Přesto, že autorův pohled na vzdálený rodný kraj byl popisován podle neporušených vlastních představ a vzpomínek, a pohled na slováckou dědinu byl poněkud idealizující, je jeho dílo více než dokumentem, je pravdivým pramenem pro zkoumání života lidu na Slovácku v období dvacátých let 20. století. Končí slovy Janka Bačička, který jako novopečený pacholek vstupující do řad chasy, připíjel slovy: *„Tož, daj nám Pán Bůh zdraví, v tom slováckém kraji, abychom sa dostali do nebeskej slávy.“*

Vratislav Votrubec – výjimečný dokumentátor lidových staveb a oděvu

Radim Urbánek - Soňa Bezdíčková

Do obecně uznávaného názoru, že ve venkovském prostředí patřili učitelé k nejpokrokovějším skupinám, velmi dobře zapadá působení středoškolského učitele Vratislava Votrubce. Svůj zájem o historii rozdělil především mezi dokumentaci kostela sv. Vavřince, působení v kuratoriu Městského muzea ve Vysokém Mýtě, činnost související s přípravou národopisné výstavy.

Votrubcova dokumentace, tvořená jak fotografiemi, tak kresbami, není odborné i laické veřejnosti neznámá. S reprodukcemi Votrubcových fotografií se můžeme setkat v nynější literatuře (Kaplanová – Vácha 2001, kolektiv 1992, kolektiv 2004, Štěpán – Vařeka 1991, Urbánek 2004) a referáty zmiňující jeho snímky zazněly již na několika seminářích (Vesnický dům v 16. a 17. století, Polička, 1991; Lidové stavitelství na starých fotografiích, Vysoké Mýto, 2001; Dřevěné stavby – průzkum, dokumentace, ochrana, využití, Rožnov pod Radhoštěm, 2002) a fotografie i kresby prezentovala také výstava (Vysokomýtsko na fotografiích a kresbách Vratislava Votrubce, tehdejší Okresní muzeum ve Vysokém Mýtě, 2001, dále vystaveno v následujícím roce v Muzeu vesnice v Kouřimí a v Regionálním centru INEX v Kosteleckých Horkách).

Ve sbírce Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě (dále jen RMVM) se dochoval pozoruhodný soubor Votrubcovy dokumentace lidového oděvu a staveb. Tvoří jej 28 kartónových listů s barevnou kresebnou dokumentací, 87 kusů negativů na skleněných deskách o rozměru 13 x 18 cm,¹ 37 kusů starých pozitivů (kopírované kontakty pocházející z 90. let 19. století) a 73 kusů pozitivů nových (z 80. let 20. století).² Dnes nám není nic známo o tom, jakým způsobem se Vratislav Votrubec „dostal“ k fotografování, ale víme, že ve školním roce 1880/1881 daroval vysokomýtskému gymnáziu do „sbírky

¹ Soupis Votrubcových negativů viz R. URBÁNEK: *Sbírka fotografií Vratislava Votrubce v Okresním muzeu ve Vysokém Mýtě*. In: sborník *Historická fotografie*, roč. 2, 2002.

² Pro upřesnění dodejme, že tyto staré i nové pozitivy jsou zhotoveny z uvedených 87 kusů negativních skleněných desek.

fyzikální“ tehdy ve Vysokém Mýtě působící fotograf Ferdinand Brožek „fotografický přístroj se stolkem třínohým“. ³ V následujícím školním roce do stejné sbírky „F. H. Ossendorf, truhlář, daroval fotografický přístroj s trojnohým stolkem a 16 vedlejšími předměty.“ ⁴ Fyzikální sbírku gymnázia tou dobou spravoval právě V. Votrubec.

Stručně o osobnosti Vratislava Votrubce

(narozen 1853 v Turnově – zemřel 1903 v Brandýse nad Orlicí)

Své pedagogické působení začínal Vratislav Votrubec jako suplující učitel na akademickém gymnáziu v Praze. Roku 1879 bylo založeno obecní gymnázium ve Vysokém Mýtě a V. Votrubec byl hned od školního roku 1879/1880 ustanoven „profesorem“ s vyučovacími předměty: matematika, fyzika, přírodopis a první dva roky také němčina. ⁵ Své pedagogické působení ve Vysokém Mýtě ukončuje rokem 1897, kdy 23. srpna nastupuje na reálnou školu na Vinohradech (v Praze). ⁶

Jeho zájem o historii se projevil zejména působením jak v kuratoriu Městského muzea ve Vysokém Mýtě v letech 1890-1897, ⁷ tak v Komitétu k přípravě národopisné výstavy pro okres Vysoké Mýto, ale též důkladnou dokumentací kostela sv. Vavřince, jejímž výsledkem bylo vydání první monografie na toto téma ⁸ a posléze i několika navazujících článků. ⁹

³ *Výroční zpráva obecního gymnasia ve Vysokém Mýtě za školní rok 1879/1880.* Vysoké Mýto 1880, s. 50.

⁴ *Druhá Výroční zpráva obecního gymnasia ve Vysokém Mýtě za školní rok 1880/1881.* Vysoké Mýto 1881, s. 46.

⁵ KOLEKTIV: *Padesát let gymnázia ve Vysokém Mýtě.* Praha 1929, s. 9 a 73; též *Výroční zprávy gymnázia ve Vysokém Mýtě z let 1880 až 1897.*

⁶ KOLEKTIV: *Padesát let gymnázia ve Vysokém Mýtě.* Praha 1929, s. 13.

⁷ H. SKALICKÁ: *Národopisná výstava ve Vysokém Mýtě v roce 1894.* In: *Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí*, č. 10, 1995, s. 29

⁸ V. VOTRUBEC: *Kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě. Příspěvek k dějinám jeho stavby.* Vysoké Mýto 1892.

⁹ V. VOTRUBEC: *Kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě.* Třináctá výroční zpráva obecního vyššího gymnasia ve Vysokém Mýtě za školní rok 1891/1892, 1892; týž: *Zvonice u kostela sv. Vavřince.* Stráž na Vysokomýtsku, 1897, roč. 2, č. 51; týž: *Staré výzdoby kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě.* Časopis společnosti

V době učitelské praxe na reálce na Vinohradech se u něj projevily vážné zdravotní potíže, takže ve školním roce 1901/1902 pobýval na dovolené ze zdravotních příčin.¹⁰ Tu trávil v Brandýse nad Orlicí, kde 18. listopadu 1903 zemřel. O tři dny později byl pochován ve Vysokém Mýtě.¹¹

Votrubcova fotografická a kresebná dokumentace

Na základě podnětu Vysokomyštského hospodářského spolku došlo v roce 1892 ke zřízení Komitétu k přípravě národopisné výstavy pro okres Vysoké Mýto. V zakládajícím roce jeho činnost nenaplnila původní představy, a proto Komitét vyzval v roce následujícím ke spolupráci a vyhledávání národopisného materiálu učitele, mezi nimi také Vratislava Votrubce, který se stal nejen členem Komitétu, ale vypomáhal v jednatelské činnosti.¹²

Na základě Votrubcovy iniciativy se národopisná výstava ve Vysokém Mýtě uskutečnila v budově vysokomyštského gymnázia, a to ve dnech 15. až 29. července 1894. Votrubec se osobně velmi významně podílel na její přípravě, instalaci a konání.¹³ Celkem ji shlédli pozoruhodný počet návštěvníků, téměř dva a půl tisíce.¹⁴

Na první pohled by se mohla jevit Votrubcova dokumentace lidového oděvu a staveb jako jednoznačně se vztahující k přípravě Národopisné výstavy československé, ale skutečnost je nepochybně

přátel starožitností českých v Praze, roč. 6, 1898; týž: *Poznámky o kostele sv. Vavřínce ve Vysokém Mýtě*. Časopis společnosti přátel starožitností v Praze, roč. 10, 1902.

¹⁰ *Výroční zpráva c. k. státní reálky na Královských Vinohradech za školní rok 1902/1903*.

¹¹ RMVM, archiv, sbírka archivních dokumentů, kart. č. 39. Dvě smuteční oznámení (pozůstalí a profesorský sbor c. k. státní reálky na Královských Vinohradech).

¹² RMVM, archiv, fond archiv RMVM, jednatelská zpráva ze dne 30. 4. 1893. „Jednatelství vzal na se za výpomoci p. učit. L. Beneše a V. Votrubce učitel J. Šíma ...“

¹³ RMVM, archiv, fond archiv RMVM, korespondence a jednatelské zprávy.

¹⁴ RMVM, archiv, fond archiv RMVM, přehled návštěvníků národopisné výstavy ve Vysokém Mýtě sestavený Zdenkou Šemberovou, datováno 30. 7. 1894.

složitější. Zatímco členem Komitétu se stal v dubnu 1893,¹⁵ jeho nejstarší fotografie dokumentující objekt lidového stavitelství dochovaná v RMVM je datovaná již 6. 10. 1891!¹⁶

Vratislav Votrubec působil nejen jako dokumentátor lidových staveb, posléze coby jeden z hlavních organizátorů při přípravách Národopisné výstavy ve Vysokém Mýtě, ale také jako člověk se všeobecným zájmem o národopis se snažil dokumentovat i textil. A právě připomenutím konkrétních přínosů Votrubcových kreseb a fotografií textilu uvedeme náš příspěvek.

Votrubcovu dokumentaci textilu v tradičním prostředí na Vysokomýtsku můžeme rozdělit do tří okruhů: práce na krojové mapě, fotodokumentace lidových krojů a Národopisné výstavy ve Vysokém Mýtě a kresby detailů výšivek.

1/ Práce na krojové mapě

Nesmírně cennou je dodnes mapa zaznamenávající typy krojů na Vysokomýtsku kolem roku 1840,¹⁷ (obr. 1). Podklady ke vzniku mapy neshbíral pouze V. Votrubec, významnou měrou se podíleli informátoři, kteří v okolí zjišťovali a popisovali (v souladu s Tazatelem pro sběratele...) mimo jiné právě i lidový kroj. Ve sbírce RMVM jsou uloženy dodnes popisy krojů z Horního Jelení – PA, Skořenic – UO, Stradouně – CR a Štěnce – CR.¹⁸ Na základě těchto a dalších záznamů pak bylo možné vytvořit unikátní mapu. V článku, který mapa doplňuje, popisuje autor na základě vzpomínek pamětníků všechny typy krojů vyskytujících se v oblasti hejtmanství. Jak sám Votrubec v poznámce uvádí, vznikla mapa před Národopisnou výstavkou ve Vysokém Mýtě v roce 1894 a ve stejném roce byla vystavena

¹⁵ RMVM, archiv, fond archiv RMVM, jednateľská zpráva ze dne 30. 4. 1893

¹⁶ RMVM, inv. č. 22D-12740 (negativ poř. č. 454/1), hospoda ve Slatině – UO. Vratislav Votrubec ke všem svým negativům předávaným do tehdejšího městského muzea pořídil soupis, který obsahuje i dataci každého snímku s přesností na den.

¹⁷ Mapa vyšla jako součást článku Kroje na Vysokomýtsku kolem roku 1840, napsal a malbou opatřil Vratislav Votrubec, Časopis společnosti přátel starožitností, č. 5, sv. 7.

¹⁸ RMVM, archiv, fond archiv RMVM, popisy krojů z Horního Jelení, Skořenic, Stradouně a Štěnce.

v Praze na velké Národopisné výstavě. Z komentáře k ní dále vyplývá, že měla postihnout celou oblast, na které rozvinul svoji působnost odbor, přesto však informace z některých (většinou okrajových oblastí na hranicích) nebyly přesné – jak uvádí v první poznámce Vratislav Votrubec. K orientaci na mapě ještě dodáváme, že všechny obce, kde byl zjištěn typ kroje, označuje barevný kroužek (různé barvy podle různých typů kroje). Místa, kde kroj zjištěn nebyl, vyznačuje kolečko prázdné.

2/ Fotodokumentace lidových krojů a Národopisné výstavky ve Vysokém Mýtě

V archivu RMVM je uložen dopis od jednoho ze spolupracovníků zapojených do přípravy Národopisné výstavky Josefa Chalupníka z České Rybné – CR. Z oslovení „Velectěný pane professore“ není přesně patrný adresát, z obsahu dopisu ale vyplývá, že se pravděpodobně jednalo o Vratislava Votrubce. V dopise se mimo jiné píše: „Ti, jenž ochotni byli přistrojiti se ku fotografování do starobylých šatů odřekli mně v poslední chvíli ježto chystá se z Rybného neobyčejné processí na pouť do Chlumku. Neračtež mi proto, velectěný Pane, ve zlé vykládati, že věc taký obrat vzala, nebo jest velmi těžko čeliti fanatismu ...“.¹⁹ Přesto je zřejmé, že se celá věc nakonec – alespoň částečně – podařila zrealizovat.

Ve sbírce fotografií vysokomýtského muzea jsou uloženy dvě fotografie selky Novotné z Rychnova – CR (rok 1893)²⁰, oblečené v rychmburském kroji tak, jak vypadal přibližně v polovině 19. století. Autorství těchto fotografií patří Vratislavu Votrubcovi.

Ve sbírce fotografií RMVM je uloženo také několik fotografií (bohužel dnes již značně vybledlých a se silným šedým závojem) dokumentujících části textilií s výšivkou, snad koutních plachet.

Další případ, kdy se Votrubec zachoval jako velice zdatný fotograf-dokumentátor, jsou záběry z Národopisné výstavky, která se

¹⁹ RMVM, archiv, fond archiv RMVM. Pro skutečnost, že se jednalo o Vratislava Votrubce, hovoří oslovení, neboť z členů Komitétu byl jediným profesorem, v tomto případě gymnaziálním.

²⁰ RMVM, inv. č. 22D-12732 a 22D-12734. Jedna z těchto fotografií In: Stránská 1949, tab. 57.

konala v červenci 1894 ve Vysokém Mýtě. Ve fotografické sbírce vysokomýtského muzea se nacházejí tři pohledy do výstavních prostor nebo otevřených vitrín.²¹ Fotografie jsou přitom přesné do té míry, že můžeme bez větších problémů poznat krojové součásti z daných oblastí a navíc je možné vystopovat předměty dodnes uložené ve sbírce vysokomýtského muzea. Příkladem toho je zástěra pocházející ze vsi Trusnov – PA (plátno modré barvy, výšivka bílé a červené barvy).²² S vysokomýtskou výstavkou je také úzce spjata historie a obsah další Votrubcovy fotografie. Jedná se o zátiší sestavené z několika – pravděpodobně pro autora z nějakého důvodu zajímavých – předmětů (obr. 2). Opět zde totiž můžeme najít předměty, tvořící dodnes součást sbírkového fondu vysokomýtského muzea.²³ Jmenujme například cechovní feruli z Horního Jelení – PA, datovanou rokem 1724,²⁴ navíc je zde opět zachycena výše zmiňovaná ženská zástěra.

Unikátnost této fotografie spočívá také v tom, že na ní – lidově řečeno – „Votrubec fotí Votrubce“. V pravém rohu je na zdi zavěšena v ozdobném rámečku fotografie, jejímž autorem je právě V. Votrubec. Jedná se o dříve zmiňovanou selkou Novotnou z Rychnova – CR.

3/ Kresby detailů výšivek

V archivní sbírce vysokomýtského muzea je uložen malý soubor osmi listů s kresbami, na kterých zachytil Vratislav Votrubec různé detaily výšivek zdobících lidový oděv.²⁵ Na prvních dvou vidíme detaily výšivek ze zadní části kožichu ze vsi Oldříš – CR z roku 1893, další zachycují výšivky z mužských brusleků, výšivku na puntu a na šatě. Na posledním je zachycen detailní pohled na výšivku mužských kožených šlů, díky přesnému znázornění detailů se opět podařilo dohledat zobrazený předmět dodnes uložený ve sbírce RMVM.²⁶

²¹ RMVM, inv. č. 22D-12666, 12667 a 12669.

²² RMVM, inv. č. 9A-177.

²³ RMVM, inv. č. 22D-12735.

²⁴ RMVM, inv. č. 7A-123.

²⁵ RMVM, sbírka archivních dokumentů, kart. č. 39.

²⁶ RMVM, inv. č. 9B-18, dále Stránská 1949, tab. č. 82.

Druhá a rozsáhlejší část Votrubicovy dokumentace dochované v RMVM se věnuje architektuře. Její základ tvoří fotografie staveb, zejména vesnických (tedy označovaných termínem lidová architektura), jejichž nejhodnotnější část můžeme rozdělit do tří skupin na: archaické stavby, interiéry domů a sakrální stavby.

Do první skupiny patří několik archaických roubených patrových domů, které lze přiřadit k oblasti tzv. domu Českomoravské vrchoviny – např. čp. 4 a 7 v Plichůvkách – UO, čp. 4, 19 a 23 v Tisové – UO, čp. 2 ve Vračovicích – UO a zejména polygonální stodoly u čp. 4 v Plichůvkách – UO a čp. 23 v Tisové – UO.²⁷

Druhá skupina je velmi pozoruhodná. Musíme si totiž uvědomit, že tehdy obvykle dostupná fotografická technika neměla ideálně potřebné možnosti, tj. vhodnou velikost clony a kresbu objektivů a co největší citlivost negativních fotografických materiálů. Do této skupiny patří snímky světnic domů v čp. 29 v Hrušové – UO, čp. 16 v Oldřiši – CR, čp. 13 ve Rvišti – UO, čp. 19 v Tisové – UO a čp. 51 ve Voděradech – UO.²⁸

Do poslední jmenované skupiny patří, kromě již zmíněného kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě – UO,²⁹ také kaple sv. Vojtěcha v Tisové – UO, kostel sv. Jiří se zvonící v Radhošti – PA, kostel sv. Martina v Dolním Újezdu – SY a kostel sv. Jiljí se zvonící v Nymburce – NB.³⁰

²⁷ RMVM, inv. č. 22D-12720 (čp. 4 v Plichůvkách), 22D-12661 (čp. 7 v Plichůvkách), 22D-12638 (čp. 4 v Tisové), 22D-12750 až 22D-12752 (čp. 19 v Tisové), 22D-12745 až 22D-12749 (čp. 23 v Tisové), 22D-12641 (čp. 2 ve Vračovicích), 22D-12662 (polygonální stodola u čp. 4 v Plichůvkách), 22D-12634, 22D-12745 a 22D-12747 (polygonální stodola u čp. 23 v Tisové).

²⁸ RMVM, inv. č. 22D-12755 (čp. 29 v Hrušové), 22D-12653 (čp. 16 v Oldřiši), 22D-12646 (čp. 13 ve Rvišti), 22D-12751 a 22D-12752 (čp. 19 v Tisové) a 22D-12657 (čp. 51 ve Voděradech).

Má-li být výčet interiérových snímků z Votrubicova souboru fotografií uložených v RMVM úplný, musíme zde uvést i fotografii horní části kachlových kamen v hospodě v Makově – SY. RMVM, inv. č. 22D-1213.

²⁹ Např. RMVM, inv. č. 22D-12677, 22D-12704 (reprofoto kresby), 22D-12707 a 22D-12738 (poslední dvě jmenované fotografie jsou interiérové).

³⁰ RMVM, inv. č. 22D-12637 (kaple sv. Vojtěcha v Tisové), 22D-12652 (kostel sv. Jiří se zvonící v Radhošti), 22D-12642 a 22D-12643 (kostel sv. Martina

Vratislav Votrubec si nepochybně uvědomoval, že samotné fotografie k dokumentaci staveb nepostačují. Zručně kreslil, a proto fotografie jak překresloval se zvýrazněním některých detailů na snímcích nevýrazně zachycených, tak doplňoval kresbami a nákresy těch jevů, které nelze fotograficky zaznamenat, resp. nebylo možné zaznamenat tehdy (např. barevnost). Kresebně dokumentoval podstatné detaily, jako nápisy na záklopových deskách kabřinců nebo barevnost a ornamenty ve štítu a na okřídlicích domů (čp. 14 v Bučině – UO, dům čp. 275 a 300 v Dolním Újezdu – SY, dům čp. 10 ve Lhůtě – UO, domu čp. 37 v Nových Sídlech – SY, domů čp. 95 a 126 v Osíku – SY nebo domu čp. 13 ve Rvišti – UO). Ještě významnější jsou jeho nákresy půdorysů domů a usedlostí (usedlost čp. 10 ve Lhůtě – UO, čp. 95 v Osíku – SY nebo čp. 41 v Tisové – UO) nebo jejich částí (dýmníková kuchyně a chlebová pec s kamny v domu čp. 51 ve Voděradech – UO). Celkem se ve sbírce RMVM nachází 20 listů s kresbami lidových staveb, a 2 listy s kresbami kovaných křížů.³¹

Z uvedených fotografií a kreseb Vratislava Votrubce si dovolíme vybrat několik, které považujeme za výjimečné nebo jsou charakterem svého obsahu ojedinělé. Záměrně upozorňujeme také na kresby, neboť Votrubcovým fotografiím ve sbírce RMVM se již věnovaly dva články, jejichž součástí se staly také reprodukce vybraných snímků.³²

v Dolním Újezdu – vnější pohled a interiér) a 22D-12688 a 22D-12737 (kostel sv. Jiljí se zvonici v Nymburce – vnější pohled a interiér).

Dodejme, že několik Votrubcových fotografií (pozitivy), dokumentujících kostel Nejsvětější Trojice ve Vysokém Mýtě a přestavbu kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, je uloženo také v Ústavu dějin umění AV ČR, jako součást pozůstalosti Zdeňka Wirtha.

³¹ RMVM, archiv, sbírka archivních dokumentů, kart. č. 39. Dodejme, že další Votrubcovy kresby se nacházejí v obrazovém archivu Národopisného oddělení Národního muzea v Praze, ale z provozních důvodů nebylo v současné době možné zjistit jejich přesné množství, stav, obsah jejich vyobrazení, apod. Podle informací, které se z uvedených důvodů nepodařilo ověřit, se jedná o kresby z let 1892 až 1894 z Hrušové – UO, Krouné – CR, Lhúty – UO, Městce – CR, Mostku – UO, Pichůvek – UO, Rychnova – CR, Slatiny – UO, Srubů – UO, Stradouně – CR, Svatého Jiří – UO, Tisové – UO, Újezdu u Chocně – UO, Vinar – UO, Vračovic – UO a Vraťšovic [?].

³² R. URBÁNEK: *Sbírka fotografií Vratislava Votrubce v Okresním muzeu ve Vysokém Mýtě*. In: sborník *Historická fotografie*, roč. 2, 2002; týž: *Vratislav Votrubec a jeho fotografie Vysokomýtska*. In: *Lidové stavitelství na starých fotografiích* (sborník referátů ze semináře). Vysoké Mýto 2002.

Fotografie světnice domu čp. 29 v Hrušové – UO³³ z října 1891 je mimořádná hned z několika důvodů. Nejprve zdůrazněme, že se jedná o technicky kvalitní interiérový snímek s dobře prokreslenými detaily, což vzhledem k tehdejšímu možnostem není až tak obvyklé. Na snímku ovšem stojí za povšimnutí především dvě skutečnosti. Zaznamenává nepřilíš obvyklý strop světnice tvořený kosočtverečně kladenými povaly, vynášenými dvěma křížově osazenými stropnicemi, které vynášejí v místě jejich spojení hraněný sloup. Světlý proužek na tomto sloupu lze při výrazném zvětšení jednoznačně identifikovat jako domácí (rtuťový?) teploměr, což je v současné době nejstarší známý doklad takového zařízení v obytné místnosti venkovského domu v Čechách.

Unikátnost dvou snímků světnice domu čp. 19 v Tisové – UO,³⁴ mimochodem ve sbírce RMVM dublovaných také dvěma listy s kresbami shodného vyobrazení,³⁵ spočívá v tom, že tvoří dvojici zachycující světnici z obou stran, tj. jak pohled od dveří, tak od oken ve štítové stěně, což nám dává velmi dobrou představu o podobě celé obytné místnost včetně jejího vybavení v 90. letech 19. století.

Pod povalovým stropem této světnice prochází příčně tzv. polenice, tj. nehraněný trám. Jedná se o značně archaický prvek, na Vysokomýtsku dokumentovaný pouze touto fotografií.

Pozornost si ovšem zaslouží také typická dvojice otopných zařízení, vzadu s chlebovou pecí a před ní se sporákem. Jeho kouřovod, tvořený pěti keramickými díly, není obvyklým způsobem podložený dřevěnou deskou, ale pouze zavěšený pomocí dvou drátů. Svým zaústěním dokládá situování dýmníkové (černé) kuchyně ve druhém traktu prvního dílu, tj. v prostoru obvyklém pro světničku.³⁶

Jak jsme již zmínili, doplňoval Vratislav Votrubec kresbou fotografie tam, kde končily jejich vypovídací schopnosti. Na snímku domu čp. 13 ve Rvištích – UO (obr. 3) vidíme v pozadí přízemní roubený dům s odstávkou s dvojími pásy, podlomením, svíse

³³ RMVM, inv. č. 22D-12755.

³⁴ RMVM, inv. č. 22D-12751 a 22D-12752.

³⁵ RMVM, archiv, sbírka archivních dokumentů, kart. č. 39.

³⁶ Zdůrazněme, že v této oblasti není situování dýmníkové kuchyně ve druhém traktu prvního dílu domu ojedinělé. Dosud se s ním můžeme setkat např. v čp. 10 v Hrušové – UO nebo čp. 49 ve Vraclavi – UO. (Urbánek 2004, s. 44)

bedněným štítem, malým kuželovým kabřincem a malou dřevěnou makovičkou.³⁷ Při větším rozlišení rozpoznáme i další zajímavosti. Před velkou nádrží („rybníkem“) je menší kamenná nádrž na pitnou vodu i se sloupkem a výtokovou rourou. O kamennou nádrž se opírají váhy na vážení vody.

Aby V. Votrubec vystihl i barevné zdobení bedněného štítu domu, fotografii překreslil, červené zdobení do kresby doplnil a ještě připojil nápis provedený červenou a černou barvou na zákloповé desce kabřince a svislé desce ve vrcholu štítu, která se na ni napojovala.³⁸ Celý text zní: „Gežišy Raisky kwytku, buđ Panem W tomto Přebytu Wystawen gest tento Grunt s Pomocy Boži Nakladem Gozeffa Gahody. Dne 30 czerwna, Leta Páně 1813 Mystr tohoto staweni byl Gjry Kwasnička. Toho czasu byl zde rychtařem Frantisšek Kuberczy“.

Votrubcova dokumentace tohoto domu pokračuje v interiéru. Svým snímek³⁹ zaznamenal podobu světnice se starobylým povalovým stropem (obr. 4), v níž na první pohled zaujmou dva (!) tkalcovské stavy, ale pozornost si zaslouží i další zaznamenané skutečnosti. Svatý kout zde nahrazují tři svaté obrázky pověšené nad prostředním oknem. Před stejným oknem vidíme závěsný typ petrolejové lampy (není opatřena stojánkem). Zcela vpravo v popředí vidíme také část otopného zařízení – sporáku, jehož trouby nejsou plechové, ale keramické, což prozrazují jejich vystupující ústí s širokými drážkami pro zasunutí dřevěných dvířek během pečení.

Při značném zvětšení lze rozeznat dva zajímavé detaily. U oken je použito staršího typu zavírání, kterým jsou obrtlíky. Na stropním trámu u oken se nachází vřočení „LP 1887“. Není jasné o dataci jaké události se jedná, ale nepochybně to tou dobou už nemůže být výstavba roubeného domu s povalovým stropem ve světnici.

Kresba usedlosti čp. 300 v Dolním Újezdu – SY⁴⁰ dokládá Votrubcovu snahu o důkladnost a dokumentaci detailu (obr. 5). Rozkreslil nejen okřídlí štítu hospodářského objektu (na výkresu

³⁷ RMVM, inv. č. 22D-12647.

³⁸ RMVM, archiv, sbírka archivních dokumentů, kart. č. 39.

³⁹ RMVM, inv. č. 22D-12646.

⁴⁰ RMVM, archiv, sbírka archivních dokumentů, kart. č. 39.

označeno „a“) a domu (na výkresu „b“), ale také detailně rozkreslil čtyři pole štítu domu (na výkresu „1“ až „4“) zdobená rostlinnými motivy.

V dokumentaci usedlosti čp. 95 v Osíku – SY⁴¹ se odráží snaha o co nejpodrobnější důkladnost. Na listu nahoře je vyznačena kresba usedlosti v perspektivě⁴² a pod ní složitější půdorysná skica. Důkladnost se projevila nejen v označení jednotlivých prostor v půdoryse, ale také v rozlišení stáří různých částí usedlosti. Složitost půdorysného uspořádání usedlosti je jen zdánlivá. Lze v ní totiž zřetelně rozeznat několik objektů. Vpravo nahoře vidíme trojdílný dům komorově-chlévního typu. Vlevo, ale v mnohem menší šířce, na něj navazuje dvouprostorový objekt s místnostmi označenými chaloupka a chlív. Nepochybně se jedná o výměnek tvořený nevelkou obytnou místností a chlívem. Pod úrovní napojení domu a výměnku je situovaná dvouprostorová stodola s prostorami označenými „stodola“ (zde bezesporu mlat) a přístodůlek.

Na této kresbě označoval V. Votrubec jednotlivé prostory místními názvy, např. zábřež = zápraží, seknice = světnice, chaloupka = výměnek, podstáj = otevřená kolna, V. Votrubec použil pro tuto kresbu název „Osík u Litomyšle: Stavení č. 95 z různé doby.“ Formulaci „z různé doby“ vysvětlují letopočty uvedené u tří objektů: rok 1791 u prasečích chlívků a podstáje, 1845 u domu a 1853 u stodoly. Jedná se jistě o roky, které Votrubec během dokumentace zjistil a zaznamenal.

Nakonec nemůžeme opominout výjimečnou dokumentaci světnice domu čp. 51 ve Voděradech – UO. Fotografii,⁴³ pořízenou nejspíš za velmi špatných světelných podmínek, skvěle doplňuje list s pohledem, půdorysem a řezem chlebové pece a kamen a pohledem do dýmníkové kuchyně.⁴⁴ Touto dokumentací zřetelně V. Votrubec zachytil jeden ze stupňů vývoje otopného zařízení v Čechách, kdy vedle chlebové pece stála kamna, v tomto případě sice již s kobkou a kamnovci, ale dosud bez plátů, které souvisí až se stavbou sporáků.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Jedná se o překreslenou fotografii, která ovšem nezaznamenává oproti kresbě žádné jiné skutečnosti. RMVM, inv. č. 22D-12744.

⁴³ RMVM, inv. č. 22D-12657.

⁴⁴ RMVM, archiv, sbírka archivních dokumentů, kart. č. 39.

Obsluha obou otopných zařízení se zajišťovala z té části síně, která fungovala jako dýmníková (černá) kuchyně. Zaznamenal tak podobu způsobu vytápění obytné místnosti (obvykle) do poloviny 19. století, kdy se v českém vesnickém prostředí rychle šíří tehdy moderní sporáky.⁴⁵

Otopné zařízení vlevo od dveří ve skutečnosti obnáší zařízení dvě. Vlevo se nachází chlebová pec a vpravo kamna, která získala nástavbu s (pečicí) troubou až druhotně, jak o tom svědčí ponechaná římsa. Pod ní jsou zazděny dva kamnovce na ohřev vody. Pečlivě vypracovaná kresba prozrazuje na pohledech a řezech vztah otopných zařízení a dýmníkové kuchyně před nástupem sporáků a tedy způsob jejich obsluhování z ní.

Závěrem si dovoluji pouze poslední poznámku. Uvědomme si, že ačkoli Vratislav Votrubec realizoval svoji dokumentaci na konci 19. století pouze v rámci poměrně malého regionu, zachoval se nám tak, díky preciznosti jeho práce a zejména mimořádně dobré intuici při výběru předmětů a objektů, velmi cenný doklad o svébytných a již v té době rychle mizejících prvcích lidové kultury. A za to náleží Vratislavu Votrubcovi náš veliký dík.

Použité zkratky:

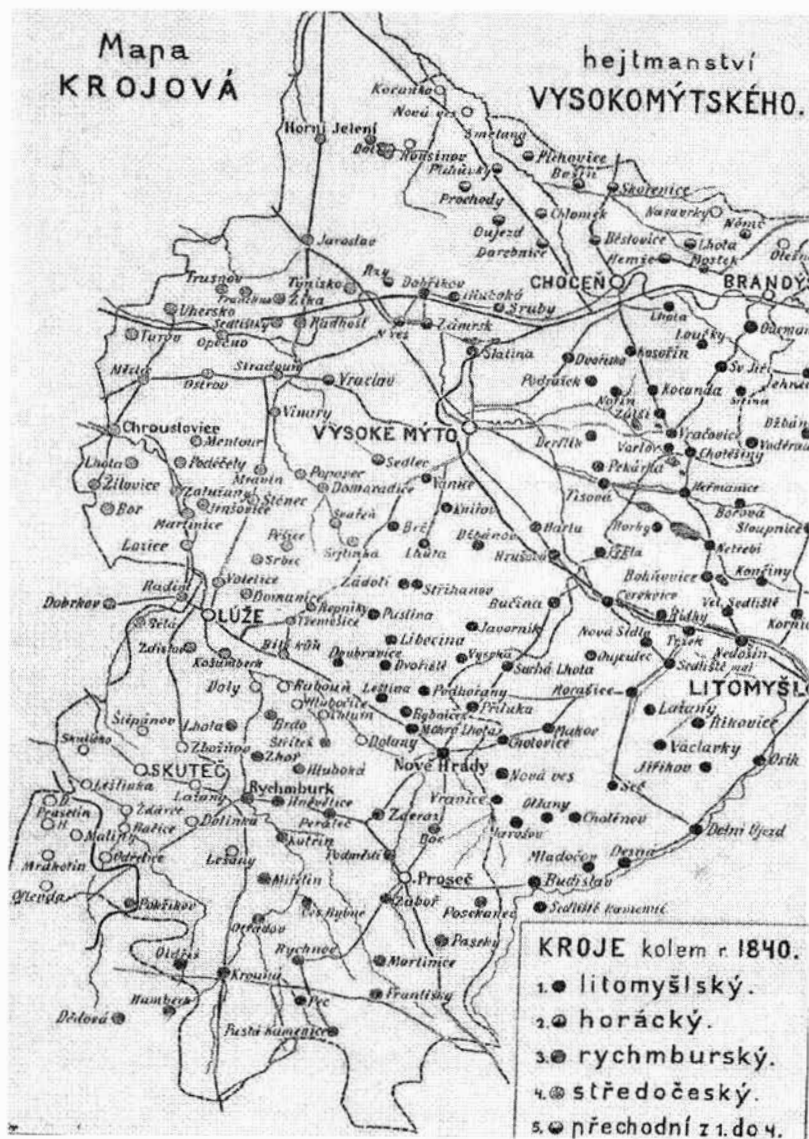
CR	okres Chrudim
inv. č.	inventární číslo
PA	okres Pardubice
r.	ročník
resp.	respektive
RMVM	Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě
s.	strana
SY	okres Svitavy
UO	okres Ústí nad Orlicí

⁴⁵ Např. J. ŠKABRADA: *Lidové stavby. Architektura našeho venkova*. Praha 1999, s. 29-30 a 33-39 nebo L. ŠTĚPÁN – J. VAŘEKA: *Klíč od domova*. Hradec Králové 1991, s. 120-122.

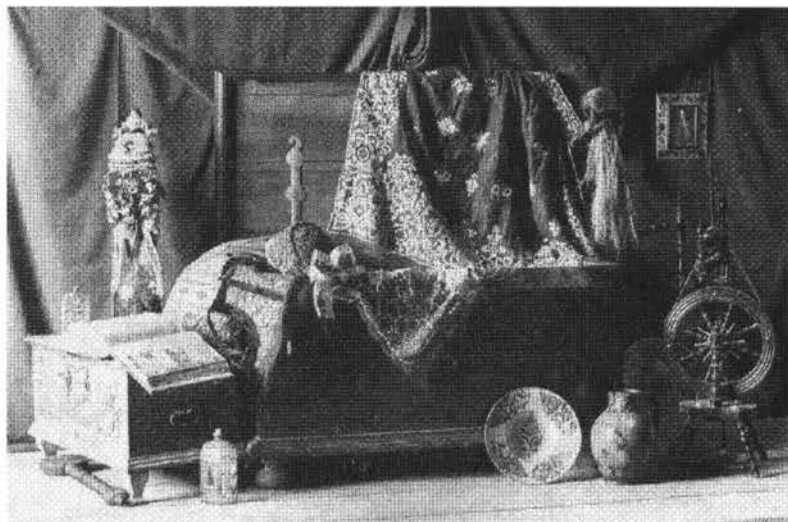
Literatura:

- K. KAPLANOVÁ – Š. VÁCHA: *Chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*. Vysoké Mýto 2001.
- kolektiv: *Padesát let gymnázia ve Vysokém Mýtě*. Praha 1929.
- kolektiv: *Vesnický dům v 16. a 17. století*. Praha 1992.
- kolektiv: *Vysoké Mýto – tradice a současnost*. Vysoké Mýto 2004.
- H. SKALICKÁ: *Národopisná výstava ve Vysokém Mýtě v roce 1894*. In: Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí, č. 10, 1995.
- D. STRÁNSKÁ: *Lidové kroje v Československu*. Praha 1949.
- J. ŠKABRADA: *Lidové stavby. Architektura našeho venkova*. Praha 1999.
- L. ŠTĚPÁN – J. VAŘEKA: *Klíč od domova*. Hradec Králové 1991.
- R. URBÁNEK: *Sbírka fotografií Vratislava Votrubce v Okresním muzeu ve Vysokém Mýtě*. In: sborník Historická fotografie, roč. 2, 2002.
- R. URBÁNEK: *Vratislav Votrubec a jeho fotografie Vysokomýtska*. In: Lidové stavitelství na starých fotografiích (sborník referátů ze semináře), Vysoké Mýto 2002.
- R. URBÁNEK: *Dřevo, hlína, opuka. Lidové stavitelství na Vysokomýtsku*. Vysoké Mýto 2004.
- V. VOTRUBEC: *Kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě. Příspěvek k dějinám jeho stavby*. Vysoké Mýto, 1892.
- V. VOTRUBEC: *Kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*. In: Třináctá výroční zpráva obecního vyššího gymnasia ve Vysokém Mýtě za školní rok 1891/1892, 1892.
- V. VOTRUBEC: *Kroje na Vysokomýtsku kolem roku 1840*. Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, 1897, r. 5.
- V. VOTRUBEC: *Zvonice u kostela sv. Vavřince*. Stráž na Vysokomýtsku, 1897, r. 2., č. 51.
- V. VOTRUBEC: *Staré výzdoby kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*. Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, 1898, r. 6.
- V. VOTRUBEC: *Poznámky o kostele sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě*. Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, 1902, r. 10.
- Výroční zprávy gymnázia ve Vysokém Mýtě za školní roky 1879/1880 až 1896/1897*, vydané ve Vysokém Mýtě v letech 1880 až 1897.
- Výroční zpráva c. k. státní reálky na Královských Vinohradech za školní rok 1902/1903*.

Obrazová příloha:



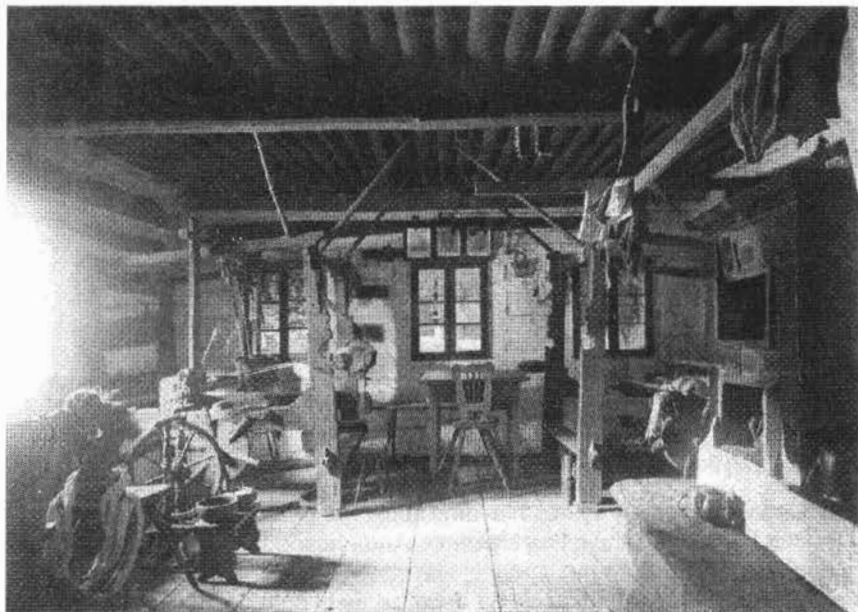
Krojová mapa hejtmanskví vysokomýtského kolem roku 1840. In.: Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze, r. V, rok 1897. (Obr. 1)



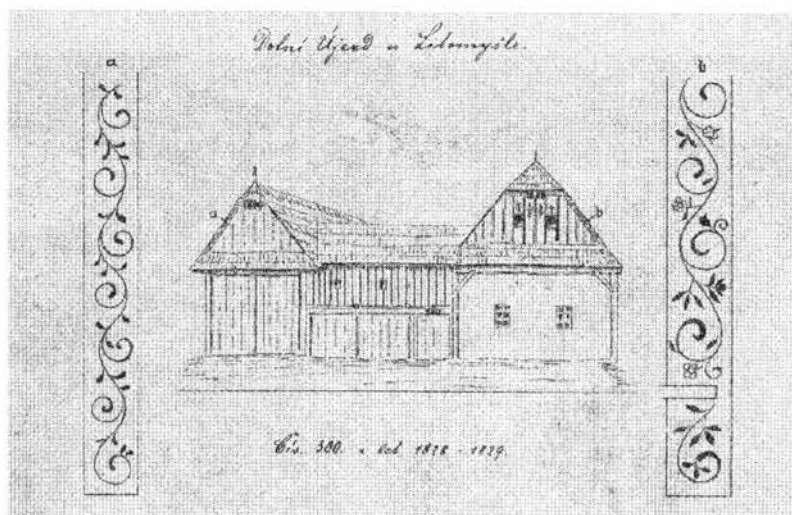
Zátiší z Národopisné výstavy ve Vysokém Mýtě. RMVM, inv. č. 22D-12735.
(Obr. 2)



Pohled na dům čp. 13 ve Rvištích přes nádrž na návsi Snímek s mimořádnou atmosférou skrývá i mnoho podstatných informací k vesnickému prostředí. Např. v popředí vidíme kamennou nádrž na pitnou vodu i se sloupkem pro přívod vody. RMVM, inv. č. 22D-12647. (Obr. 3)



V případě dokumentace domu čp. 13 ve Rvištích neopominul V. Votrubec ani jeho interiér. Ve světnici s archaickým povalovým stropem, které dominují dva tkalcovské stavy, vidíme vpravo část sporáku s keramickými troubami, před prostředním oknem závěsnou petrolejovou lampu nebo nad stejným oknem zavěšené svaté obrázky nahrazující svatý kout. RMVM, inv. č. 22D-12646. (Obr. 4)



Důkladně provedený výkres hlavního štítového průčelí usedlosti čp. 300 v Dolním Újezdu obsahuje i rozkreslená okřídli hospodářského objektu vlevo a domu vpravo, a to i s nezaměnitelným označením „a“ a „b“. Což obdobně s označením „1“ až „4“ odkazuje na detail zdobení štítu domu. RMVM, sbírka archivních dokumentů, kart. č. 39. (Obr. 5)

Josef Kopáč, budovatel muzea v Humpolci

Helena Šenfildová

Josef Kopáč byl jedním z významných regionálních pracovníků, jejichž zásluhou se podařilo uchovat mnoho dokladů venkovského i maloměstského způsobu života z kraje, ve kterém žili a působili.

Až na krátké období studií prožil Josef Kopáč celý svůj život na Českém Horácku. Narodil se v učitelské rodině v Humpolci 4. srpna 1866. Studoval na učitelském ústavu v Kutné Hoře, kde maturoval v roce 1885. Po studiu učil sedm let na venkovských školách v humpoleckém okolí, pak jako odborný učitel v Humpolci, v roce 1917 se zde stal ředitelem měšťanské a obecné dívčí školy, mezi lety 1924 až 1933 byl ředitelem nově založené odborné školy pro ženská povolání. Jak lze usoudit z jeho profesního postupu i ze svědectví dochovaných v krajinském časopise Zálesí, byl zřejmě dobrým pedagogem i školským organizátorem. Neméně úspěšný byl ale také jako sběratel, vlastivědný a muzejní pracovník a národopisec. Této své druhé činnosti se musel, podle toho jakých dosáhl výsledků, věnovat také s nejvyšším nasazením. Od roku 1922 byl zároveň městským kronikářem v Humpolci.

Zájem o národopisný materiál byl na Humpolecku vyvolán přípravami na Národopisnou výstavu 1895, jako ostatně i v jiných oblastech naší země. V Humpolci byl krajinský odbor založen již v roce 1892 a materiál sebraný v průběhu dvou let byl představen na *Hospodářské, průmyslové a národopisné výstavě* v září 1894. Na sběrech měli největší podíl učitelé, zejména Emanuel Kunst, Vincenc Kameš, František Mančal, Antonín Cakl a také Josef Kopáč. Ten poznal vesnický život v okolí města zejména v dobách svého učitelování na venkovských školách, ale i v pozdější době si dovedl najít kontakty v terénu. Získal tak nejen sbírkové předměty, ale i všechny možné informace o jejich původu a užití, které později zpracoval do svých četných odborných statí.

S velkým úspěchem využil své profese učitele na měšťanské škole. O této své metodě vlastivědné a průzkumné práce s žáky uveřejnil informativní článek v roce 1912 v Českém lidu. Z článku je patrné, že tuto metodiku promyslel do všech podrobností. Slovesné památky získával od žáků v rámci výuky českého jazyka. Po

podrobném vysvětlení v hodinách zapisovali mu někteří schopní žáci jako domácí práci různé pověry, pověsti, které znali z domova. Vyžadoval od nich, aby také vždy napsali, kdo jim napsané vyprávěl. Ale šel ještě dál. Z vybraných venkovských žáků, jejichž zájem o věc dovedl získat, vytvořil „malou lidovědnou společnost organizovanou dotazníky“. Dvakrát až třikrát do roka vypracoval dotazník na dané úzké téma, který mu tito poučení žáci vyplnili informacemi. Tyto informace mu pak byly vodítkem pro další práci. Sám výsledky těchto dotazníků zhodnotil: „*Takto sebral jsem mnoho údajů o bývalém kroji horáckém, o výšivkách a vyšivačkách, mnoho pověstí, materiál zvykoslovný a dialektologický a také dozvěděli jsme se mnoho ještě o zbytcích starých památek našeho kraje, jež z větší části získali jsme pro krajinské muzeum; tak také probudili a povzbudili jsme lásku ke starým památkám.*“¹

Odborná národopisná činnost Josefa Kopáče začala tedy sběratelstvím, ve kterém s různou intenzitou pokračoval po celý svůj život. V roce 1894, po skončení zmíněné výstavy, vzniklo mezi místními nadšenci přání, aby se cenný sebraný materiál zachoval pro příští generace. Zde se opět projeví organizační schopnosti Josefa Kopáče. Spolu s několika dalšími si opatřil stanovy muzejního spolku Včela z Čáslavi a podle nich sepsal stanovy Muzejní společnosti pro okres Humpolecký. Stanovy byly schváleny 14. června 1895 a již 28. července se sešla ustavující schůze spolku. Josef Kopáč se stal jeho jednatelem. Tím bylo založeno muzeum v Humpolci, ale jeho vybudování členy spolku teprve čekalo.

Josef Kopáč byl jednatelem do roku 1924, kdy se stal předsedou spolku. Jak vyplývá z prvních výročních zpráv spolku, byl Josef Kopáč jako jednatel jeho hybnou duší. Byl členem tzv. pracovního odboru spolku, v němž si jako odborný úkol stanovil vytvoření bibliografie Humpolecka. Ale důležitá byla zejména jeho péče o získané sbírkové předměty, o jejich systematické doplňování a také starost o jejich vhodné umístění. S umístěním a dobrou prezentací byla potíž. Sbírkový materiál se dvakrát stěhovaly a hlavně byly dlouho uloženy ve stísněných prostorách až do doby, kdy spolek získal pro muzeum dvoupatrovou budovu bývalé dívčí školy na náměstí. Přesné doklady o tom, jaké vlivy zapůsobily na městské zástupce, že

¹ J. KOPÁČ: *Jak sbírám lidovědný materiál se žactvem školy měšťanské*. Český lid 21, 1912, s. 333.

byla budova předána Muzejnímu spolku, se zatím nepodařilo objevit. Je ale nesporné, že Josef Kopáč, uznávaný školský pracovník a také předseda Muzejního spolku, dovedl potřeby muzea obhájit a prosadit. Sbírky se stěhovaly do této budovy v roce 1933 a jejich instalace byla hotova v roce 1935.

V té době byl už Josef Kopáč v penzi a věnoval se plně práci v muzeu. Prvá muzejní expozice v nové budově byla jeho dílem a přetrvala až do roku 1962. Byla to expozice poplatná tehdejšímu požadavkům - ukazovala téměř vše, co muzeum vlastní. Byla však velmi přehledně uspořádaná, rozdělená do oddílů, vitríny přizpůsobené rozměrům exponátů (např. vysoké mělké vitríny na sbírku koutních plachet). Celé prvé patro bylo věnováno národopisným sbírkám, druhému patru dominovala soukenická dílna se sbírkou všech potřebných nástrojů. V ostatních místnostech druhého poschodí byly sbírky historického zaměření: od starých listin a velké kolekce starých mincí (muzeu se podařilo zachránit 25 numizmatických nálezů v okolí Humpolce) až po památky na účast humpoleckých občanů v první světové válce. Josef Kopáč napsal i průvodce po této muzejní expozici a uveřejnil jej na pokračování v místním vlastivědném časopise Zálesí. Tak se forma této expozice dochovala i v popise. Na místě zůstala s několika změnami až do roku 1962.

V době svého čtyřicetiletého výročí mělo muzeum 25 tisíc sbírkových předmětů. Bylo zvláště zásluhou J. Kopáče, že se jednalo převážně o předměty, které pocházely z Humpolce a z okolí, nebo byly v této oblasti užívány. Sám o této své sběratelské zásadě napsal: „*Se zvláštním důrazem jest však třeba ještě poznamenati, že Musejní společnost humpolecká při své práci omezuje se výhradně toliko na sběr památek svého nejbližšího okolí, chtějíc především zachovati dobám příštím obraz zdejšího kraje.*“²

Kromě zdobných předmětů, které byly uznávanými sbírkovými artefakty (výšivky apod.), se snažil zachytit i starší nezdobené užité předměty, které se mu zdály být něčím charakteristické.

Josef Kopáč spravoval muzeum až do roku 1952, kdy se této práci vzdal vzhledem k svému vysokému stáří, bylo mu osmdesát šest let.

² *Čtyřicet let humpoleckého muzea. Zálesí 16, 1934-1935, s. 133.*

Důležitou součástí jeho práce byla také jeho odborná literární činnost. Uveřejnil řadu článků v Českém lidu, v Národopisném věstníku a v místním vlastivědném časopise Zálesí, musejní spolek mu také vydal dvě samostatné publikace: *Bývalý horácký kroj vysočiny Českomoravské v Čechách* (1925) a *Zvěsti z Horácka* (1927). Nejzávažnější souhrnné články s různými náměty uveřejnil v období od roku 1901 do roku 1908 a pak mezi lety 1925-1927. Samozřejmě, že jeho práce byly převážně popisné. Ani tomu tak v té době jinak být nemohlo, metodika sbírání předmětů a jejich následného zpracování se teprve vytvářela. Ale ve všech případech je z textů patrné, že usiloval o to, aby získal k probíranému tématu co nejvíce informací. Snažil se o časové vymezení zkoumaných jevů, snažil se najít i výrobce popisovaných předmětů. Zaznamenal například jména vyšivaček, jména kožišníků, kteří zhotovovali vyšivané kožichy. Při popisu svatebních obřadů zaznamenal jméno družby, od kterého získal svatební říkání. Fotografoval vesničany, kteří chodili ve zbytcích lidového oděvu. Nechal si ukázat, jak se součástky oděvu oblékaly, a pak je oblečené na postavách vyfotografoval, takže zachoval v muzeu nejen součástky, ale zdokumentoval tak také způsob jejich využití. Fotografoval např. tkalounkářku při práci, kramplování vlny, soukání cívek. Byl zručným kreslířem, což dokazují přehledné tabulky vyšivačských motivů v článku o výšivkách i některé jeho dokumentární kresby uložené v muzeu. Pokusil se také o sběr lidových písní. V roce 1934 zpracoval malou sbírku *Humpolecko*, která obsahuje osm stran nápěvů a 134 stran textů, a zaslal ji tehdejšímu Ústavu pro lidovou píseň.³

Články v časopise Zálesí byly určeny převážně mládeži, proto to byly vždy drobné zajímavosti. Často výňatky z větších prací uveřejněných jinde, texty pranostik, říkanky, krátká poučení na národopisná, archeologická i historická témata, připomenutí slavných rodáků. I tyto drobnosti měly svou určitou odbornou úroveň a mohou sloužit jeho následovníkům jako pamětnický pramen.

Je těžké vylíčit v krátkosti slovem bohatou činnost tohoto krajinského pracovníka. Vedle muzea a článků, které jsou hmatatelným pozůstatkem jeho práce, je možno jen vytušit, kolik cest po okolí Humpolce musil za svými informacemi vykonat, kolik úsilí

³ Dnes uložena v archivu ÚEF AVČR.

musel vynaložit na to, aby mohl zhotovit dokumentární fotografie, jak působil na své okolí ve škole či v muzejním spolku. Kdo se však někdy setkal s materiálem shromážděným v humpoleckém muzeu, kdo se mohl hlouběji seznámit s ostatní odbornou, osvětovou a kulturní činností Josefa Kopáče, musí pocítit obdiv nad jeho mnohostranností, důkladností a láskou k rodnému kraji.

Bibliografie nejdůležitějších prací Josefa Kopáče

Bývalý horácký kroj vysočiny Českomoravské v Čechách. Humpolec 1925.
Zvěsti z Horácka. Humpolec 1927.

Přezdívky a posměchy z Českého Horácka. Český lid 9, 1900, s. 419-423.

O výšivkách a vyšivačkách na Českém Horácku. Český lid 10, 1901, s. 119-126, 215-218, 447-450.

Pleny, půlky a holubinky v Českém Horácku. Český lid 11, 1902, s. 23-28.

Čepce a čepení v Českém Horácku. Český lid 12, 1903, s. 23-25.

Nebezpečí národopisu. Československé letopisy musejní 1, 1907.

Horácký kožich. Národopisný věstník českoslovanský 2, 1907, s. 33-42.

Horácké čepce ze Zálesí. Národopisný věstník českoslovanský 3, 1908, s. 1-7.

Jak sbírám lidovědný materiál se žactvem školy měšťanské. Český lid 21, 1912, s. 331-334.

Horácké koření. Český lid 24, 1924, s. 198-199.

Horácká medicína. Havlíčkův kraj VI, 1924.

Jak se na Zálesí humpoleckém vařilo. Český lid 25, 1925, s. 289-291.

Jak pantáta Fučíků z Jiřic na našem Horácku o svatbách družboval. Zálesí 7, 1925-1926, s. 54-56, 72-75, 84-87, 99-102.

Tkalounkářství na Českém Horácku. Český lid 27, 1927, s. 31-35.

Dřevěné zvonice na Humpolecku. Český lid 32, 1932, s. 162-165.

Lidové názvosloví horácké skotu a drůbeže. Český lid 24, s. 237.

Národopis na umělecké výstavě v Humpolci. Český lid 22, 1913, s. 252-254.

Drobnější články v časopise Zálesí:

- Jak vznikly názvy našich osad.* Zálesí 2, 1920-1921, s. 132-134.
- Hromadné nálezy mincí na Humpolecku.* Zálesí 3, 1921-1922, s. 122-124.
- Horácké kožichy.* Zálesí 4, 1922-1923, s. 59-60.
- Horácké stařenky.* Zálesí 4, 1922-1923, s. 81-85
- Vodník a humpolečtí soukeníci.* Zálesí 4, 1922-1923.
- Přezdívký a posměchy z Českého Horácka.* Zálesí 4, 1922-1923, s. 153-154.
- Kde stál hrad Humpolec.* Zálesí 5, 1923-1924, s. 67-69.
- Bývalý horácký kroj.* Zálesí 5, 1923-1924, s. 84-85.
- Zálesácký župan.* Zálesí 5, 1923-1924, s. 103-105.
- Prchající krásy.* Zálesí 5, 1923-1924.
- Pomník padlým vojínům v Humpolci.* Zálesí 7, 1925-1926, s. 18-20.
- Bývalá tvrz ve Speřicích.* Zálesí 7, 1925-1926, s. 130-132.
- Roubené horácké stodoly.* Zálesí 7, 1925-1926, s. 147-149.
- Nejstarší nálezy na Humpolecku.* Zálesí 8, 1926-1927, s. 51-56.
- Hejkadla (z lidového podání.)* Zálesí 8, 1926-1927, s. 143-144.
- Humpolecká národní garda proti sněmu ve Frankfurtě v roce 1848.* Zálesí 9, 1927-1928, s. 133-135.
- Aleš Hrdlička.* Zálesí 9, 1927-1928, s. 57-60.
- K šedesátým narozeninám dr. Aleše Hrdličky.* Zálesí 10, 1928-1929, s. 118-121.
- Čtyřicet let humpoleckého muzea.* Zálesí 16, 1934-1935, s. 129-133.
- Vincenc Kameš sedmdesátníkem.* Zálesí 17, 1934-1935, s. 67-68.
- Museum v Humpolci.* Zálesí 17, 1935-1936.
- Museum v Humpolci.* Zálesí 18, 1936-1937, s. 4-8, 18-22, 33-36, 50-52, 69-71, 83-85, 104-105.
- Humpolecký poštovní František Krajník.* Zálesí 19, 1937-1938, s. 66-68.
- Nesplněná tužba.* Zálesí 19, 1937-1938, s. 146-147.
- Za profesorem Jaroslavem Šplýchalem.* Zálesí 19, 1937-1938, s. 38-39.
- František Jaroslav Mančal.* Zálesí 19, 1937-1938, s. 1-3.
- Pranostiky, pověry a čáry.* Zálesí 19, 1937-1938, s. 126-127, 143-144.

Po stopách stezky humpolecké. Zálesí 22, 1940-1941, s. 70-72.

Noste správný kroj horácký. Zálesí 23, 1946-1947, s. 24-28.

Vzpomínky na Josefa Čapka. Zálesí 23, 1946-1947, s. 54.

Stará keramika humpoleckého muzea. Zálesí 23, 1946-1947, s. 70-71.

Puška z pražských barikád v r. 1848. Zálesí 24, 1948, s. 149-150.

Fotografie Josefa Kopáče přibližně z prvních dvou desetiletí 20. století:



Starý Žák z Komorovic



Horák v burnusu



Nevěsta ze Zálesí



Josef Kopáč

František B. Vaněk – známý a neznámý

Jaromír Tausch

Po krátkém působení kaplana Františka Bernarda Vaňka na pelhřimovské faře splnilo se mu jedno z životních přání. V roce 1902 mu pelhřimovský patronát udělil exposituru na Křemešník. Týž den píše své mamince a zve ji k sobě. Křemešnická fara, to byla štace pro kněze penzisty. Přání působit právě zde vzniklo v době, když sloužil na faře v Pelhřimově a v době poutí chodili vypomáhat na Křemešník. Jednoho listopadového dne jede třicetiletý kněz doprovázený maminkou na první samostatné místo.

V rodném místě

Život F. B. Vaňka je téměř ukázkovým příkladem chudého, nadaného chlapce, který se prosadil jako kněz i jako spisovatel. Narodil se ve Stádlci na Tábořsku 15. července 1872. Jeho pracovitý otec se staral o ženu a čtyři děti. Nepatřil v životě k nejprůbojnějším. V místní záložně přišli o všechny úspory a krátce na to jim vyhořela nepojištěná stodola, a tak se do čela rodiny postavila maminka. Věděla, že děti musí být vypraveny do života co nejlépe. Když viděla ministrovat malého Františka při mši, v skrytu duše doutnala naděje, že by ho mohla spatřit jak slouží mši.

Na studiích

Při úzkostlivé šetrnosti se podařilo matce vypravit syna do českobudějovického biskupského semináře. Chlapec byl vnímavý a zajímal se o vše kolem. Jeho pozornosti neušla skutečnost, že v místě vyučuje češtinu a řečtinu prof. Mikulík, jeden z autorů znění českého těsnopisu. Začal se ho učit. Znalost těsnopisu mu přinesla mj. vstup do politického života a v roce 1894 zachycuje těsnopisem celé jednání ustavujícího sjezdu křesťansko-sociální strany v Litomyšli.

Zajímá se o život lidí různých sociálních skupin. Studoval v semináři sv. Jana Bosco a zvládl pedagogiku dospělých i mládeže. Takto vybaven s hlubokou zbožností v srdci se vydává do světa šířit slovo boží.

Na 'své' faře

V roce 1902 si vede maminku na 'svou' faru, aby jí trochu oplatil lásku a strádání, které mu věnovala v mládí. Vytváří jí u sebe výminek.

V areálu poutního místa stojí kolmo k sobě dvě nízké budovy, fara a škola. Setkává se zde s rázovitým „samorostem“, vynikajícím pedagogem a opravdovým člověkem řídícím učitelem Františkem Zahálkou.¹ Prožívají spolu šťastná léta rozkošných překvapení a zážitků, jejichž strůjcem je právě pan řídící.

F. B. Vaněk pobytem na Křemešniku získal čas na psaní. Připravoval homiletický měsíčník pro kněze Kazatelna, různá pojednání a úvahy na náboženská témata.

Spolu s panem řídícím přijímali na poutním místě řadu významných hostů jako Jana Kubelíka, Antonína Sovu, Františka Bilka, Otakara Březinu a další, ale také prosté turisty, aby jim sdělili hezká slova o kouzelném vrchu naší „*krabatiny*“.

Jednou se pan farář se rozplývá nad svými slovy před skupinou Pražáků. Výklad se zdá panu řídícímu až nepřiměřeně dlouhý. Zarazit pana faráře v toku informací, to by si netroufal, natolik si ho vážil. Ale jak udělat konec? Vyšel před školu s velkým rzi poznamenaným klíčem a kráčel k jednoduchým slunečním hodinám umístěným na kamenném sloupku. Získal hned pozornost posluchačů a když začal klíčem různě otáčet, měl všechny turisty kolem sebe. Dokončil nejasné úkony a pak stručně sdělil, že byli právě svědky natahování slunečních hodin na Křemešniku a to hned tak nestane každému. Pan farář se nezlobil, proč také.

Znovu v Pelhřimově

Po pěti letech se F. B. Vaněk vrací na faru do Pelhřimova. Ve Špronglově tiskárně vydává svoji Homiletiku, úzce spolupracuje s tiskaři, protože nejednou jim dodává rukopis na poslední chvíli. Ve

¹ František Zahálka - studoval nižší reálku v Pelhřimově, vyučil se malířem a natěračem u p. Trachty v Pelhřimově. Pak studoval Učitelství v Kutné Hoře, kde se mj. poznal se svou manželkou. První kantorské místo získal v Nové Cerekvi. V důchodu si ho vzaly děti do Prahy, ač chtěl zůstat v rodném kraji. Zemřel na leukémii.

vzpomínkách se vrací ke Křemešniku a především k řídicímu Zahálkovi. Začíná psát o jednotlivých zážitcích. V novinovém pokračování na sebe vůbec nenavazovaly. Uveřejňuje je v místních novinách vydávaných nakladatelem a tiskařem Špronglem. Jediněčná osobnost pana řídicího ožívá na stránkách spolu se sousedy ze Sázavy či okolních osad. S rázovitým řídicím prožívají čtenáři Vánoce, hony, obchod s dřevem atd. Příhody se tisknou na pokračování a při tom je každý děj vyprávění ukončen. Všemi prochází jen řídicí Zahálka. Vzpomínková vyprávění jsou žádána a mají čtenářský ohlas.

Pan děkan si vážil práce lidí z tiskárny už za to, že jim způsobil často nesnáze v práci. Čas od času si je pozval na večeri a na deputátnické pivo, které dostával z titulu členství fary v právovárečné společnosti, ale bez pana šéfa. Přijde řeč na všechno a tiskaři doporučují, přimlouvají se, aby pan děkan vydal vzpomínky na řídicího Zahálku souborně v knize. Pan děkan se vymlouval, co ještě knize chybí a třeba to nestojí ani za ten papír. Besedníci ubezpečovali, že kniha by byla potřebná a žádaná. S tím se rozešli.

F. B. Vaněk etnograf

Za dobu působení F. B. Vaňka na pelhřimovské faře vyrostl z něho, při vši úctě k jeho osobnosti, etnografický 'divoch'. Sbíral ženské šátky, výšivky, oděvní součásti ke krojům, získal, přesněji 'vyhádal' mimo jiné také kytaru Karla Havlíčka a řadu dalších významných exponátů. Celou jednu místnost na faře věnoval sebranému materiálu. Na okraj budiž řečeno, že byl i trochu drzý, ale milý při získávání věci, kterou chtěl mít ve své sbírce. Nic ve zlém, takový je každý sběratel.

F. B. Vaněk spisovatel

Literární dílo F. B. Vaňka *Na krásné samotě* a *Na srdci* jsou v podstatě kroniky z let 1880-1914. V obou knihách jsou zachována původní osobní jména, místní jména, jen jméno samotného autora vzalo na sebe označení VLČEK. Autor přistupuje k podkladům zcela profesionálně. V rámci autorské licence bychom přehledli, že použije některý z výrazů, nebo zvyků apod. z míst svého rodiště. Není tomu tak. V pelhřimovském muzeu jsou uloženy sešity s údaji a výpisy z matrik, pozemkových knih, údaje o jednotlivých rodech, sčítací operáty, gremiální přehledy, ustálená rčení z popisovaných míst.

S ohledem na vznik knihy *Na krásné samotě* mimo Zahálkovu osobnost je zde dostatek místa pro popis lidové stravy, záznamy o muzikách a tancích, o životě řemeslníků i zemědělců. Bohatý je popis měšťanské společnosti a komunity řemeslníků v samotném Pelhřimově a pak života v zemědělských obcích Proseč, Sázava, Čejkov, Branišov, Lešov a pak Putimov, Olešná, Chválov, které přecházejí do děje druhé knihy *Na srdci*.

K práci na druhé knize přistupoval autor hned od začátku s jasnou fabulační osnovou, jsa si vědom toho, má-li podat celistvý obraz života lidu pod Křemešником, pak musí přece jen nahodilou mozaiku z knihy *Na krásné samotě* nyní doplnit, vyplnit mezery. Proto je příkladně popsána třeba svatba, prakticky od namlouvání při muzice, přes získávání přízně příští nevěsty a jejich rodičů až po udělení samotné svátosti a svatebního veselí. Obdobně jsou uvedeny křtiny, přehlídka nevěst (korzo) dívek po nedělní mši na pelhřimovském náměstí. Jsou zde pojednány výroční a rodinné obyčeje.

V popisu mezioborových, okrajových zájmů jsou zde podány události jako hon pelhřimovské úřednické vrchnosti nazývaný „panský“, příjem dřeva, popis obchůzky pošťáka ad.

Na Křemešniku se koná šest poutí a to byla příležitost k popisu kroje ze spádové oblasti a navíc lidový kroj jihlavských Němců, kteří měli na Křemešniku svou pouť (s kázáním v německém jazyce, latinskou mší a požehnáním s německou promluvou). Také popisy procesí, jejich řazení od praporu a předzpěváka až po poslední loudaly. Při poutích autor zaznamenal místa, odkud přijížděli trhovci, tahanice o výhodné místo pro stánek včetně rozpisu mší, kázání a požehnání.

Autor našel místo i pro lidové léčitelství a lidovou slovesnost.

F. B. Vaněk občan

K profilu F. B. Vaňka je nutné dodat, že byl obezřetným politikem. Fara měla vždy své zastoupení v městském zastupitelstvu (zprvu kandidoval děkan Vaněk sám, později navrhoval šikovného kaplana).

Proti dealerům s mešním vínem, podomním obchodníkům a jim podobným a proti jejich přemrštěným cenám vybudoval spolu

s nadšenci *Chrámové a pozlacovačské družstvo*. Postupně rozšiřovalo paletu činnosti. Přešli od servisních oprav až k výrobě rámu, kostelních lavic, zповědnic, zprostředkovali malování oltářních obrazů a jako jediní měli kampanologa, J. Dobrodinského, muzikanta s absolutním hudebním sluchem, který přebíral zvony od výrobce po odborném přezkoušení je předával farníkům. Oprava soch, zajištění dobrého a cenově výhodného mešního vína aj. – to vše se soustřeďovalo pod střechou Chrámového družstva s panem děkanem v čele.

Slabý tělem leč silný duchem, františkán de facto. Byl uctíván a vážen všemi. Marie Majerová při návštěvě Pelhřimova neopomněla ho navštívit, stejně tak činili i zástupci klerikálních příznivců. Každá vzácná návštěva v Pelhřimově byla představena panu děkanovi (básníci, umělci, spisovatelé atd.). Vzpomínky na jejich setkání vydal posmrtně Vaňkův příbuzný J. Menšík pod názvem *Vlaštovky se vracejí* roce 1947. Děkan Vaněk byl persona grata.

F. B. Vaněk člověk

Byl jen člověk a měl také lidské vlastnosti. Např. se neměl rád s pelhřimovským rodákem msgre Pauly. Teprve v roce 1938 při odhalení sochy sv. Václava (kterou Pauly financoval) před zámkem si podali po řadě let ruce na usmířenou.

Děkan Vaněk věděl, že umí psát. Nevyvyšoval se a dobrým slovem a skutkem sloužil ke cti a chvále boží, a věci církve sloužil příkladně. Využil každé příležitosti k navedení širokých vrstev k církvi a slovu božímu. Když pochovával svou matku, pak její pohřeb byla velká církevní slavnost-elegie. Citově působivá, přitom nenásilná a přijatelná.

Není zase tolik příkladů, aby z prostého chlapce, bez náklonnosti či příslušnosti nebo příbuznosti k modré krvi či jejich přímluvců dosáhl hodnosti děkana, msgre a papežského legáta. František Bernard Vaněk dosáhl uznání, poct a církevních hodností pilnou a odevzdanou prací na poli církevním i občanském.

Jakkoliv byl milý a tolerantní v běžném každodenním jednání, pak v plnění kněžských povinností byl neústupný a přísný. Po jeho zatčení 3. června 1942 byl odvezen do vězení tábořského gestapa. Od spoluvězně vím, že byl družný, kamarádský, nikdo by v něm nehledal sluhu božího. Nepovyšoval se nikdy nad druhého a byl „pan někdo“.

V okamžiku, když byl požádán o zpověď spoluvězněm před výsledkem, stanul před vámi kněz se vším všudy. Na šiji si zavěsil štolu, a v tom okamžiku to byl sluha boží. Vyžadoval bez ohledu na výjimečnost situace a prostředí vše, co je ke zpovědi potřeba.

Uvedl jsem, že pan děkan uměl psát a řekněme rovnou, že psal sličnou češtinou své doby. Mimo jiné dokladem popularity jeho první knihy o řídícím Zahálkovi svědčí skutečnost, že během necelých dvou let se *Krásná samota* dočkala tří vydání.

Nabízí se otázka, proč musel být pan děkan zatčen. Po roce 1945 se vyrojily různé zprávy, možná bližší či vzdálenější pravdě, ale žádná pravdivá. Lákalo nacisty zlato v *Chrémovém družstvu* nebo důvodem zatčení byla prostá, rovná a vpravdě vlastenecká slova pana děkana v kázání po březnu 1939, nebo všechno dohromady?

Bylo nad slunce jasné, že první kroky v nacistických věznicích jsou v jeho případě otázkou, kdy se setká se svým Pánem. F. B. Vaněk musel mít přísnou dietu. Pár lžiček tvarohu, neomaštěné brambory a podmáslí, to byla jeho hlavní celodenní strava. Dlouhá léta neoperovaná kýla, silný revmatismus, žaludeční potíže a řada dalších nemocí ho provázela křížovou cestou ve věznicích, ale koncentrační tábor v Dachau byl nad jeho fyzické síly. 1. dubna 1943 vydechl naposled.

Dovolte, abych uzavřel připomínkou z připravované leč neuskutečněné návštěvy Petra Bezruče v Pelhřimově, kdy alespoň veršem pozdravil F. B. Vaňka:

*Kdykoli jeho knihy čteš,
budiž to v zimní teskné době,
v nich vrací se ten bílý kněz
jak vlaštovička jarní k tobě.*

Krásný člověk, kněz, vlastenec a etnograf z boží milosti zůstane v našich vzpomínkách také díky jeho literárnímu odkazu.

Prameny a literatura:

F. B. VANĚK: *Na krásné samotě*. Praha 1940.

F. B. VANĚK: *Na srdci*. Praha 1942.

L. MLČOCH: *Františkán srdcem*. In: Vlastivědný sborník Pelhřimovska. Pelhřimov 1998, s. 89.

J. TAUSCH: Záznamy z rozhovorů vedených autorem článku se spoluvězněm F. B. Vaňka Josefem Jírou v letech 1965 a 1966.

Přínos Čeňka Habarta pro národopisné poznávání středního Povltaví

Vít Smrčka

Jsou osobnosti, na něž je i čas krátký. Jejich dílo je stále živé a tvořivé, ovlivňuje a inspiruje, přestože autor již dávno za ním udělal poslední tečku. Plně to platí o díle regionálního národopisného pracovníka Čeňka Habarta, který se věnoval lidové kultuře středního Povltaví. Například čtvrtý díl jeho vlastivědné monografie *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko*, který za života autora zůstal v rukopise, byl vydán až v 90. letech minulého století, tedy zhruba půl století od autorova úmrtí. Takový význam mu přikládali odborníci i široká veřejnost v regionu středního Povltaví. Opětovně byly rovněž vydány první tři díly, které poprvé vyšly tiskem ve 20. letech minulého století. Ještě jedna 'aktualita' je spojena s Habartovou bohatou národopisnou činností. Vybranými fotografiemi z jeho četné fotodokumentace lidové kultury ve středním Povltaví, především vesnických staveb, bylo vyzdobeno před několika lety otevřené Městské muzeum v Sedlčanech. Podívejme se proto k pramenům díla tohoto regionálního pracovníka, který, přestože začal svou národopisnou práci před více než sto lety, má stále co říci současnosti.

Habart patřil ke generaci vlastivědných pracovníků vycpaných a připravených k práci v regionu sběry na Národopisnou výstavu československou v roce 1895. Jeho veřejná činnost ale začala již dříve. Narodil se 21. září 1863 v Předbořicích na Milevsku, kde jeho otec byl krejčím.¹ Do obecné školy chodil v nedalekém Kovářově.² O národopisnou práci se patrně začal zajímat, určitě pak o veřejnou činnost, již jako student. Vliv na něho měli dva jeho přátelé z rodného kraje, především téměř o deset let starší Čeněk Holas, středoškolský profesor a sběratel lidových písní. Druhým zdrojem inspirace byl o rok mladší Čeněk Zíbrt, vrcholný představitel národopisu z konce 19. a prvních tří desetiletí 20. století, známý zakladatel a redaktor

¹ Matrika narozených fary Kovářov VII, s. 309, pořadové číslo není uvedeno.

² R. CIKHART: *Čeněk Habart*. In: *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko*, Praha 1928, s. 452.

Českého lidu, který již jako středoškolský student vynikal mezi vrstevníky organizačními schopnostmi.

Holas soustředil na rodném Kovářovsku kroužek asi patnácti studentů a začal rozvíjet osvětovou činnost. Skupina studentů v čele s mladým profesorem uskutečňovala v Kovářově při různých příležitostech přednášky, zábavy a další vystoupení, při nichž se recitovalo a zpívalo. Holas navrhl hrát také divadlo. Osvětová činnost, kterou studenti na Kovářovsku provozovali v druhé polovině sedmdesátých let, neměla pouze význam pro kulturní povznesení regionu. Pomáhala také budoucímu osobnímu a profesnímu rozvoji samotných aktérů. Během školních prázdnin si mladí lidé osvojovali návyky a činnosti, které později rozvinuli do mnohem větší míry. Míra a způsob ovlivnění Zírta a Habarta Čeňkem Holasem zůstává zatím nezodpovězenou otázkou, především není zřejmé, zda již v této době je přivedl k zájmu o lidovou kulturu. Nalezení odpovědi na tuto otázku by mohlo zajímavým způsobem prohloubit znalosti historie národopisu.

Další cesta Čeňka Habarta k zájmu o lidovou kulturu rodného kraje je již lépe zřejmá, přestože se jeho pozůstalost nezachovala. Vyplývá z oficiálních dokumentů, archivních materiálů a především zpráv dobového tisku, který začal referovat o přípravách na Národopisnou výstavu Československou (NVČ). Cesta Čeňka Habarta k národopisnému zájmu je totiž téměř klasická, charakteristická pro začátek 90. let, jakoby psaná podle jedné šablony hned pro několik desítek či stovek regionálních národopisných pracovníků z konce 19. století. Byla spojena s přípravami NVČ. V tomto jednotném proudu, národopisném hnutí, ale nezanikly výjimečné vlastnosti, individualita, osobní schopnosti a především zájem o věc. Habart brzy vynikl ve svém prostředí, zaujal organizátory NVČ přímo v Praze. Habartovi se dostalo od nich důvěry, že se stal nakonec spoluorganizátorem nejzajímavější výstavní akce, národopisné vesnice. Tvořilo ji dvanáct objektů z různých míst českých zemí a Slovenska.

Na výzvu organizačního výboru NVČ vytipoval vhodný objekt pro tuto vesnici na pomezí středních a jižních Čech. Nejen, že objekt doporučil, ale spolupracoval při pořízení kopie statku. Také jej vybavil národopisným materiálem, sebraných předtím na Sedlčansku, Sedlecku a Milevsku. Pro statek našel zajímavého průvodce, výměnkáře Štemberka ze Žemličkovy Lhoty u Sedlčan, který oblečen do koženky a zeleného kabátu vítal a bavil návštěvníky. Výměnkář

nabízel domácí chléb se solí, ukazoval, jak se naklepává kosa, na motovidlu svíjel přízi a předváděl mnohé další ukázky prací z denního života na venkově. Hrál také na bukál, hrnc přetažený blanou s připevněným svazkem žíní. Později výměnkáře vystřídaly selky a dívky, oblečené v lidových krojích. Na zásah Habarta byl statek, původně nesprávně pojmenovaný *Blatský*, přejmenován na *Jihočeský*. Stál na návsi hned vedle mlýna a byl rozdělen do tří volných stavení, na obytnou část, chlévy a sýpku, která se jediná do současnosti v terénu zachovala.³ Než Habart mohl na několika vozech vézt národopisný materiál na dráhu do Prahy, musely se věci nejdříve sesbírat. Předtím nebyly doklady lidové kultury v regionu k dispozici, místní muzeum neexistovalo. To vzniklo až v souvislosti až s přípravami NVČ, je to také jeden z nadčasových produktů národopisného hnutí té doby.

Podobně jako mnoha dalším regionálním pracovníkům pomáhala v národopisné práci Habartovi znalost prostředí. V kraji se narodil a také působil. Po absolvování třech ročníků reálky v Praze a učitelského ústavu se vrátil do rodného kraje a začal v roce 1884 učit nedaleko svého rodiště v Petrovicích u Sedlčan. O dva roky později byl jmenován v Petrovicích definitivním učitelem a zde ho zastihl také počátek 90. let, kdy se začal v souvislosti s NVČ intenzivně věnovat národopisné činnosti. V té době již byl asi velice zdatným fotografem a je dosti pravděpodobné, že právě fotografování ho přivedlo k hlubšímu zájmu o lidovou kulturu středního Povltaví. Dodnes vlastní Městské muzeum v Sedlčanech v pěti albech 130 fotografií, které zhotovil v letech 1893–1895 pro NVČ.⁴ Zobrazují zejména lidovou architekturu středního Povltaví, například komoru v Bratřejově, kterou později vybral na ukázkou do národopisné vesnice k Jihočeskému statku. Fotografoval statky, například ve Skoupém, chalupy, včetně velice zajímavé výměnkářské chalupy v Bratřejově, pozornost věnoval hospodářským objektům. Dokumentoval zvláštní typ stodol této oblasti, mimo jiné polygonální Caltovu stodolu v Sušeticích na Sedlecku. Fotografoval mlýny, ale i drobné sakrální stavby, zachycoval zajímavé lidské typy, včetně způsobu oblékání, například rodinu Punčochářů ve

³ V. SMRČKA – V. SMRČKA – S. HOBSTOVÁ: *Sedlčansko na Národopisné výstavě Československé v Praze 1895*. In: Památky středních Čech č. 6, Praha 1993, s. 83–87.

⁴ Městské muzeum Sedlčany, sign. D 14 – D 18.

Vilasově Lhotě. Snažil se dokumentovat i některé prvky duchovní kultury, několik snímků proto věnoval dětským hrám.

Fotografovat musel Habart již před rokem 1893, o tom svědčí kvalita jeho snímků, nejednalo se o začátečníka, který by si stoupl za fotoaparát až pod vlivem potřeb národopisné dokumentace pro připravovanou výstavu. Snímky s tematikou lidové kultury vystavoval již na národopisné výstavě v Sedlci v roce 1893. Habart také tuto výstavu, podávající přehled sebraného národopisného materiálu na Sedlecku a Petrovicku, inicioval. O rok dříve, na podzim roku 1892, totiž chtělo vedení místního hospodářského spolku uskutečnit v Sedlci plodinovou a školskou výstavu, kde se měly představit ukázky úrody a moderní školní pomůcky. Po výzvě Čeňka Habarta v regionálních Rolnických listech se organizátoři výstavy rozhodli spojit její hospodářský účel s přehlídkou sebraného národopisného materiálu. Vzhledem k nižší úrodě se nakonec hospodářská a s ní spojená školská a národopisná výstava v roce 1892 nekonala.⁵ Výstava se v Sedlci uskutečnila až od 7. do 10. října 1893. Ve dvou místnostech ve staré radnici se vystavoval národopisný materiál, ukázkou výšivek zde předvedla například Renáta Tyršová. Prohlídku národopisného oddělení zpestřovalo přes 100 fotografií a mapa českých hradů od Čeňka Habarta.

Z jeho podnětu se uskutečnila i národopisná výstavka v Sedlčanech, v sídle politického okresu. S návrhem přišel v září 1894 při schůzi národopisného odboru. Problém byl ale s nedostatkem sebraného materiálu. Národopisný odbor se sice pravidelně scházel již od počátku roku 1893, konal přednášky, prostřednictvím místního tisku se uskutečnila i dotazníková akce. Za více než rok a půl činnosti neměl ale odbor k dispozici větší množství předmětů lidové kultury. To se podařilo pouze Habartovi, ale jeho sběry pocházely zejména z nedalekého Petrovicka a sousedního Milevska. Členové národopisného odboru se proto obávali, že podstatná část sedlčanského soudního okresu by nebyla na výstavce svými exponáty zastoupena. Nezlepšila by činnost pro cílovou akci, kterou představovala pražská výstava. Habart byl již od března 1894 jednatelem národopisného odboru v Sedlčanech, což mu také asi pomohlo návrh na konání národopisné výstavy nakonec prosadit. Její přípravu dostala na

⁵ *Rolnické listy*, rok 1892, roč. 8, č. 9, s. 138.

starost zvláštní skupina pracovníků, kterou tvořili sedlčanský děkan a předseda národopisného odboru František Dressler, dále řídící učitel v Sedlčanech Jan Baxa a tajemník odboru Čeněk Habart. Národopisný sběr se vzápětí rozšířil přímo do Sedlčan a blízkého okolí. Národopisná výstava se uskutečnila v Sedlčanech od 4. do 8. listopadu 1894. Během těchto dní ji navštívilo 2000 lidí. Stala se jednou z nejvýznamnějších akcí národopisného hnutí ve středních Čechách.⁶

Po skončení národopisné výstavy se činnost Čeňka Habarta soustředila na přípravu důstojné reprezentace Sedlčanska na NVČ. Již v září informoval pražský výkonný výbor NVČ o způsobu umístění památek, shromážděných na Sedlčansku.⁷ Okres se vzdal možnosti mít na pražské výstavě samostatné oddělení a ponechal věci určené pro výstavu volně k dispozici. Habart byl sice proti, ale převážily finanční důvody. Pořízení vlastního pavilónu na NVČ stálo 2000 zlatých. Děkan Dressler upozornil již na březnové schůzi národopisného odboru, že vzhledem ke špatné úrodě a k hospodářským potížím by i 1000 zlatých bylo hodně. Národopisný odbor považoval za značné výdaje již dopravu sesbíraných věcí po dráze do Prahy a z nádraží pak na výstaviště.⁸ Většina sebraných předmětů ze Sedlčanska a přilehlých míst středního Povltaví nakonec obohatila expozici Jihočeského statku díky tomu, že Habart jej připravoval.

Pro většinu regionálních pracovníků skončila s uzavřením bran NVČ i jejich národopisná a vlastivědná činnost. V případě Habarta se jednalo pouze o jeden z vrcholů národopisné a vůbec veřejné práce. Již o necelý rok později dal podnět k uskutečnění školské výstavy v Sedlčanském politickém okrese.⁹ Výstava se nakonec uskutečnila v roce 1898 v širším záběru jako výstava Jubilejní hospodářská, průmyslová a školská. Obsahovala také národopisné exponáty. Mnohé byly ukázány již před třemi lety na sedlčanské národopisné výstavce, ale byly zde také nové věci, především sběry dětského folklóru.

⁶ *Povltavské listy*, rok 1894, roč. 1, č. 2, s. 4.

⁷ Ústřední archiv Akademie věd České republiky, korespondence s národopisnými odbory.

⁸ Městské muzeum Sedlčany, sign. D 83.

⁹ A. VYSTYD: *Jubilejní výstava v Sedlčanech 1898*. Pamětní list, Tábor 1898, s. 13.

Druhým vrcholem Habartovy činnosti jsou dvacátá léta 20. století, kdy připravoval a také vydal třídílnou vlastivědnou monografii Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Národopisná činnost z devadesátých let úzce souvisí s vydáním vlastivědné práce. Je dost pravděpodobné, že uvažoval již před první světovou válkou o národopisné monografii, do níž by uložil získané poznatky z národopisné činnosti z předchozích let. O potřebě vydat podobnou práci se v regionu uvažovalo. Do roku 1918 publikoval Čeněk Habart řadu článků s národopisnou a historickou tematikou v lokálním tisku na Sedlčansku a sousedním Tábořsku. K vydání ucelené monografie se nedostal. Teprve situace po pádu Rakouska-Uherska přála vydání díla, které by bylo věnováno vlastivědnému studiu středního Povltaví. Již 7. prosince 1918 se sešli v Sedlčanech učitelé z jednotlivých soudních okresů Sedlčanska a složili zde slib věrnosti nové republice. Je zajímavé, že hned dalším bodem schůze bylo usnesení o vydání několik let oddalované vlastivědné monografie Sedlčanského politického okresu pod názvem Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Sepsáním tohoto díla byl pověřen Čeněk Habart, v té době řídící učitel Obecné školy ve Voticích.¹⁰ Poznatky z předválečných let musely být ale doplněny a obohaceny o nové, proto se Habart pustil opět do intenzivní národopisné a vlastivědné činnosti. Tentokrát měl značnou oporu v učitelském sboru celého okresu, protože vydání díla bylo oficiální záležitostí místního učitelstva, celou akci řídil okresní školní výbor. Sem také učitelé posílali Habartovi zprávy a příspěvky do díla. Napsání vlastivědné monografie věnoval Habart veškerý volný čas. Podobně jako v devadesátých letech si ověřoval v terénu poznatky, získával nové, fotografoval, případně kreslil. Nové poznatky nacházel především při studiu archivních fondů. Zajížděl do třeboňského a tehdejšího roudnického archivu. Měl poměrně bohatou vlastní knihovnu, odkud čerpal důležitá historická data pro napsání práce. Učitelstvo se pustilo do přípravných prací na vlastivědné monografii bez finančního zabezpečení. Teprve počátkem dvacátých let se začalo pod vedením okresní školní rady se sbíráním potřebného obnosu k vydání díla.¹¹

První díl Sedlčanska, Sedlecka a Voticka byl vydán na jaře 1926, o dva roky později byl publikován druhý a třetí díl monografie.

¹⁰ Č. HABART: *Sedlčansko, Sedlecko a Voticko*. Praha 1928, díl II, s. 281.

¹¹ Státní oresní archiv Píbram, fond Sedlčanský školský výbor, zápisy ze schůzí v letech 1922-1929.

Především druhý díl je v převážné míře věnován lidové kultuře. V úvodu této části práce Habart psal o lidové architektuře, spolupracoval přitom s Jaroslavem Spirhanzlem, který mu poskytl četné olejomalby, kresby a akvarely, na nichž jsou zachyceny zajímavé vesnické objekty ze Sedlecka. Značnou pozornost věnoval Habart dalším oblastem materiální kultury, zaměstnání, řemeslům. Autor díla neopomenul ani duchovní kulturu, samostatnou kapitolu tvoří pověry a zvyky. Zvláštní kapitolu věnoval také lidovým písním.

Tři díly Sedlčanska, Sedlecka a Voticka představovaly nejrozsáhlejší vlastivědnou práci v regionální literatuře předválečného Československa. Habart se s tím ale nespokojil a intenzivně pracoval na vydání nejobsažnějšího čtvrtého dílu, věnovaném podrobné historii Sedlčanského politického okresu, dějinám jednotlivých měst a obcí. Vydání se nedařilo, především opadlo nadšení z prvních let samostatné republiky. Čeněk Habart zemřel 24. května 1942. Na vydání čtvrtého dílu stále pracoval, doplňoval ho, přestože již v roce 1937 bylo komplexně připraveno k vytištění. Teprve na konci minulého století se podařilo čtvrtý díl Sedlčanska, Sedlecka a Voticka vydat. Během krátké doby byl vyprodán a není k dostání. Další slova jsou asi zbytečná. Nabízí se úsloví ze slovníku politiků: „*bez komentáře*“, protože jaké lepší hodnocení, jakou lepší charakteristikou významu díla pro veřejnost může být, než vyprodané dílo, prázdné knižní pulty.



Čeněk Habart



Roubená komora v Bratřejově na fotografii Čeňka Habarta



Dům výměnkáře v Bratřejově na fotografii Čeňka Habarta



Rodina z Vilasovy Lhoty



Dětské hry – hra dívek na hádanou

Podíl Jaroslava Ludvíka Mikoláše na dokumentaci lidové kultury

Jiřina Veselská

Mezi osobnostmi, které se v 1. polovině 20. století věnovaly dokumentaci jevů lidové kultury na Těšínsku, náleží Jaroslav Ludvík Mikoláš k těm nejzajímavějším. O jeho práci badatelské, publikační i vydavatelské nebylo, vzhledem k šíři jeho zájmů a autorské aktivitě, napsáno mnoho.¹ Hledáme-li příčiny tohoto poněkud smutného konstatování, náleží mezi ně jistě Mikolášova vazba na místo, v němž žil, hluboké soustředění na geograficky malé území a také osobní vlastnosti, které poznamenaly možnosti jeho komunikace s jinými badateli a vlastivědnými pracovníky. Tuto izolaci považoval za příčinu vzájemných názorových střetů, zejména po 2. světové válce i druhý z významných národopisných pracovníků na Těšínsku – Joža Vochala.²

Ačkoliv Mikoláše jako významného regionálního odborníka a publicistu si přisvojuje řada oborů, např. historie, pomologie, literární věda, zájem o lidovou kulturu a život obyvatel rodných Raškovic a obcí v okolí byl z hlediska chronologického první. Regionální vlastivěda, zápisy slovesnosti, drobných slovesných útvarů, koled a zvyků spolu s popisy krajů byly tématy prvních zveřejněných statí.³

Dostatek získaných poznatků mu umožnil vydávání dalších samostatných, i když rozsahem nevelkých titulů, jejichž obsah byl určován tak říkajíc příkazem doby, zápasem mezi Čechy a Poláky

¹ D. DROBIŠ: *Slezský chlop*. Těšínsko 1966, č. 3, s. 33-35; J. VOCHALA: *Lidový písmák J. L. Mikoláš*. Studie o Těšínsku 2, 1973, s. 451-462; J. VESELSKÁ: *Jaroslav Ludvík Mikoláš a lidová kultura*. Těšínsko 1989, č. 4, s. 22-23; J. L. MIKOLÁŠ: *Zpověď člověka svého rodu*. Rukopis, 1967, Archiv Muzea Beskyd Frýdek-Místek, RKP 199.

² J. VOCHALA: c.d.: „... *Ve výkladu pramenů jsme se s J. L. Mikolášem rozcházel a častěji dostávali do názorových rozporů. Mnohé jeho myšlenkové zaměření je nutno chápat z jeho izolace na zapadlé samotě.*“

³ Prvním samostatným titulem byl Památník Raškovic a okolí z roku 1912, který obsahuje kapitolu *Rozmanitostí ze života našeho lidu*, (s. 39-53) a pověsti o Ondrášovi, (s. 55-61).

o povahu a také územní rozsah Těšínska v nově konstituované republice.⁴

Raškovice, kde se Jaroslav Ludvík Mikoláš 16. srpna 1889 narodil jako nejmladší ze čtyř sourozenců (Vochala uvádí matriční zápis s datem 15. srpna), byly podhorskou vesnicí, která se skladbou svých obyvatel a způsobem jejich obživy lišila od obcí okolních. Vedle rolníků, mezi něž patřila i rodina Mikolášových, tvořili významnou sociální skupinu dělníci zdejší textilky a úpravny, která v době jeho narození a školní docházky prosperovala a poskytovala obživu zhruba 200 dělníků a dělnic nejen z Raškovic.⁵ Na své rodiče vzpomínal o více jak 70 let později: „*Moji rodiče byli domkáři s dřevěnicí, kterou si sami postavili. Při tom se zabývali podomáckým rukodělným tkalcovstvím. Neměli jsme na růžích ustláno, ale při práci jsme hladu neměli. Od svých pěti let musel jsem už pásiti dva i čtyři kusy dobytka na provaze po mezích až do jedenácti let, kdy mne otec zavedl do Těšína do škol.*“⁶ Z finančních důvodů ale Jaroslav Ludvík dokončil pouze třetí a čtvrtou cvičnou třídu při německém učitelském ústavu, pak odešel do učení cukrářem, které trvalo 3 roky. V německé pokračovací škole se setkával s mnoha českými uční, kteří pocházeli ze stejného prostředí jako Mikoláš. Už za studií byl horlivým čtenářem české literatury, kterou do rodiny půjčoval jeho starší bratr, student českého gymnasia. Na Těšín té doby vzpomínal jako na město s čilým českým národním ruchem, který konkuroval s aktivitami polskými, pověstnými tábory lidu s projevy často zaměřenými proti Čechům. V Těšíně také vycházely *Noviny těšínské* a *Slezský kalendář*, přinášející řadu zpráv o kulturních a společenských událostech na Těšínsku.⁷

Za své první místo po vyučení si vybral Žilinu, kde v té době působili Karel Kálal a dr. Ivan Hálek, s nimiž se záhy seznámil. Hálkova knihovna mu poskytovala mnoho nových poznatků. Brzy

⁴ *Kytice slezských koled.* Kroměříž 1915; *Těšínsko historické a jazykové.* Raškovice 1917; *Z minulosti a přítomnosti Těšínského Slezska.* S. I. 1917; *Z útlu lidu českého na Těšínsku.* Raškovice 1919; *Slezské písničky.* S. I. 1918; *Svědkové českého práva na Těšínsku.* Raškovice 1920.

⁵ J. NITRA: *Historie průmyslu v Raškovicích.* Strojopis, Archiv Památníku Raškovic.

⁶ J. L. MIKOLÁŠ: *Zpověď člověka svého rodu,* s. 1.

⁷ J. L. MIKOLÁŠ: *Zpověď* ..., s. 1.

navázal řadu kontaktů s členy zdejší inteligence a panslavistického hnutí. Tato žilinská idyla trvala necelé dva roky, Mikoláš se vrátil do rodné obce a pracoval jako cukrář ve Frýdku. Krátce na to, v roce 1909, založil v rodné obci první *Čtenářsko-vzdělávací spolek Palacký*. Toto období bylo podle jeho vlastních slov časem, kdy vstoupil natrvalo do veřejného života a začal si uvědomovat jeho nedostatky duchovního a hospodářského rázu.

Proto začal pořádat přednášky, stal se dopisovatelem *Novin Těšínských, Obrany Slezska*, a dalších redakcí v regionu.⁸ Pro své rodáky vydal v roce 1912 *Památník Raškovic a okolí*, první vlastivědnou čítanku, určenou široké veřejnosti s kapitolami o přírodních poměrech, historii, obecní samosprávě, školství, spolkové činnosti a také lidové kultuře. V Raškovicích začal spolu s krejčím Antonínem Matulou vydávat na jaře 1914 zpočátku měsíčně, později nepravidelně, časopis *Bezkydské besedy*.⁹ Po dvou letech pro nedostatek prostředků a Mikolášovu nemoc bylo vydávání zastaveno a uzavřeno dvojčíslem pod názvem *Těšínské besedy* v roce 1919. V roce 1917 zanechal řemesla a začal hospodařit na otcově chalupě v Raškovicích. O tři roky později se přestěhoval do sousední Skalice do domu své ženy. Ve Skalici-Záhoří v roubené chalupě žil až do smrti v roce 1979.

Od konce 1. světové války se stal díky své publikační a dokumentační práci a prosazováním českého živilu na Těšínsku výraznou postavou kulturního a veřejného života. Začal vydávat drobné publikace, zaměřené, jak zněl titul jedné z nich, *Svědkové českého práva na Těšínsko*, na shromažďování dokladů o historii a kultuře českých obyvatel tohoto rozporupného regionu. Na pořad dne se dostala politika a zápas o české Těšínsko, který vnímal jako svůj celoživotní úkol a poslání. V roce 1917 pozval na Těšínsko prof. Jiřího Polívku, s jehož výklady o povaze zdejšího dialektu se seznámil. Osobně se nesetkali, ale návštěva významného badatele měla velký ohlas a Polívkovo uznání jeho práci ho velmi povzbudilo.¹⁰

⁸ J. L. MIKOLÁŠ: *Zpověď* ..., s. 1.

⁹ Anotovaná bibliografie obsahu J. VESELSKÁ: *Bezkydské besedy 1914-1916*. Studie o Těšínsku 10, s. 136-153. K pravopisu nutno uvést, že název časopisu byl *Bezkydské besedy*, sám Mikoláš ale v rukopisech často psal *Beskydské besedy*.

¹⁰ J. L. MIKOLÁŠ: *Zájezd Prof. Dr. J. Polívky na Těšínsko*. Slezský sborník 1, 1936, s. 104 -107.

Mikoláš přispíval pravidelně do regionálních novin a časopisů (*Černá země*, *Věstník Matice Opavské*), stal se pilným a dlouholetým dopisovatelem *Naší knihy*, amerického *Hlasatele* i vídeňské revue *Dunaj*. Přes to, že žil v určité izolaci od velkých měst a jejich osobností, věnoval mnoho svého času historickému výzkumu, budování tiskového archivu, sběru artefaktů lidové kultury a psaní studií i krátkých novinových článků. Zato jeho hospodářství se nevedlo právě nejlépe. Honoráře za články byly minimálním příspěvkem k domácímu rozpočtu. Chalupa na Záhoří byla sice svědkem mnoha pozoruhodných návštěv, pošta přinášela dopisy se stále zajímavějšími adresami odesílatelů, ale do ní samé i přilehlých hospodářských budov se stále více zakusoval zub času. Mezi rolníky byl Mikoláš uznáván jako vynikající pomolog, organizátor hasičského spolkového života a vzdělávacích kurzů. Podle zprávy, kterou zaslal do *Agrárního archivu*, měl také zajímavou národopisnou sbírku, která obsahovala obrazy na skle, plastiky, malovaný nábytek, kroje, náboženské knihy.¹¹ Už od roku 1924 se datoval jeho zájem o zřízení muzea lidové kultury a historie Těšínska.¹²

Až do konce 2. světové války už nebyla lidová kultura, až na výjimku, spisek *Hospodářská pranostika slezského lidu*,¹³ hlavním tématem. Ostatní samostatné práce byly věnovány osobnostem kulturního života, zejména buditelům.¹⁴

Mikolášem zpracovaná bibliografie novinových článků zveřejněných v meziválečném období obsahuje např. 82 titulů v *Obraně Slezska*, 30 ve *Svobodné republice*, 20 článků ve *Slezském venkově*,

¹¹ „*Soukromá sbírka vlastivědných památek z Pobeskydí, Těšínska a Frýdecka, která zasluhuje povšimnutí. Ve sbírce přes 2000 předmětů jsou slezské tisky, na 200 těšínských špalíčků, ... dále 35 obrazů na skle, 50 čepců a výšivek, 10 různých šátků, keramika, sklo, fojtovské hole ... sbírka je výsledkem 25 leté sběratelské činnosti.*“ - *Věstník ČZM*, 6, 1933, s. 184-185.

¹² J. ZAHRADNÍK: *Přehled o činnosti Slezské musejní společnosti v Orlové od založení až do roku 1927*. In: *První zpráva o činnosti Slezské musejní společnosti za léta 1910-1927*. Orlová 1927, s. 13.

¹³ J. L. MIKOLÁŠ: *Hospodářská pranostika slezského lidu*. Frýdek 1939, 32 s. Seřazeno podle měsíců včetně předpovědí počasí a pořekadel.

¹⁴ J. L. MIKOLÁŠ: *Rodáci města Frýdku sedmnácté a osmnácté století. Díl I*. Frýdek 1937; týž: *Skalický farář p. Josef Onderek, rodák z Těrlicka, kněz vlastenec*. Skalice 1939; týž: *Morávka svému rodáku prof. Janu Lorišovi*. Morávka 1940.

59 ve *Slezských listech* vydávaných v Olomouci. Mezi náměty těchto krátkých statí, které byly zpravidla umístěny v kulturní rubrice, se objevovaly časově aktuální popisy lidových zvyků (letnice, Květná neděle, slezské Velikonoce, hospodářské obyčeje, dožínky, zápisy písní a vyprávění), popisy historických objektů a událostí (Mariánský kostel, kostel sv. Antonína na Prašivé, frýdecké gymnázium, Slovanský sjezd, Tkalcovské družstvo), osobnosti národního ruchu (Josef Božan, Ignác Tkáč). Několik drobných článků zaslal také do *Vlastivědné přílohy Obrany Slezska*, která byla tiskovým orgánem *Slezské musejní společnosti v Orlové*, věnovaných zajímavostem ze skalického okolí a do *Černé země*, vydávané v Ostravě.¹⁵

V meziválečném období byl také v kontaktu s dr. Č. Zírtem a redakcí *Českého lidu*, kde byly postupně zveřejněny články o koleďách, tříkrálových obchůzkách, o zvonění proti mrakům,¹⁶ naopak statí ve *Věstniku Matice Opavské* byly zaměřeny historického.¹⁷ Články zasílané v letech 1921-1931 do *Poledního deníku*, celkem jich bylo 133, měly ale jiný charakter, věnovaly se chovu drůbeže, dobytka, rybolovu, ochraně vod, včelařství, historii. Podobná šíře námětů je patrná ze soupisu článků zveřejněných za války a po válce v ostravské *Národní práci, Hlasu, Obrodě, Lidové demokracii*.¹⁸ Od září 1930 do června 1953 trvala spolupráce s ostravským rozhlasem, kde do vysílání připravil 35 pořadů, jejichž námětem byla nejčastěji lidová kultura a literární historie.¹⁹

¹⁵ Články z *Vlastivědné přílohy Obrany Slezska* jsou součástí J. VESELSKÁ: *Vlastivědná příloha Obrany Slezska*. Studie o Těšínku, 9, 1980, s. 345-364. Mikolášovy příspěvky v *Černé zemi: Ondráš v písemnictví a výtvarném umění*. roč. 6, 1929/1930, s. 68-70 a 79-82; *Dvory na Frýdecku*, roč. 2, 1925/1926, s. 125-128; *Kapras a Slezsko*. roč. 6, 1929/1930, s. 121-124 a další.

¹⁶ *Chození po Třeckálce v Pobežkydí na Těšínku v době vánoční*. ČL, 26, 1926, s. 97-100; *Koledy z Těšínska*. ČL, 26, 1926, s. 116-117; *Pověst o zvonku ve Vyšních Lhotách na Těšínku proti mrakům*. ČL 27, 1927, s. 329-330; *Slezské písničky z Těšínska*. ČL, 25, 1925, s. 291-292.

¹⁷ Mj. *Těšínské plebiscitní tisky a literatura*. VMO, 35, 1930, s. 44-56; *Věnceslav Hrubý*. VMO, 38, 1933, s. 114-120; *P. Jan Ježíšek*. VMO, 40, 1935, s. 44-49; *Květnové slavnosti na Těšínku roku 1918*. VMO, 30, 1930, s. 34-43; *Noviny Těšínské*. VMO, 31-32, 1925/1926, s. 123-124.

¹⁸ J. L. MIKOLÁŠ: *Soupis knih, článků*. Rukopis, Archiv rukopisů Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, RKP 867.

¹⁹ Od počátku to byla témata z dokumentace lidové kultury, např. 1930: *Ondráš, selský rebel*; *Posudky, kus selské tradice ve Slezsku*; *Velikonoční zvyky na*

Nejtěžší období Mikolášova života nastalo po 2. světové válce. Jako soukromý zemědělec odmítal vstoupit do založeného družstva, jeho vztahy s obcí a jejími obyvateli byly velmi napjaté. Místní sice mohli zaznamenat jeho aktivity na poli osvětovém a přednáškovém spojené s *Národopisným sdružením Sedlišťané* a práci pro hasičské jednoty a ovocnáře, ale tato skutečnost nemohla v jejich očích vyvážit to, že starý pán se stále více uzavíral do své samoty a nehodlal se podílet na budování lepších zítřků. Odměnou mu byla práce ošetřovatele prasat, kterou vykonával naposledy, než mu byl přiznán důchod. Ten činil asi 400 korun, a to nebyla částka, která by stačila i tomu nejskromnějšímu autorovi k obživě. Sám ji považoval více za urážku než ocenění. Na počátku padesátých let se zapojil do činnosti a přednáškového programu *Národopisného sdružení Sedlišťané*, které působilo při *Okresním lašském muzeu*, vedeném Jožou Vochalou. Chalupa na Záhoří byla v druhé polovině padesátých let a po celá léta šedesátá střediskem regionální dokumentaristiky, i když *Národopisné sdružení* už dávno zaniklo.²⁰ Aby zlepšil svou finanční situaci, začal se vracet k některým tématům, čerpal ze svého bohatého archivu a excerpt a publikoval do posledních dnů v novinách i v časopisech *Radostná země*, *Slezský sborník*, *Těšínsko*, *Studie o Těšínsku*. Řada je článků vyšla posmrtně.²¹

V posledním desetiletí svého života velmi zatrpknul, všechny snahy zlepšit jeho životní podmínky se díky negativnímu postoji obecní a státní správy mijely účinkem. To bylo také jedním z důvodů pro to, že pozůstalost, o níž měly zájem jak archivní tak muzejní instituce, odmítl prodat on i jeho dcery a zůstala v opuštěném domě na Záhoří. Po jeho smrti byla zčásti přece rozprodána a teprve v poslední době

slezském venkově; 1931: *Z dějin salašnictví a života Valachů na Těšínsku*; 1935: *Velikonoční zvyky*; *Májové zvyky*; *Slezské posudky*; *Dožínky na Těšínsku*; *Pověsti z Frýdecka*; *Goralská beseda*. Později převážila témata literární, osobnosti, od roku 1950 znovu betlémy, obrazy na skle, kostel v Hrabové, svatobarborská pouť ve Frýdku, zvyky masopustní, dožínky.

²⁰ *Joža Vochala jako hlavní organizátor Národopisného sdružení zemřel v roce 1964. Okresní vlastivědné muzeum ve Frýdku-Místku začalo naplňovat mnohem širší dokumentační program než pouze lidovou kulturu a historii.*

²¹ Články v časopise *Těšínsko* viz J. VESELSKÁ: *Bibliografie časopisu Těšínsko (1957-1974)*. Frýdek-Místek 1976; táž: *Bibliografie časopisu Těšínsko (1975-1984)*. Frýdek-Místek 1985. Mimořádný význam z více jak 70 statí měly články věnované regionálním osobnostem, z nichž mnozí by byli jinak zapomenuti. Texty většinou čerpal z mimořádně obsáhlého Mikolášova archivu.

se snaží její torzo uspořádat pravnuke Martin. Jaroslav Ludvík Mikoláš zemřel nedlouho před svými devadesátými narozeninami, 11. února 1979.²²

Proč se ještě dnes stále vracíme k dílu Jaroslava Ludvíka Mikoláše? Odpověď je na první pohled jasná a jednoduchá: protože nemáme pro období po roce 1910 kvalitnější zprávy o způsobu života obyvatel vesnic v Pobeskydí, o jejich duchovní a sociální kultuře, živých zvycích, slovesném a písnovém bohatství. Ať už byly publikovány jako obsáhlé studie v Bezkydských besedách, články v Radostné zemi, Těšínsku nebo Českém lidu, případně jako samostatné tituly či krátké zprávy v kulturních přílohách regionálních novin.

Hledáme-li konkrétní podnět pro počátek náročné a obětí plné historické a národopisné dokumentační práce, je pravděpodobné, že jím bylo setkání s opavským historikem a redaktorem *Věstníku Matice Opavské* Vincencem Praskem. Ten svým bádáním o slezských dějích inspiroval celou skupinu regionálních pracovníků, s nimiž se setkal na výstavě v Dobré v roce 1910 a hovořil o nutnosti shromažďovat dokumenty k historii Těšínska. Na návštěvu jako podnět k další práci vzpomínal často i další regionální badatel Joža Vochala. Mikoláš o tom píše ve své přednášce v roce 1951: „*Od této památné slavnosti nastává sběr krajevědných, listinných a písemných památek a všech projevů lidové tvořivosti a zvykoslovných způsobů života na venkově. Byly to sbírky lidových náčiní a nástrojů jež lid k své obživě upotřeboval.*“²³

V rodné obci považoval za velmi důležité obnovení kroje jako symbolu regionální příslušnosti a vydávání tiskovin. Na dobu mezi léty 1911-1913 a nejbližší spolupracovníky vzpomínal: „*V horní částí Raškovic uchovaly se poslední zbytky slezského kroje z Frýdecka. O zavedení tohoto kroje aspoň o dnech svátečních staralo se celé Sdružení venkovského dorostu pro české Těšínsko. Prakticky řešila zavedení kroje Besídka v Raškovicích, kde přítel Matula zhotovil za*

²² Nekrolog zveřejnil jeden z jeho nejbližších spolupracovníků D. DROBIŠ: *Za Jaroslavem Ludvíkem Mikolášem*. Těšínsko, 1979, č. 3, s. 21-23. V roce 1889 při příležitosti 100. výročí narození se konalo ve frýdeckém zámku slavnostní setkání, na němž se promítal také filmový dokument Viléma Vlka o J. L. Mikolášovi.

²³ J. L. MIKOLÁŠ: *O lašském národopisném hnutí*. Rukopis přednášky v Archivu Muzea Beskyd, inv. č. RKP 201.

*pomoci členek a jednatelky Máře Tkáčové osm párů krojů národních, v nichž se pak členové Besídky zúčastňovali národních slavností a hráli divadla. To byla první krojová akce na Těšínsku.*²⁴

Antonín Matula uvolil se také vésti administraci prvního výchovně vlastivědného časopisu *Beskydských besed*, jež začal vycházet v březnu 1914, a snésti spolu s redaktorem téhož jeho náklad. Vedoucím redaktorem BB byl L. J. Mikoláš, jež dál psal články, a o takové se v kruhu svých přátel staral. Byl to především pro vše krásné a dobré nadšený učitel matiční školy Josef Kutta, malíř, který přispíval do *Beskydských besed* různými články a obrázky. On také vedl Besídku v Tošanovicích, kde se slečnami Moranovými organizoval česká divadla a národně buditelské podniky. Po čas choroby Mikolášovy zastupoval jej v redaktorství i před úřady přítel A. Matula. Mikoláš již roku 1912 vydal spis o své rodné obci a okolí Mikoláš začal vydávat o *Knihovničku Bezkydských besed*. Tam vyšlo jako první číslo *Totěf (Kutta) Ohlas slezské chalupy*, sbírka básní v těšínském nářečí (1917), č. 2 *Slezské písničky* ilustrované uč. Josefem Müllerem z Metylovic, č. 3 *Máře Ostravické Povědky a obrázky z pod Lysé hory* (1919), č. 4 *Prokop Mohyla (Mikoláš) Svědkové českého práva na Těšínsko* (1920) a 1934 *Naši Petru Bezručovi* (č. 5). další sbírky jsou přichystány.

O tom, jak při pořizování dokumentace postupoval, můžeme pouze uvažovat. Za první úkol považoval „*národopis, sběr a ožívání zvyků, písní, popěvek, říkadel, škádlivek, zábavných her dětských i společenských, pranostik atd. všeho co podmiňovalo život lidu a jeho duchovní vzestup a pevnost povahou. To se shromažďovalo a očišťovalo od cizích nánosů a co domácího původu ponecháváno a v celek vázáno.*“²⁵

Už první text věnovaný lidové kultuře, který zařadil do *Památníku Raškovic*, byl na svou dobu mimořádně komplexní. Ve stati nazvané *Rozmanitosti ze života našeho lidu*, popsal zaměstnání,

²⁴ Tamtéž.

²⁵ J. L. MIKOLÁŠ: *O národopisné činnosti lašského kraje*. Rukopis přednášky v Archivu Muzea Beskyd, inv. č. RKP 201. Co považoval za nánosy, vysvětloval o několik vět dále, jednalo se zejména o lidové písně, kdy se domníval, že „*polský lid si ji něco pozměnil, píseň dostala polské pravopisné roucho mluvy polské a dnes jest za polskou prohlašovanou a s ní pak naši slezští Poláci dělají své politikum důkazu polskosti Těšínska.*“

stravu, oděv, zvyky, obyčej, pověsti, písně a koledy, do dalšího obsahu sborníku vložil zápisy písní, pranostik, rčení většinou z Raškovic.²⁶ Již zde ale projevil poměrně kritické názory na původnost některých jevů, když v úvodu poznamenal: „... pro stať tuto – chtěl-li bych se šířeji rozepsati – nestačila by celá kniha, neřku-li malý článek ... těžko však zkoumati, které pocházejí z lidu raškovského a které se v lidu uchytily, neboť o mnohých činí se v různých spisech zmínky a lze je i v dalším okolí jakož i v místě pozorovati.“²⁷ Přes to, že vydání provázely finanční nesnáze, byly texty doplněny celou řadou fotografií a kreseb, jejich autorem byl raškovický rodák sochař Josef Skotnica.

Skutečností, jistě zajímavou je, že v *Památníku* je mnoho údajů o lidové kultuře, ale sdělení o tom, že život obyvatel je výrazně ovlivňován významným průmyslovým podnikem, který v obci zaměstnává desítky osob, v textu nenajdeme. Jako by se mu svět rolníků jako nositelů tradice zdál mnohem zajímavější a pro soustředování dokladů o kvalitě kultury zdejších obyvatel významnější než svět nově se formující sociální skupiny. Krátce po vydání *Památníku*, v roce 1915, započal systematický průzkum „otázky salašnické a osazení našich hor valašským lidem“. Co ho vedlo právě k tomuto tématu? Zprvu chtěl spolu s dalšími (Vochalou a Matulou) zjistit počet a rozlohu salašů zrušených v roce 1853 a po té spolu s Ústřední hospodářskou jednotou v Opavě začít akce na jejich vrácení původním majitelům. Setkali se s řadou pamětníků a potomků těch, kterým byly salaše odebrány. Výsledkem setkávání nebylo vrácení pozemkové držby (byla válka), ale získání řady zápisů her, koled, vyprávění o životě na salaši, zvycích, které později využil při publikování.²⁸

Články zveřejněné v *Beskydských besedách* čerpaly z jeho častých putování k pamětníkům, popisovaly části výročního obřadního cyklu, hospodářských obyčejů a rodinných zvyků jako jevy již zaniklé, které jsou sice významné, ale bohužel mizí velmi rychle s odcházející

²⁶ J. L. MIKOLÁŠ: *Památník Raškovic a okolí*. Raškovice 1912; kromě klasických pojednání o pověrách, čárech, písních, pořekadlech, byl zařazen také článek o hladu, pověsti o Klapkovi, o Ondrášovi, koledy s krátké povídky ze života. Obzvláště byla věnována kapitola *Chléb náš vezdejší* (s. 39-77).

²⁷ J. L. MIKOLÁŠ: *Památník Raškovic ...*, s. 39.

²⁸ J. L. MIKOLÁŠ: *Půl století krajovedné a národopisné práce lidových písmáků na Těšínsku*. Strojopis přednášky v Archivu Muzea Beskyd, inv. č. RKP 207, s. 4-5.

generací nejstarších hospodářů, kteří pamatovali ještě salaše, znali mnoho pověrečných povídek, jejich práci vymezovaly hospodářské pranostiky. V řadě případů také zjistil, kdy byl zvyk živý naposledy - např. v článku *Mařec a Mařina v Pobežkydích na Těšínsku* uvedl, že naposledy pálili Mařinu a Marce v roce 1896.²⁹ Mnohokrát se v textech zveřejněných před válkou i po ní objevovalo konstatování, že zvyk až výjimky (dožinky, královničky) již dávno není součástí životního a rodinného výročního cyklu, kroje, původně krásné, „*slezské rázovitosti, svojitosti plné ... od těch jednoduchých výšivek až k pestrým bohatým pleteným čepcům, obrubám rukávů, suknic jsou nahrazeny jednotvárností vyrobenou na páse strojů a oděv pozbyl své umělecké hodnoty.*³⁰ Tento poměrně skeptický vztah k tradici a velmi opatrný postoj k současnému způsobu života, o jehož dokumentaci bychom my naopak velmi stáli, nebyl pouze specialitou Mikolášovou. Podobně i další autoři - Jan Vyhlídal, Blandina Čížková a Josef Vluka se více soustřeďovali na minulé, pouze v paměti informátorů uložené zvyky a obyčeje, způsoby léčení nemocí apod. než by se zabývali jejich aktuální podobou, popřípadě reliktů, v něž se v průběhu doby přetavily.

Obsáhlé a obsahově nejzávažnější stati zveřejnil J. L. Mikoláš ve zmiňovaných *Bezkydských besedách* v letech 1914-1919, jejich náměty obsáhly jak hmotnou lidovou kulturu, tak projevy duchovní kultury. V dalších časopisech včetně *Českého lidu* zveřejnil, jak již bylo zmíněno, nespočet kratších záznamů lidových písní, vyprávění, pověrečných povídek, některé údaje o zvycích, rčení, pranostiky a novoroční veršování byly často skryty v textu krátkých črt popisujících zajímavé události, osobnosti, objekty, turistické zajímavosti.

J. L. Mikoláš shromáždil v počátcích svého národopisného bádání pravděpodobně sbírku reálií, která se měla stát základem muzea, o němž jednal v roce 1924 se *Slezskou musejní společností*,

²⁹ V loňském a letošním roce ověřovací průzkum realizovaný přímo v obci potvrdil, že s řadu zvyků dodržovali místní ještě poměrně nedávno, že jejich skutečný zánik byl často spojen až se zánikem samostatného hospodaření na půdě a životem v tradičních rodinách. Jednalo se např. o popis tzv. velikonočních palem, který je součástí statě *Obyčeje velikonoční* z roku 1914, nebo zvyk házení ovsa na účastníky svatoštěpánské bohoslužby v kostele, který se uchoval až do roku 1955 a dodnes je informátory popisován velmi živě. Naopak fakta, obsažená v článcích věnovaných stavebním obyčejům nebo životu na salaši, nebylo možné z pochopitelných důvodů ověřit.

³⁰ J. L. MIKOLÁŠ: *O národopisné ...*

jak svědčí zápisy z kuratoria a zprávy v tisku, publikované samotným Mikolášem. Z dosud získaných podkladů není jasné, zda sbírku nabídl Jožovi Vochalovi jako zápůjčku nebo dar do nově připravovaného muzea, které otevřelo první expozici ve frýdeckém zámku právě v roce 1924. Ta by svým obsahem nejvíce odpovídala zájmu vybudovat reprezentativní kolekci dokazující úroveň lidové kultury Těšínska, tak jak měl Mikoláš v plánu.

Jak si muzeum v Raškovicích představoval, zveřejnil už v článku z roku 1914 *Národopisné museum na Frýdecku* a obdobné stati od 3 roky později.³¹ To znamená, že o deset let dříve než vyjednával o otevření muzea s *Orlovskou musejní společností* měl jasno o sbírkotvorném programu. Muzeum považoval nejen za instituci poskytující útočiště dokladům života, místo pro badatele, s dobrou knihovnou a archivem, ale také za reprezentanta kulturních dějin Slezska: „*Snesené památky z dob předešlých upomínají nás, že jsme ve Slezsku domovem, sílí nás ve vědomí národním, které nám dodává vzpruhy k životu lepšímu, odhodlanějšímu ... Národopisné museum jest důležitou složkou národní a pro nás zde ve Slezsku jest v pravém slova smyslu lidovou universitou.*“³²

Ve dvacátých letech publikoval ještě několik kratších statí s národopisnou tematikou v *Českém lidu*, *Vlastivědné příloze Obrany Slezska* a výročních zprávách *Slezské musejní společnosti v Orlové, Černé zemi*. Upozornění na výroční zvyky (Velikonoce, dožínky, kácení máje atd.) se objevovalo také v novinových člancích v řadě deníků a jejich příloh. Ale zájem o lidovou kulturu v průběhu let ustupoval jiným oborům, zejména historii, biografiím významných osobností, ovocnictví, dějinám literatury. Až na počátku 50. let se Jaroslav Ludvík Mikoláš vrátil ke spolupráci s Jožou Vochalou, který se stal ředitelem frýdeckého muzea a organizátorem *Lašského národopisného sdružení*. Podílel se na organizování dokumentační práce a školení zájemců o lidovou kulturu organizoval spolu s dalšími členy sdružení tzv. *výroční posudky*, specifickou formu přednášek a školení pro lidopisné pracovníky, za účasti předních národopisců které se konaly v letech 1951-1957. Členy *Národopisného sdružení*

³¹ *Národopisné museum na Frýdecku*. Bezkydské besedy č. 2, 1914, s. 30-32; J. L. MIKOLÁŠ: *Laško-Valašské Museum ve slezské chalupě v Pobežkydí*. Agrární archiv, 4, 1917, s. 143-144.

³² *Národopisné museum na Frýdecku*. Bezkydské besedy č. 2, 1914, s. 30-32.

byli kronikáři, vlastivědní pracovníci a národopisní sběratele z obcí Frýdecka, Novojičinska a Těšínska. Na ně měl právě Mikolášův příklad činorodého a uznávaného regionálního badatele mimořádný vliv. Řada z nich později uváděla, že to byl právě Mikoláš, kdo dal podnět k zakládání tzv. *Lašských jizeb*, zvláštní formy místních památníků, v nichž byly shromažďovány jak písemnosti, tak trojrozměrné předměty, fotografie.³³

V padesátých letech publikoval ze svého archivu řadu drobných článků s národopisnou tematikou v nově se formujícím časopisu *Těšínsko a Radostné zemi*. Nepřinášely zpravidla mnoho nového, spíše původní texty byly doplněny o fakta z historických pramenů, která mu poskytla bohatá excerpta v jeho archivu.

Dosud nedokončená osobní bibliografie, která zůstala v rukopise, obsahuje v současné době na 1200 záznamů, ať už samostatných titulů nebo článků ve více jak 35 časopisech, novinách, kalendářích a příležitostných tiscích.³⁴ Je nabitelní, že ověřit všechny zápisy bude úkol téměř nadlidský a je otázkou, zda by to bylo účelné. Už ze samotných názvů je asi ve čtvrtině položek patrné, že se jedná o texty publikované opakovaně, často pouze nepatrně obměněné. Přes to by bylo velmi přínosné články věnované zvykosloví a lidové kultuře vůbec anotovat a získat tak nové informace.

Z výše uvedeného vyplývá, že při badání o lidové kultuře na Těšínsku a její podobě v závěru 19. a 1. třetině 20. století se vždy budeme vracet ke statím i samostatným publikacím, jejichž autorem je Jaroslav Ludvík Mikoláš. Témata, jimiž se zabýval, pokrývají téměř celou škálu jevů lidové kultury, zprávy o zvycích, obyčejích a slavnostech mají hodnotu historického dokumentu, neboť mnohé zaznamenal z vlastního prožitku nebo zapsal u svých současníků. Obsah většiny z těch, které byly publikovány po 2. světové válce, ale musíme posuzovat s ohledem na skutečnost, že s postupem doby se izolace jejich

³³ Bohaté sbírky shromáždili např. Jan Skarka v Domaslavicích, Bedřich Fišer Bašce, Antonín Ferdinand Stříž v Sedlístích, kteří byli také úspěšnými kronikáři a publicisty.

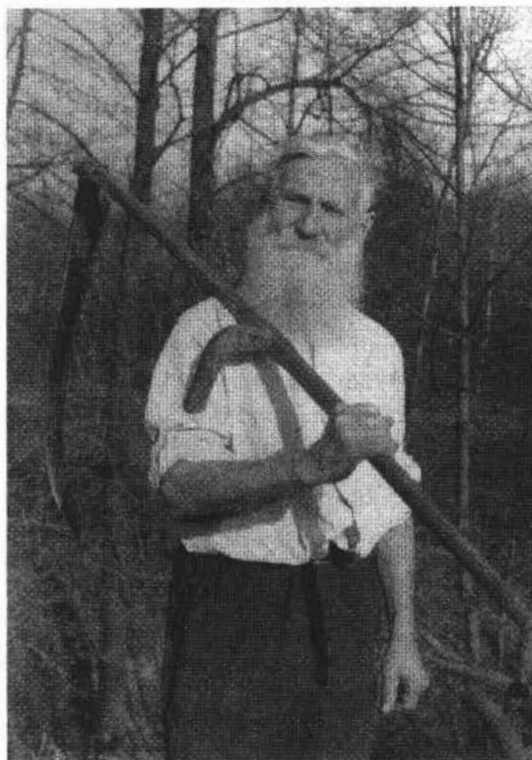
³⁴ J. L. MIKOLÁŠ: *Soupis publikovaných článků, pořadů*. Strojopis, uložen v Archivu Muzea Beskyd, inv. č. RKP 867. Byl získán od Ervína Boháče, blízkého spolupracovníka. Obsah má dvě části – záznamy statí zveřejněných v jednotlivých periodikách – noviny, časopisy, revue, rozhlas a samostatné tituly. Druhou část tvoří začátek abecedního soupisu podle názvu statí.

autora od národopisného a historického bádání ve Slezsku zvyšovala, cesty za prameny a informátory byly ze zdravotních a finančních důvodů téměř nemožné.

Úroveň doprovodné dokumentace je velmi dobrá, u většiny zápisů nechybí místo, kde byly pořízeny, stejně jako jména informátorů, i když jejich sociální zázemí a věk je často opominut. Pouze u písni nemáme zveřejněny melodie, ale jak sám podotkl při vydání *Slezských pěsniček*, uvědomoval si tento nedostatek, ale finanční důvody mu znemožnily kompletní záznamy publikovat.

To je ale v porovnání s jinými dokumentaristy pochopitelné. Zajímavé je využívání původních fotografií jako doplňků textu, zejména v *Bezkydských besedách a Památníku Raškovic* a spolupráce se sochařem Josefem Skotnicou jako autorem kreseb.

Je velká škoda, že není možné obdobně využívat jeho písemnou pozůstalost, i když se v posledním období i zde blýská na lepší časy. Musíme se však smířit s tím, že řadu, zejména trojrozměrných dokladů, nebude možné identifikovat a vysledovat jejich osudy, neboť byly zřejmě rozprodány z existenčních důvodů ještě před vznikem oficiální muzejní instituce v nedalekém Frýdku. Platí to také o části jeho unikátního archivu těšínských plebiscitních tisků. Hledání ve sbírkách regionálních muzeí a archivů zatím bylo neúspěšné.



Jaroslav Ludvík Mikoláš

Sběratel a folklorista Jan Zbořil

Alena Prudká

Osobností, která ovlivňovala významně folkloristické dění nejen v místech, v nichž působil pracovně (tj. ve východohanáckém Tlumačově, v Lešanech u Prostějova, v Prostějově), byl Jan Zbořil - rodák z Lešan na Prostějovsku, učitel, sběratel, spolupracovník Jana Bečáka, organizátor folkloristických aktivit.¹ Narodil se 10. 7. 1879 jako prvorozený v rodině Františka Zbořila, rolníka z Lešan, v domě č. 29. Jan Zbořil byl výtvarně nadaný, byl dobrý pozorovatel a kreslíř. Jeho otec, lešanský sedlák, však pochopitelně nepovažoval malířské řemeslo za jistou budoucnost pro nejstaršího syna a tak Jana čekala dráha učitelská. V letech 1891 až 1895 navštěvoval prostějovskou reálku a v letech 1896 až 1900 studoval na učitelském ústavu v Příboře. Po jeho absolvování nastoupil na místo podučitele v Jankovicích u Uherského Hradiště. Učil tam od 1. 10. 1900 do 15. 2. 1903. Z Jankovic odešel do Tlumačova. Na tamní školu nastoupil 16. 2. 1903 jako definitivní učitel druhé třídy, od 1. 1. 1915 už působil jako učitel první třídy. V Tlumačově strávil celé jedno čtvrtstoletí; rozloučil se s ním v září 1927 a vrátil se do rodných Lešan. Na penzi se přestěhoval do Prostějova, tam potom 11. 5. 1959 také zemřel.

Své sběratelské začátky Jan Zbořil podrobně popsal ve stati *Začátky hanáckého sběratele* publikované ve Vlastivědném sborníku střední a severní Moravy.² Sbíral především krojové součástky, výšivky, méně pak součásti vybavení domácnosti, svůj zájem ale soustředil na staré tisky³ a na tisky kramářské.⁴

¹ Kresby a fotografie jsou z pozůstalosti Jana Zbořila uloženy ve fondu Muzea Prostějovska v Prostějově.

² J. ZBOŘIL: *Začátky hanáckého sběratele*. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy VIII, 1929-30. Příloha k 10. č. *Náš lid*, s. 13-16.

³ J. BEČÁK: *Jan Zbořil, představitel hanácké tradice lidové*. Litovelský kraj 15. 1. 1. 1940, č. 47, s. 3.

⁴ J. ZBOŘIL: *Špalíčky starých kramářských písniček*. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy IX, 1930-1931, Prostějovsko (příloha k č. 5, roč. IX, leden 1931), s. 9-11.

Část svých sbírek Jan Zbořil už za svého života věnoval do muzejních fondů olomouckých, prostějovských a tovačovských,⁵ do sbírek prostějovského muzea byla po jeho smrti převedena jeho pozůstalost (především krojové součásti, keramika, nábytek, devocionálie, kramářské tisky, knihovna, obsáhlý soubor fotografií). Několik součástí tlumačovských krojů z pozůstalosti se dostalo i do sbírek muzea kroměřížského.

Písemná pozůstalost Jana Zbořila je uložena v Muzeu Prostějovska v Prostějově (mimo prostějovské muzejní sbírky zůstaly však některé další písemnosti).⁶

Zájem o okolí a kreslení toho, co kolem sebe viděl, projevoval Zbořil už v dětství. Ve svých zápiscích vzpomíná, jakou budoucnost mu při jedné návštěvě, když pozoroval barevné šátky a ubrusy, předpovídaly jeho starší lešánské tetičky: „z *teho chlapca bode malíř*“. Drobné dětské kresby zachycující dění v domácnostech Zbořilových příbuzných v Lešanech (zadělávání těsta na chléb, praní prádla, vaření, draní peří), portréty zajímavých venkovských figurek i malé krojové studie z 90. let 19. století zařadil později do svých kresebných alb. Hned ve svých sběratelských začátcích přišel do kontaktu s Xaverou Běhálkovou⁷ a z útržků jejich korespondence je patrné, že u ní překresloval vzory hanáckých výšivek a sám jí další poskytoval.

Kreslířské nadání uplatnil už při svém studiu na učitelském ústavu v Příboře, jeho schopnost přesně a výstižně zachytit kreslený předmět, objekt nebo situaci se projevila naplno při jeho celoživotní sběratelské a dokumentační činnosti národopisné.⁸ Zbořil plnil své poznámkové bloky a skicáky kresbami, krojovými a výšivkovými studii i zápisky lidového podání soustavně, ať už působil ve slováckých Jankovicích, ve východohanáckém Tlumačově, či v rodných Lešanech. Dokumentuje to i množství kresebných studií

⁵ J. BEČÁK: *Jan Zbořil...*, s. 3.

⁶ P. POSPĚCH: *Jan Zbořil*. In: Lidové umění na Hané. Dodatky ke knize a spolupracovníkům. Olomouc – Přerov 2001, s. 36-40. – A. PRUDKÁ: *Tlumačovská kronika Jana Zbořila*, Acta musealia IV, 2004/1, s. 158-166.

⁷ Ucelená korespondence zachována není, jen útržky ve Zbořilově pozůstalosti uložené v Muzeu Prostějovska v Prostějově (dále MPP).

⁸ Kresby publikované i nepublikované jsou součástí Zbořilovy pozůstalosti uložené v MPP pod přír. č. 71/90 (náčrtníky, alba sestavená z kreseb datovaných i nedatovaných, soubory překreslovaných výšivek).

výšivek z úvodnic, vzorů z límečků, oplečí, vzorů výšivek z mužských koženic, vest a dalších krojových součástí, výšivek z jeho vlastní sbírky, z majetku dalších sběratelů (např. F. X. Běhálkové), ze sbírek muzeí či z terénu, které pořídil z různých lokalit Hané.⁹ V monografii Lidové umění na Hané (1941), na níž, resp. na kapitole o lidovém kroji a o vybavení hanácké domácnosti, se Zbořil autorsky podílel s hlavním autorem Janem Bečákem, je použito na 250 jeho kreseb a na řadě fotografií krojů a krojových součástí jsou zde také zachyceny předměty ze Zbořilovy sbírky. Jeho obsáhlá a zasvěcená kapitola o tlumačovském kroji je i součástí Skopalíkových dějin Záhlinic.¹⁰ Kreslil drobné sakrální objekty (např. boží muka u Záhlinic, Lešan), kamenické práce (např. náhrobky z Tlumačova, Plumlova), jeho písmomalířská zručnost se projevila v zálibě v přepisování historických nápisů a textů. V náčrtnících a albech v jeho pozůstalosti jsou obsaženy vzory písma, zdobné iniciály, kterými doplňoval své zápisy kronikářské i záznamy autentického vyprávění zachyceného od dětí, od pamětníků, v hospodě. Mezi převážně krojovými studii se objevují i drobné náčrtky tužkou - výjevy ze společenského života obecní komunity – např. z hospody, ze svatby, kresby masopustních maškar (Tlumačov, Jankovice).

⁹ V náčrtnících a poznámkách v jeho pozůstalosti jsou někdy i podrobnější údaje o sbírce. O způsobu, kterým Jan Zbořil jednotlivé krojové součástky do své sbírky získával, svědčí např. poznámky u kreseb výšivek nebo drobné perličky o jejich historii. U kresby vzoru výšivky na úvodnici je např. poznámka: *V kusu této úvodnice donesla žena ze Sobíšek zabalený tvaroh do Přerova na trh. Obchodník p. Kratochvíl ji pro mne zachránil za 3 K 20 h 25. dubna 1911.*

V deníku Moravské slovo z 21. 11. 1941 se objevila jedna ze „sběratelských historek“ J. Zbořila – Po roce zachráněná kordulka:

Nejhorlivějším národopisným sběratelem je říd. učitel Jan Zbořil z Lešan žijící nyní na odpočinku v Prostějově, jenž oslavil 50 let své sběratelské činnosti. Nashromáždil velmi cennou sbírku upomínek na hanácký folklor, dovede téměř o každém kusu své početné sbírky vyprávět, jak se do jeho sbírky dostal. Zajímavou historku nám vyprávěl o pěkně vyšívané hanácké kordulce. Jednou si mu postěžovala jeho posluhovačka, která k němu docházela z jedné hanácké vesnice nedaleko Prostějova, že viděla, jak byla s hnojem vyvezená na pole stará kordulka, součást hanáckého kroje. Byla to trpká stížnost na to, jak si dnešní lidé neváží památek po předcích. Sběratel Zbořil se vydal hned na udané místo, ale kordulku již nezachránil. Po roce, když bylo pole přeoráváno, byla kordulka vyorána a tak se přece jen dostala přes to, že ležela celý rok v zemi, do sbírky Jana Zbořila.

¹⁰ F. SKOPALÍK: *Památky obce Záhlinic*. Brno 1884-1885.

Právě pisemná - zatím nezpracovaná - pozůstalost uložená v prostějovském muzeu obsahuje z velké části přepisy starých kronikářských zápisů, některé jeho vlastní zápisy a poznámky, v albech jsou jeho kresby (kresby tužkou, perokresby a akvarely) zachycující většinou kroje, drobné výjevy ze života obce či školy (především ze slováckých Jankovic), alba dokumentačních kreseb, osobní deníky. V krojových kresbách se soustředil především na studie ženských krojů a hlavně šátek, jejich úvazů. Jak se sám mnohokrát zmínil, šátky – jejich sbírání, kreslení úvazů a rovněž vlastní vázání – byly jeho největší sběratelskou zálibou. V jeho pozůstalosti jsou uložena dvě rukopisná pojednání o lipském šátku, vzájemně se lišící jen v drobnostech, která jsou opatřena i materiálovým a kresebným, akvarelem provedeným katalogem vzorů.¹¹ Zbořilova pozůstalost obsahuje také kresebné studie úvazů lipských

¹¹ Zbořil se v nich nejdříve zmiňuje o počátcích svého zájmu o šátky a mimo jiné uvádí své postřehy z Jankovic, kde nastoupil jako učitel v roce 1900:

V jankovické škole u pana řídícího Tomáše Nakládala sloužila děvečka Klára Obdržálková z Jankovic. Již tehdy jsem započal sbírat zbytky kroje hanáckého, které jsem s sebou měl v Jankovicích ve svém bytě na dvorku přízemní školy tamější se nacházejícím. Ukazoval jsem té služce lipský šátek od nás z Lešan, ovšem už trochu sešlý. Ona mi praví: „To já mám pěknější!“ a přinesla mi na ukázkou těch šátek plnou krabici. Já jsem užasl, neboť jsem se domníval, že tyto šátky jsou na Slovácku takovou vzácností, jako na Hané. Ale na Slovácku v roce 1900 se ještě všeobecně nosily. Ptám se jí mezi jiným: „A proč jich tolik máte?“ Ona mi odpovídá: „To já v neděli ráno jdu do třídy, stoupnu si k oknu a dívám se, jak jsou děvčata do kostela spravená a v jakých tureckých šátcích. Rozložím si několik šátek po lavicích a když vidím, že mají zavázané šátky „šípové“, honem si také začnu vázat šátek „šípový“. Nebo když jdou v jetelinkových (ty se nosily zvláště o sv. Duše), vezmu si také jetelinkový. To tam byl takový zvyk, že se děvčata v sobotu večer umluly, v jakých půjdou zítra, totiž v neděli, šátcích do kostela. Některá těch šátek měla v zásobě 12 i více. Když některá měla šátek s formou neobvyklou, říkaly o ní: „Ta má šátek s jakási starověrskou formou.“ Tedy jsem tu děvečku prosil, aby mě všechny ty šátky pojmenovala. S úžasem jsem zpozoroval, že jsou to tytéž, které jsem vidal vyloženy v Prostějovském muzeu. Když jsem potom o svátcích přijel do Lešan a ptal se na ty šátky lipské, totiž na to pojmenování, stařenek, které za mlada tyto šátky nosily, potvrdily mě, že ano, že tak i na Hané byly ty šátky pojmenovány jako na Slovácku. V roce 1900 takový lipský šátek velkého druhu stál 7 Kč u firmy Sigmund Brunn v Uh. Hradišti i u Bergra v Prostřední ulici v Uh. Hradišti. Slovácké matky spíše dcerám šátky nekoupily, až si je dovedly samy zavázat: „Potvoro, dyž si ho neumíš zavázat, kúpím ti hovno.“ (Huťková z Jankovic).

šátků: kromě kreseb publikovaných v Českém lidu,¹² v Záhorské kronice¹³ a Lidovém umění na Hané¹⁴ zůstaly nepublikované jeho výstižné studie úvazů z Tlumačova a Kurovic, vývoj úvazů v okolí Prostějova.

Ve Zbořilově pozůstalosti jsou uloženy i záznamy lidového podání především z Lešan a z Tlumačova. Ať už je to humorné vyprávění, vzpomínkové vyprávění, dětská pořekadla, vše je obvykle opatřeno jménem vypravěče a datem zápisu (často odposlechnuto ve vlaku, v hospodě, vždy psáno dialektem). Jen část z těchto drobností byla publikována.¹⁵

Důležitou součástí Zbořilových aktivit byla účast na kulturním a především folkloristickém dění v místech, kde působil a žil. Nebylo to jen oblékání kroje při slavnostních příležitostech. Zbořil sám kroje a jejich součástky ze své sbírky půjčoval k různým příležitostem. Jeho sbírka nebyla jen sbírkou ochraňovanou, vystavovanou, ale v pravém slova smyslu sbírkou „v pohybu“. Už od počátku svého působení v Tlumačově půjčoval (a před tím sám připravoval, žehlil) kroje pro vystoupení ochotnického divadla, maloval plakáty (zde se uplatnila jeho záliba v písmomalířství). Podíváme-li se jen na jeho stručné a víceméně kusé zápisy („*Kterých podniků v hanáckém kroji jsem se účastnil a vypomáhal radou strojením do krojů a vázáním šátků*“),¹⁶ vidíme, že už v roce:

- 1906 „*se účastnil v Kroměříži Hanáckých tanců vedených X. Běhálkovou a její výstavky*“
- 1907 „*v Praze v kroji sám jediný Hanák – ponejprv ve vlastním nově ušitém kroji, vázání šátků Hanačkám*“
- 1908 „*při slavnosti v Prostějově v pivovaře vázal šátky*“
- 1912 „*do Prahy v kroji a vázání šátků*“

¹² J. ZBOŘIL: *Hanačka z okolí Prostějova zavazuje si šátek*. Český lid 17, 1908, s. 88-97, 32 perokreseb, 1 foto.

¹³ J. ZBOŘIL: *Vázání šátků v Dolním Újezdě*. Záhorská kronika 8, 1925-1926, s. 82-84.

¹⁴ J. BEČÁK: *Jan Zbořil ...*

¹⁵ Bibliografický soupis všech Zbořilových publikovaných prací viz PRUDKÁ: *Tlumačovská kronika Jana Zbořila*, Acta musealia IV, 2004/1, s. 158-166.

¹⁶ Ze zápisů v pozůstalosti v MPP.

- 1914 „vypomáhal při přípravě výstavy Holešové, strožil figuríny, zapůjčil výstavní materiál“
- 1919 „zapůjčil nábytek do výstavy v Kvasicích a strožil figuríny do hanáckých krojů“
- 1919 „strožil kroje na hanáckou svatbu v Lešanech“.

V následujícím výčtu jsou uvedeny svatby, jízdy králů, výstavy, hanácké přástky. Spolupracoval s prostějovským muzeem: v roce 1927 vybíral, určoval a instaloval kroje a výšivky k vystavení. Pořádal přednášky o kroji, v letech 1928-1935 spolupracoval při kurzech šití hanáckých krojů pořádaných prostějovským hospodyňským sdružením.

Ve svých denících má zaznamenáno pořizování kreseb stříhů a výšivek na hanácké kroje, které poskytoval zájemcům o zhotovení vlastního kroje.¹⁷

V roce 1937 natáčel Zbořil v pražském rozhlasu lidové a kra-
mářské písně, při té příležitosti se v Českém slově objevil rozhovor s ním.¹⁸

Od 8. do 25. září 1953 kreslilo 5 žákyň a 1 žák Vyšší školy uměleckého průmyslu v Praze u Jana Zbořila v jeho prostějovském bytě v Havlíčkově ulici hanácké kroje a opět k tomu byly využity součástky z jeho sbírek. Několik z těchto kreseb zůstalo zachováno v jeho pozůstalosti.

V roce 1953 byl Zbořil rovněž přizván jako expert pro obor národopis (kroje a lidové umění) k účasti na práci odborných poradců a spolupracovníků SLUKO.¹⁹

Podle součástek ze Zbořilovy sbírky maloval v roce 1954 akad. malíř Karel Zapletal ve Zbořilově prostějovském bytě akvarely

¹⁷ Obvyklou jeho cenou např. za namalování vzoru na vestu účtovanou zájemcům bylo 100 Kčs – údaj z období kolem r. 1950.

¹⁸ (ne): *Starosvětské hanácké písně na deskách*. Rozhovor s hanáckým folkloristou Janem Zbořilem. *České slovo*, 2. listopadu 1937.

¹⁹ Dopis z 20. února 1953 zachován ve Zbořilově pozůstalosti (podepsán referent SLUKO pro národopis Kanyza) v MPP.

tlumačovských krojů,²⁰ na obraze O. Lasáka Hanáci při svačině na prostějovské radnici jsou některé z vyobrazených postav osoby z Tlumačova.²¹

Vyjmenovávání dalších aktivit Jana Zbořila by bylo dlouhé. O informacích k hanáckému kroji, které poskytoval zájemcům, i o hojném půjčování předmětů z vlastní sbírky svědčí zlomky jeho korespondence, která byla často vedena na dopisnicích, jež jsou uloženy v jeho albech, a části jeho rukopisných deníků uložených v pozůstalosti.

Literatura

- J. BEČÁK: *Jan Zbořil, představitel hanácké tradice lidové*. Litovelský kraj 15.11. 1940, č. 47, s. 3.
- P. POSPĚCH: *Jan Zbořil*. In: *Lidové umění na Hané. Dodatky ke knize a spolupracovníkům*. Olomouc – Přerov 2001, s. 36-40.
- J. HORNÍČEK: *Kniha Lidové umění na Hané a Tlumačov*. In: *Lidové umění na Hané. Dodatky ke knize a spolupracovníkům*. Olomouc - Přerov 2001, s. 40-41.
- A. PRUDKÁ: *Akvarely Karla Zapletala*, Acta musealia III, 2003/1, s. 72-76.
- A. PRUDKÁ: *Tlumačovská kronika Jana Zbořila*, Acta musealia IV, 2004/1, s. 158-166.
- F. SKOPALÍK: *Památky obce Záhlinic*. Brno 1884-1885.
- J. ZBOŘIL: *Hanačka z okolí Prostějova zavazuje si šátek*. Český lid 17, 1908, s. 88-97, 32 perokreseb, 1 foto.
- J. ZBOŘIL: *Vázání šátků v Dolním Újezdě*. Záhorská kronika 8, 1925-1926, s. 82-84.
- J. ZBOŘIL: *Začátky hanáckého sběratele*. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy VIII, 1929-30. Příloha k 10. č. Náš lid, s. 13-16.

²⁰ A. PRUDKÁ: *Akvarely Karla Zapletala*, Acta musealia III, 2003/1, s. 72-76. Kromě deseti akvarelů uložených v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně je množství dalších, zachycujících obrázky z Tlumačova a místní občany v krojích, v držení soukromých majitelů v Tlumačově a okolí. Podle sdělení pamětníků malíř K. Zapletal, který měl v Tlumačově příbuzné ze strany své matky, zde pobýval a maloval v 50. letech 20. století poměrně často.

²¹ J. HORNÍČEK: *Kniha Lidové umění na Hané a Tlumačov*. In: *Lidové umění na Hané. Dodatky ke knize a spolupracovníkům*. Olomouc - Přerov 2001, s. 40-41.

- J. ZBOŘIL: *Špalíčky starých kramářských písniček*. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy IX, 1930-1931, Prostějovsko (příloha k č. 5 IX. ročníku, leden 1931), s. 9-11.



Vázání šátku v Tlumačově (vázala 70letá Josefa Vlčková), nedatováno (v Tlumačově Zbořil působil v letech 1903-1927), kresba ze Zbořilovy pozůstalosti.



Jan Zbořil při vázání lipského šátku, Prostějov, 50. léta 20. století.

Dokumentace lidové architektury v díle Josefa Korejze-Blatinského

Kateřina Podzimková

Úvod

Mezi lidopisnými pracovníky, kteří se dlouhodobě věnovali dokumentaci lidové kultury v oblasti Podorlicka, náleží zcela ojedinělé místo Josefu Korejzovi-Blatinskému. Badatele zaujme nejen šíře jeho zájmu, ale zejména mnohostrannost dokumentačních forem, které si osvojil. Vedle kronikářských záznamů, poznámek o vlastních pozorováních a zážitcích a knižně vydaných vzpomínek, je to jeho dílo obrazové, z něhož se ale zachovala pouze část.

Přestože nebyl zcela neznámou osobou, jeho národopisné kresby nebyly v odborných pracích využívány a zůstaly stranou pozornosti badatelů. Díky své schopnosti dokumentovat a zachytit postupně mizející jevy z venkovského prostředí vytvořil rozsáhlé dílo, které právě v dnešní době nabývá na významu, neboť obrazově uchovává skutečnosti již zapomenuté, ale právě díky kresbám a zápiskům Josefa Korejze znovu objevené.

Josef Korejz-Blatinský 1909-1989

Pro sestavení jeho podrobného životopisu nám chybí potřebné údaje. Jeho životní osudy lze jen částečně rekonstruovat na základě jeho vlastních zápisků v kronikách,¹ z poznámek v jeho knize *Vejchysty do říše baječin*² a mála životopisných dat, které zveřejnili někteří autoři.

Josef Korejz-Blatinský se narodil 3. května 1909 na samotě Blatiny, která je místní částí obce Javornice.³ Ta je vzdálena 6 km severovýchodním směrem od Rychnova nad Kněžnou. Tato krajina

¹ *Pamětní kniha obce Javornice z let 1934-1965*, s. 125-126. Jedná se o kroniku obce Javornice, která je uložena na obecním úřadě Javornice. O kronice a kronikářství Josefa Korejze bude pojednáno dále v textu.

² J. KOREJZ-BLATINSKÝ: *Vejchysty do říše baječin*. Hradec Králové 1988.

³ Tamtéž, s. 18.

ovlivnila jeho práci na celý život. V Javornici vychodil základní školu, zde již jeho výtvarný talent rozpoznal třídní učitel Mach. Potom nastoupil ke studiu na Reálném gymnáziu v Rychnově nad Kněžnou, které zakončil maturitou v roce 1930.⁴ V letech 1931-1933 vykonával vojenskou službu na Slovensku. Po vojně odešel do Prahy, kde se soukromě učil malířství ve škole Jaroslava Kutmana. V letech 1934-1936 působil jako učitel náboženství v Uhříněvsi, avšak pro finanční potíže byl přinucen vrátit se domů.⁵ Do začátku války neměl stálé zaměstnání a během války pomáhal sestře s malým hospodářstvím, a to až do konce let čtyřicátých, kdy bylo založeno v Javornici JZD.⁶

Když se po válce vydal na toulky po vlasti, dostal se také na první Strážnický folklórní festival. Barevná rozmanitost a krása krojů, taneční a hudební vystoupení ho natolik oslovily, že se rozhodl „zasvětit“ svůj výtvarný talent dokumentaci lidové kultury.⁷

Byl jedinečným dokumentátorem. Prostřednictvím svých kreseb dokázal věrně zachytit sledovaný objekt. V oblasti materiální kultury se jeho zájem soustředil především na lidové stavby, nábytek, kroje a oděv. Sám to komentoval slovy: „Velice mě mrzí, že se bourají staré chaloupky a že se kácí kvůli doprauje staré stromy, no a tak na památku zachycuju i chalupy, nábytek, nářadí a kroje.“⁸ Pozornost věnoval také tradičním řemeslům a jejich nástrojům a výrobkům. Studoval však pouze ta zaměstnání, která považoval za lidová. S popisnou věrností maloval výrobu šindelů, vázání košťat, nůž na šindele, formičky na máslo, máselnice, ale také obrázky na skle, lidové plastiky, kamenné sošky nebo lidové ozdoby. Jeho kresby jsou o to cennější, že je mnohdy doplnil informacemi o původu, stáří, předchozích a současných majitelích sledovaného a malovaného objektu. Počet jeho kreseb, ať už se jedná o akvarely, či pouhé črty tužkou, čítá v Muzeu orlických hor (MOH) v Rychnově n. Kn. zhruba

⁴ J. KOREJZ-BLATINSKÝ: *Veřejchysty do říše baječin. Závěrečný doslov Jiřího Frýzka*. Hradec Králové 1988, s. 253-258.

⁵ KOLEKTIV: *Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou 1994, s. 167.

⁶ *Pamětní kniha obce Javornice z let 1934-1965*, s.125-126.

⁷ Tamtéž, s. 28.

⁸ Tamtéž, s. 48.

3000.⁹ Sám však uvedl: „Za ty dlouhý léta sem vytvořil kolem sedmi tisíc národopisnejch vobrázků a z toho asi tisíc z našeho Podvorlicka má Muzeum Vorlickejch hor v Rychnově nad Kněžnou.“¹⁰ Další neznámé a nezjistitelné množství je v soukromém vlastnictví.

Dokumentární práce ho zaujala natolik, že podnikal nové a nové cesty i mimo rodný kraj, např. na Kyjovsko, Hornácko, Chodsko, Myjavu, Vydal se i za hranice naší země do Lužice a Polska. Svě zázitky z cest si zaznamenával písemně i kresebně. Tak vznikly „sešity“.¹¹ Nejstarší záznamy jsou z roku 1960, poslední zápis je z roku 1987. Hodnota „sešitů“ je však mnohdy velice nízká, neboť zápisky a kresby v nich byly pořizovány ve chvatu na místě a tudíž nemají pro badatele potřebnou vypovídací schopnost. Zřejmě sloužily jako podklady pro 10 národopisných kronik, které Korejz vytvořil.¹² Přesto nám pomáhají vysledovat mnohé z jeho výprav za lidovou kulturou, které uskutečnil.

Jeho zkušeností s dokumentováním národopisu využila i jeho rodná obec a pověřila jej vedením javornické kroniky. Tohoto úkolu se zhostil nadmíru dobře, což dokazují dochované kroniky.¹³

⁹ Jsou součástí fondu Výtvarné umění. První Korejzovy kresby rozšířily fond již v roce 1965. Nyní je zde ještě nezpracovaná část, která pochází z jeho pozůstalosti. Ta je tématicky rozříděná a pouze obrázky dotýkající se Javornice byly v roce 2004 dodatečně zaevidovány, in. č. 19-A-2976-3014.

¹⁰ J. KOREJZ-BLATINSKÝ: c.d, s. 30.

¹¹ Jsou uloženy v archivu Muzea Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, in. č. 22-A-210/1-210/7 až 214/1-214/6.

¹² S. KLAPKOVÁ: *Život zasvětil tvůrčí práci. Josef Korejz-Blatinský. Městský vamberecký zpravodaj 11, 1979, s. 26-29.* Podařilo se však vypátrat jen jednu, zřejmě poslední, ve které jsou záznamy a kresby z let 1980-1983. Ta je uložena na obecním úřadě v Javornici. Ve sbírkách MOH Rychnov nad Kněžnou, kde je uložena velká část Korejzovy pozůstalosti, nejsou.

¹³ Kronikářem obce byl od roku 1955 až do 1988. Za tuto dobu napsal a kresbami doplnil 2 obecní kroniky, které nazval: *Pamětní kniha obce Javornice z let 1934-1965* (600 stran) a *Pamětní kniha obce Javornice z let 1966-1988* (510 stran). Kromě událostí jednotlivých let zachytil v nich také velké množství informací o zaměstnání javornických obyvatel od konce 19. stol. až do I. světové války, o vánočních a velikonočních zvycích, místních lidových pověrách a pověstech, lidových písních, o strávě ve dny sváteční, ale i všední, atd. Velice cennou je kronika *Stavení obce*, jež obsahuje 206 obrázků javornických stavení (použitá technika - kresba tužkou nebo perem), které pořídil v letech 1960-1962. Poslední je *Kronika JZD Přím*, která byla založena v roce 1974 (130 stran). Všechny

Aby jeho práce odpovídala soudobým požadavkům dokumentace lidové kultury, zasvětila ho Dr. Drahomíra Stránská do této problematiky a seznámila ho s odbornou literaturou. U Dr. Hany Hynkové získal základní poučení v oblasti materiální a duchovní kultury.¹⁴ Výsledky jeho dokumentární práce byly důvodem k jeho přijetí za člena Československé národopisné společnosti při ČSAV v roce 1959.¹⁵ Stal se jejím aktivním dopisovatelem.¹⁶ Za práci pro Československou národopisnou společnost obdržel 20. 12. 1980 Čestné uznání za záslužnou a dlouholetou práci v oboru národopisu.¹⁷

Jak lze vysledovat z jeho kreseb a písemné pozůstalosti, ke konci 80. let 20. století klesá jeho aktivita v pořizování národopisných kreseb a záznamů. Spíše se zdržuje v Javornici a jejím blízkém okolí. Na počátku roku 1989 začalo Okresní muzeum Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou připravovat u příležitosti jeho 80. narozenin oslavu, která se uskutečnila a jíž se ještě zúčastnil, ale krátce na to, 27. května 1989, Josef Korejz-Blatinský umírá.

Dokumentace lidové architektury obce Javornice v díle Josefa Korejze-Blatinského

Skutečnou hodnotu jeho díla jsem se snažila dokázat prostřednictvím výzkumu lidové architektury jeho rodné obce. Ukázalo se, že jeho práce obsahuje zajímavé a důležité informace z mnoha oblastí lidové kultury různých národopisných krajů a v případě Javornice šlo většinou o informace zcela nenahraditelné.

kroniky společně s *Národopisnou kronikou 1980-1983* (470 stran) jsou uloženy na obecním úřadě obce Javornice.

¹⁴ J. KOREJZ-BLATINSKÝ: *Veřejnosty do říše baječin. Závěrečný doslov Jiřího Frýzka*. Hradec Králové 1988, s. 253-258.

¹⁵ Tamtéž, s. 256.

¹⁶ Dotazníky jsou součástí studijního fondu Československé národopisné společnosti, který je uložen v Etnologickém ústavu AV ČR v Praze. V jeho pozůstalosti je také dopis od NSČ z roku 1964, který je uložen ve fondu MOH Rychnov nad Kněžnou, in. č. 22-A-208-1/208/12. Další dva dotazníky si zapsal do *Národopisné kroniky z let 1980-1983*.

¹⁷ *Národopisná kronika z let 1980-1983*, s. 418.

Rodná Javornice a krajina Podorlicka ovlivnila Josefa Korejze na celý život. Narodil se v chalupě čp. 140, v místní části obce zvané Blatiny. Později se odstěhoval do domu čp. 55 tety Veverkové (kresba v kronice, viz obrázek). V celém domě byl zachován starobylý ráz. Například zde zůstala černá kuchyně s chlebovou pecí, přestože se již vařilo na



sporáku, a peklo v kachlových kamnech (trouba na pečení) ve světnici. Voda se brala ze studánky ve sklepě pod síní. Sám o chalupě řekl: „Chaloupka, v kerý žiju, je po tetičce Veverkovy. To je památková chalupa; porád je eště taková, jaká bejvala v minulým století. V sednici mám kachlový kamna a na těch kachlích sou takový stylizovaný žaludy, dále bidýlka, povalovej strop z kulatejch trámů a místo dlážky v síni a na náspi placatý kameny. Ve sklepě mám studánku, tam se de rounou ze síně po kamenejch schodech. U chaloupy stojí docela malá stodůlka a v sadě rostou pěkný košatý stromy....“¹⁸ V tomto prostředí, které mu tolik připomínalo minulé časy, si neustále uvědomoval, jak rychle se mění okolní svět, a proto se snažil své dokumentování co nejvíce zdokonalit. Jednou z nejkompexnějších je jeho dokumentace Javornice. Akvarely některých javornických stavení a jejich interiérů a kronika Stavení obce, které vytvořil, byly výborným pramenem pro vysledování stavebního obrazu obce pro 19. a 20. století, především po zjištění, že javornická stavení nejsou zmíněna téměř v žádné odborné práci.¹⁹ Terénní výzkum, který jsem prováděla v září 2004 a březnu 2005, ukázal, že mnoho chalup bylo zbořeno anebo přestavěno.²⁰

¹⁸ J. KOREJZ-BLATINSKÝ: c. d., s. 32.

¹⁹ K. PODZIMKOVÁ: *Josef Korejz-Blatinský*. Bakalářská diplomová práce. Slezská univerzita v Opavě. Filozoficko-přírodovědecká fakulta. Opava 2005. 75 stran + 87 obrázků v textu a 6 příloh. Akvarely jsou uloženy v MOH RK jako součást fondu výtvarné umění.

²⁰ Korejz většinou u všech kreslených stavení přímo uvedl rok zboření nebo přestavby.

Lidová architektura obce Javornice

Většina stavení byla roubených. V rozích se trámy spojovaly obvykle na rybinu (stavení čp. 16, 102, 213), někdy i na zámek jako u čp. 248. Ke zvýšení pevnosti a stability roubených domů přispívaly některé další tesařské konstrukce. U javornických stavení to byly stěnové kleštiny, což jsou úzké sloupky přikládané na vnější i vnitřní straně roubené stěny. V horní a dolní části srubu se vodorovně stahují dřevěnými sponami nebo ocelovými šrouby a neopírají se o zem ani nejsou propojeny se střešní konstrukcí. Stěnové kleštiny nedovolují trámům srubu vybočit z roviny stěny. Ke stěně domu se připojovaly až dodatečně, do prostoru mezi okny a poblíž rohů.²¹ Podle kreseb pořízených Korejzovou rukou staví se stěnové kleštiny jako typický stavební prvek tamějších chalup. Konečnou úpravou vnějších roubených stěn bylo bílení. Najdeme zde stavení, která mají vybílené pouze spáry mezi trámy (čp. 63, 213, 36), ale celkově převládá obílení celých vnějších roubených stěn.

Jaké typy krovu (vazby) se zde nejčastěji vyskytovaly, je nemožné z jeho kreseb vyčíst, pokud krov samotný nebyl předmětem jeho zájmu. Vysledován byl pouze hambálkový krov (čp. 55). Střecha byla nejčastěji polovalbová, vyskytne se i typ polovalbová s valbičkou. Původní střešní krytinou byl šindel. Vzhledem k horší kvalitě půdy a podhorskému rázu podnebí zde obilí nedorůstalo potřebné výše, a proto se zde s došky nesetkáme. Na Rychnovsku se ještě v polovině 19. století šindel výjimečně povoloval i na novostavbách, ale s podmínkou, že dům bude zděný a klenutý. Místní žadatelé většinou uváděli, že bydlí v horách, kde tašky pod sněhem snadno praskají.²² Korejz o šindelářství v Javornici píše: „Jedním z řemesel, které se dříve často provozovalo bylo šindelářství. Tak např. Josef Bárta (zvaný Józa) z Betléma čp. 242, roz. r. 1873 vyráběl dlouhá léta šindel (asi do roku 1920). Serbousek na „sále“ zaměstnával více šindelářů. Tam se pracovalo v zimě i v létě. Serbousek měl několik koní, vozil šindel do světa až k Náchodu a k Jaroměři a prodával jej.“ Neméně zajímavě a osobitě vylíčil samotnou výrobu šindelů: „Šindel se vyráběl ze

²¹V. FROLEC – J. VAŘEKA.: *Lidová architektura*. Praha 1983.

²²L. ŠTĚPÁN – J. VAŘEKA: *Klíč od domova. Lidové stavitelství východních Čech*. Hradec Králové 1991, s. 69.

smrkového a jedlového dřeva. Špalek vysoký asi 60 cm se rozštípal sekyrkou na prkénka, potom se prkénka upevněná ve zvláštním „dědku“ (podobný malé obřeznici) ohoblovala pořizem do žádaného tvaru. Takto seříznutá prkénka se narovnalá do hranice 90 za sebou. Střídavě jeden nahoru a jeden ostřím dolů, upevnila klanicemi a ostrým struhem se vystrouhalý žlábký. Byla to práce namáhavá a vyžadovala veliké zručnosti.²³ Šindeláře a výrobu šindelů v obci připomínají také některé jeho kresby. Jedná se o akvarel nože na výrobu šindelů (in. č. 19-A-574, viz obrázek), který byl ve stavení čp. 158 a akvarel, kde je zobrazen Josef Bárta při výrobě šindelů.²⁴



Dřevěný štít je ve zkoumané oblasti nazýván lomenice. V Javornici nacházíme převážně jednoduché, svisle bedněné štíty. Zdobnější lomenice, jež byly symbolem zámožnosti majitele usedlosti,²⁵ se zde vyskytují v menší míře. Značná část stavení měla ve svém štítě okna, malé větrací otvory různých tvarů nebo malá okénka. Důvod, proč byla okna ve štítu tak častým jevem, je spojen s nutností větrat a osvětlit tyto prostory. Ty totiž mnohdy sloužily jako špejchary k uschování obilí, ovoce, ale třeba i náradí. Např. na kresbě půdorysu čp. 248 je v půdní části uveden špejchar. V Národopisné kronice z let 1980-1983 jsou zachyceny a popsány půdorysy některých chalup. U čp. 143 je na půdě uveden špejchar, u čp. 141 je poznámka: „na špejchaře ovoce“.²⁶ Důležitým, ale dnes pouze sporadicky dochovaným doplňkem štítů, byly nápisy a vročení pořizované při stavbě domu. Josef Korejz opsal některé nápisy do kroniky Stavení

²³ Kronika *Pamětní kniha obce Javornice (1934-1965)*, s. 138. Na svých kresbách zachytil šindele pouze u výměnkářské chalupy čp. 108. Terénním výzkumem jsem našla zbytky šindelové krytiny u čp. 55, která je ale zcela překryta eternitem.

²⁴ MOH RK, fond výtvarné umění, in. č. 19-A-574 a in. č. 19-A-628.

²⁵ V. PRAŽÁK: *Vliv sociálně-hospodářského faktoru na vznik štítu v lidové architektuře*. NVČ 31, 1949-1950, s. 217-238.

²⁶ *Národopisná kronika z let 1980-1983*, s. 122-125.

obce: „Čp. 9 – Wyzdwyžen s pomocí Boží krov byl postawen 1837 a značka. Čp. 194 – INRI S pomocí Boží nákladem Jana Zahradníka 1809, čp. 6 – Wizdwižen gest dům tento s pomocí Boží nákladem Wacława Barty Koželuha dne 10. July 1797“ (dům byl zbořen 1969),....

Doplňujícím konstrukčním prvkem štítu byl kabřinec. Korejz zmínil pouze jeden u čp. 67.²⁷ Na vrchol štítu, nad kabřinec, se někdy upevňovala dřevěná, často dekorativně vyřezávaná nebo soustruho- vaná makovice. Ta je pěkně vykreslena na chalupě čp. 79.²⁸ Jak nám ukazují jeho kresby, dalším typickým prvkem byla podlomenice - úzká stříška na spodní straně štítu tvořena převážně dvěma řadami šindelů (např. u čp. 35, 85, 248, 108, 115, 2, 61, 63, 79, ...).

Podíváme-li se na prostorové uspořádání javornických stavení, jejichž půdorysy zachytil, pak musíme konstatovat, že šlo převážně o komoro-chlévní typy, ale také se poměrně často vyskytne chlévní typ. Důvody pro vznik stavení o těchto půdorysech musíme hledat v hospodářských potřebách tamějších obyvatel. Vzhledem k tomu, že šlo o podhorskou oblast, kde byla málo úrodná půda,²⁹ základní obživu poskytoval chov hospodářských zvířat (skot, ovce a kozy). Nutnost budovat chlév jako přímou součást domu, do něž se vstupovalo přímo ze síně, vyvolaly drsnější klimatické podmínky.³⁰

Výjimkou zde nebylo ani výměnkářské bydlení. Podle majetnosti vlastníka usedlosti bylo řešeno různě. U sociálně slabších se našlo bydlení pro výměnkáře přímo v domě, ať už na půdě, v komoře nebo v malých světničkách. Těmi bohatšími byly zřizovány samostatné výměnky v blízkosti hlavního stavení. Jak dokládají kresby a písemné

²⁷ Kronika *Stavení obce*, s. 67. Text: „(Nápis na kabřinci) – Wyzdwyžen gest s pomocí Boží dům tento s nákladem Františka Dvořáka léta páně dne 5. srpna 1852.“

²⁸ Tamtéž, s. 79.

²⁹ V Tereziánském katastru z roku 1757 má bonita půdy nejnižší hodnotu 8. „Bonita půdy je stanovena podle toho, kolikanásobně převýšila sklizená průměrná úroda množství vysetého obilí. Pole byla rozdělena do 8. tříd: 8. třída je nejhrší, byl to pouze 2,5 násobek.“ A. CHALUPA A KOL.: *Tereziánský katastr český, sv. 1-2., rustikál*. Praha 1964-1966.

³⁰ V. PRAŽÁK: *K problematice základních půdorysných typů lidových staveb v Československu*. ČE 6, č. 3-4, 1958, s. 219-236, 331-360. Zde je kresba půdorysu čp. 255 z Javornice ukázána jako typický dům chlévního typu.

údaje, stálo zde několik samostatných výměnků (čp. 108, viz obrázek), které mnohdy předčily i domkářské a zahradnické usedlosti, stávající v nejhudší části Javornice, Betlémě.



Při dokumentování Javornice a jejích stavení nezapomněl ani na interiéry a jejich vybavení. Ve fondu výtvarné umění MOH je několik velice zdařilých kreseb malovaných truhel, almar (skříní), židlí, stolů, ... Neopomenul zachytit hospodářské části usedlostí. Cenné jsou především kresby několika

roubených stodol (u čp. 121, 214, 170, 180, 187), jejichž poměrně archaická konstrukce vypovídá o značném stáří, což ostatně dokládají i jeho záznamy, neboť u většiny uvádí stáří 150, 200 i 250 let (všechny byly již zbořeny). Dále zachytil kresebně a písemně několik sklepů, ale také např. pazdernu: „U Bartošů ve statku byla pazderna (na sušení lnu) a bělidlo.“³¹

Závěr

Josef Korejz-Blatinský byl pozoruhodnou osobností, bohužel podrobnosti o jeho životních osudech se hledají velmi těžko, i když by jistě přispěly k osvětlení podnětů, které ho přivedly k tak zajímavé činnosti, jakou byla dokumentace jevů lidové kultury. Jeho touha zanechat tady po sobě něco hodnotného ho stále hnala kupředu. Proto neustále pracoval a zachycoval ty projevy lidové kultury, které považoval za hodné záznamu v takovém počtu a kvalitě, která si zaslouží v budoucnu velkou pozornost a rozbor.

Inspiroval se kresbami Mánesovými a Úprkovými, ale především se snažil celý život o vlastní, osobitý projev. Jeho kresby

³¹ *Pamětní kniha obce Javornice z let 1966-1988.* Je zde pouze písemná zmínka. Bartošův statek čp. 194 byl podle jeho údajů největší ve vsi. Obytné stavení neslo v roce 1809.

nejsou vždy ideálně krásné, ale přesto mají svou poetiku, hned na první pohled jsou jasně rozpoznatelné od ostatních. Právě pro jeho snahu věrně zobrazit každý detail, nelze jeho dílo výlučně hodnotit z výtvarného či uměleckého hlediska. Na mnoha dokladech sledujeme, že celý svůj talent pro zachycení podstatného dal do služeb co největší věrohodnosti.

V dokumentaci se neomezil jen na rodný kraj, i když vesnici, v níž se narodil a prožil většinu života, najdeme na mnoha vynikajících kresbách i v kronikářských záznamech. Právě pro rozsah dochovaného díla, o němž je známo, že se nedochovalo v úplnosti a je rozptýleno na několika místech bude velmi těžké odborně zpracovat a publikovat. Sleduje několik časových období a zachycuje mnoho projevů lidové kultury v různých krajích. Přesto by mělo být i v budoucnu častěji využívaným materiálem při hledání poznání o minulých časech.

Seznam pramenů a literatury

MOH Rychnov n. Kn., fond výtvarné umění.

MOH Rychnov n. Kn., fond archiv, in. č. 22-A-207/1-207/18 až 214/1-214/6.

Obecní úřad Javornice, kroniky: *Pamětní kniha obce Javornice z let 1934-1965*, *Pamětní kniha obce Javornice z let 1966-1988*, *Stavení obce*, *Národopisná kronika z let 1980-83*.

K. PODZIMKOVÁ: *Josef Korejz-Blatinský*. Bakalářská diplomová práce. Slezská univerzita v Opavě. Filozoficko-přírodovědecká fakulta. Opava 2005. 75 stran + 87 obrázků v textu a 6 příloh.

V. FROLEC – J. VAŘEKA.: *Lidová architektura*. Praha 1983.

A. CHALUPA a kol.: *Tereziánský katastr český, sv. 1-2., rustikál*. Praha 1964-1966.

S. KLAPKOVÁ: *Život zasvětil tvůrčí práci. Josef Korejz-Blatinský*. Městský vamberecký zpravodaj 11, 1979, s. 26-29.

KOLEKTIV: *Významné osobnosti okresu Rychnov nad Kněžnou*. Rychnov nad Kněžnou 1994.

J. KOREJZ-BLATINSKÝ: *Veřejchysty do říše baječin*. Hradec Králové 1988.

V. PRAŽÁK: *Vliv sociálně-hospodářského faktoru na vznik štítu v lidové architektuře*. NVČ 31, 1949-1950, s. 217-238.

- V. PRAŽÁK: *K problematice základních půdorysných typů lidových staveb v Československu*. ČE 6, č. 3-4, 1958, s. 219-236, 331-360.
- L. ŠTĚPÁN – J. VAŘEKA: *Klíč od domova. Lidové stavitelství východních Čech*. Hradec Králové 1991.

Regionální výzkumy Oldřicha Sirovátky¹

Andrea Zobačová

„Lidové umění je z valné části umění interpretačním, interpretační výkon není od vlastní skladby oddělen a izolován tak důsledně jako v tzv. vysokém umění. Píseň, balada, pohádka, pověst nebo dětská hra žily jenom v tom okamžiku, když je zpěvák zpíval, když je vypravěč přednesl nebo když se děti hrou pobavily a potěšily. ... Píseň, vyprávění, říkadlo nebo přísloví žily buď v paměti a ústech interpretů anebo nežily vůbec a navždycky z paměti vymizely.“² Tato slova napsal Oldřich Sirovátka, jehož nedožitě osmdesáté narozeniny jsme si v roce 2005 připomněli. Známe jej především jako folkloristu mezinárodního věhlasu a širokého vědeckého záběru. Náš referát by mohl být nazván „návratem ke kořenům“, tj. hledáním východisek, z nichž vyrostla a neustále žila Sirovátkova odborná erudice. Je třeba zdůraznit, že v celém svém profesionálním životě zůstal věrný základní metodě folkloristiky, totiž výzkumu a sběru lidové slovesnosti přímo v terénu, mezi jejími nositeli. Už roku 1956, když podával zprávu o lidové pověsti na Boskovicku, zdůraznil potřebu zkoumat na mnoha místech a zachránit z lidové tradice co nejvíce.³ Na konci kariéry, počátkem devadesátých let, se ještě několikrát zúčastnil výzkumů zaměřených na kulturu Čechů žijících v Dolním Rakousku.

První rozsáhlejší terénní práci zahájil jako učitel základní školy v Benešově na Boskovicku na popud profesora Antonína Václavíka.⁴

¹ Nejdůležitější literatura o O. Sirovátce: *Oldřich Sirovátka (1925 – 1992)*. Bibliografická příloha Národopisné revue č. 5. Strážnice 1993; *Sirovátka, Oldřich*. In: *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice 1997, s. 106–107. Informace o Sirovátce jako sběrateli lidových písní viz *Průvodce písníovými rukopisnými sbírkami Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, pracoviště v Brně*. Díl 2. Slovník sběratelů lidových písní. Zprac. O. Hrabalová. Brno 1983, s. 144–145, č. 387.

² O. SIROVÁTKA: *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a v dětské literatuře*. Red. J. Pospíšilová. Brno 1998, s. 65.

³ O. SIROVÁTKA: *Pověsti v současném lidovém podání na Boskovicku*. Český lid 43, 1956, s. 148. Přetištěno In: O. SIROVÁTKA: *Lidové písně, pověsti a dětské hry z Boskovicka*. K tisku připr. I. Melkus a J. Pospíšilová. Boskovice 2005, s. 122.

⁴ Podle slov paní Věry Sirovátkové. Výzkum J. Pospíšilové 12. 5. 2005.

Ubytoval se ve vedlejší obci Kořenec u Boženy Veselé, jedné z výrazných místních osobností, která posléze patřila k jeho prvním informátorkám. Zнала velké množství písní (Sirovátka je zapsal za pomoci jejího bratra Vladimíra Veselého roku 1951), pověstí i dětských her. Na Kořenec se potom pravidelně vracel: do roku 1957 zde zapisoval nejméně u dvanácti osob, nejvíce (kromě B. Veselé) u Františky Geršlové a Antonie Zemánkové. V Benešově získal v průběhu roku 1952 padesát písní u Boženy Hofmanové – jako celek se našly při pořádání Sirovátkovy pozůstalosti a byly zařazeny do písnového fondu Etnologického ústavu AV ČR (dále jen EÚ AV ČR).⁵ Výsledky nejen vlastních sběrů publikoval O. Sirovátka v Boskovickém zpěvníčku (1953), v rámci Vlastivědných listů z Boskovicka potom pojednání o dětských hrách (1951) a pověstech (1955), samostatné články věnoval zdejšímu výskytu zlidovělých písní z 19. století (1953) a variant Erbenových balad (1955–1956). Všechny práce⁶ už prozrazují autorovy široké znalosti dosavadní literatury a hluboký zájem o to, čemu se později začalo říkat ekologie folkloru.

Sirovátkově sběratelské činnosti na Boskovicku předcházely záznamy ze Šancí v Mostech u Jablunkova v červenci 1950 – společně s Ctíradem Kohoutkem zde zapsali 122 písní, uchovaných v EÚ AV ČR.⁷ Tato akce probíhala v rámci rozsáhlých výzkumů organizovaných tehdejší Státním ústavem pro lidovou píseň v Brně (později Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV) a Slezským studijním ústavem v Opavě. Zachovala se o ní poměrně podrobná zpráva popisující setkání s jednotlivými zpěváky, z nichž sběratele nejvíce zaujala „starka“ Zuzana Kufová, její snacha Anežka Kufová a Anna Martausová. Na Šance se znovu O. Sirovátka vrátil v roce 1954 s Jaromírem Gelnarem a tato dvojice se ve stejném roce vydala také do Bystřice, Horní Lomné a Jablunkova. Rukopisy jimi sebraných písní jsou dnes bohužel neznámé, známe je pouze z knížky *Slezské písně z Třínecka a Jablunkovska*,⁸ kde ovšem vydavatelé neotiskli pouze svoje sběry, nýbrž průřez tím, co bylo v oblasti zapsáno od

⁵ Etnologický ústav AV ČR (dále jen EÚ), sign. A 1499.

⁶ Vydané souborně in: O. SIROVÁTKA: *Lidové písně, pověsti a dětské hry z Boskovicka*. K tisku přípr. I. Melkus a J. Pospíšilová. Boskovice 2005.

⁷ EÚ, sign. A 674.

⁸ J. GELNAR. – O. SIROVÁTKA: *Slezské písně z Třínecka a Jablunkovska*. Praha 1957.

počátku 20. století. Několika interpretům oba autoři-sběratelé věnovali krátké medailony ve studii *Lidová píseň a hudba* ve čtvrtém díle monografie Těšínsko.⁹ Napsali samostatný článek o Zuzaně Martynkové z Horní Lomné¹⁰ a v regionu uskutečnili ještě jeden společný sběr, a to roku 1961 v Českém Těšíně-Mistřovicích u zpěvačky Evy Baronové.¹¹ Výzkum u paní Kubíkové buď v Bohumíně-Skrečoni nebo Petrovicích u Karviné ze začátku prosince 1963 je nahrán na magnetofonové pásce.¹²

V padesátých letech se stal velmi preferovaným dělnický folklor. Karel Fojtík a Oldřich Sirovátka s mnoha spolupracovníky (především studenty) od roku 1953 prováděli rozsáhlé průzkumy v oblasti kamenouhelného revíru na Rosicko-Oslavansku. Jejich hlavní společná práce, monografie Rosicko-Oslavansko,¹³ má dvě části, etnografickou K. Fojtíka a folkloristickou O. Sirovátky s názvem *Lidové písně a vyprávění*. Přehled jednotlivých látek, s nimiž se sběratelé v terénu setkali často v mnoha variantách, je shrnutý do 69 položek dělnických písní (u některých z nich je uvedeno pouze krátké shrnutí a odkaz na literaturu), vyprávění a veršů (otištěno v plném znění).¹⁴ Sirovátka osobně provedl sběry v Babicích (u Rosic), Ivančicích a jejich místní části Alexovice, na Kratochvilce, v Nové Vsi, Příbrami, Zastávce a Zbýšově. Také tyto sběry jsou ve sbírkách EÚ AV ČR zachovány spíše jen torzovitě. Zachovalo se 19 lidových písní (nikoli dělnických) od Silvestra Nováčka z Ivančic¹⁵ a 41 zápis slovesného folkloru.¹⁶ Sirovátka před vydáním zmíněné monografie publikoval řadu dílčích článků věnovaných především písní, ale i vyprávění, např.

⁹ J. GELNAR – O. SIROVÁTKA: *Lidová píseň a hudba*. In: Těšínsko. IV. díl. Usp. J. Štika. Šenov u Ostravy - Český Těšín – Rožnov pod Radhoštěm 2002, s. 11-82.

¹⁰ J. GELNAR – O. SIROVÁTKA: *U zpěvačky Zuzany Martynkové*. Národopisné aktuality 4, 1967, č. 1, s. 18-25.

¹¹ EÚ, sign. A 1207.

¹² EÚ, magnetofonová (dále jen mgf.) páska, stará sign. C 41.

¹³ K. FOJTÍK – O. SIROVÁTKA: *Rosicko – Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha 1961.

¹⁴ Tamtéž, s. 290–327.

¹⁵ EÚ, sign. A 949.

¹⁶ EÚ, sign. C 1, C 283, C 284.

o Josefu Hybešovi,¹⁷ která ve zmíněných 69 ukázkách nejsou zahrnuta. Ještě upozornění na dva interprety, jejichž podrobnější charakteristika se uchovala: v kartách o informátorech se více dozvíme o Janu Moosovi ze Zbýšova (roku 1955, když Sirovátkovi vyprávěl, měl téměř 100 let).¹⁸ V Sirovátkově osobním fondu najdeme v sešitě (propisovacím bloku) ze sběrů údaje o Františku Tůmovi z Nové Vsi, stárkovi z let 1923–1924, který poskytl informace o každodenní stravě, oděvu a rodinném zvykosloví.¹⁹

V šedesátých letech O. Sirovátka mnoho sběrů nekonal – o dvou na Těšínsku jsme se zmínili výše, v prosinci 1963 se s Dagmar Klímovou a Zdenkou Jelínkovou zúčastnil natáčení u Anděly Štípské v Lipově (okr. Hodonín).²⁰ Dvojí setkání s Marií Slámovou v lednu 1964, poprvé v jejím bydlišti v Račíně-Hamrech (okr. Žďár nad Sázavou) a podruhé v Brně, dokládá 44 vyprávění zaznamenaných Sirovátkovou rukou.²¹ Důkladné výzkumy lidového vyprávění prováděli Oldřich Sirovátka a Marta Šrámková (často se účastnil i její manžel Rudolf Šrámek) po celá sedmdesátá léta. Jejich sběry jsou zachyceny na dvaceti magnetofonových páskách. Jedná se o tyto regiony či lokality: Telčsko,²² Provodov (okr. Zlín),²³ Staré Město (okr. Uherské Hradiště),²⁴ Rudíkov (okr. Třebíč),²⁵ několik obcí na Klatovsku,²⁶

¹⁷ O. SIROVÁTKA: *Obraz Josefa Hybeše v lidové tradici na Rosicko-Oslavansku*. Český lid 43, 1956, s. 49–56; některé ze zde otištěných látek viz EÚ, sign. C 284.

¹⁸ EÚ, sign. C 283, Z 10.

¹⁹ EÚ, sign. R 9.

²⁰ EÚ, mgf. pásky, stará sign. C 36 – 39.

²¹ EÚ, sign. C 278, C 279.

²² EÚ, mgf. páska 1+2 /část/ - zde jsou natočeny záznamy ze sběrů v Mrákotíně (+ místních částech Dobrá Voda a Praskolesy), Rásné, Telči-Studnici, Řidelově, Hodicích, Horních Dubenkách, Třešticích a Borovné. V osobním fondu O. Sirovátky (sign. R 9; ve složce nadepsané „ruční práce“) jsou navíc zápisy z obcí Doupě, Lhotka, hradu Roštýna a Volevčic. Všechny uvedené obce leží v okrese Jihlava.

²³ EÚ, mgf. páska 2+3 /část/.

²⁴ EÚ, mgf. páska 5; několik podrobných prepisů viz C 261 (slovesný folklor).

²⁵ EÚ, mgf. páska 6.

²⁶ EÚ, mgf. páska 8; jedná se o tyto obce: Běšiny, Velhartice (+ místní části Hory Matky Boží a Zahálka) a Strážov. Všechny uvedené obce leží v okrese Klatovy. Příhoda z okupace (vyprávěl Václav Denk ze Strážova) viz C 261 (slovesný folklor).

Brno,²⁷ Žďár nad Sázavou- Stržanov,²⁸ Dolní Hořice-Prasetín (okr. Tábor),²⁹ Návojná (okr. Zlín),³⁰ Velké Karlovice (okr. Vsetín),³¹ Brumovice (okr. Břeclav),³² Radějov (okr. Hodonín),³³ Věcov a Vojnův Městec-Nová Huť (okr. Žďár nad Sázavou),³⁴ Ostrava-Hošťálkovice,³⁵ Loděnice (okr. Znojmo),³⁶ Hrušky a Moravská Nová Ves (okr. Břeclav).³⁷

Přibližme si některé výzkumy. Žádná z těchto nahrávek nebyla publikována jako celek, spíše se staly východiskem pro teoretické práce obou sběratelů či knížky pověstí a pohádek pro děti a mládež. Marta Šrámková napsala v roce 1975 dva články: *Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození*³⁸ a *Místní a historické pověsti v současném lidovém podání*³⁹. Co se týče vzpomínek na průběh a konec druhé světové války, sběry na toto téma proběhly hlavně ve Starém Městě (1973; Josef Němeček vyprávěl dlouhou sérii dramatických příběhů, jež se vázaly na jeho několikaletou činnost v odboji), v Prasetíně (1974; František Lhotka informoval o tom, že byl jedním z rukojmí německých jednotek při jejich ústupu v posledních válečných dnech)⁴⁰ a ve Věcově a Vojnově Městci (1975). Druhý článek hodnotí postavení místních a historických pověstí v tradici: zaujímaly v ní stále významné místo, např. v Rudíkové jich znali 31

²⁷ EÚ, mgf. páska 9.

²⁸ EÚ, mgf. páska 10.

²⁹ EÚ, mgf. páska 11.

³⁰ EÚ, mgf. páska 12.

³¹ EÚ, mgf. pásy 13, 14, 18, 19, 24, 25, 26.

³² EÚ, mgf. páska 15.

³³ EÚ, mgf. páska 16.

³⁴ EÚ, mgf. páska 21.

³⁵ EÚ, mgf. páska 22.

³⁶ EÚ, mgf. páska 29.

³⁷ EÚ, mgf. páska 31.

³⁸ M. ŠRÁMKOVÁ: *Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození*. Národopisné aktuality 12, 1975, s. 1-22.

³⁹ M. ŠRÁMKOVÁ: *Místní a historické pověsti v současném lidovém podání*. Vlastivědný věstník moravský 27, 1975, s. 62-70.

⁴⁰ M. ŠRÁMKOVÁ: *Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození*. Národopisné aktuality 12, 1975, s. 3.

typů. Těšily se oblibě u všech generací: na Telčsku vypravovali v Praskolesích dědeček, babička a čtrnáctiletý vnuk a v Řásné otec, matka a dospělý syn. Besedy v Brumovicích (květen a srpen 1975) a informace J. Kašuby o kulturním dění v obci se staly podkladem pro společnou studii O. Sirovátky a M. Šrámkové *Lidové vyprávění*⁴¹ v knize věnované této jihomoravské obci. Poukázali v ní na to, že „z někdejších bohatých i rozmanitých schůzek a vyprávěčských situací zůstala v nynější době jen malá část,⁴² tuto změnu ovlivnilo především sledování televize v 81 % všech brumovických domácností, dále nedostatek času a rozdílné zájmy obyvatel.

V monografii *Náš kraj* věnované několika podlužáckým obcím (mj. Moravské Nové Vsi a Hruškám) se Sirovátka zaměřil na proměny, současný stav⁴³ a perspektivy místního folkloru.⁴⁴ Konstatoval, že sice rychle mizí rozdíly mezi městem a vesnicí, ale mnohé tradiční jevy lidové kultury přetrvávají a mají šanci se udržet, neboť mladá generace „je pořád spojena s lidovou kulturou.“⁴⁵

Rozsáhlé sběry ve Velkých Karlovicích probíhaly v březnu, červnu a červenci 1975 a znovu v srpnu a listopadu 1976 a některých se zúčastnili také Viera Gašparíková a Jaromír Jech (červenec 1975)⁴⁶ a Jana Pospíšilová (srpen 1976).⁴⁷ Vyprávění, které se podařilo zachytit, se dá s trochou nadsázky nazvat opravdovou žní. Knížka pro děti *Šest černých kohoutů*⁴⁸ populární formou zpřístupnila velkokarlovické pohádky a pověsti. Autoři O. Sirovátka a M. Šrámková při jejím

⁴¹ O. SIROVÁTKA – M. ŠRÁMKOVÁ: *Lidové vyprávění*. In: R. Jeřábek a kol.: *Proměny jihomoravské vesnice* (Národopisné studie z Brumovic). Brno 1981, s. 119–152.

⁴² Tamt., s. 130.

⁴³ O. SIROVÁTKA: *Proměny a dnešní stav místního folkloru*. In: *Náš kraj*. Folklór, obyčej, historie, nářečí a jména v tradici a současnosti družstevních vesnic Moravská Nová Ves, Hrušky, Týnec a Tvrdonice. Brno 1982, s. 87–102.

⁴⁴ O. SIROVÁTKA: *Perspektivy místního folkloru*. In: *Náš kraj*. Folklór, obyčej, historie, nářečí a jména v tradici a současnosti družstevních vesnic Moravská Nová Ves, Hrušky, Týnec a Tvrdonice. Brno 1982, s. 249–252.

⁴⁵ Tamt., s. 251.

⁴⁶ EÚ, mgf. páska 18.

⁴⁷ EÚ, mgf. páska 24.

⁴⁸ O. SIROVÁTKA – M. ŠRÁMKOVÁ: *Šest černých kohoutů. Pohádky a pověsti z Velkých Karlovic*. Ostrava 1986.

sestavování využili vedle starších záznamů hlavně ty vlastní. V doslovu vyjmenovali nejlepší vypravěče: Františka Bukovjana, Františku Kretíkovou, Františka Křenka, Josefa Stoklasu, Rozinu Táboorskou a manžele Janu a Josefa Valovy. Jejich podání ohodnotili slovy: „*Ti všichni dovedli neúnavně vykládat po celé hodiny a uměli nám připravit iluzi skutečných vypravěčských besed.*“⁴⁹ V Sirovátkově osobním fondu se zachoval přípravný materiál pro tuto knihu, a to podrobné přepisy vypravování z kazet: o zbojnicích, portáších a pokladech, černokněžníkovi, drakovi, čertech a čarodějnicích, slibce, záhubenčatech, světlonoších, hasrmanech, luckách a několika pověstí místních.⁵⁰ Přes všechn optimismus, jaký mohlo setkání se zdejšími vypravěči vyvolat, se v závěru uvádí, že „*pohádky, pověsti, pověrečné povídky nebo humorky pořád ještě žijí – ale jen v paměti nejstarších místních lidí.*“⁵¹ Poslední poznámka, kterou učiníme k publikaci výsledků sběrů Šrámkové a Sirovátky, bude patřit článku o humoristovi Hubertu Malchárkovi z Ostravy-Hošťálkovic, který během jedné asi tříhodinové besedy (29. 10. 1975) vyprávěl přes devadesát anekdot.⁵²

Na několika regionálních písňových sbírkách se O. Sirovátka podílel nikoli sběratelsky, nýbrž jako pořadatel či člen autorského kolektivu. Jde např. o *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka*⁵³ a *Podluží v lidové písni*.⁵⁴ Svoje zkušenosti z terénu samozřejmě využil při mnoha dalších teoretických i popularizačních pracích. Dovedl je porovnávat s výzkumy našich i zahraničních badatelů, jak se můžeme přesvědčit v četných srovnávacích studiích. Jimi vstoupil do povědomí

⁴⁹ Tamt., s. 121.

⁵⁰ EÚ, sign. R 9.

⁵¹ O. SIROVÁTKA – M. ŠRÁMKOVÁ: *Šest černých kohoutů. Pohádky a pověsti z Velkých Karlovic*. Ostrava 1986, s. 123.

⁵² M. ŠRÁMKOVÁ – O. SIROVÁTKA: *Anekdota a její vypravěč. (Humorista Hubert Malchárek)*. Národopisné aktuality 14, 1977, s. 99–106.

⁵³ *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka*. Část I. Usp. K. Vetterl. Praha 1955 (O. Sirovátka psal úvod k oddílu *Písně svatební*, s. 181–187); *Lidové písně a tance z Valašskokloboucka*. Část II. Usp. K. Vetterl, choreografickou část zprac. Z. Jelínková. Praha 1960 (O. Sirovátka psal úvod k oddílům *Písně milostné a rodinné*, s. 11–14; *Písně žertovné a popěvky*, s. 61–64; *Písně řemeslnické*, s. 85–87; *Písně s historicko-sociálními náměty*, s. 97–99; *Balady*, s. 117–120; *Písně k tancům*, s. 133–138).

⁵⁴ *Podluží v lidové písni*. Aut. kol. O. Hrabalová, J. Pospíšilová, O. Sirovátka, M. Šrámková a M. Toncrová. Moravská Nová Ves a Brno 1988.

mezinárodní vědecké obce. Do konce života však nezapomněl pro nové poznatky o folkloru chodit přímo za jeho nositeli. Závěrem je třeba připomenout, že při některých výzkumech také pořizoval fotografickou dokumentaci uloženou dnes ve sbírkách EÚ AV ČR. Dochovaly se snímky ze sběrů na Boskovicku (dvacet tři),⁵⁵ Těšínsku (třicet čtyři),⁵⁶ Rosicko-Oslavansku (čtyřicet sedm),⁵⁷ Telčsku (sedmnáct),⁵⁸ v Brumovicích (šest)⁵⁹ a Velkých Karlovicích (třicet osm).⁶⁰ Přinášejí především portréty informátorů, ale i pohled na krajinu, stavby atd. Přehled bádání nad slovesným folklorem nejen ve druhé polovině 20. století najdeme v souborném díle *Lidová kultura na Moravě*.⁶¹

Prameny:

EÚ AV ČR Brno

Rukopisný písňový fond: A 674, A 949, A 1207, A 1499.

Slovesný folklor: C 1, C 278, C 279, C 283, C 284.

Osobní fond Oldřich Sirovátka – R 9.

⁵⁵ Snímky jsou z těchto obcí (obě v okr. Blansko): Benešov (3 ks: neg. 5/73, 7/32, 20/51a; poz. 495, 496); Kofenec (20 ks: neg. 5/64–5/72, 7/10–7/13, 7/15–7/20; poz. 552–555, 1094).

⁵⁶ Snímky jsou z těchto obcí (všechny okr. Frýdek–Místek): Bystřice (9 ks: neg. 4/89–4/95, 7/3, 7/4, poz. 1247–1249); Horní Lomná (15 ks: neg. 7/26–7/31, 20/30, 20/31, 20/35–20/40, 20/52, poz. 1025, 1026); Jablunkov (7 ks: neg. 5/35, 5/60, 5/62, 5/63, 18/99, 18/100, 20/29, poz. 1086, 1087); Mosty–Šance (3 ks: neg. 7/1, 7/24, 7/25).

⁵⁷ Snímky jsou z těchto obcí (všechny okr. Brno–venkov): Babice (1 ks: neg. 4/83, poz. 1092); Ivančice (10 ks: neg. 4/71, 4/75–4/77, 20/22–20/28, poz. 1027–1030, 1285–1287, 1293, 1440, 1441); Nová Ves (2 ks: neg. 4/32, 4/66, poz. 1443); Oslavany (12 ks: neg. 3/63–3/66, 4/33, 4/34, 7/5–7/9, poz. 1455; Zastávka (3 ks: neg. 4/84, 4/87, 4/88, poz. 1090, 1442); Zbýšov (19 ks: neg. 4/11–4/13, 4/36, 4/78, 4/80–4/82, 5/40, 5/58, 11/66, 13/93–13/100, poz. 477, 1088, 1095, 1288, 1289, 1663, 2522–2525).

⁵⁸ Nezkatalogizované snímky jsou z těchto obcí (všechny okr. Jihlava): Doupě (8 ks); Řásná (6 ks); Řídelov (1 ks); Třeštice (2 ks).

⁵⁹ Snímky nejsou zkatologizovány.

⁶⁰ Neg. 50/43–50/57, poz. 7642–7744, 7769.

⁶¹ J. Jančář a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10. Brno 2000, s. 248–265.

Životopisy: Z 10.

Fonotéka: mgf. pásky: stará sign. C 36, C 37, C 38, C 39, C 41; mgf. pásky: 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25, 26, 29, 31.

Fotodokumentace:

Negativy: 3/63–3/66, 4/11–4/13, 4/32–4/34, 4/36, 4/66, 4/71, 4/75–4/78, 4/80–4/82, 4/84, 4/87–4/95, 5/35, 5/40, 5/58, 5/60, 5/62–5/73, 7/1, 7/3–7/13, 7/15–7/20, 7/24–7/32, 11/66, 13/93–13/100, 18/99, 18/100, 20/22 – 20/31, 20/35–20/40, 20/51a, 20/52, 50/43–50/57.

Pozitivy: 495, 496, 552–555, 1025–1030, 1086–1090, 1094, 1095, 1247–1249, 1285–1290, 1293, 1440–1443, 1455, 1663, 2522–2525, 7642–7744, 7769.

Literatura:

K. FOJTÍK – O. SIROVÁTKA: *Rosicko–Oslavansko. Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*. Praha 1961.

J. GELNAR. – O. SIROVÁTKA: *Slezské písně z Třinecka a Jablunkovska*. Praha 1957.

J. GELNAR – O. SIROVÁTKA.: *U zpěvačky Zuzany Martynkové*. Národopisné aktuality 4, 1967, č. 1, s. 18–25.

J. GELNAR – O. SIROVÁTKA: *Lidová píseň a hudba*. In: Těšínsko. IV. díl. Usp. J. Štika. Šenov u Ostravy – Český Těšín – Rožnov pod Radhoštěm 2002, s. 1182.

J. JANČÁŘ a kol.: *Lidová kultura na Moravě*. Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 10. Brno 2000, s. 248–265.

Lidové písně a tance z Valašskokloboucka. Část I. Usp. K. Vetterl. Praha 1955.

Lidové písně a tance z Valašskokloboucka. Část II. Usp. K. Vetterl, choreografickou část zprac. Z. Jelínková. Praha 1960.

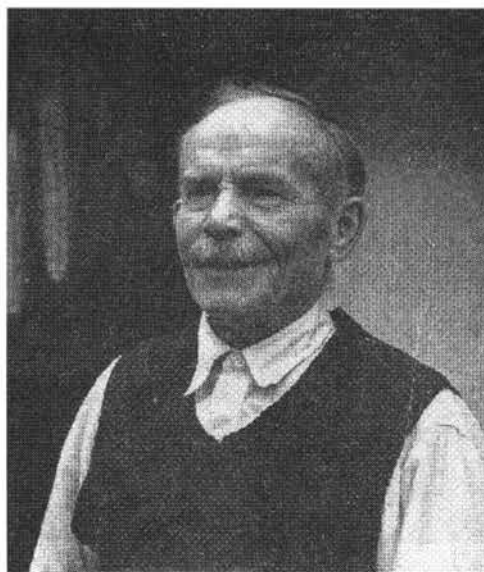
Podluží v lidové písni. Aut. kol. O. Hrabalová, J. Pospíšilová, O. Sirovátka, M. Šrámková a M. Toncrová. Moravská Nová Ves a Brno 1988.

Průvodce písňovými rukopisnými sbírkami Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, pracoviště v Brně. Díl 2. Slovník sběratelů lidových písní. Zprac. O. Hrabalová. Brno 1983.

- O. SIROVÁTKA: *Obraz Josefa Hybeše v lidové tradici na Rosicko-Oslavansku*. Český lid 43, 1956, s. 49–56.
- O. SIROVÁTKA: *Pověsti v současném lidovém podání na Boskovicku*. Český lid 43, 1956, s. 145–150.
- O. SIROVÁTKA – M. ŠRÁMKOVÁ: *Lidové vyprávění*. In: R. Jeřábek a kol.: *Proměny jihomoravské vesnice (Národopisné studie z Brumovic)*. Brno 1981, s. 119–152.
- O. SIROVÁTKA: *Proměny a dnešní stav místního folklóru*. In: *Náš kraj. Folklor, obyčeje, historie, nářečí a jména v tradici a současnosti družstevních vesnic Moravská Nová Ves, Hrušky, Týnec a Tvrdonice*. Brno 1982, s. 87–102.
- O. SIROVÁTKA: *Perspektivy místního folklóru*. In: *Náš kraj. Folklor, obyčeje, historie, nářečí a jména v tradici a současnosti družstevních vesnic Moravská Nová Ves, Hrušky, Týnec a Tvrdonice*. Brno 1982, s. 249–252.
- O. SIROVÁTKA – M. ŠRÁMKOVÁ: *Šest černých kohoutů. Pohádky a pověsti z Velkých Karlovic*. Ostrava 1986.
- O. SIROVÁTKA: *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a v dětské literatuře*. Red. J. Pospíšilová. Brno 1998.
- O. SIROVÁTKA: *Lidové písně, pověsti a dětské hry z Boskovicka*. K tisku přípr. I. Melkus a J. Pospíšilová. Boskovice 2005.
- Oldřich Sirovátka (1925 – 1992)*. Bibliografická příloha Národopisné revue č. 5. Strážnice 1993.
- Sirovátka, Oldřich*. In: *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice 1997, s. 106–107.
- M. ŠRÁMKOVÁ: *Vzpomínky a vyprávění o okupaci, odboji a osvobození*. Národopisné aktuality 12, 1975, s. 1–22.
- M. ŠRÁMKOVÁ: *Místní a historické pověsti v současném lidovém podání*. *Vlastivědný věstník moravský* 27, 1975, s. 62–70.
- M. ŠRÁMKOVÁ – O. SIROVÁTKA: *Anekdota a její vypravěč. (Humorista Hubert Malchárek)*. Národopisné aktuality 14, 1977, s. 99–106.



Vypravěč Ludvík Páleník, Brumovice 1975.



Zpěvák a vypravěč Sylvestr Nováček, Ivančice 1955.



Zpěvačka Marie Jarnotová, Jablunkov 1954.



Vypravěči: zleva František Bukovjan, Josef Vala, Jana Valová, Velké Karlovice 1975.

Malovaný kraj Fanka Jilíka

Romana Habartová

V rodině Jilíků v Kunovicích čp. 96 prožívali 4. července 1914 velkou událost. Anně Jilíkové, rozené Borkové a Františkovi Jilíkovi, vlakvedoucímu, se narodil jako druhé dítě po Františce (*1912), která však záhy ve dvou letech umírá, syn František. Po Fankovi, jak mu od dětství doma říkali, přišla na svět ještě Anna (*1915-1988) a Ludmila (1917-1991).

Jak si Fanek maloval svá mladá léta

Malý Fanek projevoval od svých školních let zájem o výtvarné umění. Chtěl se stát malířem. „... Snil jsem o tom, že až budu velký, budu chodit po dědinách malovat lidi ve slováckých krojích a vesnické chalupy, tak jak to dělali Joža Uprka a Alois Kavlova ...“ V této myšlence jej podporoval a u rodičů se přimlouval především Dominik Černý z Hluku, který Fanka vyučoval v kreslení na základní škole a povšimnul si jeho výtvarného nadání. Snažil se rodiče přesvědčit, aby Fankovi dovolili studovat školu uměleckého zaměření. Především maminka po praktických úvahách a na základě sociálních možností rodiny rozhodla, že musí nejprve zvládnout řemeslo. Po dohodě s otcem si vybral knihařskou školu v Uherském Hradišti, kam nastoupil v roce 1928 a kde mohl své výtvarné sklony uplatnit. Po čtyři roky se v *Odborné škole knihařské*, původně *Ženské odborné knihvazačské škole* (1918-1931), v roce 1922 přejmenované na *Odbornou školu knihvazačskou s dvouletou odbornou a jednoroční mistrovskou školou* (do roku 1950) učil rozumět vazbě po formální stránce, naučil se knihy vázat. Často vzpomínal na své učitele, zvláště Aloise Staška, dílenského učitele, knihvazače, odborníka s dlouholetou vídeňskou praxí a také na akademického malíře a grafika, ředitele školy a správce ústavu Rudu Kubička, významného bibliofila. Díky nim se naučil vyrábět pergamen, vázat do kůže, pracovat s plátnem, vnímat různé materiály a také - umět je sladit s obsahem knihy „...náš učitel přicházel často s novými technikami, díky kterým jsme mohli dávat knize všechno, aby svou vazbou a dekorem mluvila o svém obsahu...“

Knihy Fanka obklopovaly od dětství. Jeho otec měl na tehdejší vesnické poměry velkou knihovnu, matka, obdařená vlastnostmi lidových písmáků, ráda četla a na denním pořádku byla u nich doma na stole hromádka knih a zábavných časopisů. Otce si vždy vybavoval s knihou v ruce „...četl při jídle, ve chvílích odpočinku, v posteli před spánkem. Přinesl domů kdejakou knihu, i potrhanou a špinavou, která prošla desítkami lidských rukou. A ty jsem později opravoval ve škole...“ Již v době učení si knihy, které ve dne vázal, brával domů, aby si je po večerech mohl pročitat. Poprvé se vážněji seznamoval s českou klasikou - Nerudou, Němcovou, Jiráskem, Macharem, Haškem, Šrámkem, později s Halasem, Hrubínem, Nezvalem. Objevoval pro sebe nový doposud utajený svět, a začal si záhy uvědomovat váhu či sílu literatury. Poznával knihy po obsahové stránce, její uměleckou hodnotu, která lidem otevírá oči a přináší životní pravdy. Kniha se pro něj stala učebnicí, slovo nástrojem tvorby vět a obrazů. Vize nesplněného snu malířské kariéry postupně nalézají konkrétní uplatnění – „začíná malovat obrazy ze slov.“

Fankovo putování

Po absolvování *mistrovské knihvazačské školy* v roce 1932 uplatnil její dobrou tradici na *Baťově škole uměleckých řemesel ve Zlíně* či *Státní grafické škole v Praze*. Touha poznávat lidi a kraje jej po vzoru vandrovnických tovaryšů vedla z místa na místo. Působil ve Zlíně, Vsetíně, Piešťanech, Praze, Otrokovicích, Táboře, Českých Budějovicích, Bechyni. V letech 1936-1937 odsloužil základní vojenskou službu a za okupace, ještě než musel odjet pracovat do *rajchu*, neboť práce pro knihaře v té době nebylo, rozhodl se podnikat v obchodní činnosti. V domě maminky si z jedné místnosti s okny do ulice nechal udělat vchod a vystavět malou výkladní skříň. Otevřel si *kvelb*, jak se tenkrát malému obchůdku říkalo. Ale protože nebyl obchodníkem, nastaly potíže při získávání povolení tuto živnost provozovat. Společenstvo obchodní v Uh. Hradišti mu nakonec povolení přece jen dalo, ale mohl prodávat zboží v omezeném sortimentu a množství. Nemohl mít ani na reklamní tabuli visící nad prodejnou uveden nápis „*Obchod se smíšeným zbožím*“, ale jen „*Krupařství*“. Prodával rohlíky, mléko, ovocné zavařeniny, konzervy a další drobnosti, což platilo od první republiky a nějaký čas ještě na začátku okupace. Faneček dlouho obchod neprovozoval. Zboží nešlo na

odbyt a brzy se začalo prodávat na lístky v tzv. *vázaném hospodářství*. Firmu zrušil a za prací odjel do Německa, kam byl v době německé okupace totálně nasazen. V Lipsku se mohl věnovat svému řemeslu jako knihaf-zlatič specialista. Když však byla zdejší knihtiskařská dílna vybombardována, odešel zpět do Prahy, kde se v prosinci 1944 oženil s Marií Floriánovou a předpokládal, že se zde usadí.

Volání domova

Prahu s historickými zákoutími, možnostmi kulturního vyžití i bohémskými prožitky Fanek vychutnával plnými doušky. Po dobu svého pražského pobytu se seznámil s několika mladými lidmi, především bývalými studenty literatury a češtiny na univerzitě. Po uzavření českých vysokých škol studenti porůznu pracovali v pražských vydavatelstvích a tiskárnách, kde se také Fanek v knihva-začských dílnách uplatnil. Jejich společnost se často scházela na literárních večírcích. Jednou Fanek požádal přítele J. Strnada, aby se kriticky podíval na jednu jeho povídku. Byl mile překvapen, když mu po řadě výhrad doporučil, aby v této činnosti pokračoval. Začal tedy psát, hledat svůj styl, učil se chápat slovo, jeho obsah, hledal a postupně nacházel vlastní vyjadřování myšlenek. To ho povzbudilo do další literární práce. V té době se také seznámil s řadou tehdejších literárních pracovníků, s prozaičky Kubínem, Majerovou, Řezáčem, ale také s básníky Fráňou Šrámkem a Vítězslavem Nezvalem. Na literárních večírcích, na kterých autoři četli svá drobná literární díla, přednášeli své básně, osobně poznal Jaroslava Seiferta, Viléma Závadu, Františka Halase a další.

Po osvobození, kdy pracoval jako dopisovatel nově založeného deníku *Mladá fronta*, se na krátký čas stal sekretářem básníka Františka Halase, který byl v té době tajemníkem Syndikátu českých spisovatelů. V témž roce mu zde tiskem vyšla jeho prvotina. Byla to sbírka básní *Z Moravěny*, která se stala jakýmsi jeho vyzpíváním k rodnému Slovácku, lidem tohoto kraje, jeho řeči a písním. Po letech o této sbírce básní řekl: „*Chce-li být člověk pravdivý a chce-li psát o životě, který sám žije, musí si všímat vlastního prostředí, nelze to dělat jinak. Vyrůstal jsem na Slovácku, mám rád ten kraj pod Buchlovem, lid, kamarády z dětství. Tam jsou moje kořeny. V Praze jsem se stále v myšlenkách vracel na Slovácko, do svého mládí, kde jsem prožíval své první životní lásky a zklamání. To je můj rodný malovaný kraj.*“

Po válce, už v roce 1946-1947, se Fanek rozhodl Prahu opustit a vrátit se domů, do Kunovic. Na čas jej tato skutečnost rozdělila s rodinou. V roce 1947 se ještě v Praze pokusil pražská nakladatelství požádat o vydání povídkové knížky o životě slováckých dětí s názvem *Děčka*, ale pro strohost jejího názvu neuspěl. Vyšla o rok později ve Zlíně a stala se jeho svědectvím o slováckém dětství. Je prostoupena Jilíkovým porozuměním pro duši dítěte, upřímností a otevřeností, s jakou líčí příběhy svých malých kamarádů ze Slovácka. Literární kritik Miroslav Hýsek napsal: „*Jaká krása je v těchto děčkách, jak čistá jsou jejich srdéčka, jací lidé z nich mohou vyrůst? Jilík našel svůj poměr k jejich světu. Je to poměr nezastírané pravdy a lásky.*“ Natrvalo se usadil v rodných Kunovicích, kam svým srdcem navždy patřil, vrátil se do „*krajiny svého dětství, v níž je pracovní rok člověka určen přírodou - v létě prací na poli, v zimě dlouhými besedami kunovských sousedů, na dračkách peří nebo šústání turkyně ...*“ Opět se stal jedním z kluků, které vykresluje v *Děčkách* – klukem v *kordulce* a *třaslavicích*, prchajícím před *hotařovou holí*, klukem, hazardujícím na *krách* na *Olšavě*, *bojovníkem* v *řadách indiánů*, *pobíhajících* v *Boří*, *Záhumní*, *Petříkovci*, *Strahanci* a na dalších místech *klukovských her*. *Děčka*, *pojmenování*, které dnes stále slyšíme u nás nejen mezi dětmi. V Jilíkově podání představují *bodré šohaje* a *děvčice*, *dobré* a *prosté*, které si *neberou servítky před ústa*, *vyjadřují se přirozeně*, *jadrně*, *nedělají rozdíl mezi způsobný či nezpůsobný*, *vychovaný či nevychovaný*, ale především *lidský*, *přirozený*. Umocnění prožitku představují typická nářeční přirovnání „... *Máš v ruce Pámbíčka, ne abys s tím hongal jak hrabjama ... Mamičce to v krku hvízdá jak v pokaženém klarinetě ...*“ ale i časté používání *hanlivých* a *lehce pejorativních slov* - *potvora*, *mamlas*, *krucinál*, *huba*, *břuch*, *fagan* v kontrastu s *velkým počtem zdobnělin* - *gatěčky*, *okénko*, *jizbička*, *kožúšek ...* V neposlední řadě *souznění s ilustracemi Františka Bezděka z Uherského Ostrohu*, kterého Fanek *našel* ve Zlíně v roce 1946 a stal se jeho *dvorním ilustrátorem*. V Jilíkových knihách se slovo *snoubí* s *dynamickou kresbou Bezděkových lavírovaných a kolorovaných obrázků*, *vycházejících z barev zdejší přírody* a *kroje*, *vytvářející nefalšovaný obraz života Slovácka*. Jilíka *naplňují „lidé, kteří jsou na Slovácku přece jen trošku jiní.“* Fanek *důvěrně zná všechny ty vychytralé Vavřince Kosíky*, *rozvážné* a *podsadité Antoše Sadílky*, *kurážné* a *veselé chlapy s jiskrou v oku*, *v jejichž žilách koluje horká slovácké krev křtěná zdejším vínem ze Starých hor*. Stejně tak

zobrazuje nenapodobitelně upovídané tetky, klevetnice, obsazující *súdné* stolice, ale i dobračky, ustarané maměnky, odstrčené, ušlápnuté a vždy chránící svoje děcka před pádnou rukou otcovskou, laskavé a hodné kmocháčky a kmotřenky, kteří mají vždy nějaký ten pamlskek pro své kmotřence v almaře nebo ve *fěrtúšku*.

V Kunovicích se Jilík začal opět věnovat knihvazačství v místnosti bývalého obchodu. Pořídil si stroje - řezačku, zlatičku, příslušenství a začal knihařit. Situace však v době, kdy probíhalo zestátnování a sdružování drobných řemesel do komunálních podniků, nebyla pro svobodného řemeslníka příliš dobrá. Specifické materiály k vazbě knih byly úzkoprofilovým zbožím a nebyl zájem ani ze strany zákazníků. Fanek se věnoval vazbě všeho, co mu kdo přinesl a byl rád, když si vydělal na skromné živobytí. O té době říkával: „*Mě zachránily babičky, co si ke mně nosily svázat kostelní knížky, staré a poškozené kancionálky. Ale to bylo pořád málo, jenom tak na nejnnutnější výdaje.*“ Práci a materiál sháněl, kde se dalo.

V tom čase byl v Praze na studiích přítel Slávek Štěrba a ten mu zprostředkoval kontakt s fakultní knihovnou botaniky, kde se svou nabídkou úspěš. Po prvních zkušenostech se nakonec dostal k restaurování vazeb vzácných knih, starých tisků a archiválií. Vázal knihy pro pražskou i brněnskou univerzitní knihovnu. V jeho dílně v Pekařské ulici v Kunovicích vznikaly knižní vazby, které se v průběhu druhé poloviny 20. století představily na řadě výstav uměleckých knižních vazeb v regionu.

Vedle knihařství se po nocích Fanek věnoval psaní. V roce 1960 vydal opět knihu s dětskou tematikou *Bosá léta*, v níž nezachycuje pouze epizodické obrázky bez vnitřní návaznosti, ale široký dramatický záběr zobrazující dítě a jeho utvářející se vztah ke světu a lidem od prvních krůčků k dospělosti. Kniha promlouvá o konfliktech dětí a dospělých. Hlavní postavou románu je Jakub Sadílek, syn rozvážného a pomalého Antoše Sadílka a jeho ženy, energické Kateřiny. Ve venkovské rolnické rodině prožívá v kolektivu svých sourozenců Josky, Janka a Rozárky první střety s okolním světem. Následoval humoristický román o vesnickém zlodějíčkovi Vavřinci Kosikovi *Komu se zelení* (1967), jehož knižního vydání se ještě dočkal roce 1992, románová kronika slovácké dědiny s koloritem výročních zvyků a tradic, s kritickým pohledem na násilné združstevňování vesnice *Hesla na vratech* (1969), jež vycházely na

pokračování v okresních novinách, *Slovácké jiskře*. Tento román se stal námětem pro film režiséra Antonína Kachlíka *O moravské zemi*, uvedeném v roce 1978. Knižní řadu uzavřela básnická sbírka *Roky*, kterou Jilík vydal pro své přátele vlastním nákladem v roce 1984. Scénáristicky se podílel také na televizní inscenaci *Počítání Havranů – Rátanie havranou*. Tento film byl natočený ve zlínském filmovém studiu pro bratislavskou televizi.

Aktivity Fanka

Vedle umělecké knižní vazby a knihvazačství, které byly Jilíkovou obživou, a literární tvorby, pro níž Faneček žil, se věnoval a zajímal o všechno, kde se něco zajímavého, souvisejícího s kulturou regionu dělo. Těšila ho především práce s mladými lidmi. Je o něm známo, že před příchodem z Prahy do Kunovic byl nakrátko vedoucím rekreačního domu pro mládež ve Vysokých Tatrách. Po příchodu z Prahy vedl v Kunovicích při Občanské besedě soubor loutkového divadla, který mimo jiné navštěvoval dnes známý loutkoherec Josef Borek. Měl rád lidi a často se stával členem té či oné organizace, kde pracoval jako jednatel. „... *To jsem snad zdědit po matce, známé organizátorce různých náboženských aktivit ...*“, říkával. „*Už jsem skoro jako ona, v každé nádobě vařečka. Ještě mně chybí vstoupit do Sdružení křesťanských matek, ale tam by mne nevzali, protože jsem ještě nerodil.*“

Snad nejvíce se angažoval ve slováckém *krúžku* či souboru Kunovjan, který v rodných Kunovicích založil a dlouhou řadu jej vedl umělecky i organizačně, jako jednatel. Pracoval zde plných dvacet let, od roku 1953 do poloviny roku 1973. Vytvářel taneční pásma, čerpající námětově z tradic a zvyků Dolňácka. Staral se o vystoupení na soutěžích, zajišťoval vystoupení mimo Kunovice, účinkování ve Strážnici, na Dolňáckých slavnostech v Hluku, ve Starém Hrozenkově a řadě míst v Čechách, na Moravě i Slovensku. Aktivně se podílel na udržování zvyků v obci, na pořádání fašanků, jízdy králů, na dožínkách, hodech, ale i dalších akcích, pořádaných *krúžkem* ve spolupráci s jinými organizacemi, s hasiči, osvětovou besedou, lidovci, družstvem apod. Zasloužil se rovněž o získání místa po staré ledovně u hospody při domě Sopůcha, kde bydlel a kde byla postavena za těžkých okolností té doby *Slovácká jizba*, která je dodnes využívána folklorními soubory v Kunovicích.

Desítky povídek a fejetonů nalezneme na stránkách regionálních periodik, zejména časopisu *Malovaný kraj*, který pomáhal obnovit a v jehož redakční radě působil více než tři desetiletí. Jeho příspěvky se vztahují ke zvykosloví, především k výročním a rodinným obyčejům a zůstávají nevyčerpatelným pramenem pro další folklorní aktivity. Byl členem komise lidové umělecké tvořivosti pro okres Uherské Hradiště, předsedou Okresního poradního sboru pro oblastní autory a literaturu v Uherském Hradišti, lektorem pro literaturu okresní pobočky Akademie. Angažoval se v kroužku amatérských výtvarníků, s kamarádem a ilustrátorem svých knížek Františkem Bezděkem navštěvoval národopisné slavnosti a další zvykoslovné akce v regionu. Pracoval ve výboru osvětové besedy v Kunovicích, ve výboru místní organizace zahrádkářů a včelařů. Miloval práci ve vinohradě a ve své domácí jizbě sedával se sklenkou vlastních výpěstků z trati ze Starých hor se svými přáteli, umělci, folkloristy, cestovateli, herci a režiséry, lékaři a osobnostmi kraje, státu i ze zahraničí. Nejednou se v dílně svítilo a besedovalo do pozdních nočních hodin. A Fanek při tom pracoval. Vystřídalo se jich zde na tisíce. Fanek Jilík byl věčně mladý, o tom svědčí i setkávání se nejen s lidmi své generace, ale i generacemi mladšími. Miloval zdejší lidi, kterým věnoval a zasvětil celý svůj život a přes zajímavé nabídky emigrace Kunovice a svůj malovaný kraj nikdy neopustil.

Fanek ve vzpomínkách přátel – příhody z jejich dětství a mládí v podání Slávka Štěrby

Úsměvná příhoda se údajně podle slov přátel stala Fankovi, když psal román *Komu se zelení*. Název je odvozen od jednoho hudebního šlágru, oblíbeného ve čtyřicátých letech. Fanek si tento slovní obrat pojal po svém, dal mu svůj obsah, který se dá vyjádřit slovy: „... *ten, kdo není lenoch a pracuje, a přitom si třeba i trochu přikrádá, tomu se daří lépe.*“ Je to román o ševci zlodějíčkovi, kterému nedalo dlouho se rozhodovat, má-li něco drobného ukradnout, pokud se k tomu naskytne příležitost. Když psal Fanek text tohoto románu, chtěl poznat, jak si takový zlodějíček počíná a jaké má při takové krádeži pocity. Vyjádřeno slovy Fanka: „*Co v něm probíhá, jak myslí a jak se podle toho chová.*“ Usmyslil si proto, že si to vyzkouší sám na sobě. Rozhodl se, že půjde krást do sousedovy zahrady hrušky. Bylo to na konci září, když už bývá brzy tma. Fanek si vzal malou tašku

a šel. Bez potíží přešel tři nízké drátěné ploty, až stanul pod mohutným stromem staré hrušně, co stála blízko dvora. Hruška byla plně obsypána velkými dozrávajícími plody a mnohé z nich byly napadány na zemi. Vyšplhal se po kmenu do koruny, skoro až k vršku a jen co do tašky utrl pár plodů, otevřely se dveře od domu, na dvůr vešla hospodyně s *petrolinkou*, vešla na *mlatevňu* a otevřela vrata od ulice. Na dvůr vjel povoz s kravským potahem, s fúrou řepy. Hospodář se vrátil z pole. Fanek v trhání musel ustat, držel se haluze a čekal, až se situace uklidní. Předpokládal, že jak se krávy vypřáhnou a ustájí, nastane ta pravá chvíle a on se bude moci vytrazit. Mýlil se. Když hospodář zavedl krávy do chléva, začali spolu s hospodyní odnášet v koši řepu do sklepa na uskladnění. Jeho pobyt na hrušce se nečekaně prodloužil. Začala mu být zima, prochladnul, až mu začaly zimou drkotat zuby. Dokonce ho napadlo nepozorovaně slézt. Bylo to ale riskantní. Co kdyby se prozradil, jak by svůj pobyt na cizím dvoře zdůvodňoval? A tak trvalo hodně přes hodinu, než nastalo vytoužené bezpečí. Když hospodář s hospodyní vešli dovnitř a zavřeli za sebou dveře od síně, Fanek celý prokřehlý slézl. Chytil se nejnižší větve stromu a seskočil na zem. Ale co to? Seskočil na spadené hrušky, nohy se mu *podsmekly* a v kotníku to zabořilo. Bolestí div nevykřikl. I tašku s několika ukradenými plody upustil. Otřesen zůstal chvíli sedět, ani mu nevadilo, že se ocitl v mokřích padavkách. Pak přece jen vstal, uchopil tašku a rychle přelézal ploty. Jeden po druhém. Šlo to těžko, noha v kotníku bolela čím dále víc. Tu noc Fanek nespál. Kotník mu otekl a on se na posteli po celou noc převaloval ze strany na stranu. Bolest neustávala ani po studených obkladech, ba nepomáhaly ani prášky od bolesti. Na nohu napadal několik dnů. Snad až po měsíci se na ni mohl postavit bez bolesti. Když o tom hovořil mezi blízkými přáteli, nezapomněl dodat: *„Ono se někdy nevyplatí krást ani v drobném úmyslu. Když se krade ve velikém, stojí to kriminál, nebo tě okradou ještě větší zloději a lumpové, než si ty. Takže nakonec z toho nic nemáš. A krást v malém opět nestojí za to, můžeš se zmrzačit, jak se stalo v mém případě.“* Přes zmíněné problémy si pochvaloval, jak je dobré vše si vyzkoušet na vlastní kůži.

Když chtěl Fanek popsat nějakou skutečnost, musel ji předem dokonale poznat. Zvláště mu pak záleželo na tom, co jeho románový hrdina prožívá uvnitř, co se s ním děje a jak se chová v dané atmosféře doby. Někdy na sklonku padesátých let se začal Fanek zabývat myšlenkou napsat román o tom, co se děje na vesnici při

zakládání Jednotných zemědělských družstev. Byla to doba, která dokonale rozpolcovala rolníky na dva tábory. Ten jeden byl početně slabý, ale měl státní moc. Většina skutečných zemědělců byla proti jakýmkoli snahám dát své pole do jednotných honů a hospodařit v družstvu. Docházelo k tomu, že se soukromým zemědělcům kladly ze všech stran klacky pod nohy, byl na ně vyvíjen nátlak, fungovala propaganda. A hlavně, probíhalo *přesvědčování*. V nepravidelných, ale častých časových intervalech, byli soukromí zemědělci zváni k tzv. pohovorům. Odbývaly se často na úřadě MNV nebo v jiných obecních místnostech. Významnou roli sehrávala agitace v denním tisku i v rozhlasovém vysílání: „*Vstupte do JZD!*“ Ti, jež se nedostavili k pohovorům ve stanoveném čase, navštívila agitka doma. V podstatě šlo o přesvědčování, aby do družstva vstoupili *dobrovolně*.

Fanek u těchto pohovorů nikdy nebyl. Věděl, jak probíhaly. Znal je z řečí, které tenkrát kolovaly po celé dědině. Chtěl takové přesvědčování poznat a náhoda tomu přála. V té době bydlel v bytě po doktoru Vyoralovi, v prvním poschodí budovy MNV. Jedna místnost nalevo od schodů byla prázdná a jedny dveře sousedily přímo s kanceláří předsedy MNV, Antonína Zajíce. Místnost bývala sice zamčena, bylo v ní jen několik odložených nepotřebných věcí. Fanek si od ní sehnal klíč, a občas, zvláště když v kanceláři probíhalo přesvědčování zemědělců do JZD, opatrně a tiše do místnosti vešel. Přes ty druhé dveře bylo dobře slyšet, co se v kanceláři předsedy děje. Jednou ale, když místnost opouštěl, neopatrně zakopl o jakýsi *harampák* a způsobil tím hluk. V domnění, že to nikdo nezpozoroval, nabyl přesvědčení, že i nadále jeho návštěvy budou tajné. Mýlil se. Předseda Zajíc si od těch dveří pořídil klíček, dveře před zasedáním rady MNV odemkl a čekal, zda nezvaný posluchač přijde. A tak v půli jednání schůze dveře náhle otevřel a načapal Fanka sedícího na stoličce, jak poslouchá. Všechno se odehrálo tak nečekaně, že Fanek nestačil uniknout. Předseda ho uvítal slovy: „*Tož, pod' dál, Fanku! Naše schůze jsou veřejné a může je slyšet každý slušný občan. Mohl's dojít hlavním vchodem*“. Fanek se cítil zaskočen. Nevěděl, co má říci, zůstal stát, jako když ho vodou poleje. Předseda ho opět zval: „*Tož, nedělej drahoty, pod' dál a sedni si, abys nám nevynesl spaní.*“ Fanek skutečně vešel a začal se omlouvat. „... *Já jsem si myslel, že takto to bude lepší, ... že tak se dovím víc ... chci napsat román, jak se zakládalo zemědělské družstvo v Kunovicích ...*“ Mnozí přítomní byli jeho známými nebo kamarády, a tak vše skončilo v úsměvné

náladě. Fanka to ale mrzelo. Slávek Štěrba ani ostatní členové rady se na něj nezlobili, znali ho a věděli, že svůj román dokončí a že bude také o nich a o Kunovicích. Důsledek této události však na sebe nenechal dlouho čekat. Fankova rodina se z bytu na radnici musela vystěhovat. Pochopitelně, důvod k vystěhování byl prostý. *„Byt se potřebuje pro nově příchozího příslušníka SNB, soudruha Dekaře a jeho rodinu.“* Jilikovi byli nastěhováni do dvoupokojového bytu na sokolovnu, kde byl majitelem domu E. Sopůch. V tomto domě se v prvním patře promítalo kino, v přízemí byla hospoda. Do bytu se chodilo ze dvora, kolem páchnoucích záchodů, že se někdy ani okna do pokojů otevřít nedalo a část obvodové zdi bytu byla vlhká. Z hospody bylo dlouho do noci slyšet hluk. Byl to byt zcela nevyhovující. Fanek upadl u členů rady MNV v nemilost a dávali mu to pocítit při každé příležitosti. V té době Fanek pracoval v některých místních organizacích, ve slováckém krúžku Kunovjan, Českém svazu zahrádkářů, v místní Osvětové besedě, ale také v jiných aktivitách mimo Kunovice. Tyto organizace byly v té době pověřovány nepopulárními úkoly dělat mezi členy nábor pro získání pracovních závazků v akci „Z“, např. pro stavbu koupaliště, jarní úklid obce, pracovat na vyhotovení agitačních tabulí, propagujících společné hospodaření v JZD a pod. což musel plnit také Fanek, s čímž se nikdy neztotožnil ...

Než Fanek začal psát, předem všechno hluboko promýšlel. Chtěl být opravdový, a tak říkával: *„Spíše než si něco vymýšlet, lepší je to poznat a vnitřně prožít. Nejlepší se vymýšlí život sám. Stačí to pochopit a najít v tom zrnko pravdy, o to jde.“* Proto také ani volba témat k jeho literárním pracím nebyla samoučelná. Našli se i takoví Kunovjané, kteří jeho tvorbu pokládali za zbytečnou či ti, co ji vnímali jako něco, co je možné sypat na počkání z rukávu. Když se rozhodl pro některé téma, hledal způsob, jak to nejlíp sdělit, aby jeho výpověď byla pravdivá. Většinu svých článků, povídky či romány diktoval do stroje. Psala mu je jeho paní, zručná, pokorná a trpělivá písařka, která mu v tomto ráda a ochotně pomáhala. Přitom ho nejednou upozornila na věcné nebo formální detaily v diktovaném textu. Po napsání *prvního náhozu* text pozorně nahlas předčítal nebo mu ho četla manželka, poté, po hrubé opravě si text s odstupem času předčítal i sám. Podle potřeby vyměňoval slova a opravoval text. Když byl s prací hotov, velmi rád jej předkládal svým přátelům. Říkal: *„Jó chlapče. Korektury sú důležité. To jak něco pustíš do tisku a néjni to*

jak má být, tož to jakdyž si spustíš gatě a čtenářovi dáš do ruky palicu. Jak najde chybu, tož ta tú palicú švácné přes prdel. A podruhěj si ťa ani nevšimne, aby ťa nemoseu švácnút znovu ...“ Je pravdou, že každý autor literárních prací má svůj osobní styl, vlastní podání, rukopis. Jeho tvorba je zajímavá, zvláště pro nás, lidi, se kterými se sžil a jejichž vzpomínky uchovával. „*Tož, jaký že je ten náš spisovatel?*“

Pouť u sv. Antonínka

Dříve se na pouť k svatému Antonínkovi chodívalo každým rokem pěšky procesím nebo v malých skupinkách. Děvčata si chodívala za patronem zamilovaných vymodlit svého milého. Na pouti vlastně nechyběl nikdo, ani dospívající mládež, *sopláni a výrostci*, dívky, vdovy ani stařenky. Také mládenci si chodívali koupit do krámků nějaký ten pamlsek, dárek – perníkové srdce, případně kvašený okurek, který moc nestál, osvěžil a *pokyselil*, když na sladké nebylo peněz. Pro *výrostky* to také byla vítaná příležitost k drobným krádežím pouťového zboží.

Tak se jednou také stalo, Fankovi tehdy mohlo být tak 13-14 let, že se s partou kluků vydali k Antonínku. Cestou tam, když procházeli kolem Starých hor, vzpomínali, co si kdo z pouti donesl loni. Co si kdo koupil nebo co se komu podařilo *kramářovi* ukrást. Janek se chvátil, že si donesl perníkové srdce s nápisem *Z lásky* a že mělo na druhé straně napsáno *Miláčku neblbni*. Janek se pro ně stal hrdinou a Fankovi se to také zamlouvalo. V duchu *špekuloval*, že když se mu podaří něco ukrást, třeba takové srdce, peníze, co dostal od kmotřenky na pouť, mu zůstanou v kapse. A než došli na kopec nad Ostrožskou Lhotou, *příplichtil* se k Jankovi a oba se domluvili, že budou krást společně. Také hned ukuli plán lupu a ten také v plném rozsahu provedli.

Na marhulách

Jednou se parta kluků z uličky domluvila, Fanek, pravda, nemohl mezi nimi chybět, že půjdou na *marhule*. A to tam, kde právě dozrávají. Tam, kde byli už včera, v *Hanáčkovém humně*. Pravdaže, jak jinak, než si jich nakrást. A tak byl plán hotov. Rychle a opatrně přelézt plot. A jak to udělat? Jeden z nich vyskočí na strom, zatřepe haluzí a co spadne, ostatní posbírají. V pomyšlení na to, že se s chutí

zakousnou do šťavnatého plodu meruňky, se klukům sbíhaly sliny. A také se tak stalo.

V místě, tam v rohu Hanáčkovy zahrady, kde chyběl nad plotem ostnatý drát, plot přelezli. Pak příkrčení za obilím přešli podél meze až pod *marhulu*. Fanek byl z těch kluků nejvyšší, snadno se proto chytil spodní haluze a vylezl až k vrcholu stromu, do koruny. Pak s ní pořádně zacloumal. A už zralé plody padaly na zem a kluci je začali sbírat. Ale vtom Fanek ze stromu zvolal: „*Hanáček!*“ To byl signál ohlašující veliké nebezpečí. Do kluků jako když střelí do vrbců. Všichni utíkali, co jim nohy stačili, k rohu plotu. Jen Fanek se trochu opozdil. Trvalo mu chvíli než seskočil z *marhule* a už jen taktak, že ho strýc nechytily za krk. Fanek se vysmekl, ale košile to nevydržela. Pak udělal kličku, vletěl do obilí, přesto ale utržil na hřbetě ránu palicí, kterou strýc drželi v ruce. „*Šak já vám, hergot, dám našich marhulí!*“ Hnali se s křikem dál za Fankem i přes obilí. Fanek také honem, honem, už aby byl strýcovi z dosahu. Čekala ho však ještě malá překážka, zatrápený plot. Ale kudy? Všichni kluci byli nahrnutí v rohu, a tak se rozhodl, že plot přeleze uprostřed. Podářilo se mu na plot vylézt a přehodit jednu nohu přes ostnatý drát. Ale znovu strýcova palice nemilosrdně zasáhla jeho zadek. A on tu druhou nohu ne a ne rychle dostat na druhou stranu. V rozkroku se zachytily jeho trenky o drát. Několikrát s sebou zacloumal ze strany na stranu, jak *perpétiki* od hodin a když opět dolehla další rána, tak se mu přece jen podařilo z drátu vyváznout. Přehodil i tu druhou nohu a skokem Horymíra byl na ulici. Mezitím také kluci stačili plot přelézt a rozprchnout se po uličce, kde který mohl. Jen strýc zůstali bezradně za plotem a klukům hrozil: „*Vy všiváci jedni! Ej, šak dybych vás enom nekerého chytu, dopjau, tož si to nepřejte! Přerazím ho! Jak hada bych ho roztrhu. Všiváci! Opovažte sa eště jednu dojít na marhule ...!*“ A přitom stále hrozili zdviženou holí.

Fanek však neutekl. Co to? Zůstal za plotem. Držel se rukou v rozkroku a rázem se dal do pláče. Zranil se. Strýc na druhé straně plotu na chvíli přestali vyhrožovat, dívali se, co že to stalo. Co když tomu klukovi něco opravdu je? „*Co je ti?*“ Zeptali se rázem. Fanek neodpovídal. Plakal a začal vzlykat. „*Čuješ, co sa ti stauo. Udrápu sas o drát? Neměus' tu co děuat. Aspoň podruhěj krast nedo jdeš!*“ Fanek zůstal stát a usedavě vzlykal. V předklonu se rukou držel v místech, kde se zachytil o drát. Rána trochu krvácela, a když se mu na dlani

mezi prsty objevilo pár kapek krve, jeho pláč se změnil v řev. To strýce zarazilo. „*Čuješ, co sa ti stauo?*“ Optali se znovu. Jejich hlas už nezněl zlostně, ale byl zvědavě zabarven, neboť dostali strach, že se Fankovi skutečně něco přihodilo a že právě oni jsou tomu vinen. V duchu se mu honily výčitky, že ho neměli tolikrát udeřit. Ale na druhou stranu se uklidňoval: „*Neměli ňa zdivočít*“.

Mezitím Fanek začal za plotem, v místech, kde doskočil, cosi hledat. Jednou rukou se stále držel v rozkroku a druhou začal prohrabávat trávu. Strýc se nechápavě dívali a znovu zhurta na Fanka: „*A tož, dovím sa konečně, co ti je lebo né! Řveš jak paviján, hrabeš sa v trávě, jak hovnivál v hlině, tož už přestaň a odpověz, na co sa ťa ptám!*“ ... „*Já, já*“, zajikal se Fanek pláčem, „*já sem z pytlíku ztratil kuličku. Vypadla mně, jak, jak sem přelézal plot ...*“ A znovu se dal do usedavého pláče. „*Bééé, bé!*“ ... „*Ukaž! Z jakého pytlíku, jakú kuličku?*“, optali se strýc nechápavě. Mysleli, že olověnku nebo sleňenku, co s nimi chlapci na jaře šprtají do důlku. „*Ukaž!*“ Fanek oddělal ruku a ukázal. Na stehně měl jen malou odřeninu, na které bylo několik kapek zasychající krve. Strýc poznali, že to není nic vážného, a tak klidně prohodili: „*To nic néni, kuličku nestratil's!*“ a chtěli odejít. Fanek opět začal lamentovat: „*Já sem ztratil kuličku, já jsem ztratil kuličku.*“ Strýček se k Fankovi ještě obrátili a řekli: „*Běž dóm, maminka ti na to dajú trochu tinkury. Strach mět nemosíš. A podruhěj ať ťa tu nevidím, lebo bude zle! Ej šak!*“ ... Ale už se mu do roštiování nechtělo ... A Fankovi se doopravdy nic vážného nestalo. Odesla to jen roztrhaná košile a díra na trenkách. Za to ho doma čekal pořádný výprask. Mamince se však nepřiznal, kde si to roztrhl, že se to stalo, když kradl *marhule*. To by dostal tuplem. A tak to na dlouhou dobu zůstalo jeho tajemstvím. Na kradení *marhulí* mu zůstala jenom vzpomínka, kterou občas přátelům vyprávěl k lepšímu. A malý šrám na stehně. Kuličku ale neztratil, a jak se za pár let ukázalo, perfektně fungovala.

U Fanka v dílně

Když do Fankovy dílny někdo vešel, zvonek nade dveřmi zacinkal, a to v případě, kdy Fanek pracoval v zadní místnosti dílny, kde byla zlatička, na které zlatil kapitálky, titulky knihy na deskách, štosoval svázané knihy, než je začal vkládat do desek a ořezávat. Tu také činil kůže a zpracovával pergamen. Často byl tak zabrán do

práce, že přeslechl, když ho někdo oslovil: „*Cos to říkaus? Že už je čas ít do krůžku? Tož počkaj! Já to tady ukludím a pujdem.*“ To Slávek Štěrba často slyšel, když ho šel pozvat do *Kunovjana*, a Fanek byl zabrán do vázání knih. Většinu svého pracovního dne trávil Fanek v přední místnosti u širokého stolu ve stoje, kde stříhal, měřil a lepil.

Jednou se také stalo, že hledal šídlo. Rozhlížel se všude na stole, ale marně, šídla nebylo. Začal prohledávat, chodil po dílně, zašel i do *verštaty*, jak se v Kunovicích říkalo dílně, ale milé šídlo nebylo k nalezení. Přitom mu přes zuby vyšla nejedna hříšná nadávka. Pak začal hledat ve stole. Přebíral různé věci, špulky nití a klubka špagátů, nůžky. Po chvíli vítězoslavně povídal: „*Vidíš?*“ a ukazoval na ševcovské kladívko, „... a ono je tady.“ Pak znovu začal přehrabávat šuplík. A po chvílce se na přítele obrátil s dotazem: „*Ty, nevíš, co sem to hledal předtím?*“, v radosti nad nalezeným kladívkem zapomněl, co vlastně hledal prvně. „*No přeca šídlo,*“ zněla odpověď. „*Tož to su už z té práce opravdu blbý. Pod', já to tu zabalím a zajdeme si na Křížovatku. Na jedno pivo a jednu borovú.*“ Myslel tím do restaurace Na Fialce. Občas tam zašli spolu, nejčastěji v neděli dopoledne, jak se chodí *na hrubú* do kostela, ale v jejich případě na hrubou štamprli borovičky nebo - jak Fanek říkal - „*na hútek borovej vody a pivo, srazít v žaludku hořčinu.*“ Jednou v neděli se znovu vydali Na Fialku srážet hořké a tu mu jeho žena povídá: „*Fanku! Musíš do té hospody chodit? Vždyť máš pivo doma!*“ Fanek odpověděl okřídlenými slovy: „*Nemosím, maminko! Nemosím, ale já chcu! Doma to pivo není ono.*“

Prameny a literatura¹

Práce F. Jílíka:

Z Moravěny. Uherské Hradiště, 1945, 93 s.

Děcka. Ilustrace František Bezděk. 1. vyd. Zlín, 1947, 202 s.

Bosá léta. Kniha dětství slováckého chlapce. Ilustroval František Bezděk; doslov Alexandr Misař, 1. vyd., Gottwaldov, 1960, 201 s.

¹ Děkuji za poskytnutí pramenů a ochotnou spolupráci manželce Fanka Jílíka – paní Marii Jílíkové, která se v době přípravy příspěvku ve zdraví a síle dožila 87. narozenin (* 27. 8. 1918), dík za podklady a poznámky synovi Fanka Jílíka - dr. Jiřímu Jílíkovi a poděkování všem přátelům v čele s dr. Slávkem Štěrbou, za jejich vyprávění a barvitě diskuse.

- Tajemství lásky.* In: Malovaný kraj, roč. 5, č. 1 (1969), s. 9-11.
- Letní večer.* In: Malovaný kraj, roč. 5, č. 6 (1969), s. 9-10.
- Knižní vazby.* Katalog výstavy. Uherský Brod, 04. 04. 1971 - 30. 09. 1971. Muzeum J. A. Komenského, Uherský Brod, 1971.
- Vzácné koření.* In: Malovaný kraj, roč. 8, č. 4 (1972), s. 12-13.
- Svatba z Kunovic.* In: ZMUH, roč. 12, č. 7 (1974), s. 21-23.
- Svatba v Kunovicích.* In: ZMUH, roč. 12, č. 8 (1974), s. 6-7.
- Svatba v Kunovicích.* In: ZMUH, roč. 12, č. 9 (1974), s. 13-14.
- Svatba v Kunovicích.* In: ZMUH, roč. 12, č. 10 (1974), s. 17-18.
- Svatba v Kunovicích.* In: ZMUH, roč. 12, č. 11 (1974), s. 14-15.
- Na jarmak.* In: Malovaný kraj, roč. 11, č. 5 (1975), s. 16-17.
- Fašank v Kunovicích.* In: ZMUH, roč. 13, č. 1 (1975), s. 11-12.
- Šlahačka.* In: ZMUH, roč. 13, č. 3 (1975), s. 14-15.
- Jízda králů.* In: ZMUH, roč. 13, č. 4 (1975), s. 9-11.
- Jízda králů.* In: ZMUH, roč. 13, č. 5 (1975), s. 13-15.
- Dožínky v Kunovicích.* In: ZMUH, roč. 13, č. 8 (1975), s. 21-25.
- Hody v Kunovicích.* In: ZMUH, roč. 13, č. 9 (1975), s. 18-19.
- Hody v Kunovicích.* In: ZMUH, roč. 13, č. 10 (1975), s. 17-19.
- Svatba v Kunovicích.* In: Malovaný kraj, roč. 12, č. 4 (1976), s. 8-9.
- Svatební průvod.* In: Malovaný kraj, roč. 12, č. 5 (1976), s. 8.
- Výslužka.* In: Malovaný kraj, roč. 12, č. 6 (1976), s. 8-9.
- Daň svatoklimentská.* In: ZMUH, roč. 14, č. 6 (1976), s. 12-13.
- Slovácká svatba v Kunovicích. Stoláň. Holení mužů.* In: Malovaný kraj, roč. 13, č. 1 (1977), s. 10-11.
- Slovácká svatba v Kunovicích. Cídění botů ženám. Koté.* In: Malovaný kraj, roč. 13, č. 2 (1977), s. 10.
- Slovácká svatba v Kunovicích. Vození šatů.* In: Malovaný kraj, roč. 13, č. 3 (1977), s. 10.
- Když se vaří trnky.* In: Malovaný kraj, roč. 13, č. 6 (1977), s. 10.
- Pochování basy.* In: Malovaný kraj, roč. 19, č. 1 (1983), s. 13-14.
- Odešel František Bezděk.* In: Slovácko, společenskovoědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí, roč. 25 (1983), s. 129-130
- Za akad. malířem a grafikem Rudou Kubíčkem.* In: Slovácko, společenskovoědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí, roč. 25 (1983), s. 127-128.

Roky. Uherské Hradiště, 1984, nestr.

Ke dvacátému výročí Malovaného kraje. In: Malovaný kraj, roč. 20, č. 1 (1984), s. 3-4.

Voják Francek. In: Malovaný kraj, roč. 20, č. 5 (1984), s. 10-11.

Šlahačka. In: Malovaný kraj, roč. 21, č. 2 (1985), s. 18-19.

Luca. In: Malovaný kraj, roč. 21, č. 6 (1985), s. 11.

Kožúšek. In: Malovaný kraj, roč. 23, č. 1 (1987), s. 10-11.

U trnky. In: Malovaný kraj, roč. 23, č. 5 (1987), s. 10-11.

Povídání z vrbové píšťalky. In: Malovaný kraj, roč. 24, č. 2 (1988), s. 13.

Vyznání rodnému kraji. K 75. narozeninám spisovatele Fanka Jilíka. In: Malovaný kraj, roč. 25, č. 4 (1989), s. 12.

Komu se zelení. 1. vyd., Břeclav, 1992, 223 s.

Děcka. Ilustroval František Pavlica. 2. vyd. Velehrad, 2004.

Práce o F. Jilíkovi:

Pozor, pozor. In: KZMUH, roč. 2, červenec (1964), s. 10.

Z. ČERNÝ: *F. Jilík o humoru. Na besedě u spisovatele.* In: Slovácká jiskra, roč. 20, č. 40 (7. 10. 1970), s. 4.

E. NOVOTNÝ: *Fanek Jilík. Spisovatel a vývoj jeho díla od dialektu ke spisovné češtině.* Pedagogický institut Gottwaldov. Rkp. ročníková práce z české literatury, nestr.

V. VEČEŘOVÁ: *Regionální literatura. Fanek Jilík – život a dílo.* Pedagogická fakulta University Palackého v Olomouci. Rkp. 1971, str.50.

L. KROULIKOVÁ: *Výstava Fanka Jilíka.* In: ZMUH, roč. 11, č. 1 (1973), s. 9.

S. ŠTĚRBA: *Rozhovor s Fankem Jilíkem.* In: Malovaný kraj, roč. 10, č. 3 (1974), s. 12-13.

Fanek Jilík šedesátníkem. In: ZMUH, roč. 12, č. 7 (1974), s. 12-13.

Půl století s knihou. In: Slovácká jiskra, roč. 28, č. 6 (8. 2. 1978), s. 4.

Knihní vazby Fanka Jilíka. In: Slovácká jiskra, roč. 34, č. 50 (12. 12. 1984), s. 5.

M. POTYKA: *Na zdraví, Fanku Jilíku!* In: Slovácká jiskra, roč. 34, č. 27 (4. 7. 1984), s. 6.

V. JELÍNEK: *K životnímu jubileu Fanka Jilíka.* In: Malovaný kraj, roč. 20, č. 4 (1984), s. 18.

- Radost tvůrcům i návštěvníkům.* In: Slovácká jiskra, roč. 39, č. 27 (5. 7. 1989), s. 4.
- Věřím v průzračnou duši tohoto kraje.* In: Malovaný kraj, roč. 28, č. 4 (1992), s. 18.
- Fanek Jilík zemřel.* In: ZMUH, roč. 32, č. 7 (1994), nestr.
- J. JILÍK: *Fanek Jilík (1914-1994).* In: Slovácko, společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí, roč. 36 (1994), s. 59-62.
- Odešel slovácký spisovatel.* In: Malovaný kraj, roč. 30, č. 4 (1994), s. 30.
- Film O moravské zemi bude opět promítán po letech v Kunovicích.* In: Slovácké noviny, roč. 6, č. 35 (28. 8. 1996), s.1.
- M. PAVLICOVÁ – L. UHLÍKOVÁ: *Jilík, Fanek (František).* In: Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku. ÚLK Strážnice 1997. s. 50.
- Výročí v regionu.* In: Malovaný kraj, roč. 35, č. 3 (1999), s. 49.
- P. BAROŇ: *Slovácko kinematografické. VII., Cestou k socialismu aneb Od mezí k lukám.* In: Malovaný kraj, roč. 39, č. 1 (2003), s. 18-19.





Práce Josefa Kukulky jako historický a etnografický pramen k vývoji Uherskobrodsko

Marta Kondrová

Osobnost Josefa Kukulky (28. 2. 1913 – 26. 12. 1998) byla v rodném Vlčnově spjata nejen s jeho učitelským povoláním a funkcí kronikáře, ale také s osvětovou činností a hlubokým zájmem o historii obce i regionu. Josef Kukulka pocházel z chudých poměrů, narodil se v roce 1913 v části Vlčnova, zvané Na Vale č. p. 756. Jeho otec František pracující jako pokrývač narukoval po začátku první světové války na frontu a záhy padl. Maminka Marie, rozená Prchlíková, jej již od roku 1915 vychovávala sama. Vystudoval reálné gymnázium v Uherském Brodě, po jehož absolvování v roce 1933 působil jako učitel na řadě míst Moravy. Postupně učil v Lidečku, Nedašově Lhotě, Nedašově, Slavičíně, v Bánově a konečně od roku 1957 již natrvalo ve Vlčnově, kde vyučoval češtinu, dějepis a zeměpis. V letech 1958 až 1974 zastával funkci místního kronikáře, který však svým zájmem i erudicí přesáhl hranice obce a zpracoval také zápisy do kroniky za léta 1945–1957.

Aktivně se podílel také na kulturním životě v obci – stál u zrodu zdejší Osvětové besedy a dlouhá léta jako její člen organizoval zábavy a slavnosti, ale i besedy nad kronikami a historické přednášky. Několik jich uskutečnil v rámci oslav 700. výročí založení Vlčnova v roce 1964. Jejich součástí byl také sjezd rodáků a velké národopisné slavnosti ukončené krojovaným průvodem a jízdou králů. Do té doby samostatně konaná jízda králů tak napříště získala pevný rámec tzv. *Vlčnovských slavností*, jejichž spoluorganizátorem byla kromě ročníku jezdců také místní Osvětová beseda, později Klub sportu a kultury.

V roce 1963 se jako poradce podílel na scénáři ke krátkometrážnímu filmu režiséra Vladimíra Čecha – *Léta Páně 1963*, jehož ústředním motivem byla jízda králů. Nermalou měrou se také zasloužil o vytvoření národopisných sbírek ve Vlčnově, které byly veřejnosti každoročně zpřístupňovány především během jízdy králů a při té příležitosti byl řadu let jejich obětavým průvodcem.

Zájem o historii a odbornou erudici prokázal Josef Kukulka zejména při vydávání kratších statí, ale i regionálních monografií

a místopisných prací. S dalším vlčnovským rodákem, historikem a archivářem dr. Metodějem Zemkem, je autorem řady historických místopisů, mimo jiné Bojkovicka, Napajedelska, Hodonínska a Uherskobrodská, jež vycházely v edici kabinetu pro regionální dějiny filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Časté studium archivních pramenů i získávání zpráv od místních informátorů a pamětníků bylo základem historických statí v monografiích Vlčnova, Uherského Brodu, Šumic, Březové a Nivnice, na kterých spolupracoval s autorským kolektivem pod vedením Metoděje Zemka.

Od začátku 60. let minulého století se podílel na přípravě monografie rodného Vlčnova, vydané v roce 1966. Věnoval se zde událostem po skončení první světové války, kolektivizaci a dovedl vývoj až do 60. let 20. století. Dalším místem, kde se podílel na sepsání minulosti, byl Uherský Brod. Zde je spoluautorem tří kapitol postihujících dějiny města od roku 1848 do současnosti. V publikaci o Šumicích sepsal historický vývoj za roky 1848–1918 a v knize o Březové zpracoval kapitoly *Vývoj obce v letech 1918 až 1945* a *Březová v současnosti*. V těchto oddílech si všímá také způsobu života, dispozice tradičního domu, lidového oděvu v Březové a ve zkratce se zmiňuje o průběhu svatby. Spolu s historikem Milošem Traplem je autorem kapitol z dějin Nivnice za léta 1848–1945, jež jsou součástí poslední vlastivědné monografie, na níž spolupracoval.

Těžiště práce J. Kukulky lze však spatřovat především v desítkách krátkých statí historické i národopisné povahy publikovaných v regionálním tisku. Především ve Slovácké jiskře, vycházející od roku 1990 opět jako Slovácké noviny, a v Malovaném kraji, přičemž některé články vyšly jen málo obměněné, doplněné nebo pod jiným názvem i vícekrát. Výbor z jeho vlastivědných článků a statí se vztahem k Vlčnovu vydal v roce 1992 místní Obecní úřad s názvem *Pod doškovými střechami*.

V okruhu statí národopisných nalezneme tematiku rodinných obyčejů - narození a křest, popis tradiční svatby se zvláštním přihlédnutím k jídelníčku a sousedské výpomoci při shromažďování potravin na svatební tabuli, či dospívání, odvody a odchod chlapců na vojnu. Řadu zmiňovaných jevů dovedl prostřednictvím vzpomínek pamětníků a jako přímý pozorovatel do současnosti a popsal tak

například zaniklé zvyklosti praktikované během šestinedělí, úvod, změnu pokrmů a nápojů přinášených do *kúta*. Za cenný lze považovat jeho popis hostiny na vlčnovské svatbě, týkající se nejen skladby jídelníčku, vzhledu a pečení svatebních koláčů, ale především dříve běžné sousedské výpomoci v podobě přinášení *proviantu* na svatební hostinu – nosila se běžně slepice, vejce, cukr, mouka a podobně. Detailně také popisuje práci kuchařek, které bývaly na svatbách velmi důležitými osobami a „s jejich uměním stál i padal úspěch celé svatby“.

Z archivních materiálů, ale především z vyprávění pamětníků čerpal J. Kukulka také ve staticích o odchodu na sezónní práce, na příklad na žně do *Rakús*, či popisujících dnes na Uherskobrodsku již zaniklá zaměstnání. Mezi takové patřilo svážení dříví z lesů kolem Strání, Lopeníka, Vápenic a dále až z Pitínska a Šanovska. Namáhavá *formanka* zaměstnávala řadu hospodářů z vesnic kolem Uherského Brodu až do začátku 50. let 20. století. Březová, na moravsko-slovenském pomezí byla zase známa ještě mezi světovými válkami celými rodinami, které se věnovaly výrobě *čaganů*. Na mladé akátové, dubové a javorové kmínky chodili do lesů v okolí k velké nelibosti tamních hajných. *Čaganáre*, jak se jim říkalo, pak prodávali své výrobky na jarmacích i jako podomní obchodníci. Z Šumic pocházeli vyhlášení zedníci, kteří chodívali za prací do Uher, ponejvíce do Budapešti.

Řadou článků upozornil Josef Kukulka na výrazné malíře i národopisce, kteří svou vazbou na Slovácko ovlivnili nejen zdejší vesnické prostředí, ale soustředili sem také zájem široké veřejnosti. Popularizoval v regionálním tisku pobyt profesora Lubora Niederleho ve Veletinách. Tento nestor české archeologie a národopisu sem zajížděl od roku 1892 a až do své smrti zde každoročně trávil léto. Neopomněl skvělé malíře Jožu Uprku a Otto Ottmara, žijící a tvořící po určitou dobu ve Vlčnově, i místní osobnosti kulturního života, především sběratele národopisného materiálu a Uprkova přítele Josefa Zemka, zvaného *pošmistr*. Zcela v zapomenutí by bezpochyby upadla osobnost učitele Jana Matzenauera, který v letech 1879–1900 působil ve Vlčnově a všestranně se zde přičinil o zvýšení vzdělanosti i kulturní úrovně obyvательства.

Bez povšimnutí nemohla zůstat v díle vlčnovského rodáka také jízda králů. Zkoumal historické souvislosti a vývoj, kterým tento obřad procházel od konce 19. století. Podářilo se mu mimo jiné zjistit

podrobnosti o předvedení jízdy králů na různých národopisných slavnostech, především však v rámci Národopisné výstavy československé v Praze 1895. Znalosti této problematiky jej zařadily i do autorského kolektivu publikace *Jízda králů*, kde pod vedením Václava Frolce zpracoval kapitolu o současné podobě jízdy králů ve Vlčnově.

V přehledu prací J. Kukulky zaujme velké množství článků historických, především z období 1. a 2. světové války. Také tady se opírá jak o materiály tištěné, tak především o vyprávění přímých účastníků událostí. Poutavým způsobem podává osudy legionářů z Brodska a jejich anabázi v Rusku, z vyprávění bývalých vojáků rakousko-uherské armády vyvstává obraz fronty a zajateckých táborů v Itálii a Rusku. Méně známou skutečností je, že obyvatelé oblastí v bezprostřední blízkosti fronty se stěhovali během probíhajících bojů do vnitrozemí rakouské monarchie. Zkušenosti obyvatel Vlčnova s těmito italskými vystěhovalci podal v jednom ze svých článků. Nejvíce jeho historických statí se týká 2. světové války, především osvobození regionu, leteckých bojů, partyzánských skupin operujících na Uherskobrodsku i rodáků působících v zahraničním odboji, v anglickém královském letectvu a paradesantních jednotkách.

Z archivních materiálů a kronik čerpal náměty pro vlastivědné články o historii léčivých pramenů na Uherskobrodsku, živelných pohromách i nájezdech cizích vojsk, o počátcích školství v regionu a lokálních pamětihodnostech. Mezi takové bezesporu patřila také dominanta vlčnovské obory, zámek Pepčín, který nechal pro svou ženu Josefínu postavit v letech 1903–1904 hrabě Václav Kounic. S jeho demolicí v roce 1981 nemohl Josef Kukulka ani jako agilní člen zdejší Osvětové besedy přes četné protesty a apelace nic udělat.

Mezi další zájmy pana učitele patřilo pěstování vinné révy a ovocnářství a to jak v rovině praktické, tak historické. Z jeho popudu vznikla v roce 1959 v obci organizace Československého zahrádkářského svazu. J. Kukulka byl jejím dlouholetým předsedou, ale také nadšeným vinařem – získal např. zlatou medaili na celostátní výstavě vín ve Skalici v roce 1965. Historii zdejšího ovocnářství a vinohradnictví nastínil v několika člancích, podstatnější je však triadvacetistránková brožurka o historii vinařství a vinohradnických stavbách - *búdách*, kterou vydal místní zahrádkářský svaz v roce 1989. V archivních materiálech se mu podařilo vypátrat nejstarší zprávy o existenci vinohradů na Uherskohradištsku, informace o lokalitách ve vlčnovském

katastru, kde se viniční trati do dnešní doby nezachovaly a také nejstarší popisy konstrukce *búd* i jejich počet měnící se v průběhu staletí.

Ve výčtu témat, které stály v centru pozornosti Josefa Kukulky by bylo možné ještě nějakou dobu pokračovat, neboť spektrum zájmu pana učitele bylo velmi pestré a široké. Jeho příspěvky jsou pro historické poznání Uherskobrodsko a zvláště Vlčnova přínosné zejména díky skvělé kombinaci práce s archivními prameny, doplněné vyprávěním pamětníků. Právě zaznamenané sdělení přímých účastníků se v jeho práci stává cenným materiálem pro další práci etnografů i historiků. Jako učitel měl Josef Kukulka zájem na tom, aby historická paměť rodné obce i regionu žila v povědomí místních lidí a to se mu díky soustavné práci i publikaci čtivě psaných článků bezpochyby dařilo.

Prameny a literatura:

- J. JILÍK: *Jubileum Josefa Kukulky*. Malovaný kraj 1973, roč. 9, č. 3, s. 21.
J. JILÍK: *Josef Kukulka osmdesátiletý*. Malovaný kraj 1993, roč. 29, č. 3, s. 21.
J. JILÍK: *Za Josefem Kulkou*. Slovácké noviny, 6. 1. 1999, roč. 9, č. 1, s. 3.
J. SKUTIL: *K osmdesátinám Josefa Kukulky*. VVM 1993, roč. 45, č. 2, s. 218-219.
Kronika obce Vlčnov – kniha 2, 1945-1974.

Bibliografie Josefa Kukulky

Publikace:

- M. ZEMEK – F. ZŘÍDKAVESELÝ – J. KUKULKA – J. PAVELČÍK: *Vlčnov. Dějiny slovácké obce*. Brno 1966.
J. KUKULKA – M. ZEMEK: *Místopis Uhersko–Brodsko*. Olomouc 1969.
M. ZEMEK a kol: *Uherský Brod. Minulost i současnost slováckého města*. Brno 1971
J. KUKULKA – M. ZEMEK: *Historický místopis okresu Bojkovice 1848–1960*. Olomouc 1975.

- J. KUKULKA – M. ZEMEK: *Historický místopis Napajedelska 1848–1960*. Olomouc 1975.
- J. KUKULKA – M. ZEMEK: *Historický místopis Hodonínska 1848–1960*. Olomouc 1979.
- M. ZEMEK a kol.: *Slovácká obec Šumice*. Praha 1979.
- J. KUKULKA – J. ZEMÁNEK – M. ZEMEK: *Březová. Dějiny obce pod Lopeníkem*. Praha 1980.
- J. KUKULKA: *Vlčnovské budy s vinohrady. Stručný pohled do historie*. Vlčnov 1989.
- V. FROLEC – A. PAVELČÍK – M. ZEMEK a kol.: *Jízda králů. Lidový obřad, hra, slavnost*. Praha 1990.
- M. ZEMEK a kol.: *Nivnice rodiště Jana Amose Komenského*. Praha 1992.
- J. KUKULKA: *Pod doškovými střechami. Kulturně historické obrázky ze slováckého Vlčnova*. Vlčnov 1992.

Články Josefa Kukulky:

- Jízda králů ve filmu*. Slovácká jiskra 10. 7. 1963, roč. 14, č. 28, s. 3.
- Slavná historie Vlčnova*. Slovácká jiskra 29. 4. 1964, roč. 15, č. 18, s. 3.
- Ve vlčnovských vinicích se sklízí bohatá úroda*. Slovácká jiskra 20. 10. 1964, roč. 15, č. 44, s. 2.
- Přivedli si osvoboditele*. Slovácká jiskra 21. 4. 1965, roč. 16, č. 16, s. 3.
- Vzpomínka na pana učitele*. Slovácká jiskra 25. 9. 1968, roč. 18, č. 39, s. 4.
- Vlčnovské ovocnářství*. Slovácká jiskra 27. 8. 1969, roč. 19, č. 35, s. 3.
- Vlčnovské osvobození*. Slovácká jiskra 15. 4. 1970, roč. 20, č. 15, s. 1.
- Trasa Květná – Uh. Hradiště*. Slovácká jiskra 29. 4. 1970, roč. 20, č. 17, s. 6.
- Staré díky vám, osvoboditelé*. Slovácká jiskra 28. 4. 1972, roč. 22, č. 17, s. 2.
- Nezapomínají na své osvoboditele*. Slovácká jiskra 9. 5. 1973, roč. 23, č. 19, s. 4.
- Uprkova vinná buda ve Vlčnově*. Malovaný kraj 1975, roč. 11, č. 5, s. 7.
- Kounicův zámeček*. Malovaný kraj 1977, roč. 13, č. 3, s. 18.
- Čaganáre z Březové*. Malovaný kraj 1978, roč. 14, č. 1, s. 17.
- K 10. výročí úmrtí malíře Otty Ottmara*. Malovaný kraj 1978, roč. 14, č. 2, s. 6-7.
- Šumičtí zedníci ve starých Uhrách*. Malovaný kraj 1978, roč. 14, č. 2, s. 21.

- Lubor Niederle a Veletiny. Malovaný kraj* 1979, roč. 15, č. 2, s. 21.
- Muzikanti Vozárové. Malovaný kraj.* 1979, roč. 15, č. 4, s. 19.
- Jak vznikl obraz Vlčnovská jízda králů. Malovaný kraj* 1979, roč. 15, č. 6, s. 6-7.
- Péče o dítě ve Vlčnově. Malovaný kraj* 1980, roč. 16, č. 4, s. 15.
- Před čtyřiceti lety zemřel Joža Uprka malíř Slovácka. Slovácká jiskra* 9. 1. 1980, roč. 30, č. 2, s. 5.
- Starobylé budy. Malovaný kraj* 1980, roč. 16, č. 5, s. 14.
- Výroba másla v domácnostech na Uherskobrodsku. Malovaný kraj* 1981, roč. 17, s. 9.
- Na besedě u Joži Zemka. Malovaný kraj* 1981, roč. 17, č. 2, s. 9.
- Vzpomínky na italské vystěhovalce. Malovaný kraj* 1981, roč. 17, č. 2, s. 21-22.
- Jede k odvodu šohajek. Malovaný kraj* 1981, roč. 17, č. 5, s. 17.
- Hraniční kameny. Malovaný kraj* 1981, roč. 17, č. 6, s. 8.
- Jak byl zachráněn vlčnovský most. Slovácká jiskra* 19. 5. 1982, roč. 33, č. 21, s. 5.
- Jak se hospodařilo a žilo na starém panském dvoře. Malovaný kraj* 1982, roč. 18, č. 3, s. 5.
- Vlčnovským požárníkům je devadesát. Slovácká jiskra* 16. 5. 1984, roč. 34, č. 20, s. 5.
- Lubor Niederle a Veletiny. Slovácká jiskra* 13. 6. 1984, roč. 34, č. 24, s. 5.
- Od „kopovňáku“ k poštovnímu vozu. Slovácká jiskra* 8. 8. 1984, roč. 34, č. 32, s. 5.
- Na staré panské hospodě. Malovaný kraj* 1984, roč. 20, č. 4, s. 6.
- Vodní mlýny v povodí Olšavy. Malovaný kraj* 1984, roč. 20, č. 4, s. 6-7.
- Národopisná výstava československá před 90. lety. Výprava z Hradištska a Brodska v Praze. Slovácká jiskra* 6. 2. 1985, roč. 35, č. 6, s. 5.
- Jízda králů v době Uprkově. Slovácká jiskra* 1. 5. 1985, roč. 35, č. 18, s. 6.
- Jízda králů v době Uprkově. Slovácká jiskra* 14. 5. 1985, roč. 35, č. 19, s. 6.
- Jízda králů v době Uprkově. Slovácká jiskra* 29. 5. 1985, roč. 35, č. 21, s. 6.
- První slovácká jízda králů v Praze. Malovaný kraj* 1985, roč. 21, č. 3, s. 19.
- Vzpomínka na Otto Ottmara. Slovácká jiskra* 30. 4. 1986, roč. 36, č. 17, s. 5.
- Voničky a věnečky. Malovaný kraj* 1986, roč. 22, č. 5, s. 19.
- Zhoubné povodně v povodí Olšavy. Malovaný kraj* 1986, roč. 22, č. 6, s. 7.

- Zhoubné požáry na Uherskobrodsku.* Malovaný kraj 1987, roč. 23, č. 1, s. 7-8.
- Otto Ottmar – malíř slováckého folklóru.* Malovaný kraj 1987, roč. 23, č. 3, s. 22.
- Panské ovce v zajetí.* Malovaný kraj 1988, roč. 24, č. 1, s. 9.
- Počátky léčivých vod na Uherskobrodsku.* Malovaný kraj 1988, roč. 24, č. 2, s. 21.
- Utrpení a naděje koncem 1. světové války.* Malovaný kraj 1988, roč. 24, č. 6, s. 4.
- Joža Uprka ve vzpomínkách Vlčnovjanů.* Slovácká jiskra 20. 12. 1989, roč. 39, č. 51-52, s. 2.
- Vzpomínky na pana prezidenta.* Slovácké noviny 28. 2. 1990, roč. 40, č. 9, s. 5.
- Anabáze jednoho legionáře.* Slovácké noviny 24. 10. 1990, roč. 1, č. 42, s. 2.
- Přechod přes Ural.* Slovácké noviny 19. 12. 1990, roč. 1, č. 50-51, s. 6.
- Po stopách osudu karpatského jestřába.* Malovaný kraj 1990, roč. 26, č. 3, s. 12.
- Pepčín vymazali.* Slovácké noviny 20. 2. 1991, roč. 2, č. 7, s. 1.
- Ve stínu partyzánského bunkru.* Slovácké noviny 17. 4. 1991, roč. 2, č. 15, s. 5.
- Ve stínu partyzánského bunkru.* Slovácké noviny 1. 5. 1991, roč. 2, č. 17, s. 5.
- Směrem ke slovenským hranicím.* Slovácké noviny 16. 10. 1991, roč. 2, č. 41, s. 5.
- Na žně do Rakous.* Slovácké noviny 1. 7. 1992, roč. 3, č. 27, s. 3.
- Na panském dvoře.* Slovácké noviny 19. 8. 1992, roč. 3, č. 34, s. 4.
- Vlčnovská škola jubuluje.* Slovácké noviny 9. 9. 1992, roč. 3, č. 37, s. 4.
- Starobylé budy.* Slovácké noviny 30. 9. 1992, roč. 3, č. 40, s. 4.
- Tři generace stolařů a krojových krejčích.* Slovácké noviny 28. 10. 1992, roč. 3, č. 44, s. 4.
- Ústup formanů z karpatských hájů.* Slovácké noviny 20. 1. 1993, roč. 4, č. 3, s. 4.
- Před 25 lety zemřel malíř Otto Ottmar.* Slovácké noviny 3. 2. 1993, roč. 4, č. 5, s. 4.
- Kapelníci Vozárové.* Slovácké noviny 17. 2. 1993, roč. 4, č. 7, s. 4.
- Voničky a věnečky.* Slovácké noviny 28. 4. 1993, roč. 4, č. 17, s. 4.

- Vlčnovská jízda králů poprvé v Praze.* Slovácké noviny 5. 5. 1993, roč. 4, č. 18, s. 4.
- Na panské hospodě.* Slovácké noviny 26. 5. 1993, roč. 4, č. 21, s. 4.
- Hostina na staré svatbě ve Vlčnově.* Slovácké noviny 30. 6. 1993, roč. 4, č. 26, s. 4.
- Jak se ve Vlčnově filmovala Maryša.* Slovácké noviny 14. 7. 1993, roč. 4, č. 28, s. 4.
- Tenkrát v osmašedesátém.* Slovácké noviny 25. 8. 1993, roč. 4, č. 34, s. 2.
- Náš pan rektor Matzenauer.* Slovácké noviny 25. 8. 1993, roč. 4, č. 34, s. 4.
- Památce francouzského legionáře.* Slovácké noviny 20. 10. 1993, roč. 4, č. 42, s. 4.
- Osudy frontových vojáků.* Slovácké noviny 22. 12. 1993, roč. 4, č. 51-52, s. 10.
- Hostina na staré svatbě ve Vlčnově.* Malovaný kraj 1993, roč. 29, č. 2, s. 8-9.
- První krůčky malých Vlčnovjanů.* Malovaný kraj 1993, roč. 29, č. 15.
- Zašlá sláva veteránů.* Slovácké noviny 19. 1. 1994, roč. 5, č. 3, s. 4.
- Sto let hasičského spolku ve Vlčnově.* Slovácké noviny 18. 5. 1994, roč. 5, č. 20, příloha nestr.
- Statečný letec z Havřic.* Slovácké noviny 18. 5. 1994, roč. 5, č. 20, příloha nestr.
- Když nás odváděli v tom Uherském Brodě.* Slovácké noviny 1. 6. 1994, roč. 5, č. 22, příloha nestr.
- Chovejte mě má matičko jako míšeňské jablíčko.* Slovácké noviny 29. 6. 1994, roč. 5, č. 26, s. 4.
- Vlčnovské poště je devadesát.* Slovácké noviny 24. 8. 1994, roč. 5, č. 34, příloha s. 6.
- Lubor Niederle ve Veletinách.* Malovaný kraj 1994, roč. 30, č. 4, s. 13.
- Osudy frontových vojáků.* Malovaný kraj 1994, roč. 30, č. 6, s. 11.
- Vzpomínka na tragickou půlnoc.* Slovácké noviny 20. 4. 1995, roč. 6, č. 16, příloha s. 3.
- Válečné hrůzy pod Lopeníkem.* Slovácké noviny 3. 5. 1995, roč. 6, č. 18, s. 9.
- Marně hledají Pepčín.* Slovácké noviny 3. 5. 1995, roč. 6, č. 18, s. 9.
- K nedožitém osmdesátinám statečného parašutisty Jana Zemka.* Slovácké noviny 3. 5. 1995, roč. 6, č. 18, příloha s. 3.
- Národopisná výstava československá před 100 lety.* Slovácké noviny 11. 5. 1995, roč. 6, č. 19, příloha s. 3.

- Vzpomínky pamětníků na události před padesáti lety v Nivnici.* Slovácké noviny 7. 6. 1995, roč. 6, č. 23, příloha s. 3.
- Naši legionáři na Urale.* Slovácké noviny 21. 6. 1995, roč. 6, č. 25, příloha s. 3.
- Svědkové dávných časů.* Slovácké noviny 13. 9. 1995, roč. 6, č. 37, příloha s. 4.
- Cesty za vzděláním.* Slovácké noviny 19. 6. 1996, roč. 7, č. 25, příloha s. 2.
- Osudy Jiřího Pavelčíka.* Slovácké noviny 17. 7. 1996, roč. 7, č. 29, příloha, s. 2.
- Za historikem PhDr. Metodějem Zemkem, CSc.* Slovácké noviny 13. 11. 1996, roč. 7, č. 46, s. 1.
- Cesty přespolňáků za vzděláním.* Malovaný kraj 1996, roč. 32, č. 6, s. 34.
- Lid okupační vojsko nenáviděl.* Slovácké noviny 26. 8. 1998, roč. 8, č. 34, s. 3.

Josef Ország Vranecký a národopis

Jan Krba

Svou stať si dovolím začít malou vzpomínkou. Pokládám za veliké štěstí, že jsem začínal ve Vlastivědném ústavu ve Vsetíně jako konzervátor muzejních sbírek. Díky tomu, že paní Evu Urbachovou navštěvovalo mnoho jejich kolegyň a kolegů, měl jsem jedinečnou možnost poznat také lidi jako doc. Kunz, Dr. Orel, ale také Jožku Országa Vraneckého a mnoho dalších. Netušil jsem, že se později s nimi setkám jako s kolegy, ale také jako s dobrými přáteli.

Josef Ország Vranecký se narodil v Novém Hrozenkově 22. 3. 1913 v rodině, která byla bytostně spjata s valašskou lidovou kulturou. Otec Joža Ország Vranecký, který zůstal po celý život věrný svému rodišti ve Vranči, zde vedl zemědělské hospodářství a přitom se věnoval s nevšední láskou národopisu. Jak se říká: „*Jaké dřevo, taký klín. Jaký otec, taký syn.*“ J. O. Vranecký zdědil po svém otci nejen lásku k lidové tradici, ale také k hudbě a výrobě nejen cimbálu, ale téměř všech hudebních nástrojů.¹

Po studiu na učitelském ústavu ve Valašském Meziříčí učil až do roku 1938 na Podkarpatské Ukrajině. Zde vystřídal několik míst: Chust, Sekernice, Dravce, Užhorod. Od počátku okupace až do roku 1960 působil na různých školách vsetínského okresu. Nejdéle pak ve svém rodišti v Novém Hrozenkově.

Mimo školu se cele věnoval národopisu. Napsal řadu článků v Našem Valašsku. Publikoval v Českém lidu. Oblastí jeho zájmu byla i lidová hudba. Sám hrál na housle. Láska k muzice ho vedla ke sběru lidových nástrojů, později i k jejich výrobě. Mezi odběratele jeho písňal. koncovek patřil zejména další znalec valašské muziky Zdenek Kašpar.² O své zkušenosti se podělil se současným výrobcem dud Pavlem

¹ Joža Ország Vranecký starší se narodil 20. 5. 1866 v Novém Hrozenkově. Vystudoval gymnazium ve Valašském Meziříčí a Olomouci. Pak střední hospodářskou školu v Přerově. Na Národopisné výstavě československé v roce 1895 v Praze se hlouběji seznámil s lidovou kulturou. Měl podíl na vytvoření krojovaných skupin, spolupracoval s Matoušem Václavkem, byl spolupracovníkem sborníku Naše Valašsko.

² Za informaci děkuji panu Leoši Buchtovi (1935). Hrávali spolu v Polajce. Neměl rád v hudbě kudrlinky, ale nebál se doplnit melodií nějakým akordem.

Čípem ze Zubří. Pavel Číp rád vzpomíná na seznámení a hlavně pomoc, kterou mu poskytli při jeho začátcích.

Mimoškolní činnost Jožky Országa byla velmi bohatá. On sám se o ní zmínil následovně: „*Víš, celý můj život byl takový kolotoč, ve kterém se pořád něco střídalo, co jakýmkoliv způsobem souviselo s národopisem a muzikou.*“³

Byl to jeden z mnoha zdařilých počinů Jana Rudolfa Bečáka, že v roce 1967 přijal do řad pracovníků Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm Josefa Országa Vraneckého. J. O. Vranec-ký přišel na pracoviště, které ho pohltilo celého. Vedle své oblíbené muziky se věnoval lidové výrobě a řemeslům. Svě znalosti si nenechal pro sebe, ale hned je zúročil v řadě *Malých tisků* vydávaných Valašským muzeem v přírodě.

První *Malý tisk*, jak jinak pojednával o lidových hudebních nástrojích na Valašsku, vyšel již v roce 1968. Následoval katalog výstavy lidových nástrojů, *Dýmkařství na východní Moravě* (1972), *Valašské kovářství* (1973). Spolu s Evou Urbachovou popsali důkladně *Křivačkářství na Valašsku* (1976) a posmrtně vyšly v roce 1979 dětské hry - *Valašské pasínky*.

Dá se říci, že právě působení ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v letech 1967 - 1977 byla pro Josefa Országa Vraneckého obdobím, kdy se cítil přes veškeré životní peripetie ve svém živlu.

Byl u vzniku hudebního tělesa *Polajka*, který doprovázel ženský pěvecký sbor stejného jména. Věnoval se výrobě replik tradičních hudebních nástrojů. Byl členem Národopisné společnosti, vyřezával, tvořil plastiky. Poslední jeho dílo byla *Těšínská madona*. Ač nemocen, dovedl se těšit ze života a rozdávat své bohaté životní zkušenosti a znalosti valašské lidové kultury. Zemřel před 28 lety 14. 4. 1977 postižen infarktem. Jeho odchod byl velkou ztrátou pro valašskou lidovou kulturu.

Na závěr mi dovozte ještě jednu osobní vzpomínku. Velmi často chodil do konzervační dílny, zapůjčil si nějaký potřebný nástroj pro svoji práci. Při té příležitosti jsme obvykle prodiskutovali věci kolem národopisu. Jen jednou si s troškou hořkosti postěžoval: „*Víš, oni se*

³ S. VAŠUT: *Joža Ország Vranec-ký*. Nové Valašsko 21. 4. 1982, s. 6.

mi někdy směřjí, že nemám etnografické vzdělání. Ale co jsem napsal, za tím si stojím. A jsem hrdý na to, že jsem členem Národopisné společnosti." V té době jsem byl studentem druhého ročníku etnografie a historie a protože jsem si ho vážil jako hlubokého znalce praktického života na Valašsku, začal jsem se zajímat také o Národopisnou společnost. Mohu s hrdostí říci, že mimo bohatých zkušeností, které se snažil nezištně předat, má i lví podíl na mém členství v Národopisné společnosti.

Bibliografie:

- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *O valašských jídlech*. Naše Valašsko 13, 1950, s. 61-63.
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Koncovka - nejstarší valašská píšťala*. Naše Valašsko 13, 1950, s.164-166.
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Kobza (hudební nástroj)*. Naše Valašsko 14, 1951, s. 32-34.
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Zámek luskáč (Zámek na truhlách)*. Naše Valašsko 14, 1951, s.174-175.
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Vaříme na otevřeném ohništi*. Valašsko 6, 1957, s. 22-28.
- Lidové hudební nástroje na Valašsku. Katalog výstavy*. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, 1968, 23 s.
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Lidové hudební nástroje na Valašsku*, Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, 1968, 83 s. (edice Malé listy sv. 1).
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Dýmkařství na východní Moravě*, Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, 1972, 52 s. (edice Malé listy sv. 2).
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Valašské kovářství*, Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, 1973, 75 s. (edice Malé listy sv. 4).
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Tradiční kovářství na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Javorníků*. In: *Moravsko-slovenské vztahy v lidové kultuře*, Ostrava, Profil, 1974, s.131-153.
- E. URBACHOVÁ - ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Křivačkářství na Valašsku*, Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, 1976, 74 s. (edice Malé listy sv. 8).

- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Valašské pasínky. Dětské hry*. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, 1979, 29 s.
- J. ORSZÁG VRANECKÝ ml.: *Z valašského zemědělství na Horním Vsacku*. Rukopis, Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně.
- K. LANGER: *Orsácký kraj z Nového Hrozenkova*. Zprávy krajského vlastivědného ústavu v Gottwaldově, 1959, s. 48-53.
- K. LANGER: *Josef Ország – Vranecký starší (Národopisec)*. Valašsko 10, 1966, s. 115-118.
- J. ŠTIKA: *Joža Ország Vranecký šedesátiletý*, Národopisné aktuality 10, 1973, s. 132-133.
- Vmp: *Josef Ország Vranecký šedesátníkem*. Umění a řemesla, 1973, č. 3, s. 67-68
- J. LANGER: *Joža Ország Vranecký (22. 3. 1913 – 14. 4. 1977)*, Národopisné aktuality 14, 1977, s. 209-210.
- J. OREL: *Památce Josefa Országa Vraneckého*. Zprávy oblastního musea v Gottwaldově, 1982, č. 1-2, s. 80-84.
- S. VAŠUT: *Malá vzpomínka na valašského folkloristu (Joža Ország Vranecký)*. Nové Valašsko 1. 7. 1981, s. 6.
- S. VAŠUT: *Joža Ország Vranecký*. Nové Valašsko 21. 4. 1982, s. 6.
- J. VOLFOVÁ: *Rodina Országova a její vliv na lidovou kulturu Nového Hrozenkova*. Národopisné aktuality 22, 1985, s. 9-17.

Bedřich Fišer – kronikář z Bašky

Jaroslav Dvořák

Bedřich Fišer (*18. červenec 1904, Baška - †6. říjen 1990, Baška) - význačný regionální pracovník, kronikář obce Baška (kronikářem obce byl čtyřicet pět let), osvětový pracovník, písmák a lidový sběratel se narodil v Bašce v rodině vyučeného obuvníka a majitele menšího hospodářství. Matka byla textilní dělnicí, později zůstala v domácnosti. V rodině bylo šest sourozenců, čtyři chlapci a dvě děvčata. Bedřich byl z nich nejmladší. Otec se po smrti své první ženy, v roce 1915, oženil v roce 1918 podruhé.

Do školy začal Bedřich chodit v roce 1910. Po ukončení školní docházky (1918) začal hledat své uplatnění v praktickém životě. Chtěl se stát knězem, ale otec ho přinutil dát se do učení. Nejdříve na stolařinu, pak Bedřicha, pro jeho slabou tělesnou konstituci odmítli na šachtách a nakonec se od roku 1919 učil ve firmě Školudek ve Frýdlantě nad Ostravicí na slévače kovů. Majitel firmy ho však, po několika roztržkách, nevyučeního propustil.

Po krátkém období nezaměstnanosti byl v roce 1920 přijat do Vítkovických železáren jako pomocník do strojírny. Přišel zde do styku se socialistickými myšlenkami, začal navštěvovat divadelní představení a hrát ochotnické divadlo, naučil se hrát na trubku, četl politickou a vědeckou literaturu. Také se zajímal o dějiny dělnického hnutí a historii českého národa. V roce 1922 však byl ze železáren propuštěn. Našel si příležitostnou práci při stavbě cihelny v Bašce. Stavitel ho však, pro jeho socialistické myšlenky, propustil. Potom pracoval na pile v Pržně. Roku 1923 byl znovu přijat do Vítkovických železáren do nové válcovny.

V roce 1924 nastoupil vojenskou službu v Olomouci a později ve Znojmě, kde byl přijat k vojenské hudbě. Hrál zde nejprve na trubku, později na violu a lesní roh. Hudba se mu stala celoživotním koníčkem.

Kromě hudby, které se věnoval až do pozdního věku, byl jeho velkou zálibou zpěv. Zpíval v různých pěveckých sborech. Od roku 1920 v Dělnickém pěveckém sboru v Bašce. Později zpíval ve Sboru krejcarového spolku ve Frýdlantě nad Ostravicí. Po osvobození ve

VŽKG v dělnickém uměleckém sboru Marx. Také navštěvoval pěvecký sbor Smetana v Místku a Lašský smíšený pěvecký sbor v Bašce. Další jeho zálibou bylo ochotnické divadlo. Hrál v divadelních představeních, psal výstupy pro místní ochotníky.

Po návratu z vojenské služby, v roce 1927, pracoval ve Vítkovických železárnách ve válcovně jako sazeč do pece. V roce 1931 se oženil s Marií Židkovou z Metylovic. Měli spolu dvě děti – Vladimíra, narozeného v roce 1932 a Stanislava, narozeného v roce 1940.

Za 2. světové války i po osvobození pracoval Bedřich Fišer nadále ve Vítkovických železárnách, a to v plánovacím útvaru oddělení válcovny plechů a od roku 1958 na hutí. Do důchodu odešel v roce 1964. Zemřel v roce 1990.

Kronikář a osvětový pracovník

Již v době vojenské služby se začal intenzivně zajímat o národní historii a kulturní památky. Svůj zájem rozvíjel zejména četbou literatury a navštěvováním významných kulturních památek naší vlasti. Poznání hodnot národní kultury jej přivedlo ke studiu historie a tradic rodné obce.

Od třicátých let zapisoval vzpomínky svých spoluobčanů, aby mohl napsat dějiny Bašky a svého rodu. Psaní obecní kroniky bylo oficiálně nabídnuto Bedřichu Fišerovi v roce 1938, on však nabídku nepřijal a vedl si během protektorátu soukromou kroniku. Po osvobození mu bylo revolučním MNV znovu nabídnuto vedení obecní kroniky a Bedřich Fišer tentokrát neodmítl. Období okupace zaznamenal do kroniky z poznámek psaných za okupace.

Po roce 1945 se zapojil do kulturního dění v obci. Stal se předsedou Osvětové besedy a založil Slezskou národopisnou jizbu v Bašce. Umístil zde nashromážděné historické písemnosti obce, staré tisky (nejstarší ze 16. století), písničky, špalíčky, staré kalendáře, noviny z dob starého Rakouska (s články z 19. století z Bašky), literaturu o dělnickém hnutí, staré katastrální mapy a zejména trojrozměrné předměty připomínající železářny v Bašce a hospodářský i společenský život v obci. Vystaveny byly řemeslnické nástroje, výrobky místních lidových umělců, kroje, obrazy malované na skle, malovaná keramika, mince, zbraně, odznaky, medaile atd.

Nákladem Národopisné jizby byly v roce 1948 vydány jeho *Malé dějiny Bašky*. Při stálé výstavě historických exponátů byly také pořádány výstavy k významným výročím. V roce 1951 to byla výstava *30 let KSČ v Bašce* a výstava *Baška v historii a výstavbě*. V roce 1952 výstavy *100 let školy v Bašce* a *Zaniklé železárny v Bašce*, v roce 1953 *Komunismus v SSSR* a *Sovětské knihy*, v roce 1954 výstava místních lidových umělců (byly vystaveny malby B. Hrubého, Vlka, Dvořáka, Kořenného Arnošta a Rudolfa, Karla Chovance; B. Hrubý vystavoval vlastnoručně zhotovený orloj). Prezentovali se i sběratelé mincí, známek a odznaků a místní literáti. V roce 1955 pořádalo muzeum výstavu *Už nikdy více válku - 10 let osvobození Bašky RA*, v roce 1956 *35 let výročí založení KSČ v Bašce* a *90 let narozenin Petra Bezruče*, v roce 1957 *40 let výročí VŘSR* a výstavu *Měsíce SČSP*, v roce 1958 výstavy *Co se četlo před 80 lety v Bašce* a *10 let Února*.

V roce 1959 začaly problémy Národopisné jizby, které pramenily z osobních neshod Bedřicha Fišera s pracovníky MNV. Ti nakonec v tomtéž roce dosáhli jejího zrušení. Byla provedena delimitace sbírkových předmětů. Předměty patřící B. Fišerovi mu byly navraceny, cenné předměty převezeny do Okresního Lašského muzea ve Frýdku-Místku a 'bezcné' vyřazeny (celkem šlo o 251 předmětů).

V této době měla nákladem Národopisné jizby vyjít Fišerova obširná historická práce o Bašce *Velké dějiny Bašky*. Byla již provedena recenze významnými spisovateli kraje – dr. Vojtěchem Martínkem, Fr. Smějou a jinými. Kniha měla být vydána k 15. výročí osvobození obce Rudou armádou. Z připravovaného vydání však v důsledku likvidace Národopisné jizby nakonec sešlo.

*A přes to...
že „museum“ mne nazývali,
já na své cti jsem nepozbyl!
Odešli mnozí, jež podceňovali,
já duchem svým jsem zvítězil!*

*Však škoda, škoda jizby jedné,
jizby to Bašky „vlastivědné“.
Dnes tyto „jizby“ mnohé vesnice zakládají
u nás, že zrušena, co z toho mají?*

Po těchto událostech se B. Fišer počátkem roku 1960 rozhodl vzdát funkce kronikáře a předsedy Osvětové besedy. Tím skončila jeho desetiletá sběratelská činnost historických a dokumentárních předmětů pro místní památník.

Přes všechny překážky se však lidopisné práce nevzdal a psal svou soukromou kroniku. V roce 1966 byl požádán o znovupřijetí funkce kronikáře. Přijal ji a obecní kroniku psal až do roku 1983. Bedřich Fišer chtěl také obnovit Národopisnou jizbu, což se mu bohužel nepodařilo.

Písmák a lidový sběratel

Ve své práci se soustředil na shromažďování vzpomínek starých pamětníků, studoval archivní materiál. Výsledkem této práce byla řada rukopisů, článků a materiálů, které deponoval v archivech řady regionálních a celostátních institucí (Okresní archiv Frýdek-Místek, Okresní vlastivědné muzeum Frýdek-Místek, Muzeum Vítkovic, Národní technické muzeum Praha, Ústav pro etnografii ČSAV aj.).

Z těchto materiálů jsou nejcennější ty, které popisují život předcházejících generací dle vlastních vzpomínek, nebo dle vzpomínek dalších spoluobčanů (*Rok v Bašce ve světle starých zvyků a pověr*), práce vztahující se k historii obce (*Malé dějiny Bašky*) a hutí v Bašce (*Historie bašťanských hutí, Kronika zaniklých hutí v Bašce, Šprýmy a bajky z bašťanských železáren*).

Významné jsou také jeho etnografické práce.¹ Psal i verše (sbírky básní *Abstinence, Úvahy, Mír*), krátké povídky a divadelní výstupy s nejrůznější náměty (*Balada z hamru*). Od počátku 70. let

¹ *Lidové písničky z Bašky a okolí* (textové a notové záznamy lidových písní a tanců), *Šití botů, Tkalcovství za starých časů* (popis výroby plátna v Bašce v minulosti), *Jak se v Bašce žilo a bydlelo* (popis způsobu života v Bašce v 19. století), *Jak vznikla a zanikla Slezská národopisná jizba v Bašce* (vzpomínkový záznam o vzniku a zániku Slezské národopisné jizby v Bašce), *Moje práce národopisná, Jak se šily krpce, Lidový sochař Jan Garba v Bašce* (o lidovém sochaři Janu Garbovi, který žil v Bašce v první polovině 19. století), *Jak se vyráběly ščipy* (louče), „*Dědeček*“ aneb „*Rok zvyků a pověr vesnického lidu v Pobeskydí I. a II.* kniha, *Dřevěné chalupy, Žně, Zděná stavení, První hospodářské stroje, Národopis I., II., Chalupa před 70. léty v Bašce, Zvyky a bydlení v 19. století, Sýpka v Bašce, Tkalci za krosnami a pěstování lnu v Bašce.*

publikoval v odborných časopisech a sbornících, zejména v Těšínsku a Pobeskydí. Všechny písemné výstupy, ať již publikované nebo nepublikované jsou dokladem tvůrčího přístupu Bedřicha Fišera ke zpracovávané problematice, bystrého pozorování skutečnosti a pohotového zaznamenání mizejících dokumentů. Napsal a uspořádal 215 pojednání a studií.

Bibliografie publikovaných prací

- Malé dějiny Bašky.* Ostrava 1948.
- Tratí obce Bašky.* Pobeskydí č. 1, s. 6-9.
- Naša chalupa.* Těšínsko 1969, č. 3, s. 12-13.
- Lidové léčení v Bašce v 19. století.* Těšínsko 1970, č. 2, s. 14-15.
- Staříček mi umřel.* Těšínsko 1974, č. 3, s. 30-32.
- Z historie školství v Bašce.* Těšínsko 1978, č. 1, s. 10.
- Vzpomínka na Petra Bezruče.* Těšínsko 1978, č. 1, s. 11.
- Bojová družba.* Těšínsko 1978, č. 3, s. 32.
- Co vyprávěl staříček o hadech.* Těšínsko 1979, č. 2, s. 33-34.
- Anarchisté v Bašce.* Těšínsko 1980, č. 2, s. 31.
- Boje o Bašku v roce 1945 a dnešek.* Těšínsko 1980, č. 4, s. 38-39.
- Baška u Frýdku a Ostravsko-frýdlantská dráha.* Těšínsko 1981, č. 4, obálka.
- Jak léčil lidový lékař Bezruč.* Těšínsko 1982, č. 2, obálka.
- Vzpomínky staré 44 let.* Těšínsko 1982, č. 4, obálka.
- Školství ve sloučené obci Baška-Kunčičky-Hodoňovice.* Pobeskydí 1982, č. 2, s. 45-55.
- Jak se kdysi lidé myli, jak se pralo a žehlilo prádlo.* Těšínsko 1983, č. 1, s. 31-32, 147-177.
- Obec Baška a Národní divadlo v Praze.* Těšínsko 1983, č. 4, s. 13-16.
- Slovníček bašfanského nářečí.* Studie o Těšínsku 11, 1983, s. 147-177.
- Humor a šprýmy z bašfanských hutí s pohádky z Pobeskydí.* Studie o Těšínsku 11, 1983, s. 178-186.
- Dřevěný kopec v Bašce.* Těšínsko 1984, č. 1, s. 30-32.
- Historické zvláštnosti Bašky.* Těšínsko 1986, č. 4, s. 22-23.

Úryvky z prací Bedřicha Fišera

Jak se lidé oblékali²

Děti, které ještě nechodily, byly oblékány jen do košilek. Nemluvněta nosila matka v přehozeu (hátě) přes ramena, kdy se dítě vpředu upevnilo. Děti spaly v kolébce až do vystředání druhým dítětem. Pracovala-li matka u sedláka, brala dítě ještě malinké s sebou, na poli udělala tzv. bambelu z loktuše uvázané na dva stromy.

Mladší děti nosily oblečení – chlapci tzv. trikače, kalhoty kombinované s košilí, vzadu na zapínání, děvčata – šlepy (šaty) což byla sukně spojená s bluzkou. Větší děti nosily oblečení po starších sourozencích.

Muži nosili na hlavě čapky (mycky) nebo klapoče (čepice na způsob klobouku), kalhoty cajkové nebo plátěné, kabát se rozlišoval na špenzer, azor, huňok a vinterok, burnus.

Obuví byly – cukle, krpce, brnelky, parysky, štyblety, půlbutky, butky, pulbuty, polske buty, kopyce, filcoky.

Ženy si oblékaly – kacabaje, jakle, lajbik, jupky, spodnice, laknice (dlouhé sukně až po zem, z 5 širín, 1 širína 70 cm), fjertuch (zástěra). Na zimu pro ženy byla – „vlňonka“. „Vlňonka“ byla nutná do nevěstiny výbavy.

Vdané ženy se odlišovaly od svobodných nošením čepce. Vlasy byly u vdané na „drdol“, u svobodných copy, jeden, u bujných vlasů dva, sahaly až po lýtka.

Pokrývky hlavy byly – šatky, druh byl „flanelka, hedbovnica, atlaska, kalmuska,“ pro mladé na zimu „šal“ – vlňany, plyšovy.

Kalhotky ženy nenosily. Košile byly až po kolena, proti zimě byly několikateré sukně až po paty.

² B. FIŠER: *Jak se kdysi žilo a bydlelo v Pobeskydí*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 659, s. 6.

Jaro³

Jednoho rána probudila nás staříčkova ranní píseň:

*„Minula noční hodina,
poklekneme na kolena,
ve jménu Otce i Syna,
též i Ducha Svatého,
všejednoho Hospodina!“*

Bylo nádherné jitro, jemuž následoval teplý a slunný jarní den. Byla „Černoneděla“ (smrtná neděle), tj. předposlední neděle postní.

Vesnická mládež celičké dopoledne něco strojila. Hoši sháněli jakési „kůly a žerdě“, staré oděvní součástky, smlouvali se a smáli. Děvčata zase přebíhala od domu k domu, přenášela barevné pentle, šuškala, chichotala se a po očku pokukovala po hoších.

Připravovali a chystali „Maříka“ a „Mařenu“ (od staroslovanského slova bohyňě smrti „Morana“).

Odpoledne ve dvě hodiny hoši v průvodu vynesli z jednoho statku na vysoké žerdi vycpaného panáka, maškaru v podobě starého muže opilce v dřevěm kabátě a kalhotách opáсанých „provislem“ (povřislem) s ohromným širákem na hlavě, vyšmatlaných botách a s jakousi láhví v kapse, pro posměch. „Symbol zimy“.

Z jiného statku, rovněž na vysoké žerdi, děvčata vynesla šumně vystrojenou maškaru ženštiny se slaměným věncem na hlavě. „Symbol nemoci a smrti“.

Vítězné jaro opanovalo celý podbeskydský kraj, pupeny na stromech pukaly, kočičky, tráva se zelenala, žluté petrklíče a bledule vesele hlásily, že zima jest přemožena.

Proto vesnický lid oslavoval příchod jara a jeho vítězství nad strnulou zimou a jejími průvodčími: nemocemi a smrtí.

Chystali se upáliti „Maříka-zimu“ a „Mařenu-smrt“. Oba průvody si šly v ústrety, smísily se, v čele neseny byly obě pitvorné maškary

³ B. FIŠER: Rok v Bašce ve světle starých zvyků a pověr. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 1124, s. 26-27.

jako vydařený párek manželů - vagabundů a mládež zpívala co hrdlo stačilo:

*Něseme „maříka“
starého tatíka,
kaj ho postavíme?
Do fojta pod stěnu!*

*Něseme „mařenu“
starů Apolenu,
kaj ju postavíme?
Do fojta pod stěnu!*

*Fojtka budě ráda,
že mo kamaráda
a fojt eště račí,
Že mo černe oči!*

Za toho veselého zpěvu a hulákání obešel průvod celou dědinu. Z každé chalupy vybíhali lidé shlédnout tuto podívanou, aneb i přidati se k němu.

Mládež s maškarami potom zamířila přímo na Grapu a tam s jáсотem je oba dva upálili.

Jak se šidily ženy a mámy⁴

Když nebylo v bašťanské huti žádné kázně, to se už chýlilo k zastavení huti. Komu se valně nechtělo pracovat, tak nešel do práce a ti, kdo pracovali, tak se uchylovali k různým machinacím – úskokům. Nechal se zapsat svůj výrobek do knihy, který vyrobil v magacíně (skladišti), za chvíli výrobek ukradl ze skladiště, když skladník nebyl přítomný, a dal si tentýž výrobek znovu zapsat. V té době se také nadměrně holdovalo alkoholu, který se do závodu donášel. Někteří dělníci odešli ráno jako do práce, ale místo do hutí šli do olšiny a tam se popíjelo. To byli ti praví lajdáci, kterým se nechtělo pracovat a říkali

⁴ B. FIŠER: *Humor a šprýmy z bašťanských hutí a pohádky z Pobeskydí*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 678, s. 5.

si „Panebože, dej lehko“. Aby žena nepoznala, že se vyvalují po olšínách, tak nosili v kapse grafit ze slévárny, když šli k obědu, tak si umazali ruce i obličej. Žena uznala, že byli pracovat tak jim dala oběd.

Slovníček bašťanského nářadí

Arbajtko - květovaný vlněný šátek, bandur - panák upečený z těsta, baňok - kamenná nebo hliněná nádoba na smetanu, brnelky - lehká ženská plátěná obuv, brutfaň - plech na pečení moučnicku, burdok - fukar na obilí, cychy - povlaky, čakačka - svatební taneční zábava, diža - dřevěná nádoba na zadělávání chleba, dřevjanica - dřevěný domek, gazda, gazděna - hospodář, hospodyně, galaty - kalhoty, hliňok - hliněný hrnec, huňok - zimní kabát, chlib - chleba, jakla - blůzka, kabiš - druh kabátu, kacabaj - ženský kabát, kameňok - kamenný hrnec, kapelus - klobouk, kastrol - pánev, kolco - kolo, krabatel - límec, lyžka - lžíce, poliť mařaka - vynáseti zimu, mondel - snopy obilí, noběl - mléko, kyška, obili - žito, ochrabčak - řídké síto na obilí, plechoč - plechový hrnec, polužka - oves a ječmen pokosený na zem, potěrky - růženec, potinek - chodba ve staré dřevjanici, putenka - dřevěná nádoba na vodu, ryndlik - pánev, skludzat' - sklízeti obilí, skrutky - vázání pro snopy, slamjonka - slaměná ošatka, spodnica - spodní sukně, srubek - saně, šopa - kůlna, štrych - truhla na obilí, štvrť - míra na obilí, tatar - pomlázka, tibetka - šátek na hlavu, tlačeňok - látka na ženské šaty, vějačka - dřevěná lopatka na přehazování obilí při čištění, vlňonka - vlněný šátek, vrtel - míra na obilí, vrtiľ - mlít obilí na žernách, vyšastať tatarem - koledovat, zboží - obilí, žber - dřevěné vědro, žito - pšenice, žerna - ruční mlýnek na mletí obilí.

Prameny a literatura:

- B. FIŠER: *Životopis*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 1786, 13 s.
- B. FIŠER: *Jak se kdysi žilo a bydlelo v Pobeskydí*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 659, 19 s.
- B. FIŠER: *Naša chalupa*, Těšínsko 1969, č. 3, s. 12-13.
- B. FIŠER: *Rok v Bašce ve světle starých zvyků a pověr*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 1124, 40 s.

- B. FIŠER: *Humor a šprýmy z bašŕanských hutí a pohádky z Pobeskydí*. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek, rkp. č. 678, 16 s.
- B. FIŠER: *Vzpomínka na Petra Bezruče*. Těšinsko 1978, č. 1, s. 11.

Vesnice v nepaměti času. František Malík a Břestek na Uherskohradištsku¹

Martina Pavlicová

Zájem o lidovou kulturu a její obraz, který se od 19. století vytvářel, vtahujeme většinou k učitelům, regionálním historikům či vlastivědným pracovníkům, kteří často v určitém romantickém pohledu zaznamenávali realie z venkovského života a zachycovali rychle ustupující projevy života tradičního. Jejich zásluha pro obor je nesporná a s odstupem desítek let i dobře hodnotitelná. Často především jen díky těmto osobnostem můžeme navazovat na poznatky a sbírkový materiál určitých oblastí či lokalit, které nám vystupují jako vzor vývoje minulé společnosti. Na problematiku lze však pohlédnout i z druhé strany: jak je tomu v případě, kdy poznání o lidové kultuře místa není tak bohaté, konkrétní poznatky existují v minimální míře, ale vztah současníků k pochopení života předků je stejně intenzivní jako tam, kde o něm existují stovky záznamů, badatelské monografie a uznání široké veřejnosti.

Příkladem tohoto druhého typu je malá obec Břestek (s necelými sedmi stovkami obyvatel) ležící na Uherskohradištsku na úpatí pohoří Chřiby, kde končí silnice a kde geografická poloha určuje přirozenou hranici i pro její etnografické zařazení. Národopisně spadá k uherskohradištskému Dolňácku (od Uherského Hradiště je vzdálena jen osm kilometrů), přírodní hranice (Chřiby) ji bez přechodného pásma odděluje od oblasti Hané, a také od kyjovského Dolňácka, které rovněž zasahuje do chřibského pohoří. Můžeme říci, že svou polohou náleží Břestek, mimo vazeb k Uherskohradištsku, do specifického regionu, který svým horským charakterem vytvořil také svůj vnitřní život, bez ohledu na národopisná hlediska. Je to vidět i z historického vývoje, který je spjat s nedalekým zeměpanským hradem Buchlovem, a kde lze sledovat spádovost a sdružování lokalit podle zcela jiných pravidel. Stejně tak způsob života obyvatel, jenž se do velké míry vztahoval k šlechtickému velkostatku, je toho důkazem. Farností přísluší Břestek do Buchlovic, které jako městečko s pozdně barokním

¹ Příspěvek vznikl v rámci grantu IAA9058401 Etnokulturní tradice v současné společnosti.

zámkem mělo rovněž vliv na pozdější život nejen této obce, ale i širšího okolí.

Z národopisného hlediska hraniční a přechodné oblasti většinou nepoutaly větší zájem sběratelů a badatelů. Buchlovická farnost na tom byla podobně. Historické okolnosti tohoto místa jsou velmi výrazné a tvoří velkou kapitolu v historických pojednáních, z etnologického pohledu je to mnohem problematičtější. Asi nejvýraznější jsou poznatky o kroji. Josef Klvaňa nám kroj buchlovické farnosti, tzv. kroj buchlovský, zařadil do krojů podhoráckých, spolu s některými kroji kyjovskými.² Krojový výzkum v Buchlovicích pak v 50. letech 20. století prováděla Vlasta Sedlářová.³ Kroj z buchlovického panství je zobrazen také ve sbírce kvašů z roku 1814.⁴ Ještě v roce 1948 označil spisovatel a vlastivědný badatel Bedřich Beneš Buchlovan obce Buchovice, Břestek a nedaleké Stříbrnice za jednu krojovou oblast, která se liší od ostatních slováckých krojů, ale která velmi rychle vymírá.⁵ Zmíněná Vlasta Sedlářová ve svých úvahách nad krojem v buchlovické farnosti přisuzovala určitý vliv na jeho podobu zámeckému panství a kulturně-historickým aspektům.⁶ Obecně se však soudí, že ovlivnění lidového oděvu historickými slohy nelze přeceňovat a lze jej hledat spíše v jednotlivostech.⁷

V hledání příkladů v lidové kultuře v okolí Buchlovic, které by mohly mít vazbu na šlechtické prostředí, se někdy zmiňuje tanec

² Srov. J. KLVAŇA: *Lidové kroje na Moravském Slovensku*. In: *Moravské Slovensko I*. Red. Lubor Niederle. Praha 1923, s. 97-252.

³ Srov. V. SEDLÁŘOVÁ: *Soupis lidového oděvu v Buchlovicích*. In: *Lidová kultura východní Moravy 1*, 1960, s. 86-92.

⁴ Srov. M. LUDVÍKOVÁ: *Moravské a slezské kroje. Kvaše z roku 1814*. Brno – München 2000, s. 159-160.

⁵ Srov. B. B. BUCHLOVAN: *Putovník po hradištském Slovácku*. Uherské Hradiště 1948, s. 52.

⁶ Určitou analogii spatřuje v podobě kroje strážnického, kde se rovněž nacházelo šlechtické panství. Tamější kroj, podobně jako kroj z Buchlovic, nebyl zdoben žádnou výšivkou, jež se jinak hojně vyskytovaly v okolních obcích. Srov. V. SEDLÁŘOVÁ: c. d., s. 88, 92.

⁷ Srov. A. KRÍŽOVÁ: *Lidový oděv a historický kostým (Poznámky k terminologii, formě a funkci oděvu)*. Národopisná revue 2001, s. 5-9. V Břestku se v paměťovém podání jako příklad ovlivnění místního kroje šlechtickou kulturou uvádí kulmovaný „obojek“, který prý zhotovila žena zaměstnaná v hraběcí prádelně a žehlárně, a ten se poté ujal v celé farnosti.

hanácká, doložený právě v obci Břestek (a podle ústního podání rovněž v nedalekých Buchlovicích; v jiných okolních obcích se zmínky nedochovaly). Hanácká (coufavá) je tanec kráčívý, polonézového typu, jehož studiu v oblasti Hané byla jak po hudební stránce, tak po taneční stránce věnována velká pozornost. V Břestku byl zachycen jako tanec hodový, možno říci, že s určitou obřadní funkcí, protože se jím hody zakončovaly. Samozřejmě, že lze předpokládat existenci tohoto tance v souvislosti se sousední oblastí hanáckého regionu, nadto když je prokázáno, že tanec se udržoval v lidovém tanečním repertoáru Hané po celé 19. století a šířil se i za jeho hranicemi.⁸ Protože ale jeho výskyt v Břestku je mezi ostatními okolními obcemi ojedinelý, lze rovněž předpokládat, že se mohl do tanečních zábav dostat vlivem zámeckého panství, popř. může být produktem spolkové činnosti pozdějších dob, což by rovněž nebylo nemožné v souvislosti s poznatkou o přenášení některých tanečních typů v tradici. Jiné konkrétní doklady, jež by blíže mohly osvětlit ovlivňování šlechtického a venkovského prostředí v dalších aspektech, např. v hudbě, v této oblasti zatím nejsou známy.⁹ Přítomnost dlouho živého panství (jako je tomu i v případě Buchlovic) svádí k nejrůznějším domněnkám, ale v právě v analogiích o postupování šlechtické a místní venkovské kultury musíme být opatrní, pokud přímé doklady chybějí. V případě Buchlovic a jeho nejbližšího okolí se můžeme jen domnívat, jaký kulturní vzor se vytvářel v prostředí, které se na jedné straně v předbělohorském období neslo ve znamení českobratrském, a na straně druhé pociťovalo blízkost velehradského katolického kláštera, nebo které za působení šlechtického rodu Berchtoldů¹⁰ od počátku

⁸ Z. JELÍNKOVÁ: *Lidový tanec na Hané a v přilehlých oblastech. Druhy hanáckých tanců, vzájemné vztahy mezi tanci v jednotlivých územích Hané, vazby a vztahy historické*. Olomouc 1991, s. 5.

⁹ Nepříliš vzdálená panství, jako Kroměříž, Holešov, Strážnice či Světlov, měly své zámecké kapely. Předpokládá se však, že oblast východní Moravy neměla ve šlechtických kapelách tak silné zázemí, jako tomu bylo na Moravě střední či jihozápadní, takže i pronikání prvků profesionální hudby a venkovské tradice nemuselo být tak intenzivní. Srov. D. HOLÝ: *Na okraj etnografické hranice na Moravě*. Národopisný věstník československý 2 (35), 1967, s. 21-42.

¹⁰ Berchtoldové získali buchlovické panství na počátku 19. století od Eleonory z Petřvaldu a drželi jej až do poloviny 20. století. Zajímavé informace o vlastivědě a kulturní historii chříbské oblasti lze nalézt v pětidílné publikaci *Chříby záhadné a mytické* (autorský kolektiv M. BAŠČAN – J. JILÍK – B. ŽIŽLAVSKÝ; sv. 1-4 vyd.

19. století žilo ve znamení osvícenského humanismu, jenž se přibližoval lidu jako nikdy před tím. Bohužel však o těchto starších obdobích a o kultuře různých sociálních vrstev doklady nemáme a odvozovat je můžeme jen z obecných společenských událostí.

Vrátíme-li se zpět k Břestku, jsme na tom s informacemi podobně, a to i v mladších obdobích, která vytvořila páteř národopisných bádání. Převažující regionální sondy na konci 19. a počátkem 20. století byly často ještě pod vlivem idealizujících a romantizujících názorů. Byl to ve své době logický vývoj v rámci vývoje národní české společnosti a vedlo to mnohdy k tomu, že se místo objektivních hodnocení objevovaly nejrůznější polemiky mezi zastánci tradičního vidění a některými představiteli tzv. pokrokového směru. Téměř o století později, v roce 1983, napsal Josef Jančář, že *„ještě dnes značná část naší společnosti má představu, že život lidu, zejména na Slovácku, se odbýval v minulosti jen mezi krásnými výšivkami, vyřezávanými přeslicemi a bohatě malovanou keramikou, sloužící k hojnému podávání jídel a především pití, k čemuž hrála muzika pokud možno cimbálová v hodně vyšíváných krojích“*.¹¹ Víme však, že v Břestku v životě zdejších lidí narozených již v poslední třetině 19. století nehrála, budeme-li parafrázovat, „cimbálová muzika“, a rozhodně ne v „košilích vyšíváných“.

František Malík (1949) je rodák z Břestku, kde dodnes žije. Vyrstl, jak sám říká, v činorodé rodině a možná po „někom něco zdědil“. Otec pocházel z Břestku, byl pokrývač, což bylo typické řemeslo pro tuto obec, pracoval ve Zlíně a později dojížděl do Ostravy. Maminka, která pocházela ze sousedních Tupes, byla v domácnosti a velmi dobře zpívala. Otec měl nejrůznější zájmy a vedl k tomu i své děti. Františka Malíka odjakživa bavily rozhovory s pamětníky, sbírání starých věcí, shromažďování poznatků ze života starší generace. Jeho vzdělání je technické (do školy chodil v Břestku /1. – 5. třída/ a v Buchlovicích, vystudoval Střední průmyslovou školu strojnickou v Uherském Brodě /maturita 1969/, a poté VUT v Brně /Fakulta strojní, absolvoval v roce 1975/, a protože několik let působil jako pedagog, absolvoval dále ještě doplňující pedagogické studium

Futuro, Uherské Hradiště, 5. sv. vyd. Alcor Puzzle), která populárním způsobem, ale s řadou cenných údajů, přibližuje v mnoha ohledech tento region.

¹¹ J. JANČÁŘ: *Lid a lidová kultura na Slovácku v období národního obrození*. In: *Lid a lidová kultura národního obrození*. Praha 1983, s. 295-296.

(Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, absolvoval v roce 1997). Po studiích se vrátil do Břestku a usadil se zde. Porevoluční doba začala přát jeho osobním zájmům i ve veřejném životě. Začal stmelovat lidi a dařilo se mu to. V roce 1991 např. zorganizoval oslavy 850 let od založení obce (k této příležitosti vyšla z jeho iniciativy i publikace autorů Jaromíry Čoupkové a Jiřího Čouпка¹²), o pět let později (1996) proběhly oslavy padesáti let elektrifikace Břestku. Přitom tyto a podobné aktivity nenesly žádný „punc“ oficiálnosti, ale vyznačovaly se snahou jít k vlastním kořenům, k historii konkrétního společenství. V roce 1995 se František Malík stal iniciátorem vzniku Klubu komunální kultury, jehož krédo vyjádřil slovy: „*Bavit sebe, bavit druhé, uchovávat, co nám tady zbývá a pokusit se obnovit, co už se ztrácí ...*“.

Z tradiční kultury, tak jako ji etnolog obvykle vnímá, se v Břestku přilíší mnoho nezachovalo, a jak již bylo řečeno, existují pouze sporadické prameny a informace, které by ji mohly více charakterizovat. V oblasti kultury sociální se silnější povědomí váže k hodům, o nichž již byla řeč a jejichž tradice se s různou intenzitou projevovala v Břestku po celé 20. století (jmenný seznam stárků břestecských martinských hodů sestavil František Malík až do roku 1919 a připravuje také setkání všech stárků, kteří ještě žijí). Přesto se hody nekonají pravidelně a nepomáhá tomu ani fakt, že se dnes finančně přispívá rodinám stárků, nebo že kroje se chystají na náklady obce. Místní chasa se obvykle začne před hody scházet sama, ale často tato iniciativa končí tím, že se nenajde stárek. Pokud se však hody uskuteční, obvykle strhnou další mladé lidi. Spontánně se ještě udržuje velikonoční klepání, ale protože ubývá dětí, tato tradice slábne. Ostatní aktivity, i ty, které již v obci zakořenily a konají se třeba každoročně, mají jiné výchozí impulsy, než vlastní tradici. Např. fašank, který se v Břestku pravděpodobně konával, ale jeho současná podoba (včetně účasti dětí, které „chodí po škarkách“) vznikla až zásluhou Františka Malíka. V 90. letech 20. století začalo např. vaření trnek. Impulsem byla poznámka jedné pamětnice, že při vaření trnek se v chalupě tancovalo. Dnes je tato akce vyhledávanou událostí, podávají se při ní tradiční jídla (*metyja* – brambory s povidly a makem, povidlové koláčky, trnková omáčka apod.). Jídlo se vaří přímo na místě ve sportovní hale, která je jediným větším prostorem v obci pro

¹² J. ČOUPKOVÁ – J. ČOUPEK: *850 let obce Břestek*. Břestek 1991.

podobné příležitosti. Vaření trnek je někdy zpestřeno povídáním o kulturních zajímavostech, jako je tradice výroby keramiky v sousedních Tupesích, vázání metel apod.

V roce 1997 se uskutečnil 1. ročník folkového festivalu s názvem *Břestecský pinkl*. Námětem byla skutečnost, že nedaleko Břestku již za první republiky byla budována skautská osada, resp. výletní místo, kde později vyrostla rozsáhlá chatová oblast. V hospodě *Pod skalou*, jež byla otevřena v roce 1940, se tancovalo a scházeli se příznivci trampingu. Připomenutí tramské hudby, ale už v současné podobě country, a s tím spojeného také folku či folk-rocku, je leitmotivem téměř každoroční události, která má v názvu obsaženo hanlivé nazývání břestecských obyvatel okolními obcemi – pinkl bylo označení ruksaku, se kterým chodila a jezdila většina mužských obyvatel obce za prací a ve kterém pak domů také přivážela zásoby ze světa. *Břestecský pinkl* jako název festivalu pak toto označení přenesl do jiných poloh. Od 80. let 20. století se koná každou třetí lednovou sobotu turistický pochod *Kolem břestecské skály*, který František Malik pomáhal zakládat v těchto letech jako člen místního Sokola. Dnes se jej zúčastňuje až 800 příchozích, které za zdolání turistické trasy (v délce 8 nebo 15 km) čeká odměna: tradiční zabijačka uspořádaná opět ve sportovní hale.

Rovněž oslavy osvobození 30. dubna se konaly pravidelně ještě před sametovou revolucí, dnes jsou spojeny nejen s hymnou a kulturním programem, ale také s opékáním a posezením u kytary; mládež v tento den chystá stavění máje na druhém konci vesnice. Svou tradici získalo i setkání u vánočního stromku, kde zpívá místní sbor nebo chrámový sbor z Buchlovic.

Všechny aktivity, které se v Břestku pořádají (patří mezi ně ještě mnohé další – Mikuláš, šlapání zelí, vyřezávání dýní apod.) nesou jeden znak: nejedná se o činnosti komerční, a i ty, které reflektují současné vazby k masové a populární kultuře, mají vždy ještě podtext vztahující se k lokalitě, k okolí, k historické situaci obecně, či jen k místním historickým a tradičním jednotlivostem. V činnosti Františka Malíka však nezůstává jen u organizační práce, pro kterou během let získal další zájemce (od roku 2004 je zde registrováno občanské sdružení *Spolek pro udržení tradice*). V letech 1991-2004 byl kronikářem obce a podílel se také na vydání několika drobných publikací. Redigoval sbírku *Verše psané srdcem* – útlý tisk čtyř

osobností, z nichž dvě se v obci narodily (Otýlie Krčmářová-Kožuská /1905/, Bohumil Andrášek /1924/) a dvě v obci dlouhou dobu působily (Ludmila Dudešková /1927/, Antonín Kolomazník /1920/). Sesbírat tyto verše neprofesionálních autorů nebylo snadné, a jak František Malík v předmluvě napsal: „... Většina jich /veršůl totiž nebyla nikdy psána pro cizí oči a uši, vlastně, často s ostychem, otvírali své tajemné komnaty. Každý z nich je svůj – stylem, úhlem pohledu, šířkou a hloubkou vzpomínek. Co je spojuje, je láska ke kraji pod Buchlovem, obdiv k jeho přírodě, úcta a pokora“. V roce 2001 vyšel první svazek jeho soukromé edice „... ať to víte taky ...“ nazvaný *Malíkovi synové (neúplný obrázek rodu)*. Autor v něm podrobně mapuje břestocký rod Malíků od 18. století až do současnosti se všemi lokálními poznatky jak z oficiálních zápisů, tak z ústního podání. Druhý svazek edice, který v roce 2004 opět vyšel jeho vlastním nákladem, má název *Paní Hermína*. Jsou to vzpomínky Hermíny Daňhelové z Břestku (1901-1995), která se svým manželem strávila léta 1926-1933 v Argentině. V době první republiky se do Argentiny vystěhovalo z Břestku šestnáct lidí a na životním příběhu konkrétní postavy chtěl autor přiblížit situaci vystěhovalců do této jihoamerické destinace. V rukopise pak má zpracována další dvě témata - břestocký mlýn a jednu „práci na zakázku“: o rodu Američana, jehož babička pocházela z Břestku

Činnost Františka Malíka je velmi mnohostranná a při našich rozhovorech vždy vyplynou na povrch další jeho zájmy, nápady, zkušenosti a informace, o kterých se dosud nezmínil. Myslím si, že není jednoznačně zařaditelným typem v oblasti, kterou jsme si zvykli nazývat vlastivědnou či regionální. Shromažďuje materiály a jakékoliv zmínky, které se týkají jeho rodné obce a okolí, ať již z pramenů, literatury nebo z vlastního výzkumu, zároveň ho však těší snad ještě víc, když své poznání může zprostředkovat (a to i ve formě vtipné nadsázky) společenství, ve kterém žije. Vždyť již vzpomínaná oslava k 850. výročí založení Břestku, která byla dramaturgicky postavena na významných rodácích a obyvatelích této malé obce, v sobě zahrnovala i hypotetické představy z historie, která „šla okolo, ale mohla možná jít i Břestkem“.

Z pohledu našeho oboru je v současnosti nezbytné věnovat se děním, která při oscilaci mezi tradiční a masovou kulturou vycházejí z té první, tradiční polohy, a včleňují se organicky do kulturní struktury dané společnosti. Z odstupu let se nám budou jevit stejně významně,

jako jiné dobové aktivity, které dnes již odborně hodnotíme, např. meziválečné výlety, hasičská cvičení či činnost divadelních ochotníků. Nejde o to, abychom hledali a kladli rovnítka mezi to, co bylo, a co je nyní. Ani to nelze, neboť vždy známe jen určité roviny sesbíraných údajů. Proto musíme zaznamenat podhoubí současných společenských jevů, které nám u starších informací velmi často chybí.

František Malík vyvedl Břestek z nepaměti času, z prostoru, kam se dostane spousta jevů lidského života v okamžiku, kdy konkrétní život končí a předtím ani potom nebyla možná danou situací zaznamenat. Zároveň nám všem svou osobností nabídl možnost, abychom mohli dál budovat obor, který se člověkem a jeho kulturou zabývá. Mezi jeho kréda mj. patří: *„Lituji všechny lidi, kteří žijí na rovině, oni vidí své okolí pořád stejně. My z kopců to máme jiné, s každým krokem po svahu vidíme jiný obrázek.“*



František Malík



Obálka knihy F. Malíka: *Paní Hermína*

Verše psané srdcem

OTÝLIE KRČMÁŘOVÁ
LUDMILA DUDEŠKOVÁ

BOHUMIL ANDRÝSEK
ANTONÍN KOLOMAZNÍK



Obálka knihy *Verše psané srdcem* redigované F. Malíkem

Obraz národopisců v diplomových pracích Ústavu etnologie FF UK Praha

Miloš Tomandl

V archivu knihovny Ústavu etnologie FF UK v Praze je deponován poměrně rozsáhlý fond diplomových prací obhájených na oboru národopis / etnologie.¹ Absolventské práce jsou dokladem odborné erudice autorů i kompetence jejich pedagogů. Tématické spektrum studijního záběru je po kvantitativní i kvalitativní stránce velmi rozmanité a postihuje různé oblasti způsobu života a kultury jednotlivců, sociálních skupin i vrstev různých společenství. V geografickém ohledu je v diplomových pracích nejpočetněji zastoupena Evropa, v užším teritoriálním vymezení pak Čechy, Morava a Slezsko. V tématickém rámci mj. upoutá soubor 30 studií, zabývajících se osobnostmi, které – ať již přímo, či zprostředkovaně – zasáhly do formování etnografie. Předmětem zájmu autorů byli především národopisci s „celonárodní“, případně nadnárodní působností (Božena Čapková, Jan Herben, Karel Chotek, Jan Jeník z Bratřic, Dušan Jurkovič, Josef Jaroslav Langer, Vojta Náprstek, Otakar Pertold, Vilém Pražák, Primus Sobotka, Drahomíra Stránská, Karel Weis, Čeněk, Zibrt), regionálním dosahem (Karel, Václav Adámek, František Homolka, Jindřich, Jindřich, František Jaroslav Mančal, Vlasta Pittnerová, Františka Stránecká, Josef Šír, Ferdinand Velc), či významu lokálního (Popelka Biliánová, rodina Bílková, Josef Hanuš, Jan Krouský, Josef Matějka, F. S. Štěpánek). Stranou pozornosti ovšem nezůstali ani aktéři, kteří do oblasti národopisu zasáhli spíše okrajově (Jakub Arbes, Barbora Markéta Eliášová, Vítězslav Hálek, Hanuš Jelínek, Jan Neruda, Gustav Pflieger-Moravský, Anna Řeháková, Karolina Světlá, Václav Beneš Třebizský, Božena Viková-Kunětická). Tématický rozsah studijního záběru prací je rozdílný. Některé se vyznačují snahou o komplexní postižení osobností (syntézy), jiné věnují pozornost spíše vybraným složkám jejich činnosti (díličí analýzy). I při rozdílné obsahové a formální úrovni však mají něco společné. Mohou přispět k rozšíření dosavadního stupně poznání o činnosti osob, které se podílely na utváření podoby etnografie v minulosti a ovlivňují ji – svou inspirací – i v současnosti.

¹ Viz M. TOMANDL: *Bibliografie diplomových prací*. Praha 2004.

BLÜML, Josef

Čeněk Zíbrt: příspěvek ke studiu osobnosti a díla.

Praha: FF UK, 1981, 81 s.

Životní pouť Čeňka Zíbrta. Zíbrtovo pojetí české kulturní historie. Československý národopisný rok.

BUREŠOVÁ, Zdena

František Jaroslav Mančal: vlastivědný pracovník humpoleckého Zálesí.

Praha: FF UK, 1981, 126 s., 28 s. text. příl., 2 mp., 1 fot.

F. J. Mančal: pedagog, osvětový pracovník a národopisec. Geografické a kulturní vymezení regionu Zálesí. Obraz Zálesí v tvorbě F. J. Mančala.

DAMBORSKÁ, Zuzana

Vlasta Pittnerová a etnografie.

Praha: FF UK, 1969, 111 s.

Životopis V. Pittnerové. Život lidu ve žďárských horách: rodina, zemědělství a výroční obyčeje. Bibliografie prací V. Pittnerové

HAGALAČKOVÁ, Silvie

Primus Sobotka a jeho přínos pro český národopis a literaturu 19. století.

Praha: FF UK, 1999, 94 s., 10 s., text. příl., 2 fot.

Sobotkovo místo v české společnosti. Srovnávací mytologie a formování mytologických škol v 19. století. Slovanské bájesloví v pojetí lidové symboliky. Rostliny a jejich význam v slovanském národním podání. Studium místních škádlívek. Primus Sobotka: redaktor, básník a překladatel. Ze zápisků Jana Jeníka z Bratřic.

HLINOMAZOVÁ, Zora

Odras sociálních problémů v Praze v dílech našich spisovatelů z druhé poloviny 19. století: G. Pflieger-Moravský, V. Hálek, K. Světlá, J. Neruda a J. Arbes.

Praha: FF UK, 1974, 148 s., 25 s. text. příl.

Sociálně-politický kontext tvorby. Způsob reflexe sociálních problémů v dílech jednotlivých autorů: analogie a diference.

HORSKÁ, Dagmar

Barbora Markéta Eliášová: život a dílo české spisovatelky.

Praha: FF UK, 2000, 84 s., 18 s. text. příl., 11 obr.

Životopis. Historické souvislosti cest B. M. Eliášové. Tvorba: beletrie, popularizační knihy o Japonsku, literatura pro děti a mládež, dramatická tvorba, pedagogické knihy, básnická tvorba, přednášková a popularizační činnost.

HRABÁNKOVÁ, Barbora

Osobnost Boženy Vikové-Kunětické: 1862–1934.

Praha: FF UK, 2000, 108 s.

Životopis B. Vikové-Kunětické. Vstup B. Vikové-Kunětické do světa literatury. Tendenční romány B. Vikové-Kunětické jako odraz společenského klimatu na přelomu století. Politická činnost B. Vikové-Kunětické na pozadí boje za prosazení ženského volebního práva. Vztah B. Vikové-Kunětické k českému a mezinárodnímu ženskému hnutí. B. Viková-Kunětická v Revolučním národním shromáždění.

HŘEBAČKA, Ladislav

Jan Herben: příspěvek k dějinám české etnografie.

Praha: FF UK 1967, 153 s., 34 s. text. příl.

Česká etnografie 80. a 90. let 19. století. Životopis J. Herbena. J. Herben: etnograf, sociolog, umělec a spisovatel.

CHLUMSKÁ, Věra

Josef Matějka (1858–1943): sběratel a vlastivědný pracovník Jaroměřska.

Praha: FF UK, 1985, 142 s.

Životopis J. Matějky, soupis jeho díla a srovnání s místními vlastivědnými pracovníky. Význam vlastivědných pracovníků pro rozvoj etnografické práce.

KLAPETEK, Pavel

Národopisné dílo Jindřicha Jindřicha: monografie o Jindřichově chodském zpěvníku a jeho sběratelské činnosti.

Praha: FF UK, 1960, 99 s., 15 fot.

Stručný životopis. Jindřichovi předchůdci na Chodsku. Chodská píseň a lidová hudba. Rukopisná část zpěvníku. Zdroje lidových písní. Jindřichův postup při úpravách písní.

KLEMŠOVÁ, Ilona

K dějinám výzkumu Pardubicka: Josef Hanuš.

Praha: FF UK, 1983, 177 s., 3 s. text. příl., 2 tb., 15 obr., 9 fot.

Mládí a začátky. Na škole v Bezděkově. V Semíně a Třebošicích. Ve výslužbě.

KLOBOUČKOVÁ, Věra

Dušan Jurkovič: etnograf.

Praha: FF UK, 1972, 108 s., 1972, 108 s., 33 fot.

Životopis Dušana Jurkoviče. Etnografické počátky D. Jurkoviče. Umělecká a národopisná výstava na Vsetíně roku 1892 a D. Jurkovič. Podíl D. Jurkoviče na přípravě Národopisné výstavy československé roku 1895. Kritické pohledy na Národopisnou výstavu československou.

KOHLOVÁ, Jitka

Josef Šír a etnografie Pokrkonoší.

Praha: FF UK, 1981, 107 s.

Život Josefa Šíra. Nástin historie Inářské výroby. Hospodářské a sociální postavení tkalců na přelomu 19. a 20. století. Rodinný život tkalců. Význam Josefa Šíra pro etnografii Podkrkonoší.

MAIEROVÁ, Markéta

Hanuš Jelínek a jeho Zpěvy sladké Francie.

Praha: FF UK, 1970, 110 s.

Životopis Hanuše Jelínka. Jelínkovy názory na folklór. Zpěvy sladké Francie. Proměny ústního podání.

MALÁ, Milena

Josef Jaroslav Langer.

Praha: FF UK, 1973, 109 s.

Osobnost J. J. Langra a jeho místo v procesu národního obrození. Z literární tvorby J. J. Langra. Langrovy práce z oblasti lidové slovesnosti a národopisu.

MAREŠOVÁ, Věra

Sběratelská činnost B. Čapkové a A. Hořizka v 90. letech 19. století a v prvním desetiletí 20. století.

Praha: FF UK, 1978, 101 s., 1068 text. příl., 2 mp., 5 tb.

Charakteristika činnosti hudebního odboru NVČ. Sběratelská činnost Boženy Čapkové a A. Hořízka na Národopisné výstavě 1895. Charakteristika 1. písňové sbírky pořizené pro Národopisnou výstavu 1895. Sběratelská činnost Boženy Čapkové a A. Hořízka pro Český pracovní výbor lidové písně v Čechách v roce 1907.

MENDELOVÁ, Marie

Národopisná činnost Františky Stránecké: její dílo jako folkloristický a etnografický pramen.

Praha: FF UK, 1988, 178 s., 3 s. text. příl., 1 obr., 12 fot.

Obrozenecké a vlastenecké hnutí na Moravě v 2. polovině 19. století. Národopisné práce F. Stránecké. Edice pohádek a folkloristické sběry F. Stránecké. Povídky F. Stránecké jako národopisný pramen.

MÜLLEROVÁ, Hanka

Obraz života lidu v okolí Prahy jak ho zachytil F. S. Štěpánek.

Praha: FF UK, 1972, 126 s., 68 s. text. příl.

F. S. Štěpánek: život a dílo. Život v rodině. Život na vsi. Obřadní cyklus.

NEJDL, Josef

Význam rodiny Bílkových v národopisné osvětě na Chodsku.

Praha: FF UK, 1995, 68 s., 10 obr.

Osobnosti národopisu na Chodsku. Lidová výšivka na chodském kroji. Vliv rodiny Bílkových na formování společenského života.

ONDOMIŠIOVÁ, Zuzana

Život a dílo profesora Otakara Pertolda.

Praha: FF UK, 1978, 116 s., 154 s. text. příl.

Životopis O. Pertolda. Pertoldovy cesty do Indie a na Cejlon. Vědecká, publikační, osvětová, popularizační a pedagogická činnost O. Pertolda.

PAVLIŠTÍK, Karel

Obraz lidové kultury v díle Václava Beneše Třebízského.

Praha: FF UK, 1960, 197 s.

Životopis V. B. Třebízského. Lid a jeho historická úloha v díle V. B. Třebízského. Sběratelské metody V. B. Třebízského. Obraz lidové kultury a lidové slovesnosti Slánska v díle V. B. Třebízského.

POTMĚŠILOVÁ, Magdaléna

Spisovatelka, učitelka, turistka Anna Řeháková a její doba.

Praha: FF UK, 2003, 65 s., 20 s. text. příl., 10 fot.

Životopis A. Řehákové. A. Řeháková učitelka, intelektuálka a turistka. Počátky literární činnosti A. Řehákové. Etnografické postřehy v tvorbě A. Řehákové. Obraz ženy v díle A. Řehákové. Význam osobnosti A. Řehákové.

RADECHOVSKÁ, Ivana

Osobnost a venkovská společnost: příspěvek k etnografii Mladoboleslavská 19. století.

Praha: FF UK, 1981, 97 s., 1 mp.

Životopis J. Krouského. Období předrevoluční: 30. a 40. léta 19. století a osvětová činnost J. Krouského. Vývoj kapitalistických společenských vztahů po roce 1848: 50. a 60. léta 19. století a podíl J. Krouského na plánech vesnické buržoazie.

ROZSYPALOVÁ, Karolina

Drahomíra Stránská: příspěvky k dějinám československého národopisu 20. století.

Praha: FF UK, 1989, 195 s., 2 obr.

Rodinné zázemí D. Stránské. Studium a studijní cesta D. Stránské do Jugoslávie. Činnost D. Stránské v národopisném oddělení Národního muzea. Účast D. Stránské na mezinárodních slavistických sjezdech. Organizační činnost D. Stránské. Pedagogická činnost D. Stránské. Národopisné dílo D. Stránské.

SPÍVALOVÁ, Dagmar

Osobnost a dílo Ferdinanda Velce: jeho význam pro českou etnografii a folkloristiku.

Praha: FF UK, 1986, 118 s., 63 s. text. příl.

Životopis. Publicistická tvorba: knihy, studie a stati. Malířské dílo. Fotografická tvorba. Význam Velcova díla a jeho přínos pro etnografii a folkloristiku.

STIBOROVÁ, Jana

Přínos Vojty Náprstka k české cizokrajné etnografii.

Praha: FF UK, 1984, 91 s., 1 s. text. příl.

V. Náprstek a hlavní směry jeho činnosti. Cesta V. Náprstka k Dakotům. Přednáškový cyklus V. Náprstka o Dakotech.

ŠIMONOVÁ, Hana

Písňové sběry na Kralupsku v rukopisné sbírce Františka Homolky.

Praha: FF UK, 1956, 152 s., 47 fot.

Život a dílo F. Homolky. Charakteristika sběratelovy rukopisné sbírky. Písňové sběry a zpěváci na Kralupsku. Písně z Mlčechvost.

ŠTĚPÁNKOVÁ, Marie

Etnografická činnost Popelky Biliánové.

Praha: FF UK, 1983, 302 s., 9 s. text. příl., 1 mp., 9 fot.

Biografie P. Biliánové. Národopisná sběratelská činnost v Držkově a okolí: obydlí, oděv, strava, zvyky, léčitelství, jazyk a slovesný folklór. Bibliografie P. Biliánové.

ŠTŮLOVÁ, Naděžda

Vilém Pražák: příspěvky k dějinám československého národopisu 20. století.

Praha: FF UK, 1988, 128 s., 113 s. text. příl.

Charakteristika československé etnografie a V. Pražák. Biografie a bibliografie V. Pražáka.

TRAXLER, Jiří

Rukopisné písňové soubory Jana Jeníka z Bratřic.

Praha: FF UK, 1994, 180 s., 5 obr.

Život, dílo a osobnost J. Jeníka z Bratřic. Folklorní repertoár a folkloristické prvky v Jeníkově tvorbě. Jeníkovy písňové soubory. Dosavadní edice folklorního písňového repertoáru zaznamenaného J. Jeníkem z Bratřic. Význam Jeníkových písňových zápisů a jejich vliv na podobu pozdějších českých sbírek, zpěvníků a projevů druhotné folklorní existence.

TYLLNER, Lubomír

Národopisné dílo Karla Weise: monografie.

Praha: FF UK, 1979, 219 s., 122 s. text. příl., 40 fot.

Biografie. K. Weis a český národopis. Analýza a interpretace sbírek K. Weise. Duchovní kultura lidu jižních Čech ve sbírkách K. Weise.

VALENTOVÁ, Gabriela

Život a dílo Karla Václava Adámka.

Praha: FF UK, 1973, 88 s., 36 s. text. příl.

K. V. Adámek – etnograf: životopis, etnografické studium vesnických řemesel, domácí (podomácké) výroby, zemědělského nářadí a kuchyňského nádobí. Bibliografie K. V. Adámka.

VOMELOVÁ, Eva

Příspěvek k dějinám české etnografie: PhDr. Karel Chotek.

Praha: FF UK, 1968, 111 s., 50 s. text. příl.

Nástin dějin české etnografie 19. století. Biografie K. Chotka. K. Chotek v Bratislavě: 1921–1931, K. Chotek v Praze: 1931–1967. Zhodnocení významu K. Chotka pro etnografii. Bibliografie K. Chotka.

Laudatio k udělení čestného členství v České národopisné společnosti pro PhDr. Jitku Staňkovou, CSc.

Jméno PhDr. Jitky Staňkové CSc., (* 20. 4. 1924 v jihočeských Volenicích) je známo všem, kdo se badatelsky věnují lidovému textilu nebo tradičnímu lidovému a zlidovělému umění. Samostatné tituly a úctyhodný počet článků a studií, které uveřejnila v odborném tisku, zejména v *Českém lidu* a *Umění a řemeslech*, ale také v *Československé etnografii*, *Národopisném věstníku čsl.*, *Muzejní a vlastivědné práci* a příležitostných sbornících, rozšířily naše poznání zejména tradičního textilu. Toto životní téma Jitka Staňková sledovala z historické perspektivy od slovanského a velkomoravského období, ale i na základě terénních výzkumů u lidových tkalců, posledních nositelů tohoto v minulosti běžně rozšířeného řemesla. Synteticky fenomén lidového textilu zpracovala pro *Československou vlastivědu*, svazek *Lidová kultura* (1968) a ve dvou samostatných publikacích, které vznikly ve spolupráci s ÚLUV: *Lidové tkaniny v českých zemích* (1973) a *České lidové tkaniny* (1989). Populárně vědný charakter má poslední práce *Lidové textilní techniky* (1991). Jitka Staňková je také autorkou téměř dvou desítek hesel o lidovém textilu v *Národopisné encyklopedii Čech, Moravy a Slezska*, jejíž vydání v letošním roce očekáváme.

Od textilního umění se Jitka Staňková dostává k širší problematice lidového a zlidovělého umění. Její *Lidové výtvarné umění. Čechy a Morava* (1967) vydalo Státní pedagogické nakladatelství v edici *Odborná literatura pro učitele* vedle obdobné příručky slovenské. V *Lidovém umění z Čech, Moravy a Slezska* (1987, spolu s L. Baranem) člení artefakty tradiční kultury, kde je zjevně či jen latentně obsažena estetická složka, z hlediska funkčního a ne materiálového, jak je to obvyklé. Jitka Staňková je autorkou publikací, které se zaměřují jen na některý výrazný fenomén výtvarné kultury lidu, např. nábytek. Monografii *Lidový malovaný nábytek v českých zemích* (1989) vydala spolu s Helenou Johnovou a Ludvíkem Baranem, autorem obrazové přílohy. Vznikla tak jedna z mála syntetických prací o lidovém nábytku v české národopisné produkci. Stejně téma, jen regionálně vymezené východními Čechami, zpracovává práce *Lidový malovaný nábytek na Litomyšlsku* (1998).

Výsledkem dlouholetého badatelského zájmu Jitky Staňkové o lidovou plastiku v rodných jižních Čechách je katalog *Prácheňský poklad / Pracheňer Schatz* (1991). Ukazuje na inspirační zdroje lidových tvůrců, na motivickou šíři i typologickou variabilnost artefaktů, které zdobily štíty venkovských chalup i interiéry vesnických kaplí. Katalog přináší cenný materiál ke komparačnímu studiu lidové plastiky v českých zemích.

Mezi poslední knižní práce, na kterých Jitka Staňková spolupracovala s Ludvíkem Baranem, patří *Masky, démoni a šaškové* (1998). Publikace zaujme působivým grafickým zpracováním, množstvím kvalitních fotografií a žánrovou pestrostí, s jakou zachycuje masopustní masky, přežívající v reliktech do současnosti. K lidovému oděvu se autoři vrátili v knize *České a slovenské lidové kroje* (2004).

V našem přehledu jsme se zmínili pouze o samostatných knižních pracích autorky, konkretizována nebyla odborná časopisecká produkce ani agilní popularizátorské aktivity. Patří k nim vedle publikování v denním tisku také přednášková činnost a kurátorství výstav fotografií Ludvíka Barana nejen doma, ale i v zahraničí. Jejich tematické zaměření vychází z lidového kroje, českých zvyků a obyčejů, z obřadních masek. Na závěr ještě jedna informace. Jitka Staňková se autorsky podílela na dokumentárních filmech *Jihočeská maškara* a *Hadrové koberce*.

Rozsáhlé vědecké národopisné dílo PhDr. Jitky Staňkové, další odborné aktivity a loňské životní jubileum jsou dostatečným důvodem k udělení čestného členství v České národopisné společnosti.

Za Hlavní výbor České národopisné společnosti
Miroslav Válka

Návrh na udělení čestného členství České národopisné společnosti paní Evě Urbachové

Paní Eva Urbachová je celým svým odborným působením spjata s etnografickým regionem Moravské Valašsko. Do historie národopisného bádání se zapsala jako vynikající znalkyně archivních i trojrozměrných pramenů k dějinám domácí výroby, lidového oděvu a řemesel nejen na Vsetínsku, ale také na Valašsko-Meziříčsku a Valašsko-Kloboucku.

Narodila se 2. září 1924 v Brně. Po maturitě byla totálně nasazena a studiu se mohla věnovat až po skončení války.

Po završení studia českého jazyka, francouzštiny a národopisu na brněnské filosofické fakultě se jejím prvním, i když krátkodobým působištěm, stalo Národopisné oddělení Moravského zemského muzea v Brně, vedené dr. Ludvíkem Kunzem.

Z rodinných důvodů ale Brno opustila a přestěhovala se s rodinou do Vsetína, kde se zpočátku nemohla věnovat své profesi. Pomáhala ale ve zdejším muzeu při instalaci nové národopisné expozice a realizovala národopisný výzkum pro Československou národopisnou společnost. V posledním čtvrtletí 1960 se stalo na více jak 40 let jejím osudem. Významně přispěla k vybudování a vynikající odborné dokumentaci národopisné sbírky jak ve Vsetíně, tak v pobočce ve Valašském Meziříčí. Za dobu svého působení ve funkci kurátorky etnografické sbírky připravila 13 výstav a expozic, většinou provázených katalogem. Záhy po svém nástupu do vsetínského muzea navázala na předcházející publikační činnost, od roku 1961 do roku 2003 zveřejnila v odborných a regionálních časopisech 62 studií, zaměřených zejména lidových oděv, sbírky muzea, domácí výrobu. Předností jejich obsahu byla vždy hluboká znalost historického materiálů a archiválií vztahujících se k tématu. Úroveň jejich prací byla vynikající, vždy přináší nový pohled na notoricky známá témata. Jejím zásluhou bylo dokumentováno mnoho autentických jevů lidové kultury na filmovém pásu, řada titulů vytvořených ve spolupráci s filmovými amatéry je dnes často jediným dokladem o tom, jak se co dělalo a čím.

Přes loni oslavené významné životní jubileum je stále členkou a korektorkou časopisu Valašsko, vydávaného Muzeem regionu Valašsko ve Vsetíně, pravidelně přispívá do Národopisné revue, ZVUKu.¹

Paní Eva Urbachová nastavila laťku regionální národopisné dokumentace a publicistky mimořádně vysoko, její přínos pro poznání lidové kultury Moravského Valašska je mimořádný. Právě pro tento vynikající přínos ke zkoumání jevů lidové kultury navrhuje, aby jí bylo uděleno čestné členství České národopisné společnosti.

Za pracovníky Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm
Jiřina Veselská

¹ Bibliografii prací Evy Urbachové zveřejnil Karel Pavlišťák jako přílohu jubilejního článku v časopise Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, IV, 2004/1-2, s. 130-134.

**Návrh na udělení čestného členství
České národopisné společnosti
prof. PhDr. Ludvíku Baranovi, DrSc.**

Prof. Ludvík Baran, etnograf, filmový dokumentarista a fotograf, se narodil 23. srpna 1920 ve Frýdlantu nad Ostravicí. V roce 1945 zahájil studium národopisu na Karlově univerzitě v Praze, kde se jeho profesorem stal Karel Chotek. Ludvík Baran již tehdy navázal úzkou spolupráci s tímto nestorem české etnografie a spolupodílel se na jeho národopisných výzkumech. Vědomí, že kvalitní obrazová dokumentace je nedílnou součástí výzkumné práce v terénu, jej nakonec v roce 1947 přivedla na Filmovou fakultu Akademie múzických umění v Praze, kterou v roce 1951 úspěšně absolvoval. I na této škole se setkal s výraznou osobností renomovaného filmového a fotografického tvůrce prof. Karla Plicky. FAMU zůstal Ludvík Baran věrný i v následujících letech, když zde působil nejen jako pedagog. Své zkušenosti v oblasti filmové tvorby a teorie zúročil i na zahraničních univerzitách v Curychu, Helsinkách, Berlíně, Antverpách, Bratislavě a Trnavě.

Po celý svůj život dělil prof. Ludvík Baran zájem a pracovní nasazení spravedlivě mezi dva obory – národopis a fotografii s filmem. Stal se uznávaným filmovým teoretikem i praktickým tvůrcem mnoha filmových dokumentů s národopisnou tematikou – za všechny můžeme vzpomenout filmy *Kde mele vítr* nebo *Lidé tvoří*. Obsáhla je také jeho fotografická tvorba, při níž často spolupracuje se svojí životní partnerkou Jitkou Staňkovou (z nejnovějších prací např. publikace *Masky, démoni a šaškové*). Realizoval více než devadesátku samostatných výstav u nás i v zahraničí.

Není to ovšem jen obrazová dokumentace, které se Ludvík Baran intenzivně věnoval. Další jeho specializací se již v 50. letech 20. století staly tradiční formy dopravy, které zpracoval do řady materiálových i teoretických studií. V polovině minulého století zaznamenal mnohé archaické formy transportu velmi často v jejich poslední vývojové fázi. Prof. Baranem shromážděné materiály mají tak neocenitelnou hodnotu pro poznání transportu v horských oblastech Beskyd a Krkonoš i dalších oblastí střední Evropy. Upozornil přitom

také na okrajové a provizorní způsoby dopravy a dopravní prostředky, které byly v těchto oblastech využívány. K vydání jedné z nejnovějších prací prof. Ludvíka Barana věnované tomuto tématu ostatně přispěla i Národopisná společnost, která se v roce 1999 stala spoluvydavatelem publikace *Neviditelné chodníčky. „Lidské chodníčky, ať zjevné, utajené, upírané, zcestné, vytoužené, pohodlné i klopotné, jsou a zůstanou reflexem lidského bytí. Jsou jako lidský život rozmanité, mnohotvárné, původní a bohaté. Sotva se jim kdy přiblíží mnohaproudé, vyrovnané dálnice, spěchající, odcizené, které nás ženou kupředu bez zastavení, s chvatem až po zánik vlastního já.“*

Ohlédneme-li se za šesti dekádami odborné práce prof. Ludvíka Barana, můžeme jej oprávněně označit za vskutku všestrannou osobnost, u níž se v jedinečné shodě snoubí kvalifikovaný a zanícený dokumentarista s odbornou erudicí etnografa. Výsledky dlouholeté práce prof. Barana v obou oborech je toho neklamným důkazem – můžeme je počítat na desítky, přičemž řada jeho studií, filmových a fotografických děl se staly integrální součástí základních teoretických i materiálových východisek oboru.

Za Hlavní výbor České národopisné společnosti
Daniel Drápala

Valné shromáždění ČNS

Zpráva o činnosti České národopisné společnosti za období září 2002 – září 2005

Na minulém Valném shromáždění Národopisné společnosti, které se uskutečnilo v Sedmihorkách u Turnova, bylo rozhodnuto o změně názvu společnosti na Česká národopisná společnost a o některých dalších inovacích ve stanovách. V důsledku toho bylo třeba provést novou registraci stanov na Ministerstvu vnitra ČR a jiné administrativní kroky, které jako první čekaly nově zvolený devítičlenný Hlavní výbor. Ten následně pracoval v nezměněném složení po celé volební období: předseda Miroslav Válka, místopředsedkyně Jiřina Veselská, tajemník Daniel Drápala, pokladní Ludmila Landová (funkci převzala od srpna 2004 z důvodu jejího dlouhodobého onemocnění Helena Mevaldová) členové výboru Hana Dvořáková, Vladimíra Jakouběová, Martin Šimša a Ilona Vojancová. Výbor se vyjma dvou členek rekrutoval z mimopražských členů ČNS. Praxe ukázala jako dostačující pravidelné čtvrtletní schůze Hlavního výboru, ostatní agenda byla projednávána bilaterálně nebo vyřizována prostřednictvím emailové pošty. Ekonomické záležitosti společnosti zajišťovala na základě smlouvy Eva Nováková–Ponikelská. Získávání finančních prostředků probíhalo obdobně jako v předcházejících letech. Základ rozpočtu tvořil členský příspěvek ve výši 200 Kč (studující polovinu) a finanční dotace z Rady vědeckých společností přidělovaná grantovým systémem. Na základě těchto finančních zdrojů bylo možno realizovat zejména publikační aktivity a zajistit běžný chod ČNS, i když jen ve skromném měřítku. Snaha o snížení nákladů na enormní poštovné nás vede k přechodu na elektronickou formu prostřednictvím e-mailu, proto žádost o sdělení emailové adresy během prezence. O hospodaření s finančními prostředky je připravena samostatná zpráva. Nový Hlavní výbor ČNS měl ve své práci usnadněnu pozici v tom, že během předcházejícího volebního období došlo pod vedením předsedkyně Jiřiny Veselské ke konsolidaci činnosti ČNS a nastartování aktivit, ve kterých bylo možné plynule pokračovat. Nyní k jednotlivým oblastem činnosti ČNS v uplynulém volebním období.

1. Členská základna a dopisovatelská síť

K datu konání Valného shromáždění (20. 9. 2005) měla ČNS 212 řádných členů a jednoho člena mimořádného. Mezi čestnými členy figuruje 10 předních odborníků českého národopisu (etnologie). Bohužel v loňském roce opustila naše řady PhDr. Jelena Látalová a v letošním roce PhDr. Miroslava Ludvíková a doc. Ludvík Kunz.

Vedle individuálního členství má Česká národopisná společnost také deset kolektivních členů, převážně centrálních nebo regionálních muzejních institucí. Protože práva a povinnosti kolektivních členů nebyla ve stanovách bezezbytku vymezena, chtěli bychom na našem jednání tuto oblast specifikovat a formou dodatků vložit do stanov.

Hlavní výbor ČNS se snažil průběžně členskou základnu dále rozšiřovat, jak o odborníky z řad národopisných (etnologických) institucí, tak také z řad studentů etnologie brněnské a pražské univerzity. I když zájem studentů nebyl nikterak enormní, podařilo se motivovat osm studentů. Zájem z řad odborníků byl progresivnější, neboť o členství v ČNS se ucházelo 31 kolegů.

Valné shromáždění je příležitostí k přijetí nových čestných členů, jako výraz ocenění jejich přínosu pro obor. Proto Hlavní výbor navrhuje udělit čestné členství v ČNS dalším třem výrazným osobnostem, které zastupují různé sféry odborné práce, a to muzejní, akademickou a umělecko dokumentární. Konkrétně jde o PhDr. Jitku Staňkovou, CSc., bývalou vědeckou pracovníci Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV Praha, Mgr. Evu Urbachovou, bývalou odbornou pracovníci Etnografického odd. Moravského muzea v Brně a poté Okresního vlastivědného muzea na Vsetíně a konečně o prof. PhDr. Ludvíka Barana, DrSc., fotografa a vysokoškolského pedagoga. Širší informace přinesou laudatia, která budou součástí schvalovacího řízení.

Poněkud méně radostná situace je v souvislosti s dopisovatelskou složkou ČNS. Dopisovatelská síť, konstituovaná doc. D. Stránskou v rámci sběru materiálu k národopisnému atlasu, byla vždy devízou ČNS. Bohužel v souvislosti se zrušením sekretariátu ČNS ustaly čilé osobní kontakty s dopisovateli i pravidelná setkání, která v jednotlivých krajích pořádal PhDr. Josef Vařeka. Dopisovatelé opouštějí spolupráci s ČNS nejčastěji z důvodu vysokého věku a nové zájemce o spolupráci ČNS získává jen těžko. V současnosti je

dopisovatelská síť ČNS tvořena 114 spolupracovníky. Jednou z cest ke zlepšení situace by mohlo být, že práci s dopisovateli bude pověřen jeden člen Hlavního výboru, který bude usilovat o její konsolidaci a častější kontakt prostřednictvím tištěných materiálů.

2. Vědeckovýzkumná práce

V roce 2003 ČNS získala od Rady vědeckých společností grantové finanční prostředky na výzkum drobných technických staveb. Informace získané dotazníkovým šetřením prostřednictvím dopisovatelské sítě byly vyhodnoceny a publikovány v samostatné tiskovině, kterou obdrželi jednak dopisovatelé, jednak archiv ČNS, kde byly uloženy i ostatní materiály a agenda výzkumu.

Ve spolupráci s Městským úřadem v Měčíně a Národopisným oddělením Národního muzea se ve dnech 20. až 22. dubna 2004 uskutečnil pracovní seminář *Domácká výroba – tradice a současnost*. Cílem akce, které se zúčastnily na dvě desítky referentů, bylo postihnout změny, k nimž došlo v této oblasti tradiční kultury, a poukázat na možnosti ochrany a další existence rukodělné produkce v dnešní technické civilizaci.

Změny každodenního života žen v druhé polovině 20. století byl název výzkumného projektu, který v rámci grantu České národopisné společnosti řešila v letech 2004–2005 Mgr. Jiřina Veselská. Využila rovněž dopisovatelské sítě a získala cenný materiál z kategorie oral history.

Ve stejném časovém období probíhalo zpracování archivu ČNS. O významu archivních materiálů netřeba dlouze diskutovat. Archiv ČNS obsahuje výsledky dotazníkových šetření, která byla v šedesátých letech minulého století iniciována doc. D. Stránskou a pokračovala i po její smrti ve formě tzv. velkých a malých dotazníků. I když některé dotazníky chybí, představuje archiv cenný fond, využívaný badateli. Záslužné práce s uspořádáním archivu se ujala prom. hist. Helena Šenfelová. Předpokládáme, že vypracovaný katalog archivních fondů ČNS bude publikován tiskem.

3. Publikační aktivity

Hlavní výbor zajistil v uplynulém třiletém období pravidelné vydávání periodika Národopisného věstníku a některých dalších drobnějších tiskovin. Jubilejní XX. ročník Národopisného věstníku 2003 posloužil jako publikační platforma mladé generaci. Obsahoval v první části práce studentů a doktorandů, které jsou svědectvím současné metodické i názorové plurality oboru. Druhá část Věstníku přinesla zprávy z terénních výzkumů brněnských studentů etnologie, opět v náležitě tematické variabilitě – tradiční vesnice, výroční kalendářní cyklus, folklor, trampské hnutí, kulturní identita. K stabilním rubrikám Věstníku patřily personálie a recenze literatury.

V roce 2004 publikoval Národopisný věstník referáty ze semináře *Domácká výroba – tradice a současnost*, který proběhl v západočeském Měčíně a Přešticích. Studie a články se zamýšlí nad problematikou z historického hlediska i ze zorného úhlu současného stavu nebo přinášejí zajímavé poznatky o různých odvětvích řemeslné a domácké výroby v českých zemích. Jako aktualita je připojen příspěvek dr. Jiřiny Langhammerové, který rekapituluje úsilí o obnovu Letohrádku Kinských v Praze na Smíchově pro účely národopisné expozice. Ve věci záchrany letohrádku se významně angažovala také ČNS.

Snaha po užším kontaktu s členy vedla Hlavní výbor ČNS k vydávání informačního bulletinu v periodicitě 2 až 3 čísel za rok. Prostřednictvím Zpravodaje ČNS byly předávány informace z jednání Hlavního výboru, organizována anketa o nejúspěšnější počín v oboru a sdělovány její výsledky, přinášeny informace o nové odborné literatuře, výstavních akcích a konferencích.

4. Činnost odborných komisí

Činnost ČNS se v minulosti realizovala prostřednictvím odborných komisí. Většina z nich však své aktivity postupně minimalizovala nebo úplně zastavila. Znovu se aktivizovala pouze Komise pro lidové stavitelství, sídla a bydlení, která pracuje pod předsednictvím Romana Tykala. Na svém zasedání ve Vysokém Mýtě 14. října 2003 sestavila svou pracovní náplň, mj. vydávání drobných tiskovin. Proto ve spolupráci svých členů vydala v roce 2004 Zpravodaj, jehož

podstatnou část doplňuje bibliografie odborné literatury o lidovém stavitelství vydané v ČR v roce 2003. Obdobně koncipovaný Zpravodaj plánuje ještě v letošním roce. Ve spolupráci s Ústředním archivem Akademie věd ČR v Praze komise připravila na 20. října 2005 seminář *Osobnosti historické fotografické dokumentace lidové architektury* u příležitosti 130. výročí narození Bohumila Vavrouška. Mimo rámec ČNS vyvíjí své aktivity bývalá zvykoslovná komise.

5. Spolupráce s Národopisnou společností Slovenska

Kontakty se slovenskými kolegy byly vždy úzké a přátelské. Vedle pravidelné výměny informací a publikací se předseda České národopisné společnosti zúčastnil 26.-27. května letošního roku valného shromáždění NSS, které se uskutečnilo v Terchové a bylo spojeno s vědeckou konferencí *Tradičná kultúra, turizmus a rozvoj regiónov*. Mezinárodní konference sledovala uvedenou problematiku z interdisciplinárního hlediska také proto, že jejími spoluorganizátory byla Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre. Za zmínku stojí ještě skutečnost, že činnost NSS se uskutečňuje prostřednictvím krajských sekcí – západoslovenské, dvou středoslovenských a východoslovenské, jejichž volení předsedové jsou členy předsednictva NSS. Členové krajských sekcí se mohou setkávat častěji a podle svého zájmu pružněji organizovat svou činnost. Je možné se slovenskou praxí inspirovat, pokud by byl mezi členskou základnou zájem.

6. Anketa České národopisné společnosti

Anketa o nejúspěšnější počín v oboru za právě uplynulý rok získala již stabilní pozici v aktivitách ČNS. Hlavní výbor anketu organizoval pravidelně na jaře ve třech základních kategoriích (publikace – výstava, expozice – konference, národopisný pořad). O posláních Čestné ceny byly vedeny diskuse s výsledkem, že nebude udělována u příležitosti jubileí za celoživotní dílo, ale za výrazný jednorázový počín. Tradicí se rovněž stalo, že ocenění předával zástupce Hlavního výboru na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici, aby se dosáhlo patřičné publicity také mezi širší veřejností.

Informace o výsledcích ankety byly publikovány v Národopisné revue, popřípadě ve Zpravodaji ČNS.

7. Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu

Materiál pod tímto názvem připravil Národní ústav lidové kultury ve Strážnici pro Ministerstvo kultury a po oponentním řízení byla koncepce schválena vládou na jejím jednání 11. června 2003 pod č. 571. V první fázi přistoupil řešitelský kolektiv k identifikaci jevů tradiční lidové kultury v současnosti. Výsledkem by měl být metodický materiál, který by umožnil široce koncipovaný výzkum prováděný podle jednotné metodiky. Do zmíněného projektu byla zapojena § 4.1.2 také ČNS. Spolu s dopisovatelskou sítí by měla: „Zajišťovat upřesňování pracovních termínů, pojmů a kategorií projevů a reálií pro systém identifikace a dokumentace prvků tradiční lidové kultury postihnutelných etnografickými metodami. Tento přehled pracovních termínů a pojmů a kategorií jevů a reálií průběžně uveřejňovat pro potřeby odborné i širší veřejnosti na www stránkách.“ (s. 12). Jde o úkol, který bude realizovat již nový Hlavní výbor, který vzejde z voleb.

Zprávu o činnosti České národopisné společnosti v uplynulém období bych chtěl zakončit poděkováním členům Hlavního výboru, kteří se podle svých možností podíleli na jeho práci. Konkrétně bych chtěl vyslovit dík Heleně Mevaldové za to, že se za onemocnělou L. Landovou ujala spolkových financí a zajišťovala kontakt s kanceláří Rady vědeckých společností, kde má ČNS poštovní schránku a kde se mohly konat i schůze Hlavního výboru. V tom nám vyšly pracovnice kanceláře RVS neobyčejně vstřícné a náleží jim také dík. Uznání patří také Danielu Drápalovi, vědeckému tajemníkovi ČNS, za odpovědnou práci na úseku agendy.

Možná se Vám jeví předložená zpráva o činnosti ČNS málo kritická nebo obsahově chudá. Je třeba si však uvědomit, že činnost v Hlavním výboru ČNS probíhá na bázi dobrovolnosti, bez stálého sekretariátu, vedle hlavního zaměstnání, které na všechny klade v dnešní hektické době nemalé nároky.

Zpráva o činnosti České národopisné společnosti, kterou před třemi lety zpracovala Mgr. J. Veselská, končí poetickou sentencí o loďce, kterou odlili z olova členové Hlavního výboru na rožnovském vánočním jarmarku. Domnívám se, že odstupující Hlavní výbor tuto loďku nepotopil a dále podle svých sil a možností kormidloval na neklidném moři naší současnosti.

Miroslav Válka
předseda České národopisné společnosti

Usnesení Valného shromáždění České národopisné společnosti dne 20. září 2005 v Jihlavě

Po projednání všech bodů programu Valné shromáždění ČNS:

1. zvolilo ze svých řad členy mandátové, návrhové a volební komise a zapisovatele;
2. schválilo zprávu u činnosti ČNS za uplynulé volební období přednesenou předsedou ČNS PhDr. Miroslavem Válkou, Ph.D.;
3. schválilo zprávu o hospodaření ČNS za uplynulé zúčtovací období od 1. 1. 2003 do 30. 6. 2005 přednesenou PhDr. Helenou Mevaldovou;
4. schválilo zprávu revizní komise za uplynulé zúčtovací období od 1. 1. 2003 do 30. 6. 2005 přednesenou prom. hist. H. Šenfildovou;
5. schválilo doplnění Stanov ČNS předložených Hlavním výborem ČNS dotýkajících se pravidel pro udělování Cen České národopisné společnosti (viz příloha);
6. udělilo čestné členství členům ČNS PhDr. Jitce Staňkové, Mgr. Evě Urbachové a prof. Ludvíku Baranovi;
7. zvolilo nový Hlavní výbor ČNS ve složení: M. Válka, V. Jakouběová, M. Šimša, J. Veselská, D. Drápala, I. Vojancová, A. Prudká, H. Dvořáková, L. Landová;
8. zvolilo předsedu ČNS PhDr. Miroslava Válku, Ph.D.;
9. schválilo revizní komisi ve složení H. Šenfildová a H. Mevaldová;
10. uložilo novému Hlavnímu výboru:
 - a) zaregistrovat doplňky stanov ČNS dotýkající se pravidel pro udělování Cen České národopisné společnosti;
 - b) zapojit ČNS do naplňování Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice;
 - c) pokusit se doplnit a revitalizovat spolupráci s dopisovateli a navázat nové kontakty s potencionálními spolupracovníky a dopisovateli.

Mgr. Daniel Drápala, Ph.D.
předseda návrhové komise

Příloha Usnesení Valného shromáždění České národopisné společnosti dne 20. září 2005 v Jihlavě - Doplnění Stanov ČNS

ad článek 4 / písmeno „i“ / doplnit:

Každoročně vyhlašuje pro své členy Anketu o nejvýznamnější počiny v oboru za předcházející rok. Na základě hlasování členů pak uděluje Cenu ČNS.

Pravidla udělování Ceny jsou samostatnou a nedílnou součástí Stanov.

ad článek 12 / nahradit

zúčastnit se hlasování v rámci Ankety o nejvýznamnější počiny v oboru vyhlašované Hlavním výborem.

ad článek 21 / nově písmeno „n“:

vyhlásit každoročně Anketu členů o nejvýznamnější počiny v oboru za uplynulý kalendářní rok.

Na základě stanovených pravidel rozhodnout o udělení Čestné ceny ČNS za uplynulý kalendářní rok.

vložit nově samostatný článek

Příloha č. 1 Stanov České národopisné společnosti

Pravidla pro udělování Ceny České národopisné společnosti

1. ČNS každoročně uděluje jako ocenění významných počínů, které v uplynulém roce výrazně přispěly k rozvoji a propagaci oboru, Cenu České národopisné společnosti, která je udělována v kategoriích:
 - a) publikace
 - b) výstava, expozice

c) projekt, akce, konference

2. O udělení ceny rozhodují v rámci Ankety všichni řádní, mimořádní a čestní členové ČNS – a to hlasováním prostřednictvím typizovaných hlasovacích lístků. Kolektivnímu členu ČNS přísluší jeden hlasovací lístek.
3. Anketu o nejvýznamnější počín v oboru za uplynulý kalendářní rok každoročně vyhlašuje Hlavní výbor ČNS, vždy nejpozději k 1. březnu následujícího roku, za nějž jsou oceňované aktivity posuzovány. Hlasovací lístky obdrží členové ČNS společně se zpravodajem informujícím o pravidlech hlasování. Každý hlasovací lístek musí obsahovat: tři kategorie, pro něž je cena udělována, jméno, příjmení a podpis hlasujícího a datum. Hlasovat je možné prostřednictvím hlasovacího lístku v papírové nebo elektronické podobě (zaslaného formou e-mailu). Anketa je uzavírána a vyhodnocena nejpozději k 30. květnu.
4. K vyhodnocení ankety jmenuje Hlavní výbor tříčlennou sčítací komisi, v níž má nejméně jednoho svého zástupce. Výsledky ankety jsou zveřejněny ve Zpravodaji ČNS, odborném tisku a veřejných médiích.
Předání ocenění se děje slavnostním způsobem, místo a formu určí Hlavní výbor ČNS po vyhodnocení výsledků.
5. Výši finanční odměny spojené s udělením Ceny ČNS stanoví Hlavní výbor na svém ustavujícím zasedání a jejich výše zůstává po celé funkční období Hlavního výboru konstantní.
6. Jako ocenění mimořádného počínu v oboru v uplynulém roce uděluje ČNS prostřednictvím hlasování členů Hlavního výboru ČNS Čestnou cenu ČNS „Pět rudých růží“. Tato cena nemá povahu ocenění celoživotního díla, nýbrž originálního, nejčastěji individuálního přínosu k rozvoji, popularizaci a společenské prestiži oboru. Způsob předání ocenění stanoví Hlavní výbor po přijetí společného rozhodnutí. Čestná cena ČNS není spojena s finanční odměnou, její laureát obdrží pět rudých růží.

Adresář Hlavního výboru České národopisné společnosti ve volebním období 2005-2008

Předseda

PhDr. Miroslav VÁLKA, Ph.D.

Ústav evropské etnologie FF MU, A. Nováka 1, 602 00 BRNO

Tel: 549 497 878

Email: valka@phil.muni.cz

Místopředsedkyně

Mgr. Jiřina VESELSKÁ

Vlašské muzeum v přírodě, Palackého 147, 756 61 ROŽNOV POD RADH.

Tel: 558 626 781 (domů), 571 757 176 (Rožnov)

Email: ljveselsky@volny.cz

Vědecký tajemník

Mgr. Daniel DRÁPALA, Ph.D.

Vlašské muzeum v přírodě, Palackého 147, 756 61 ROŽNOV POD RADH.

Tel: 571 757 113

Email: drapala@vmp.cz portash@centrum.cz

Pokladní

PhDr. Ludmila LANDOVÁ

Etnologický ústav Akademie věd ČR, Na Florenci 3, 110 00 PRAHA 1

Tel: 222 828 610

Email: landova@eu.cas.cz llandova@seznam.cz

Členové výboru

PhDr. Hana DVOŘÁKOVÁ

Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Koblišná 1, 602 00 BRNO

Tel: 542 422 374

Email: hdvorakova@mzm.cz

PhDr. Vladimíra JAKOUBĚOVÁ
Muzeum Českého ráje, Skálova 71, 551 01 TURNOV
Tel: 481 321 216 nebo 481 321 148
Email: jakoubeova@muzeum-turnov.cz

PhDr. Alena PRUDKÁ
Muzeum jihovýchodní Moravy, Soudní 1, 760 01 ZLÍN
Tel: 577 004 639
Email: a.prudka@muzeum.zlin.cz

Mgr. Martin ŠIMŠA
Národní ústav lidové kultury, Zámek 672, 696 62 STRÁŽNICE
Tel: 518 306 650
Email: martin.simsa@nulk.cz

PhDr. Ilona VOJANCOVÁ
Soubor lidových staveb Vysočina, Příčná 350, 539 01 HLINSKO
Tel: 469 326 415
Email: ilona.vojancova@seznam.cz

Do Národopisného věstníku 2005 přispěli:

- PhDr. Karel ALTMAN, CSc.**, Etnologický ústav AV ČR, Brno
Bc. Soňa BEZDÍČKOVÁ, Regionální muzeum, Vysoké Mýto
Mgr. Daniel DRÁPALA, Ph.D., Valašské muzeum v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm
Mgr. Jaroslav DVOŘÁK, Muzeum Beskyd, Frýdek-Místek
PhDr. Romana HABARTOVÁ, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště
PhDr. Josef JANČÁŘ, CSc., Národní ústav lidové kultury, Strážnice
PhDr. Alena KALINOVÁ, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno
Mgr. Marta KONDROVÁ, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště
PhDr. Jan KRBA, Valašské Meziříčí - Krhová
Mgr. Petra MERTO VÁ, Technické muzeum, Brno
PhDr. Dana MOTYČKOVÁ, CSc., Etnologický ústav AV ČR, Praha
PhDr. Helena NOVÁKOVÁ, Muzeum Vysočiny, Pelhřimov
PhDr. Lenka NOVÁKOVÁ, Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno
Mgr. David PAPA JÍK, Ph.D., Kabinet regionálních dějin, Univerzita Palackého, Olomouc
PhDr. Martina PAVLICOVÁ, CSc., Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno
Kateřina PODZIKOVÁ, Ústav historie a muzeologie Slezské univerzity, Opava
PhDr. Alena PRUDKÁ, Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín
PhDr. Kateřina SEDLICKÁ, Etnologický ústav AV ČR, Praha
PhDr. Vít SMRČKA, CSc., Praha
Prom. hist. Helena ŠENFELDOVÁ, Praha
PhDr. Jan ŠTŮVÍČEK, Státní okresní archiv, Praha-východ
PhDr. Ludmila TARCALOVÁ, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště
PhDr. Jaromír TAUSCH, CSc., Batelov
PhDr. Miloš TOMANDL, Ústav etnologie Filozofické fakulty Karlovy univerzity, Praha

PhDr. Radim URBÁNEK, Regionální muzeum, Vysoké Mýto

PhDr. Nad'a VALÁŠKOVÁ, CSc., Etnologický ústav AV ČR, Praha

PhDr. Miroslav VÁLKA, Ph.D., Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty
Masarykovy univerzity, Brno

PhDr. Eva VEČERKOVÁ, CSc., Etnografický ústav Moravského zemského
muzea, Brno

Mgr. Jiřina VESELSKÁ, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Rad-
hoštěm, Rožnov pod Radhoštěm

Mgr. Martina WOLFOVÁ, Český Těšín

Mgr. Andrea ZOBAČOVÁ, Etnologický ústav AV ČR, Brno

Národopisný věstník XXII (64) za rok 2005

Vydala Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR v Praze v roce 2005

Redakce: Mgr. Daniel Drápala, Ph.D.

Příspěvky neprošly jazykovou redakcí

Obálka: Lenka Kovalová

Technická redakce: Ing. Martin Papcun

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Náklad: 300 ks

Tisk: Tiskárna Linart, Čeperská 626, Praha 9

ISSN 0323-2492